MARIA PÂRLOG

GRAMATICA LIMBII LATINE

MARIA PÂRLOG

GRAMATICA LIMBII LATINE

GRAMATICA LIMBII LATINE
Maria Pârlog
Ediţie revizuită şi adăugită de
Gabriela Creţia

ISBN 973-571-025-0

Editura **ALL** București
Bd Timişoara nr. 58
☎ 413.43.21, 413.11.58, 413 .18.50 Fax: 311.05.65

Departamentul
Distribuţie ☎ 413.03.29, 413.44.75, 413.16.12 Fax: 311.05.65

Redactor: Constantin Vlad

Coperta: Dominic Cernea

Tehnoredactare
computerizată: Carmen Biriş

PRINTED IN ROMÂNIA

MARIA PÂRLOG

GRAMATICA LIMBII LATINE

ediție revizuită și adăugită de
GABRIELA CREȚIA

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

GRAMATICA LIMBII LATINE (autoare MARIA PÂRLOG, distinsă profesoară universitară la Timişoara) a fost tipărită pentru prima oară în 1966, la Editura Didactică şi Pedagogică din Bucureşti. Foarte repede epuizată datorită remarcabilei ei temeinicii ştiinţifice şi eficienţe didactice, ea este de mai mulţi ani aşteptată de publicul nostru cult.

Totodată descriptivă şi istorică, foarte bogată (cuprinde un breviar de fonetică, morfologia şi sintaxa limbii latine), dar scrisă cu un laconism realmente clasic, care degajă structurile şi liniile esenţiale ale evoluţiei limbii latine, GRAMATICA este concepută ca o cale de acces direct la operele majore ale latinităţii. Într-adevăr, numeroasele fragmente ilustrative, precum şi textele mai ample care încheie volumul (toate originale şi prevăzute cu trimitere exactă la autorii, consacraţi, cărora le aparţin) au fost alese şi ca sprijin pentru asimilarea materialului gramatical dar şi, cu deosebită fineţe, pentru savoarea şi relieful lor. Aparţinând unor genuri literare şi unor epoci diferite, ele alcătuiesc o imagine vie a dinamicii spiritului şi expresiei latine.

Mandatată de autoare să revizuiască textul GRAMATICII în vederea retipăririi, editoarea volumului de faţă a operat anumite modificări în terminologia ştiinţifică, a făcut unele adăugiri în interpretarea fenomenelor discutate, a completat indicaţiile bibliografice, a eliminat erorile mecanice. Pentru a păstra fluenţa textului, aceste intervenţii nu au fost marcate, dar un eventual filolog scrupulos le poate decela prin compararea ediţiei actuale cu cea din 1966.

Stringenţa de concepţie şi de expresie a cărţii, originalitatea şi temeinicia ei constituie meritul exclusiv al profesoarei Maria Pârlog.

Ortografia este cea impusă de Academia Română în 1994.

Strădania editurii ALL de a reduce, prin reeditarea unui instrument didactic fundamental, penuria de unelte de lucru din domeniul limbilor clasice de care suferă cultura noastră va fi, sperăm, răsplătită cum se cuvine de primirea călduroasă pe care o vor face filologii, fie ei consacraţi sau în formare, acestei renăscute GRAMATICI A LIMBII LATINE. *Habent sua fata libelli.*

Gabriela Creţia

martie 1996

INTRODUCERE

Limba latină face parte din familia limbilor indo-europene, vorbite de un număr mare de popoare, între care amintim pe indo-iranici, greci, italici, celți, slavi germani, traco-daci, armeni. Neatestată prin vreun document scris, limba indo-europeană a fost reconstituită de lingviști prin compararea trăsăturilor comune ale limbilor care au continuat-o. Aceste limbi se caracterizează prin faptul că, pentru a exprima diferitele raporturi gramaticale, cuvintele își modifică terminațiile, uneori chiar și rădăcina; de aceea ele se numesc limbi flexionare (*flexio, -onis* = îndoire, flexiune).

Limba latină este idiomul vorbit mai întâi în Latium, regiune a Italiei antice, așezată la sud de cursul inferior al Tibrului, unde s-a întemeiat și a înflorit cetatea Roma. După războaie de cucerire purtate timp de secole, Roma ajunge capitala unui vast imperiu. Legiunile romane, magistrații și negustorii Romei, în numele "Senatului și al Poporului Roman", poartă limba latină de la Oceanul Atlantic până la Marea Neagră, din Britania până în Africa, de la Rin și Dunăre până la Tigru și Eufrat și până la Marea Caspică.

Multe din popoarele acestei întinse împărății au pierit, numele multora a fost uitat, dar limba latină în atâtea veacuri nu a încetat de a fi vorbită, scrisă și studiată. Departe de a fi o "limbă moartă", cum este numită deseori, limba latină continuă să trăiască în limbile romanice, care, dacă nu sunt vorbite azi pe întregul teritoriu stăpânit odinioară de poporul roman, în schimb au pătruns și în America, din Canada până în Țara de Foc[1].

Limbile romanice sau neolatine sunt forme evoluate ale limbii latine (în varianta ei populară vorbită), asupra căreia s-au exercitat influențe variate și puternice. Între aceste limbi, un loc deosebit îl ocupă limba română, continuatoare a latinei populare vorbite în Dacia și în nordul Peninsulei Balcanice. Structura gramaticală a limbii noastre, sistemul ei fonetic, precum și o bună parte din lexic sunt latinești, păstrând în chip uimitor asemănarea cu limba latină. În consecință, studiul limbii latine are o deosebită importanță nu numai pentru că prin această limbă s-a transmis timpurilor moderne cultura antichității greco-romane, ci și pentru că este calea firească de cunoaștere a evoluției limbii române și instrumentul indispensabil pentru însușirea ei pe baze științifice. Nu se poate concepe astăzi un filolog care să nu cunoască regulile de bază ale gramaticii latine.

---

[1] J. Marouzeau, *Le latin,* Paris, H. Didier, 1927, p. 35, și J. Michel, *Grammaire de base du latin,* Klincksieck, Paris, 1962, p. 6.

Manualul de fată îşi propune să expună câteva noţiuni de fonetică, morfologia, formarea cuvintelor şi sintaxa, urmate de o culegere de texte necesare pentru aplicaţii gramaticale.

NOŢIUNI GENERALE DE FONETICĂ

ALFABETUL, SCRIEREA ŞI PRONUNŢAREA

Alfabetul latin cuprinde 23 de litere: A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X, Y, Z.

Acest alfabet este împrumutat de romani de la greci. Literele *y* şi *z* au fost introduse mai târziu şi se folosesc numai în cuvinte străine ca: *zephyrus, zelothypia, Zalmoxis.*

Fonemul *z*, pe care Quintilianus îl găseşte hazliu (Quint., *Inst. or.*, XII, 10-28: *hilarior*) nu apare decât în cuvinte împrumutate. Pentru a arăta că sunetul *-s-* în poziţie intervocalică nu se sonoriza, adeseori era notat de cei vechi prin geminată: caussa. Prin urmare, sunetul *s* din *rosa* se va pronunţa ca în româneşte în cuvintele: *casa, nasul*[1].

Literele *j* şi *v* au fost necunoscute romanilor. La acelaşi Quintilianus găsim indicaţia că *"iam* se scrie ca *etiam*, iar *uos* (pronunţat: *vos*) ca *tuos"* (I, 4-10). Fonemul *i*, cu valoare consonantică în cuvinte ca: *iugum, iudex, Traianus,* se pronunţă ca *i* din cuvintele *iască, Traian.*

Pentru fonemul *u* vocală şi *u* consoană (= *v*), romanii au folosit o singură literă: *V* (majusculă) şi *u* (minusculă)[2]. Deci se scria *uaca* (= vaca), *uentus* (= ventus), dar *Vestis, Vrbem, Vespasianus.*

Deoarece fonemul *u* consoană se pronunţă ca *v* din *vântul*[3] şi deoarece litera *v* nu a fost necunoscută romanilor, chiar dacă apare numai ca *V* majusculă sau în latina târzie[4], în acest manual noi vom folosi litera *v*, pentru a uşura citirea textelor latineşti.

Consoanele *c, g, t* în latina clasică aveau acelaşi timbru, indiferent de vocala ce le urma: deci *Cicero* se citea ca şi *Cato, gelidus* ca şi *Gallus, natio* ca şi *quaestio.*

În şcoala românească însă s-a stabilit tradiţia de a pronunţa aceste foneme adaptându-le specificului limbii noastre, deci se vor citi: *cena* ca *cină*, *gelu* ca *ger*, *natio* ca *naţiune* etc.

Consoana *qu* se pronunţă *cu*: de exemplu prepoziţia *cum* şi conjuncţia *quom* se pronunţă identic.

---

[1] J. Marouzeau, *Le latin*, p. 30 şi 58.

[2] J. Marouzeau, *Le latin*, p. 53, şi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 15.

[3] J. Marouzeau, op. cit., p. 67.

[4] A. Macé, *La prononciation du latin*, Paris, Klincksieck , 1911 p. 38.

Clasificarea consoanelor

Modul de articulare			**Punctul de articulare**		
			Labiale	**Dentale**	**Palatale**
Oclusive	Orale	sonore	b	d	g
		surde	p	t	c, k, q
	Nazale	sonore	m	n	
Constrictive (Continue)	Siflante	surde	f	s	
	Vibrante	sonore			r
	Laterale	sonore			l

Între consoane mai trebuie încadrată aspirata *h* şi labiodentala *u* = *v*

CANTITATEA VOCALELOR

În limba latină, vocalele se deosebesc între ele nu numai prin timbru, prin gradul de închidere, ci şi prin cantitate. Cantitatea este durata de timp necesară pentru rostirea unei vocale. În funcţie de această durată, vocalele pot fi *lungi* sau *scurte*. Cantitatea vocalelor în limba latină este de o importanţă deosebită, deoarece poate decide sensul cuvântului sau rolul său în propoziţie. Astfel: *mălum* (cu *a* scurt) înseamnă *răul*, iar *mālum* (cu *a* lung) înseamnă *măr*. *Pōpulus* cu *o* lung înseamnă *plop*, cu *o* scurt *populus* înseamnă *popor; pendēre* cu *e* lung înseamnă *a fi atârnat*, cu *e* scurt *pendĕre* = a atârna; *silvă* (nom.) = *pădure*, *silvā* = în pădure.

Dată fiind importanţa cantităţii vocalelor, ea se indică prin semne grafice: pentru vocală scurtă, - pentru vocală lungă. Această indicare a cantităţii nu aparţine antichităţii, ci e folosită în epoca modernă pentru a înlesni citirea.

CANTITATEA SILABELOR

În funcţie de cantitatea vocalelor, silabele pot fi şi ele lungi sau scurte.

Silabele care cuprind o vocală lungă sau un diftong sunt *lungi prin natură*: *tacēre*, *māter*.

Silabele a căror vocală este urmată de două sau mai multe consoane sunt *lungi prin poziţie: fenēstra, frumēntum.*

Silabele care cuprind o vocală urmată de o altă vocală sunt *scurte prin poziţie: patrĭa*, *dormĭo*, *vidĕo* (*Vocalis ante vocalem corripitur*). Dacă această vocală este însă precedată de o altă vocală, nu se scurtează: *diēi*, *glaciēi.*

Silabele care cuprind o vocală scurtă sunt *scurte prin natură: femĭna, perdĕre.*

Cunoaşterea cantităţii silabelor este necesară pentru accentuarea corectă a cuvintelor formate din trei sau mai multe silabe.

ACCENTUL

Regulile accentuării sunt următoarele:

1) Silaba ultimă nu poartă accent decât extrem de rar, şi anume în cuvintele la care, *e* final dispărând, accentul a rămas pe vechea penultimă lungă: *addūc, illīc, illūc.*

2) În cuvintele bisilabice, accentul cade pe silaba penultimă, indiferent de cantitatea ei: *păter, rādo, sānctus.*

3) În cuvintele de trei sau mai multe silabe, accentul cade: *a)* pe silaba penultimă, dacă este lungă:

laudāre, sorōres, aetērnus, Romānus, amīcus;

b) pe silaba antepenultimă, dacă penultima este scurtă:

móbĭlis, ópĕra, glórĭa.

În limba latină, accentul nu era indicat prin semne grafice.

Subliniem că silabele se numără de la sfârşitul cuvântului.

MODIFICĂRI FONETICE

Cele mai frecvente modificări suferite de vocale în limba latină sunt următoarele:

1) Închiderea unei vocale scurte în silaba interioară:

$$\breve{a} > e \begin{cases} \breve{a}\text{rs} - \text{in}e\text{rs} \\ \breve{a}\text{rceo} - \text{ex}e\text{rceo} \\ \text{d}\breve{a}\text{re} - \text{trad}\breve{e}\text{re} \\ \text{c}\breve{a}\text{ptum} - \text{acc}\breve{e}\text{ptum} \end{cases}$$

$$\breve{a} > i \begin{cases} \text{c}\breve{a}\text{pio} - \text{acc}i\text{pio} \\ \text{f}\breve{a}\text{cio} - \text{conf}\breve{i}\text{cio} \\ \text{f}\breve{a}\text{cilis} - \text{diff}\breve{i}\text{cilis} \end{cases}$$

$$e > i \begin{cases} \text{carm}e\text{n} - \text{carm}i\text{nis} \\ \text{h}\breve{a}\text{beo} - \text{proh}i\text{beo} \\ \text{teneo} - \text{sust}i\text{neo} \end{cases}$$

2) Trecerea vocalei scurte la *ĕ* înaintea unui *r*: *voc, scurtă* + *r* >*e* :

funus - funĕris
cinis - cinĕris
vetus - vetĕris

3) *Sincopa*, suprimarea unei vocale scurte în silabă interioară:

calĭdus - caldus
valĭdus - valde
iuvĕnis - iunior

4) *Contragerea*, reducerea a două vocale sau a unui diftong într-o vocală lungă:

Vergilius, genitiv		Vergil*ī* < Vergil*ii*
p*oe*na	—	p*u*nire
cl*au*do	—	incl*u*do
c*au*sa	—	inc*u*so
ago	—	c*ō*go < * coago

PRINCIPALELE MODIFICĂRI SUFERITE DE CONSOANE

1) Dispariția unei consoane (prin slăbirea articulării), de exemplu dispariția lui **d* final, desinența ablativului singular: *causa*d* > caus*ā*.

Căderea lui *v* intervocalic sau înaintea lui *o*: del*ē*runt pentru delev*ē*runt; par*u*m < par*v*om.

2) Simplificarea consoanelor geminate:

a) înaintea unei silabe lungi:

ca*n*ālis < ca*nn*a; sa*c*ēllus < sa*cc*us

b) înaintea unei consoane: aspiro < * a*ss*piro < a*d*spiro

c) după o consoană: sensi < *sen*ss*i < * sen*t*si

d) în poziție finală: o*s* < * o*ss*; miles < * mile*ss* < * mile*ts*.

3) Asimilarea, tendința de a se nivela însușirile articulatorii și acustice ale consoanelor. Asimilarea poate fi de două feluri:

a) *progresivă*, dacă sunetul precedent influențează asupra celui următor: fe*r-se* > fe*rr*e; v*el-se* > ve*ll*e.

b) *regresivă*, dacă sunetul al doilea influențează asupra celui dintâi: *ad*-capere > a*c*cipere; *ob-f*ero > o*ff*ero; i*n-l*ustris > i*ll*ustris; tego-tectus; scri*b*o-scri*p*tus.

4) Disimilarea, diferențierea unor consoane care se succed la mic interval, una determinând schimbarea sau dispariția celeilalte:

* cae*l*uleus > cae*r*uleus (din cae*l*um);
* auxilia*l*is > auxilia*r*is (din auxi*l*ium).

5) Epenteza, intercalarea unui sunet nou în interiorul unui cuvânt, mai ales a consoanei *p*, între *m* și *s, t* sau *ș*: exem*p*lum din ex-emo; sum*ă*si < * sumsi; sum*p*tus < * sumtus.

Ca o încheiere asupra acestei sumare incursiuni în fonetica latină, menționăm că analogia sau dorința de mai multă claritate etimologică, precum și alte cauze, au determinat destul de numeroase excepții de la legile amintite mai sus.

MORFOLOGIA

Limba latină cunoaşte următoarele părţi de vorbire (*partes orationis*)

Flexibile	***Neflexibile***
1. *Nomen substantivum*	6. *Adverbium*
2. *Nomen adiectivum*	7. *Praepositio*
3. *Nomen numerale*	8. *Coniunctio*
4. *Pronomen*	9. *Interiectio*
5. *Verbum*	

În limba latină nu există articol, de aceea un substantiv poate fi tradus în româneşte articulat sau nearticulat, sensul fiind indicat de context:

homo = un om, omul, sau om.

Definiţiile părţilor de vorbire sunt aceleaşi în limba latină ca şi în limba română.

RĂDĂCINĂ, TEMĂ, DESINENŢĂ, TERMINAŢIE

Pentru a putea înţelege schimbările suferite de cuvintele flexibile în funcţie de rolul lor în propoziţie, este necesar să cunoaştem părţile distincte, altfel spus, morfemele care intră în compunerea unui cuvânt.

Elementul comun unor părţi de vorbire diferite, unite într-o familie de cuvinte care au la bază un sens comun, se numeşte *rădăcină* (sau *radical*).

De exemplu, rădăcina *voc* - se găseşte în următoarele cuvinte:

— substantive { vox, *voc*is; *voc*abulum, – i / *voc*ula, – ae; *voc*atio, – onis

— verbe { *voco*, - are; *voc*iferor, – ari / in*voco*, – are

— adjective { *voc*alis, – e; *voc*ativus, – a, – um

Partea stabilă, neschimbată, care se găseşte în toate formele declinării sau conjugării unui cuvânt flexibil se numeşte *temă*. Tema este formată din rădăcină, (radical) la care se adaugă uneori o *vocală tematică*, şi unul sau două sufixe.

De exemplu, verbul *vocare* are rădăcina: *voc* şi tema *voca-* pe care o întâlnim în toată conjugarea verbului: *voca*mus = (noi) chemăm; *voca*bam = (eu) chemam; *voca*bo = voi chema. Se întâmplă câteodată ca tema să coincidă cu rădăcina (radicalul), de exemplu la substantivul *vox*, - *cis*.

Substantivul, adjectivul şi pronumele (cu excepţia lui *ego*) prezintă în general o temă unică în toată declinarea lor; verbul, dimpotrivă, îşi modifică tema de bază, formându-şi teme diferite, caracteristice modurilor şi timpurilor.

Desinenţa este indicele morfologic alcătuit dintr-un sunet sau grup de sunete care, adăugat la tema unui cuvânt, exprimă: *cazul, numărul* şi uneori *genul*, pentru flexiunea nominală, *persoana, numărul* şi *diateza*, pentru verb.

La numele şi verbele care au tema terminată într-o vocală (cuvinte care constituie majoritatea), desinenţele vocalice s-au contras cu vocala predesinenţială, astfel încât în epoca istorică este aproape imposibil să se facă o demarcaţie între temă şi desinenţă.

De exemplu, cuvântul *servus* provenit din *servos* are tema *servo-*. La această temă adăugându-se desinenţa *-i* a genitivului singular, s-a obţinut forma *servoi*, care în epoca istorică a devenit *servi*. În acest caz, *-i* este o terminaţie provenită din vocala tematică *--o*, absorbită de desinenţa cazuală.

Prin urmare, termenul *desinenţă* nu este identic cu *terminaţie*. Sub denumirea *terminaţie* înţelegem toate elementele fonetice de la sfârşitul unui cuvânt; terminaţiile cazuale sunt rezultatul modificărilor fonetice provenite din adăugarea desinenţelor la tema substantivului.

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI

GENERALITĂŢI, GENURILE, NUMĂRUL ŞI CAZURILE

În limba latină substantivul are:

— 3 genuri: masculin, feminin şi neutru;
— 2 numere: singular şi plural;
— 6 cazuri: nominativ, vocativ, genitiv, dativ, acuzativ şi ablativ.

Genul substantivelor este indicat cu oarecare precizie de adjectiv: **bonus** *agricola*. Aici adjectivul *bonus*, având terminaţia *-us* a masculinelor, demonstrează că substantivul *agricola* este de genul masculin. Sunt însă adjective ca *audax* sau *fortis* care, neavând terminaţii speciale pentru fiecare gen în parte, nu pot da această indicaţie.

Genul gramatical nu trebuie confundat cu genul natural. În general sunt masculine numele fiinţelor de sex bărbătesc, şi feminine numele fiinţelor de sex

femeiesc. Numele lucrurilor, al acțiunilor şi al ideilor abstracte pot fi masculine, feminine şi neutre.

Genul neutru este caracterizat prin forme speciale la nominativ, acuzativ şi vocativ singular şi plural, cazuri care sunt totdeauna identice; la restul cazurilor, neutrele nu se deosebesc de flexiunea substantivelor masculine.

Din epoca cea mai veche se constată o anumită ezitare a limbii latine între neutru şi masculin, fenomen oglindit în frecvența dubletelor lexicale ca: *raster, -tri* şi *rastrum, -i*; pluralul substantivelor *locul* şi *iocus* - *loca* şi *ioca*, *caseum, - caseus, caelum* - *caelus*, cu pluralul *caeli* etc.

Neutrul latin nu a supraviețuit în limbile romanice, cu excepția limbii române, unde el se prezintă sub forma substantivelor ambigene, adică substantive care la singular sunt masculine, iar la plural feminine. Confuzia dintre genuri din latina vulgară care a făcut ca în limba franceză neutrele singulare latine să dea substantive masculine [ex. *corpus* (un) corps; *templum* (un) temple; *cerebellum* (un) cerveau], iar neutrele plurale latine să dea feminine fraceze [ex. *arma* (une) arme; *gaudia (une)* joie[1]]; *cerebella* (une) cervelle] a determinat în limba română apariția substantivelor ambigene. Ținând seama de sensul cuvântului *neutru* (care arată că această categorie de nume nu aparține nici unuia dintre cele două genuri), precum şi de faptul că limba română nu are forme gramaticale distincte, speciale pentru genul neutru, substantivele ambigene din limba română sunt impropriu numite neutre[2].

Numărul este indicat în limba latină prin aceeaşi desinență care arată în acelaşi timp şi genul şi cazul. Astfel, de exemplu, terminația *-um* din adjectivul *largum* indică numărul singular, genul neutru şi cazul nominativ (sau acuzativ).

FELURILE SUBSTANTIVELOR

Substantivele proprii denumesc anumite ființe, locuri, considerate izolat, sau abstacțiuni personificate, şi se scriu cu literă mare: *Cicero, Italia, Fortuna.* Sunt considerate substantive proprii şi se scriu cu majusculă şi numele de popoare: *Romani, Graeci.*

Substantivele comune denumesc obiecte, ființe, noțiuni de acelaşi fel: *aqua, puer, vir, homo, labor.*

Substantivele mobile îşi modifică forma după gen: *caper, capra; lupus, lupa; filius, filia.*

Substantivele epicene sunt numele de animale cu aceeaşi formă pentru ambele sexe: *vulpes, feles, aquila.*

Substantivele defective au forme numai pentru singular sau numai pentru plural:

defective de plural: iustitia-ae; invidia-ae; sapientia-ae;

---

[1] v. G. Cayron - P. Laurent -M-lle J. Lods, *Le français d'aujourd'hui*, Paris, Libraire Armand Colin, 1948, p. 53.

[2] I. Pătruț, *Sur le genre "neutre" en roumain*, în "Mélanges linguistiques", Bucureşti, Ed. de l'Académie de la R.P.R., 1957, p. 291şi urm.

defective de singular: arma, -orum; maiores (strămoşii); *manes* (sufletele morţilor); *minae* (ameninţări); *nuptiae* (căsătorie).

Substantive cu sens diferit la singular şi plural

comitium, -ii = loc de adunare, piaţă — *comitia, -orum* - adunarea poporului
littera, - ae = literă — *litterae, -arum* = litere, scrisoare, literatură
rostrum, -i = cioc — *rostra, -orum* = tribună din for
tabula, -ae = scândură, tăbliţă — *tabulae, -arum* = testament, document
copia, -ae = belşug — *copiae, -arum* = trupe

CAZURILE

Cazul este forma pe care o ia un nume pentru a arăta raporturile sale gramaticale cu diferitele părţi ale propoziţiei. Faţă de cazurile existente în limba română, latina are un caz în plus, ablativul, care în afară de valoarea sa iniţială indicând punctul de plecare al acţiunii, a mai preluat funcţiile a două cazuri indoeuropene şi anume: instrumentalul şi locativul. Câteva rămăşiţe ale cazului locativ se mai găsesc şi în epoca istorică a limbii latine: *domi* = acasă, *Romae* = la Roma.

Celelalte cazuri au în general aceleaşi funcţii sintactice ca în limba română (v. *Sintaxa cazurilor*).

Nominativul şi vocativul, genitivul şi dativul se folosesc în limba latină fără prepoziţie. De asemenea nu are prepoziţie acuzativul cu rol de complement direct. Numai cazurile cu valoare concretă admit folosirea prepoziţiilor.

Tendinţa spre simplificare a formelor gramanticale şi alterările fonetice ale terminaţiilor au dus la reducerea numărului de cazuri de la şase la două în limbile romanice, cu excepţia limbii române, unde se păstrează şi genitiv-dativul singular, feminin.

DECLINĂRILE

Gramaticii latini, ţinând cont de formele de nominativ şi genitiv ale substabtivelor, au stabilit cinci tipuri de declinări. Ştiinţa modernă ia drept criteriu de clasificare a substantivelor terminaţia temelor.

Se disting următoarele categorii de substantive:

Caz	**Declinarea I**	**Declinarea a II-a**		
	Teme în -a-	**Teme în -o-/-e-**		
N. sg.	aqua	cervus	magister	scutum
G. sg.	aqu*ae*	cerv*i*	magistr*i*	scut*i*
G. pl.	aqu*a*-rum	cerv*o*-rum	magistr*o*-rum	scut*o*-rum

Caz	Declinarea a III-a		Declinarea a IV-a		Declinarea a V-a
	Teme consonantice	Teme în -_i_-	Teme în -_u_-		Teme în -_e_-
N. sg.	homo	mare	fructus	cornu	dies
G. sg.	homi_n_is	mar_is_	fruct_us_	corn_us_	di_ei_
G. pl.	homi_n_-um	mar_i_-um	fruct_u_-um	corn_u_-um	di_e_-rum

Din tabelul de mai sus se poate observa că tema unui substantiv se recunoaşte la genitivul plural prin înlăturarea desinenței -_rum_ sau -_um_.

Tabloul desinențelor cauzale

Singular

Caz	Declinare I	Declinarea a II-a		Declinarea a III-a				Declinarea a IV-a		Declinarea a V-a
	Teme în -a-	Teme în -o-/-e-		Teme în consoană		Teme în -i-		Teme în -u-		Teme în -e-
	M.F.	M.F.	N.	M.F.	N.	M.F.	N.	M.F.	N.	M.F.
N.	_zero_	_-s_	_-m_	_zero,s_	_zero_	_-s_	_zero_	_-s_	_zero_	_-s_
A.	_-m_	_-m_	_-m_	_-em_	_zero_	_-m_	_zero_	_-m_	_zero_	_-m_
G.	_-i_		_-i_	_-is_		_-s_		_-s_		_-i_
D.	_-i_		_-i_	_-i_		_-i_		_-i_	_zero_	_-i_
Abl.	_*-d_		_*-d_	_-e_		_*-d_		_*-d_		_*-d_
V.	_zero_	_-m_				La fel cu nominativul				

Plural

Caz	Declinare I	Declinarea aII-a		Declinarea a III-a				Declinarea a IV-a		Declinarea a V-a
	Teme în -a-	Teme în -o-/-e-		Teme în consoană		Teme în -i-		Teme în -u-		Teme în -e-
	M.F.	M.F.	N.	M.F.	N.	M.F.	N.	M.F.	N.	M.F.
N.	_-i_	_-i_	_-a_	_-es_	_-a_	_-s_	_-a_	_-s_	_-a_	_-s_
V.	_-i_	_-i_	_-a_	_-es_	_-a_	_-s_	_-a_	_-s_	_-a_	_-s_
A.	_*-ns > s_	_*-ns > s_	_-a_	_-es_	_-a_	_*-ns > -s-a_		_-s_	_-a_	_-s_
G.	_*-som > rum_	_*-som > rum_		_-um_		_-um_		_-um_		_*-som > rum_
Abl.	_- is_	_- is_		_-ibus_		_-bus_		_-bus_		_-bus_

Pentru a înlesni însuşirea flexiunii nominale latine, se vor reţine câteva particularităţi ale declinării:

1) La toate declinările au *forme identice* următoarele cazuri:

a) nominativul şi vocativul singular şi plural (cu excepţia substantivelor de declinarea a II-a terminate în *-us*, care au formă proprie pentru vocativ);

b) nominativul, acuzativul şi vocativul singular şi plural al substantivelor neutre;

c) nominativul, acuzativul şi vocativul plural al substantivelor neutre au desinenţa *-ă*;

d) dativul şi ablativul plural.

2) Ablativul singular al tuturor declinărilor, cu excepţia temelor consonantice, a avut desinenţa *-d*, care a căzut în epoca veche, astfel încât la ablativ singular apare tema pură a substantivelor cu vocala lungită compensator. Numai temele consonantice au la ablativ singular desinenţa *-e*, care prin analogie a fost preluată şi de temele vocalice.

Modificările fonetice ale desinenţelor vor fi arătate la fiecare declinare în parte.

TEMELE ÎN *-a-* (DECLINAREA I)

1) Declinarea I cuprinde substantive şi adjective feminine, precum şi câteva substantive masculine.

Sunt masculine substantivele care arată fiinţe de sex masculin: *nauta, poeta, pirata* (împrumutate din limba gracă), *agricola, incola,* precum şi nume de bărbaţi ca: *Cinna, Catilina, Numa.*

Singular

Cazul	**Declinarea**	**Explicarea modificărilor fonetice şi observaţii asupra declinării**
N. **V.**	togă pură	Nominativul este egal cu tema. Finala temei este scurtă.
A.	toga*m* pura*m*	
G.	tog*ae* pur*ae*	Desinenţa *-i*; *toga-*i* > *tog*ai*> tog*ae*
D.	tog*ae* pur*ae*	*toga-*i* > *tog*ai*> tog*ae*
Abl.	togā purā	Desinenţa a fost *-*d*; prin căderea ei, s-a lungit compensator finala temei. *toga-*d* > *tog*ăd* >togā

Plural

Cazul	Declinarea	Explicarea modificărilor fonetice și observații asupra declinării
N. V.	tog*ae* pur*ae*	Desinența *-i*: *toga-*i* > *tog*ai* > tog*ae*
A.	toga*s* pura*s*	Desinența **-ns*: * togă-*ns* > * togă-*ns* > toga*s*
G.	toga*rum* pura*rum*	Desinența * *-som*: *toga-*som* > toga*rum*
D. Abl.	tog*is* pur*is*	Desinența *-is*: toga-*is* > tog*is*

2) În afara desinențelor de mai sus, declinarea I cuprinde și câteva excepții:

a) *genitivul singular italic în -as* s-a păstrat în expresiile *pater* și *mater familias;*

b) la substantivele mobile, ca: *dea, filia, asina,* dativul-ablativul plural este terminat în *-abus*, pentru a le deosebi de substantivele corespunzătoare masculine de declinarea a II-a: *filiis* et *filiabus, deis deabusque* = fiilor și fiicelor, zeilor și zeițelor;

c) cuvintele împrumutate din limba greacă la început erau adaptate declinării latine: *machina, nauta, poeta*. Acest procedeu frecvent mai ales în limba curentă a fost concurat de sistemul folosit în literatură de a transcrie cuvintele grecești într-o declinare mixtă, cu forme grecești și latinești, uneori cu forme hibride: nici grecești, nici latinești.

Exemplu: *gramatice*, genitiv, *gramatic***es**; acuzativ, *gramatic***en**; *Aeneas*, genitiv *Aene***ae**, acuzativ *Aene***an**;

d) declinarea I mai păstrează rămășițe ale vechiului caz *locativ*, cu desinența *-i*, la numele de orașe la singular: *Romai* > *Romae* și la substantivul *militia* = serviciul militar, în expresia: *domi militiaeque* = în timp de pace sau de război.

3) Unele substantive de declinarea I sunt substantive *pluralia tantum* (folosite numai la plural):

angustiae, -arum = strâmtoare
deliciae, - arum = plăcere
divitiae, -arum = bogăție
insidiae, - arum = cursă
Kalendae, -arum = prima zi a lunii
Nonae, - arum = a 5-a sau a 7-a zi a lunii
reliquiae, -arum = rămășițe
Athenae, -arum
Thebae, -arum

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Aulam... ex vicinia pete (Plt., *Aul.*, 390-391) - *pete* = cere.
(Lar) fortunatas faciat gnatae nuptias (Plt., *Aul.*, 387) - *faciat* = să facă).
Incolae, adcolae, advenae...// date viam (Plt., *Aul.*, 406-407).
Vacare culpa magnum est solacium (Cic., *Ad fam.*, 7, 3, b).
Historia est magistra vitae (Cic., *De or.*, II, 9, 36).
Stellae rotundae sunt (Cic., *De rep.*, 6, 15).
Europam Libyamque dividit unda (Cic., *Tusc.*, I, 20, 45).
Ira initium insaniae (est) (Cic. *Tusc.*, IV, 23, 52) - *initium* = început.
Honesta vita beata est (Cic., *De fin.*, III, 8, 28).
Umbras timet suas (Cic., *Ad. Att.*, 15, 20, 4) - *timet* = se teme.
Multa in ea (silva) genera ferarum nasci constat (Caes., *B.G.*, VI, 25) - *constat* = se știe; *nasci* = că se nasc.
Minime Germani agriculturae student (*Caes.*, B.G., VI, 29, 1) - *minime student* = nu se îndeletnicesc (*studēre* are complementul în dativ).
Gloriam invidia sequitur (Sall., *Iug.*, 55, 3) - *sequitur* = însoțește.
Avaritia neque copia neque inopia minuitur (Sall. *Cat.*, 1, 3) - *neque minuitur* = nu se micșorează.
De te fabula narratur (Hor., *Sat.*, I, 1, 69-70) - *de te* = despre tine; *narratur* = povestește.
Trahuntque siccas machinae carinas (Hor., *Od.*, I, 4, 2).
Discite iustitiam (Verg., *Aen.*, VI, 620) - *discite* = învățați.
Quis aut in victoria aut in fuga copias numerat? (Q.Curt. III, 17) - *quis numerat* = cine numără?
Pecuniae imperare oportet, non servire (Sen., *De mor.*, 58) - *oportet* = trebuie; *imperare, non servire* = să poruncim, nu să slujim.
Non scholae, sed vitae discimus (Sen., *Ep.*, 106, 12).
Dat veniam corvis, vexat censura columbas (Iuv., *Sat.*, II, 63) - *corvis* = corbilor; *vexat* = supără.
Rara avis in terris (Iuv., *Sat.*, VI, 165).
Alea iacta est (Suet., *Caes.*, 32) - *iacta est* = a fost aruncat.
Aquila non capit muscas - (*non capit* = nu prinde).

TEMELE ÎN - *o/e* - (DECLINAREA A II-a)

Declinarea a II-a cuprinde substantive și adjective masculine și neutre, pecum și unele substantive feminine.

Declinarea a II-a masculină

Singular

Cazul	Declinarea	Desinențele și modificările fonetice
N.	bonus amicus, puer, ager	Desinența -s: *amico-s > amicus; *puero-s > *puers > *puerr > puer; *agro-s > *agrs > *agrr > *agr > ager
V.	bone amice, puer, ager	Forma în -e, numai pentru subst. în -us
A.	bonum amicum, puerum, agrum	Desinența -m: *amico-m > amicum
G.	boni amici	Desinența -i: *amico-i > amici
D.	bono amico, puero, agro	Desinența -i: *amico-i > amico
Abl.	bono amico, puero, agro	Desinența *d: *amico-d > amico

Plural

Cazul	Declinarea	Desinențele și modificările fonetice
N. V.	boni amici, pueri, agri	Desinența -i: *amico-i > amici
G.	bonorum amicorum, puerorum, agrorum	Desinența *som: *amico-som > amicorum
A.	bonos amicos, pueros, agros	Desinența -ns: *amico-ns > amicos
D. Abl.	bonis amicis, pueris, agris	Desinența -is: *amico-is > *amiceis > amicis

Declinarea a II-a neutră

Cazul	Singular	Plural	Desinențele și modificările fonetice	
			Singular	Plural
N. V. A.	bonum scutum	bona scută	-m *scuto-m > scutum	-a Un vechi singular colectiv
G.	boni scuti	bonorum scutorum	-i *scuto-i > scuti	*-som *scuto-som > scutorum
D. Abl.	bono scuto	bonis scutis	-i: *scuto-i > scuto *-d: scutod > scuto	-is scuto-is > scutoeis > scutis

Ca substantivul *amicus* se declină şi substantivele feminine. Sunt feminine numele de copaci: *cerăsus, fagus, prunus* etc.; numele de ţări şi insule: *Aegyptus, Rhodus* etc.

Majoritatea substantivelor în *-us* sunt masculine.

Sunt neutre: *vulgus, pelagus* şi *virus.*

Ca substantivul *puer* se declină substantivele: *vir,-i; gener,-i; socer,-i*; adjectivele *tener, liber.*

Ca *ager* se declină *magister, faber*, adjective ca *pulcher* etc. Toate substantivele în *-er* sunt masculine.

Flexiunea substantivelor cu tema în *-ro* se prezintă cu anumite deosebiri faţă de cea a temelor în *-o*, datorită alterărilor fonetice suferite de fonemul *r* în funcţie de sunetele care îl precedă:

1) Astfel, când *r* este precedat de vocală scurtă: *puero-*, **o** este absorbit de *r*, apoi desinenţa *s* se asimilează cu *r* şi, prin simplificarea geminatei, se ajunge la forma *puer.*

2) Când *r* e precedat de consoană: agro-, are loc acelaşi proces de mai sus, dar consoana *-r* se vocalizează şi astfel se ajunge la forma analogă *ager.* Acest *-e-*, introdus ulterior prin vocalizarea lui *-r-*, nu mai apare la celelalte cazuri: *agri.*

Finala *-ros* > *-rus* s-a menţinut în următoarele cazuri:

a) când *-r-* e precedat de vocală lungă sau diftong: *clārus, secūrus, austērus, matūrus, taurus*;

b) când *-r-* provine din rotacizarea lui *-s-* intervocalic: **numesos > numerus; * humesos > humerus*;

c) în cuvintele bisilabice cu penultima scurtă: *ĕrus, fĕrus, mĕrus.*

Vocativul în -e este în realitate tema, cuvântului cu alt vocalism, fonemul *e* fiind alt timbru vocalic al lui *-o-* din temă iar desinenţa cazuală, *zero.*

La temele în *-ro-*, acest *-e* nu apare, deoarece *-r* din temă a absorbit vocala finală, în consecinţă vocativul acestor substantive este identic cu nominativul.

Substantivele în *-ius* fac vocativul în *-i*: Cornelius, *Corneli*; filius, *fili.*

Genitivul singular al acestor substantive este în *-i*, contracţie din *-ii*: *Corneli.*

Substantivul *deus* nu are formă de vocativ, iar la plural prezintă forme diferite: nom. *dei, dii, di*; dat. abl. *deis, diis, dis*; gen. pl. *deorum, deum.*

La declinarea a II-a, ca şi la declinarea I, se păstrează urme ale cazului locativ, cu desinenţa **-i**; la numele de oraşe, ca: *Brundisium*, loc. *Brundisii*; *Corinthus*, loc. *Corinthi*, şi la substantivul *humus* (pământ), loc. *humi.*

Substantive "pluralia tantum"

fasti = calendarul	*posteri* = posteritatea
liberi = copiii	*arma* = armele

Substantive cu sens diferit la singular și plural

Singular	*Plural*
auxilium = ajutor	*auxilia* = trupe auxiliare
castrum = fort	*castra* = tabără
comitium = loc de adunare	*comitia* = adunarea poporului
impedimentum = piedică, obstacol	*impedimenta* = bagaje
rostrum = cioc (de pasăre, de corabie)	*rostra* = tribuna pentru oratori

Substantive cu forme diferite la plural

locus, -i = loc	1. *loca, -orum* = locuri, împrejurimi 2. *loci, -orum* = pasaje din autori, locuri comune
iocus, -i = glumă, bătaie de joc	1. *ioca, -orum* 2. *ioci, -orum* = glume

ASEMĂNĂRI ÎNTRE DECLINAREA I ȘI A II-a

1) Desinențe comune: genitivul singular în *-i*, genitivul plural în *-rum* (**som*), dativul și ablativul plural în *-is*, acuzativul singular *-m*, plural *-s* (pentru masculine și feminine).

2) Cuprind adjective care formează clasa I de adjective (cu 3 terminații).

3) Păstrează rămășițe ale locativului cu desinența *-i*, la numele de orașe, singular.

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Corvus cantat mihi nunc ab laeva manu (Plt., *Aul.*, 624).
O, amice, salve! (Plt.., *Trin.*, 48).
Corvus oculum corvi non eruit (non eruit = nu scoate).
Aurum in tuo luco et fano est situm (Plt., *Aul.*, 615) - situm est = este așezat.
Bellum gerunt contra arma, verbis (Cic., *Ad fam.*, 12, 22, 1) - *gerunt* = poartă.
Populus ludis delectatur (Cic.., *Pro Mur.*, 19, 38) - *delectatur* = se desfată.
Puer, abige muscas! (Cic., *De or.*, 2, 60) - *abige* = alungă.
Medici quoque saepe falluntur (Cic., *De nat. deor.*, 3, 6, 15) - *falluntur* = se înșeală.
Somniis credere non oportet (Cic., *De div.*, 1, 44, 99) - *non oportet* = nu trebuie.
Ardent oculi (Cic., *Ver.*, 5, 161).
Iucunda memoria est praeteritorum malorum (Cic., *De fin.*, 2, 23, 105).
Graeci ingenio et doctrina abundant (Cic., *De or.*, 1, 6, 22).
Ex inimicitiis iurgia, maledicta, contumeliae gignuntur (Cic., *Lael.*, 21, 78) - *gignuntur* = se nasc.

Est profecto animi medicina, philosophia (Cic. *Tusc.*, 3, 3, 6).

Consilia saepe commutantur (Cic., *Ad Att.*, 14, 20, 4) - *commutantur* = se schimbă.

Saepe est etiam, sub pallio sordido, sapientia (Caecilius la Cic., *Tusc.*, 3, 23, 56).

Est proprium stultitiae aliorum vitia cernere, oblivisci suorum (Cic., *Tusc.,* 3, 30, 73) - *oblivisci suorum* = a uita pe ale sale.

Bellum cum captivis et feminis gerere non soleo (Q.Curt., IV, 11, 17).

Multos agros egregie colere non expedit, propter latrocinia vicinorum (Varro, *De re rust.*, 1, 16, 2) - *non expedit* = nu foloseşte; *egregie colere* = a cultiva foarte bine.

Eum locum vallo fossaque munivit (Caes., B.G., III, 1, 6).

Secreto amicos admone, lauda palam (Syr., 103) - *admone* = dojeneşte.

Audacia pro muro habetur (Sall., *Cat.,* 58, 17) - *habetur* = este socotită.

Non imperium neque divitias petimus (Sall., *Cat.*, 33, 5).

Nihil in bello oportet contemnere (C. Nep., *Thras.*, 2, 3).

Ante portas est bellum (T. Liv., III, 68, 7).

Agnosco veteris vestigia flammae (Verg., *Aen.*, IV, 23).

Vitiis nemo sine nascitur (Hor., *Sat.*, I, 3, 68) - *nemo nascitur* = nimeni nu se naşte, nu există).

In silvam non ligna feras insanius (Hor., *Sat.*, I, 10, 34) - *non feras* = să nu duci.

Angulus ridet (Hor., *Od.*, II, 6, 13).

In vitium ducit culpae fuga (Hor., *Ep. ad Pis.,* 31).

Nec cupressi//nec veteres agitantur orni (Hor., *Od.,* I, 9, 11-12).

Somnus//lenis virorum non humiles domos//fastidit umbrosamque ripam... (Hor., *Od.*, III, 1, 21-23) - *non fastidit* = nu dispreţuieşte.

Nullus argento color est avaris//abdito teris, inimice lamnae//

Crispe Sallusti... (Hor., *Od.*, II, 2, 1-3) - *argento est* = argintul nu are; *nullus color* = nici o frumuseţe; *abdito avaris terris* = ascuns în...: *lamnae* = banului).

Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt (Sen., *De ira*, 2, 28, 8).

Cara deum soboles (Verg., *Buc.*, IV, 49).

Dis aliter visum (est) (Verg., *Aen*, II, 428).

Donec eris felix, multos numerabis amicos (Ov., *Trist.*, I, 1, 39).

Vivere, Lucili, militare est (Sen., *Ep.*, 96, 3).

Mollit viros otium (Sen., *Contr.*, 18, 8).

Etiam sine magistro vitia discuntur (Sen., *N.Q.*, 3, 30, 8).

Avarus animus nullo satiatur lucro (Sen., *Ep.*, 94, 37).

Et gaudium et solacium in litteris est (Plin., *Ep.*, 8, 19, 1).

Non magister ad discipulum debet venire, sed discipulus ad magistrum (Iul. Capitol., *Vita Ant. Pii*, 10, 4).

Displicuit nasus tuus (Iuv., VI, 495).

Sine ira et studio (Tac., *Ann.*, 1, 1).

TEMELE CONSONANTICE și TEMELE ÎN *-i* (DECLINAREA A III-a)

Sistemul unitar constituit de flexiunea temelor în *-a-* și *-o-* se află în opoziție cu sistemul autonom al declinării a III-a. Este cea mai complicată dintre toate declinările, prin marea varietate de teme și de genuri.

Declinarea a III-a cuprinde substantive, adjective, precum și teme integrate la un moment dat în paradigma verbală: participiul prezent.

Declinarea a III-a se împarte în două grupe:

— teme consonantice;

— teme terminate în *-i-*.

La genitivul plural se poate afla tema fiecărui substantiv:

Finala temei	Nominativ singular	Genitiv singular	Genitiv plural	Tema substantivului
dentală	miles	militis	mili*t*-um	milit-
dentală	laus	laudis	lau*d*-um	laud-
labială	princeps	principis	princi*p*-um	princip-
velară	dux	ducis	du*c*-um	duc-
nazală	homo	hominis	homi*n*-um	homin-
lichidă	orator	oratoris	orato*r*-um	orator-
siflantă (rotacizată)	tempus	temporis	tempo*r*-um	tempor-
vocală	civis	civis	civ*i*-um	civi-

Flexiunea temelor consonantice

Desinențele cazuale

Nr.	Nominativ	Acuzativ	Genitiv	Dativ	Ablativ
Singular	*zero* sau *s*	*zero* sau *-em*	*-is*	*-i*	*-e*
Plural	*-es* *-a*	*-es* *-a*	*-um*	*-ibus*	

Teme în dentală

Singular

Caz	Masculine	Feminine	Neutre	Observații asupra desinențelor
N. **V.**	pes	virtus	caput	*neutrele*: desin. *zero* *-s*: ped-*s* > *pe*ss* > pes (*t*, *d* din temă se asimilează cu *-s*, iar germinata se simplifică).
A.	ped*em*	virtut*em*	caput	*-em* < *-m* / *-o* (vocalizarea lui *m* final) *neutre: zero* **ped-om* > pedem
G.	ped*is*	virtut*is*	capit*is*	
D.	ped*i*	virtut*i*	capit*i*	
Abl.	ped*e*	virtut*e*	capit*e*	

Plural

Caz	Masculine	Feminine	Neutre	Observații asupra desinențelor
N. V. A.	pedes	virtutes	capita	*m.f. - ns:* * ped*ns*, *o* * pedens > pedes
G.	pedum	virtutum	capitum	
D. Abl.	pedibus	virtutibus	capitibus	

Teme în labială și în velară

Singular

Caz	Masculine	Feminine	Masculine	Feminine	Observații asupra desinențelor
N. V.	princeps	ops	dux	lex	-*s*: * duc-*s* > du*x* * leg-*s* > le*x*
A.	principem	opem	ducem	legem	
G.	principis	opis	ducis	legis	
D.	principi	opi	duci	legi	
Abl.	principe	ope	duce	lege	

Plural

Caz	Masculine	Feminine	Masculine	Feminine	Observații asupra desinențelor
N. V. A.	principes	opes	duces	leges	A. -*ns* > -*ens* > -*es*
G.	principum	opum	ducum	legum	
D. Abl.	principibus	opibus	ducibus	legibus	

Teme în nazală

Singular

Caz	Masculine	Feminine	Neutre	Obsrvații asupra desinențelor
N. V.	homo	natio	nomen	*-zero*
A.	homin*em*	nation*em*	nomen	*neutre: zero*
G.	homin*is*	nation*is*	nomin*is*	
D.	homin*i*	nation*i*	nomin*i*	
Abl.	homin*e*	nation*e*	nomin*e*	

Plural

Caz	Masculine	Feminine	Neutre	Obsrvații asupra desinențelor
N. V. A.	homin*es*	nation*es*	nomin*a*	A.*-ns > -ens > -es* *neutre: - a*
G.	homin*um*	nation*um*	nomin*um*	
D. Abl.	homin*ibus*	nation*ibus*	nomin*ibus*	

Teme în lichidă

Singular

Caz	Masculine	Masculine	Feminine	Neutre	Observații asupra desinențelor
N. V.	pater	consul	mater	cadaver	*-zero*
A.	patr*em*	consul*em*	matr*em*	cadaver	neutre: *-zero*
G.	patr*is*	consul*is*	matr*is*	cadaver*is*	
D.	patr*i*	consul*i*	matr*i*	cadaver*i*	
Abl.	patr*e*	consul*e*	matr*e*	cadaver*e*	

Plural

Caz	Masculine	Masculine	Feminine	Neutre	Observații asupra desinențelor
N. V. A.	patr*es*	consul*es*	matr*es*	cadaver*a*	*m.f.: -es* A. *-ns > -ens > -es* neutre: *-a*
G.	patr*um*	consul*um*	matr*um*	cadaver*um*	
D. Abl.	patr*ibus*	consul*ibus*	matr*ibus*	cadaver*ibus*	

Teme în siflanta -s

Singular

Caz	Masculine		Neutre			Desinențe
N.V.	flos	cinis	tempus	genus	os	neutre: - *zero*
A.	flor*em*	cin*erem*	tempus	genus	os	m.f.: *-em* neutre: *-zero*
G.	flor*is*	cine*ris*	tempor*is*	gener*is*	oss*is*	*-is*
D.	flor*i*	cineri	tempor*i*	gener*i*	oss*i*	*-i*
Abl.	flor*e*	cine*re*	tempor*e*	gener*e*	oss*e*	*-e*

Plural

Caz	Masculine		Neutre			Desinențe
N.V. A.	flor*es*	cinere*s*	tempor*a*	gener*a*	oss*a*	m.f.: *-es* neutre: *-a*
G.	flor*um*	ciner*um*	tempor*um*	gener*um*	oss*um*	*-um*
D. Abl.	flori*bus*	cineri*bus*	tempori*bus*	generi*bus*	ossibus	*-ibus*

Substantivele cu temă consonantică se mai pot împărți în două mari grupe:

1) Cu desinența *-s* la nominativ singular: *miles, lux, pulvis.*

2) Cu desinența zero la nominativ singular: *homo, sol, agmen, calor, multitudo.*

Desinența *-s* la majoritatea temelor consonantice determină modificări fonetice în finală:

duc + *s* > du*x*
leg + *s* > le*x*
ped + *s* > *pe*ss* > *pes* (geminata în poziție finală se simplifică)
milet -*s* > mile*ss* > mile*s*

Desinența acuzativului *-em* provine din vocalizarea lui *-m* > *em*.

Desinența *-es* a acuzativului plural provine din *-ns*, în care *-n-* s-a vocalizat: *-ens*, apoi a căzut, cu lungirea compensatorie a vocalei *-e-*: *ped-*ns* > *ped*ens* > pedēs. Prin urmare, desinențele nominativului și ale acuzativului sunt de proveniență diferită, deși în epoca istorică ele apar identice.

Flexiunea temelor în -i

Singular

Caz	Masculine		Feminine		Neutre	
N.V.	civis	mensis	turris	vulpes	mare	animal
A.	civ*em*	mens*em*	turr*im*	vulp*em*	mare	animal
G.	civ*is*	mens*is*	turr*is*	vulp*is*	mar*is*	animal*is*
D.	civ*i*	mens*i*	turr*i*	vulp*i*	mar*i*	animal*i*
Abl.	civ*e*	mens*e*	turr*i*	vulp*e*	mar*i*	animal*i*

Plural

Caz	Masculine		Feminine		Neutre	
N.V.A.	civ*es*	mens*es*	turr*es*	vulp*es*	mari*a*	animali*a*
G.	civ*ium*	mens*ium*	turr*ium*	vulp*ium*	mar*ium*	animal*ium*
D. Abl.	civ*ibus*	mens*ibus*	turr*ibus*	vulp*ibus*	mar*ibus*	animal*ibus*

Desinența acuzativului singular este *-m*: navi-*m*. Prin analogie cu temele consonantice, finala *-im* a fost înlocuită cu *-em*: *navem*. Formele în *-im* se mai mențin izolat la câteva substantive, ca: *febris, tussis, puppis, securis*. Aceste substantive păstrează și vechiul ablativ al temelor vocalice: **securi-d* > *securi*. La unele substantive, forma în *-im* coexistă cu cea în *-em*: nav*im* și nav*em*, secur*im* și secur*em*.

Ablativul în *-i* (din *-*id*) s-a mai păstrat la neutre și la adjective. Acuzativul plural a avut desinența *-ns*: **ovi-ns* > *ovis*, care, prin analogie cu temele consonantice, a devenit *oves*.

Tot din categoria temelor vocalice fac parte substantive ca *mons, pars, gens, urbs*, care au pierdut pe *-i* la nominativ prin sincopare: **montis* > **monts* > *mons*. În consecinţă, aceste substantive au genitivul plural: *montium, partium, gentium, urbium.*

Prin analogie cu aceste substantive, o serie de teme consonantice, ca: *dens, -ntis, mus, muris, fraus, -dis, nox, -ctis* etc. se comportă ca cele vocalice, având genitivul plural în *-ium*. Uneori e imposibil de recunoscut dacă forma în *ium* e veche sau analogică.

Flexiunea temelor mixte

(la singular se comportă ca teme consonantice, la plural ca cele în *-i*)

Nominativ singular	Genitiv singular	Ablativ singular	Genitiv plural
ars = meşteşug, artă	art*is*	art*e*	art*ium*
dens = dinte	dent*is*	dent*e*	dent*ium*
fons = izvor	font*is*	font*e*	font*ium*
fraus = înşelăciune	fraud*is*	fraud*e*	fraud*ium* (dar şi fraud*um*)
mons = munte	mont*is*	mont*e*	mont*ium*
mors = moarte	mort*is*	mort*e*	mort*ium*
mus = şoarece	mur*is*	mur*e*	mur*ium*
nix = zăpadă	niv*is*	niv*e*	niv*ium*
cliens = client	client*is*	client*e*	client*ium*

Teme care par vocalice, dar se comportă ca cele consonantice.

Nominativ singular	Genitiv singular	Ablativ singular	Genitiv plural
canis = câine	can*is*	can*e*	can*um*
iuvenis = tânăr	iuven*is*	iuven*e*	iuven*um*
senex = bătrân	sen*is*	sen*e*	sen*um*
vates = profet	vat*is*	vat*e*	vat*um*

La fel se declină şi substantivele *pater, mater, frater*.

Teme izolate

în *-i*: *vis*; în *-u*: *sus*; în *-ou*: *bos* şi *Iuppiter*

Caz	Singular				Plural		
N.V.	vis	sus	bos	Iuppiter	vir*es*	su*es*	bov*es*
A.	v*im*	su*em*	bov*em*	Iov*em*	vir*es*	su*es*	bov*es*
G.	-	su*is*	bov*is*	Iov*is*	vir*ium*	su*um*	bo*um*
D.	-	su*i*	bov*i*	Iov*i*	vir*ibus*	su*ibus*	bob*us* (bub*us*)
Abl.	v*i*	su*e*	bov*e*	Iov*e*	vir*ibus*	su*ibus*	bob*us* (bub*us*)

Substantive imparisilabice şi parisilabice

Luând drept criteriu de clasificare numărul de silabe al unui substantiv la genitivul singular raportat la numărul silabelor sale în cazul nominativ, substantivele declinării a III-a pot fi grupate în două categorii: *imparisilabice* şi *parisilabice*. Substantivele imparisilabice au la genitiv singular o silabă în plus faţă de nominativ; în bună parte, ele sunt teme consonantice. Parisilabicele au acelaşi număr de silabe la toate cazurile şi corespund temelor vocalice.

Substantive cu sens diferit la singular şi plural

Singular	*Plural*
aedes, -is = templu	*aedes, -ium* = casă
finis, -is = sfârşit	*fines, -ium* = teritoriu
(ops), opis = ajutor	*opes, -um* = *resurse*
parens, -tis (m. sau f.) = tată sau mamă	*parentes, -um* = părinţi
pars, partis = parte	*partes, -ium* = rolul unui actor, partid politic

Substantive "pluralia tantum"

Unele substantive au forme numai pentru numărul plural:

maiores, -um = strămoşi
manes, -ium = zeii mani (sufletele morţilor)
moenia, -ium = metereze
Penates, -ium = zeii penaţi

ADJECTIVE ŞI PARTICIPII

Adjectivele de declinarea a III-a au în general tema în *-i*. Ele pot fi:
— cu o singură terminaţie: *ingens, -ntis; atrox, -cis;*
— cu două terminaţii: *facilis, -e; tristis, -e;*
— cu trei terminaţii: *celeber, celebris, celebre.*

Declinarea adjectivelor cu o singură terminaţie

ingens, -ntis = mare

Caz	Masculine şi feminine	Neutre	Masculine şi feminine	Neutre
	singular		plural	
N.V.	ingens	ingens	ingent*es*	ingent*ia*
A.	ingent*em*	ingens	ingent*es*	ingent*ia*
G.	ingent*is*		ingent*ium*	
D.Abl	ingent*i*		ingent*ibus*	

Ca *ingens* se declină şi participiul prezent (*laudans, -ntis; videns, -nţis* etc.), cu deosebirea că, dacă e întrebuinţat ca substantiv, are ablativul în *-e*: *laudante.* Cu valoare de adjectiv are ablativul singular în *-i*: *constanti animo* = cu suflet statornic.

atrox, -cis = cumplit

Caz	Masculine şi feminine	Neutre	Masculine şi feminine	Neutre
	singular		plural	
N.	atrox	atrox	atroc*es*	atroc*ia*
A.	atroc*em*	atrox	atroc*es*	atroc*ia*
G.	atroc*is*		atroc*ium*	
D. Abl.	atroc*i*		atroc*ibus*	

Declinarea adjectivelor cu două terminaţii

utilis, -e = folositor

Caz	Masculine şi feminine	Neutre	Masculine şi feminine	Neutre
	singular		plural	
N.V.	util*is*	util*e*	util*es*	util*ia*
A.	util*em*	util*e*	util*es*	util*ia*
G.	util*is*		util*ium*	
D. Abl.	util*i*		util*ibus*	

Declinarea adjectivelor cu trei terminaţii

acer, acris, acre = ager

Caz	Masculine şi feminine	Neutre	Masculine şi feminine	Neutre
	singular		plural	
N.V.	accr acris	acr*e*	acr*es*	acr*ia*
A.	acr*em*	acr*e*	acr*es*	acr*ia*
G.	acr*is*		acr*ium*	
D. Abl.	acr*i*		acr*ibus*	

Ca *acer* se declină 13 adjective, dintre care mai amintim pe:
campester, campestris, campestre = câmpenesc
celeber, celebris, celebre = renumit
celer, celeris, celere = iute

pedester, pedestris, pedestre = pedestru
saluber, salubris, salubre = sănătos
Aceste adjective au dobândit trei terminații deoarece au suferit un proces de modificare fonetică analog substantivelor cu tema în *-ro*: ele au pierdut finala *-is* la nominativ masculin și au dezvoltat un *-e* înaintea lui *-r-*.
Deci forma de masculin *acer* rezultă din vocalizarea lui *-r-* după sincoparea lui *-i*. Numai adjectivul *celer* păstrează acest *-e* în cursul declinării.

Adjective cu temă consonantică

Caz	Masculine și feminine	Neutre	Masculine și feminine	Neutre
	singular		plural	
N.V	vetus	vetus	veter*es*	veter*a*
A.	veter*em*	vetus	veter*es*	veter*a*
G.	veter*is*		veter*um*	
D.	veter*i*		veter*ibus*	
Abl.	veter*e*		veter*ibus*	

Ca *vetus* se declină următoarele adjective: *dives*, *-itis* = bogat; *pauper -eris* = sărac; *particeps, -cipis* = părtaș etc., precum și comparativul adjectivelor.

CONCLUZII ASUPRA DECLINĂRII A III-a

Declinarea a III-a se caracterizează printr-o mare varietate a finalei din temă, precum și prin numeroase confuzii între cele două categorii de teme ale acestei declinări. Diferite acțiuni analogice și fonetice au dus la crearea unor forme care apar ca excepții de la flexiunea regulată.
În multe cazuri nu se poate afirma cu certitudine dacă forma unui cuvânt la ablativ singular sau genitiv plural este forma primitivă sau creată prin analogie. Astfel este, de exemplu, participiul prezent considerat ca aparținând inițial temelor consonantice și trecut mai târziu la temele în *-i*. Dubla formă la ablativ singular: ferent*i* și ferent*e* atestă existența dublei flexiuni pe care a urmat-o participiul.
Locativul se mai menține la un singur substantiv de declinarea a III-a: rur*i* = la țară (de la *rus, ruris*, n.).
Genul substantivelor de declinarea a III-a nu se poate recunoaște după terminația nominativului singular, căci fiecare regulă are numeroase excepții. În consecință, în afară de cazurile în care genul se poate stabili după înțelesul substantivului sau după adjectivul care îl însoțește, în celelalte cazuri se va consulta dicționarul.

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Hi mores maiorum laudant (Plt., *Trin.*, 295).
Salve, mi pater insperate! (Plt. *Rud.*, 1175).
Tuam vult sororem ducere uxorem (Plt., *Trin.*, 444).
Ubi amici, ibidem sunt opes (Plt., *Truc.*, 885).
Aedes occlude! (Plt. *Aul.*, 274).
Decet verecundum esse adulescentem (Plt., *Asin..*, 833).
In melle sunt linguae sitae vestrae atque orationes //facta atque corda in felle sunt sita atque acerbo aceto (Plt., *Truc.*, 178-179).
Ossa ac pellis totus est (Plt., *Aul.*, 564).
Guttam haud habeo sanguinis (Plt., *Most.*, 508).
Quasi mures, semper edimus alienum cibum (Plt., *Capt.*, 77).
Mi homo, sanusne es? (Ter., *Ad.*, 336).
Timet patris iram (Ter., *Heaut.*, 189).
Arrige aures, Pamphile! (Ter., *Andr.*, 933).
Ovem lupo commisisti (Ter., *Eun.*, 832).
Maioribus nostris praecipuam laudem gratiamque debemus (Cic., *In leg.. agr.*, 2, 4, 9).
O caelum, o terra, o maria Neptuni (Ter., *Ad.*, 790).
Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis (Cato., *Hist.*, 1, 10).
Parentes ama! (Cato, *Sent.*, 2)
Ira odium generat, concordia nutrit amorem (Cato., *Hist.*, 1, 36).
Multi sunt veritatis cultores, fraudis inimici (Cic., *De off.*, 1, 30, 109).
Homo est mundi pars (Cic., *De nat. deor.*, 2, 12, 32).
Docto homini vivere est cogitare (Cic., *Tusc.*, 5, 38, 111).
Nostrorum hominum ingenia virtutesque soleo mirari (Cic., *Tusc.*, 4, 1, 1).
Delectant homines ludo! (Cic., *Pro Mur.*, 19, 40).
Timor non est diuturnus magister officii (Cic., *Phil.*, 2, 36, 90).
Doloris medicinam a philosophia peto (Cic., *Acad.*, 1, 3, 11).
Non semper viator a latrone, nonunquam etiam latro a viatore occiditur (Cic., *Pro Mil.*, 21, 55).
Homo locum ornat, non hominem locus.
Non satis magnam homines tribuunt inventoribus gratiam (Cic., *De fin.*, 4, 5, 13).
Quot homines, tot sententiae (Ter., *Phorm.*, II, 4, 14).
Quintum fratrem cotidie exspectamus (Cic., *Ad Att.*, 1, 5, 8).
Animi morbi sunt cupiditates immensae divitiarum, gloriae, voluptatum, dominationis (Cic., *De fin.*, 1, 18, 59).
Ex cupiditatibus odia, discordiae, seditiones, bella nascuntur (Cic., *De fin.*, 1, 13, 44).
Boni nullo emolumento impelluntur in fraudem (Cic., *Pro Mil.*, 12, 32).
Honos, pretium virtutis (Cic., *Brut.*, 81, 281).
Gloria virtutem tamquam umbra sequitur (Cic. *Tusc.*, 1, 45, 109).
Vitia sunt virtutum contraria (Cic., *De fin.*, 4, 24, 67).

Cibi condimentum est fames, potionis, sitis (Cic., *De fin.*, 2, 28, 90).
Senectus haud procul abest a morte (Cic., *De sen.*, 5, 15).
Miseris licet contemnere mortem (Cic., *Phil.*, 1, 6, 14).
Honos alit artes (Cic., *Tusc.*, 1, 2, 4).
Errorem cum lacte nutricis sugimus (Cic., *Tusc.*, 3, 1, 2).
Stellae terrae, maris, aquarum vaporibus aluntur (Cic., *De nat. deor.*, 2, 46, 118).
Interdum sub nomine pacis bellum latet (Cic., *Phil.*, 2, 22, 55).
Liberae sunt nostrae cogitationes (Cic., *Pro Mil.,* 29, 79)
Magnum opus et arduum conamur (Cic., *De or.*, 10, 33).
Praeteritum tempus numquam revertitur (Cic., *De sen.*, 19, 69).
O tempora, o mores! (Cic., *In Cat.,* I, 1, 2).
Sedemus in puppi et clavum tenemus (Cic., *Ad. fam.* 9, 15, 3).
Hominis utilitati agri et maria parent (Cic., *Tusc.*, 2, 15, 36).
O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum! (Cic., *Phil.*, 3, 11, 27).
Corpora iuvenum labore firmantur (Cic., *Tusc.*, 2, 15, 36).
Vulgus putat a Iove somnia mitti (Cic., *De nat. deor.*, 3, 40, 95).
Moderati senes tolerabilem agunt senectutem (Cic. *De sen., 3, 7*).
Adulescentes senum praeceptis gaudent (Cic., *De sen.*, 8,26),
Unde subito tanta mutatio? (Cic., *Phil.*, 1, 13, 33).
Punctum est quod magnitudinem nullam habet (Cic., *Acad.*, 2, 36, 116).
Arma membra militis esse dicunt (Cic., *Tusc.*, 2, 16, 37).
Magnus honos viri iucundus mulieri fuit (Cic., *Pro Caec,*. 12).
Divitias alii praeponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates (Cic., De *am.*, 6,20).
Magna vis este conscientiae, iudices (Cic., *Pro Mil.,* 23, 61).
Cupiditas honoris quam dura est domina (Cic., *Parad.*, 5, 40).
Somnus imago mortis est (Cic., *Tusc.*, 1, 38, 92).
Cuncti uno ore consentiunt (Cic., *De am.*, 23, 86).
Toto ex ore crudelitas eminet (Cic. *Ver.*, 5, 62, 161).
Et longum est iter et non tutum (Cic., *Ad fam.*, 14, 12).
Ignoras verum iter gloriae (Cic., *Phil.*, 1, 14, 33).
Nullam virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter mercedem laudis et gloriae (Cic., *Pro Arch.*, 11, 28).
Segetes fecundae non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicas frugibus (Cic., *De or.,* 15, 48).
Silent leges inter arma (Cic., *Pro Mil.*, 2, 10).
Etiam latrones suis legibus parent (Cic., *De off.*, 2, 13, 40).
Sol cuncta sua luce lustrat (Cic., *De rep.*, 6, 17, 17).
Solis defectiones itemque lunae praedicuntur in multos annos (Cic., *De nat. deor.*, 2, 6, 17).
Lepores in Galia ad Alpes tot candidi sunt (Varro, *De rer.*, 2, 12).
In extremo ponte turrim... constituit (Caes., *B.G.*, VI, 29, 3).

Flumen Rhenum transierunt non longe a mari (Caes., *B.G.*, VI. 1, 1)
Conclamat omnis multitudo et suo more armis concrepat (Caes., *B.G.*, VII, 21, 1) - *armis concrepat* = izbesc armele în semn de aprobare.
Hoc se labore durant adulescentes (Caes., *B.G.*, VI, 28, 3).
Galli spatia temporis numero noctium finiunt (Caes., *B.G.*, VI, 18, 2) - *finiunt* = delimitează.
Plerumque in calamitate ex amicis inimici exsistunt (Caes., *B. civ.*, III, 104, 1).
Libertatem nemo bonus, nisi cum anima simul amittit (Sall., *Cat.*, 33, 5).
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram (Verg., *Aen.*, I, 336).
Iuvat novos decerpere flores (Lucr., IV, 3).
Rari nantes in gurgite vasto (Verg., *Aen.*, I, 118).
Post equitem sedet atra cura (Hor., *Od*, III, 1, 40).
Captivi militum praeda fuerunt (T. Liv., XXI, 15, 2).
Bella matribus detestata (Hor., *Od.*, I, 1, 24-25).
Miser homo noctes non sine multis // lacrimis agit (Hor., *Od.*, III, 7, 7-8).
Ira furor brevis est (Hor., *Ep.*, I, 2, 62).
In uno pede stare (Hor., *Sat.*, I, 4, 10).
Os homini sublime dedit (Ov., *Met.*, I, 85).
Gaudia principium nostri sunt saepe doloris (Ov. *Met.*, VII, 796).
Invia virtuti nulla est via (Ov., *Met.*, XIV, 113).
Pax Cererem nutrit, pacis alumna Ceres (Ov., *Fast.*, I, 1, 704).
Poma dat autumnus; formosa est messibus aestas // ver praebet flores; igne levatur hiems (Ov., *Rem. am.*, 187-188).
Dum vires annique sinunt, tolerate labores (Ov., *Ars am.*, II, 669).
Carmina morte carent (Ov., *Am.*, I, 15, 32).
Cum feriunt unum, non unum fulmina terrent (Ov., *Pont.*, III, 2, 9).
Immotaeque silent frondes, silet umidus aer // Sidera sola micant (Ov., *Met.*, VII, 187).
Veris praenuntia venit hirundo (Ov., *Fast.*, II, 853).
Munera... placant hominesque deosque (Ov., *Ars am.*, III, 653).
Navita de ventis, de tauris narrat arator //, enumerat miles vulnera, pastor, oves (Propert., II, 1, 43).
Necessitatem ne dii quidem superant (T. Liv., IX, 4, 16) - *ne quidem* = nici măcar.
Vana sine viribus ira est (T. Liv., I, 10, 4).
Sic sine labore venter impletur meus (Phaedr., 3, 7, 24).
Homines sumus, non dei (Petron., 75).
Lictores virgis caedunt proditores securique feriunt (T. Liv., 11, 5, 8).
Venis in locum hominibus plenum, amicis vacuum (Sen., *De benef.*, 6, 34, 4).
Post mortem nihil est, ipsaque mors, nihil (Sen., *Troi.*, 398).
Grammatici - custodes Latini sermonis (Sen., *Ep.*, 95, 65).
Apes debemus imitari (Sen., *Ep.*, 84, 2).
Animalia sine fraudibus degunt, fruuntur voluptatibus (Sen., *Ep.*, 74, 75).
Quid? tu ignoras arbores magnas diu crescere, una hora exstirpari? (Q. Curt., 7, 8, 14).
Diligere parentes prima naturae lex est (Val. Max., 5, 4, 7).

Vulpes pilum mutat, non mores (Suet., *Vesp.*, 16).
Praeceptorum officium est docere (Quint., 2, 9, 3).
Discipuli praeceptores et amant et reverentur (Quint., 2, 2, 8).
Mens sana inc orpore sano // sit (Iuv., X, 356).
Nocturnorum animalium, veluti felium, in tenebris fulgent oculi (Plin., *N.H.*, 11, 151).
Aures hominum novitate laetantur (Plin., *Ep.*, 8, 18, 12).
Veritas, temporis filia (Gell., 12, 11, 7).
Frater meus pedibus aeger est (Gell., 2, 26, 1).

TEMELE ÎN -u- (DECLINAREA A IV-A)

Declinarea a IV-a cuprinde teme în *-u-*, majoritatea masculine, câteva feminine (identice ca flexiune cu masculinele) şi câteva neutre. Declinarea a IV-a nu are adjective.

Singular

Cazurile	Masculine	Feminine	Neutre	Desinențe
N.V.	fructu*s*	manu*s*	cornu	m.f. : *-s* neutre : *-zero*
A.	fructu*m*	manu*m*	cornu	m.f. : *-m* neutre : *-zero*
G.	fructu*s*	manu*s*	cornu*s*	*-s*
D.	fructu*i*	manu*i* şi manu	cornu	*-i* neutre : *-zero*
Abl.	fruct*u*	man*u*	corn*u*	* *-d* : *fructu*d* > fructu

Plural

Cazurile	Masculine	Feminine	Neutre	Desinențe
N.V.	fructu*s*	manu*s*	cornu*a*	m.f. : *-es* > *-s* neutre : *-a*
A.	fruct*us*	manu*s*	cornu*a*	m.f. : -* *-ns* > *-s* neutre : *-a*
G.	fructu*um*	manu*um*	cornu*um*	*-um*
D. Abl.	fructi*bus*	mani*bus*	corni*bus*	*-bus*

Declinarea a IV-a prezintă un sistem flexionar foarte şubred, suferind influența declinărilor a II-a şi a III-a şi fiind până la urmă absorbită de aceste declinări.

Un caz special este cel al substantivului *domus* (= casă), care a moştenit din indo-europeană o flexiune dublă (temă în *-u-* şi temă în *-o-/-e-*).

Caz	Singular		Plural	
	Tema în *-u-*	Tema în *-o-/-e-*	Tema în *-u-*	Tema în *-o-/-e-*
N.V.	domus		domus	
A.	domum		domus	dom*os*
G.	domus		domuum	dom*orum*
D.	domui		domibus	
Abl.		dom*o*	domibus	
Loc.		dom*i*		

La dativ şi ablativ plural, desinenţa *-bus-* s-a adăugat direct la temă. Prin analogie cu declinarea a III-a, *u* interior s-a transformat într-un sunet intermediar între *u* şi *i*; de aceea se întâlneşte ezitarea: *manubus* şi *manibus*. Unele substantive, ca: *acus* (ac), *arcus* (arc), *lacus* (lac) etc. au păstrat terminaţia *-ubus*: *acubus, lacubus*. Multe substantive de declinarea a IV-a sunt defective şi nu se folosesc decât la ablativul singular: *iussu* (ducis) = din ordinul (comandantului). Rar se întâlnesc şi *genu* şi *cornu* la singular şi atunci mai mult la ablativ.

EXERCIŢII DE TRADUCERE

Vitae brevis est cursus, gloriae, sempiternus (Cic., *Pro Sest.*, 21, 47).

A domo abeundum est mihi (Plt., *Aul.*, 105) - *abeundum est mihi* = eu trebuie să plec.

Sententiae nostrae magnum in senatu pondus habent (Cic., *Ad fam.*, 1, 9, 19).

Semper cum magno metu incipio dicere (Cic., *Pro Clu.*, 18, 51).

Animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis (Cic., *De div.*, 1, 53, 120).. - *ut vult* = după cum vrea; *ita utitur* = aşa se foloseşte.

Ut magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus, vereque dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum (Cic., *De leg.*, 3, 1, 2). - *vereque dici potest* - şi într-adevăr se poate spune că; *loquentem* = care vorbeşte.

Ubi sunt superbae Carthaginis alta moenia? Ubi maritima gloria incliti portus? Ubi tot exercitus? Ubi tantus equitatus?

Ubi immenso Africae spatio non contenti spiritus? (Val. Max., 5, 6).

Voluptas sensibus nostris blanditur (Cic., *Acad.*, 2, 45, 139).

Parva sunt foris arma, nisi est consilium domi (Cic., *De off.*, 1, 22, 76).

Est bos cervi figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu exsistit (Caes., *B.G.*, VI, 26, 1).

Amplitudo cornuum multum a nostrorum boum cornibus differt (Caes., *B.G.*, VI, 28, 5).

Haedui manus tendere incipiunt (Caes., *B.G.*, VII, 40, 6).

Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu cognovit, obviam Caesari proficiscitur (Caes., *B.G.*, VII, 12, 1).
A lacu Lemanno... ad montem Iuram murum fossamque perducit (Caes., *B.G.*, I, 8, 1).
Sed ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, partem ultimam pontis rescindit (Caes., *B.G.*, VI, 29, 2).
Manibus date lilia plenis (Verg., *Aen.*, VI, 883).
Eventus, stultorum magister (T. Liv., XXII, 39, 10).
Abusus non tollit usum (*-non tollit* = nu înlătură).
Ex ungue leonem, e fructu arborem cognoscimus.
Neque semper arcum // tendit Apollo (Hor., *Od.*, II, 10, 19-20).
Paupertas impulit audax ut versus facerem (Hor., *Ep.*, II, 2, 51-52).
Foenum habet in cornu (Hor., *Sat.*, I, 4, 33).
Risum teneatis, amici? (Hor., *Ep. ad Pis.*, 5).
Heu, quam difficile est crimen non prodere vultu (Ov., *Met.*, II, 44).
Manus manum lavat (Petron., 46, 1).
Divites replent domos gemmis, margaritis, auro, ebore (Q. Curt., 9, 1, 2).
Incolae domuum - mures (Plin., *N.H.*, 8, 57, 221).
Ex vultibus hominum mores colligo (Petron. 136).

TEMELE ÎN *-e-* (DECLINAREA A V-a)

Este declinarea cea mai săracă în cuvinte şi a avut aceeaşi existenţă precară ca şi declinarea a IV-a. Toate substantivele acestei declinări sunt feminine, în afară de *dies*, care poate fi şi masculin şi feminin, şi de compusul său *meridies*, care e masculin. Numai *res* şi *dies* sunt întrebuinţate şi la plural.

Caz	Singular		Desinenţe	Plural		Desinenţe
N.V.	die*s*	re*s*	*-s*	die*s*	re*s*	-es: diee*s* > die*s*
A.	die*m*	re*m*	*-m*	die*s*	re*s*	**-ns* > *s*
G.	die*i*	re*i*	*-i*	die*rum*	re*rum*	*-rum*
D.	die*i*	re*i*	*-i*	die*bus*	re*bus*	*-bus*
Abl.	di*e*	r*e*	**d*(?)	die*bus*	re*bus*	*-bus*

Unele substantive de declinarea a V-a prezintă tendinţa de a trece la declinarea I:

canities — canitia
effigies — effigia
materies — materia
luxuries — luxuria

Altele au dublete la declinarea a III-a:

plebes, -ei; plebs, -is
fames., -ei; fames, -is

Această ezitare are drept rezultat dispariția declinării a V-a în latina populară, situație care se reflectă și în limbile romanice. Mai toate substantivele acestei declinări au dat naștere la substantive românești de declinarea I: *dies* > *dia* > zi; *facies* > *facia* > față; *glacies* > *glacia* > gheață.

1. Vocala *-e* din tema substantivelor e lungă când e precedată de *i*: *diēī, faciēī, glaciēī* și scurtă când e precedată de o consoană: *rei, spei.*

2. Substantivul *res* are înțelesuri diferite, după adjectivul care îl însoțește:

res familiaris = averea moștenită de la părinți
res publica = averea publică, statul
res militaris = arta războiului
res navalis = navigația
res rustica = gospodărie țărănească
res gestae = istoria
res prosperae (sau *secundae*) = norocul
res adversae = nenorocirea
res novae = revoluție, etc.

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Quasi claudus sutor, domi sedet totos dies (Plt., *Aul.*, 73).
Hic dies mi obtulit famem et pauperiem (Plt., *Aul.*, 722).
Dies diem docet.
Curate familiarem rem (Plt., *Stich.*, 145).
Faciam boni tibi aliquid pro ista re (Ter., *Heaut.*, 763).
O faciem pulchram! (Ter., *Eun.*, 296).
Nihil tam irridet Epicurus, quam praedictionem rerum futurarum (Cic., *De nat deor.*, 2, 65, 162).
Spes sola hominem in miseriis consolari solet (Cic., *Cat.*, 4,4, 8).
Vectigalia nervi sunt reipublicae (Cic., *De imp. Pomp.*, 7, 17).
Rempublicam vos vestris humeris sustinetis! (Cic., *Pro Flac.*, 38, 94).
Disputare licet de omni re in contrarias partes (Cic., *De or.*, 1, 34, 158).
Amicus certus in re incerta cernitur (Cic., *De am.*, 17, 64).
Horae cedunt et dies et menses et anni nec praeteritum tempus unquam revertitur (Cic., *De sen.*, 28, 69).
Omnium rerum principia parva sunt (Cic., *De fin.*, 5, 21, 58).
Studia litterarum secundas res ornant, adversis perfugium ac solacium praebent (Cic., *Arch.*, 7, 26).
Galli spatia omnis temporis non numeris dierum, sed noctium finiunt (Caes., *B.G.*, VI, 18, 2).

Imperatorum res adversae auctoritatem minuunt (Caes., *B.G.*, VII, 30, 3).
Semper fraudi specimen iuris imponitis (T. Liv., IX, 11, 7).
Secundae res neglegentiam creant (T. Liv., XXI, 51, 2).
Sunt lacrimae rerum (Verg., *Aen.*, I, 462).
Felix qui potuit rerum cognoscere causas (Verg., *Georg.*, II, 489).
Est modus in rebus (Hor., *Sat.*, I, 106).
Decipimur specie recti (Hor., *Ep. ad Pis.*, 25) - *decipimur* = suntem înşelaţi.
Luna lucet tamquam meridie (Petron., 62).
O spes fallaces et cogitationes inanes meae (Cic., *Pro. Mil.*, 3, 94).
Inter spem et desperationem haesitat (Q. Curt., 4, 15, 31).
Rem peragit nullam Sertorius, inchoat omnes (Mart., 3, 79, 1).
Non ut hominum vultus, sic locorum facies mutantur (Tac., *Ann.*, XIV, 10).
Nulla dies sine linea (Plin., *N.H.*, 35, 36).

ADJECTIVUL ŞI COMPARAŢIA LUI

Adjectivul (*nomen adiectivum*) este partea de vorbire care exprimă o calitate a unui obiect. El nu are forme proprii în declinare, ci le împrumută de la substantive. Adjectivul variază după gen, număr şi caz, acordându-se cu substantivul pe care îl determină.

CLASIFICAREA ADJECTIVELOR

La pozitiv, adjectivele se împart în trei categorii:

Clasa	**Tema adjectivului**	**Declinarea**	**Numărul terminaţiilor**	**Exemple**
I	în -*o* (m., n.) -*a* (f.)	a II-a I	3 -*us*, -*a*, -*um* -*er*, -*a*, -*um*	bon*us*, -*a*, -*um* pulch*er*, -*ra*, -*rum* lib*er*, -*era*, -*erum*
a II-a	în -*i*	a III-a	*a*/3: *er, is, e* *b*/2: *is, e* *c*/1	campester, -*tris*, -*tre* fort*is*, -*e* auda*x*, cis
a III-a	în consoană	a III-a	1	vetus, -eris inop*s*, -pis

Declinarea adjectivelor la gradul pozitiv s-a arătat la flexiunea temelor cărora le aparţin.

COMPARAȚIA ADJECTIVELOR

În limba latină există aceleaşi grade de comparație ca şi în limba română:
— *pozitivul* este gradul normal al adjectivului calificativ;
— *comparativul*, după definiția lui Quintilianus[1], exprimă însuşirea a două lucruri comparate între ele, adică faptul că un lucru e superior altuia;
— *superlativul* exprimă însuşirea în gradul cel mai înalt, când se compară între ele mai multe lucruri sau ființe, sau calitatea considerată fără termen de comparație.

Aceste idei de comparație se redau prin sufixe specifice, ataşate fie la tema, fie la nominativul singular al adjectivului.

FORMAREA COMPARATIVULUI

Sufixul -ior, -ius

Comparativul este un adjectiv cu temă consonantică, deci aparține declinării a III-a. Se formează adăugând sufixul *-ior* pentru masculin şi feminin şi *-ius* pentru neutru la tema consonantică a adjectivului. Dacă adjectivul are temă vocalică, se suprimă vocala finală a temei şi apoi se adaugă sufixul.

Pozitiv	**Comparativul**				
	Nominativ singular	**Genitiv singular**	**Ablativ singular**	**Nominativ şi Acuzativ singular**	**Genitiv plural**
clar*us*, *-a, -um*	m.f. clar*ior* n. clar*ius*	clarior*is*	clarior*e*	m.f. clarior*es* n. clarior*a*	clarior*um*
nig*er*, *-gra, -grum*	m.f. nigr*ior* n. nigr*ius*	nigrior*is*	nigrior*e*	m.f. nigrior*es* n. nigrior*a*	nigrior*um*
fort*is*, *-e*	m.f. fort*ior* n. fort*ius*	fortior*is*	fortior*e*	m.f. fortior*es* n. fortior*a*	fortior*um*
auda*x*, *-cis*	m.f. audac*ior* n. audac*ius*	audacior*is*	audacior*e*	m.f. audacior*es* n. audacior*a*	audacior*um*

[1] **Quintilianus**, VII, 4, 21: *"Quaeritur ex duobus uter sit dignior, ex pluribus quis dignissimus".*

Cazurile care nu sunt cuprinse în acest tabel pot fi formate cu uşurinţă adăugând la tema comparativului desinenţele corespunzătoare ale declinării a III-a consonantice.

FORMAREA SUPERLATIVULUI

1. *Sufixul* **-issimus, -issima, -issimum**

Superlativul adjectivului se formează înlocuind desinenţa genitivului singular cu sufixul *-issimus* (masc.), *-issima* (fem.), *-issimum* (neutru). Superlativul are deci trei terminaţii şi se declină la masculin şi neutru după declinarea a II-a, iar la feminin – după declinarea I.

Adjectivul latin are o singură formă pentru superlativul relativ şi pentru cel absolut, sensul lui fiind precizat de prezenţa sau absenţa unui complement al superlativului.

Superlativul absolut: *homo sapientissimus* = un om foarte înţelept.

Superlativul relativ: *homo omnium sapientissimus* = omul cel mai înţelept dintre toţi.

Pozitivul		Comparativul	Superlativul
Nominativ singular	Genitiv		
clarus, -*a*, -um	clar*i*	clar*ior*, *-ius*	clar*issimus*, -a, -um
longus, -a, -um	long*i*	long*ior*, *-ius*	long*issimus*, -a, -um
fortis, -e	fort*is*	fort*ior*, *-ius*	fort*issimus*, -a, -um
audax, -cis	audac*is*	audac*ior*, *-ius*	auda*cissimus*, -a, -um

2. *Superlativul cu sufixul* **-rimus, -rima, -rimum**

Adjectivele cu pozitivul în *-er* formează superlativul adăugând la nominativul singular masculin sufixul *-rimus* (masc.), *-rima* (fem.), *-rimum* (neutru).

Pozitivul	Comparativul	Superlativul
liber, -a, -um	liber*ior*, *-ius*	liber*rimus*, -a, -um
pulcher, -a, -um	pulchr*ior*, *-ius*	pulcher*rimus*, -a, -um
acer, acris, acre	acr*ior*, *-ius*	acer*rimus*, -a, -um
celer, -is, -e	celer*ior*, *-ius*	celer*rimus*, -a, -um

3. *Superlativul cu sufixul* **-limus, -lima, -limum**

Următoarele şase adjective formează superlativul cu acest sufix pus în locul desinenţei genitivului singular.

Pozitivul		Comparativul	Superlativul
Nominativ singular	Genitiv		
facilis, -e	facil*is*	facil*ior*, *-ius*	facil*limus*, *-a*, *-um*
difficilis, -e	difficil*is*	difficil*ior*, *-ius*	dificil*limus*, *-a*, *-um*
similis, -e	simil*is*	simil*ior*, *-ius*	simil*limus*, *-a*, *-um*
dissimilis, -e	dissimil*is*	dissimil*ior*, *-ius*	dissimil*limus*, *-a*, *-um*
gracilis, -e	gracil*is*	gracil*ior*, *-ius*	gracil*limus*, *-a*, *-um*
humilis, -e	humil*is*	humil*ior*, *-ius*	humil*limus*, *-a*, *-um*

Este de reţinut faptul că restul adjectivelor terminate la pozitiv în *-lis* fac superlativul cu sufixul *-issimus*, *-a*, *-um*.

Pozitivul		Comparativul	Superlativul
Nominativ singular	Genitiv		
utilis, -e	util*is*	util*ior*, *-ius*	util*issimus* , *-a*, *-um*
nobilis, -e	nobil*is*	nobil*ior*, *-ius*	nobil*issimus* , *-a*, *-um*
fidelis, -e	fidel*is*	fidel*ior*, *-ius*	fidel*issimus* , *-a*, *-um*

4. *Superlativul cu prefixe*

Unele adjective capătă valoare de superlativ cu ajutorul prefixelor: *praeclarus* = foarte vestit; *permagnus* = foarte mare; *perelegans* = foarte elegant.

COMPARAŢIA PRIN PERIFRAZĂ

Adjectivele a căror vocală tematică este precedată de o altă vocală formează gradele de comparaţie cu ajutorul adverbelor *magis* (pentru comparativ) şi *maxime* (pentru superlativ).

Pozitivul	Comparativul	Superlativul
sobrius = cumpătat	*magis* sobrius	*maxime* sobrius
varius = felurit	*magis* varius	*maxime* varius
promiscuus = vulgar	*magis* promiscuus	*maxime promiscuus*
idoneus = potrivit	*magis* idoneus	*maxime* idoneus

Aceste adjective se întâlnesc uneori având gradele de comparație formate cu sufixe, de exemplu: *sobrior, strenuissimus.*

COMPARAȚIA NEREGULATĂ

Următoarele adjective formează gradele de comparație în mod neregulat: de la teme diferite de tema pozitivului sau cu sufixe diferite. Gradele de comparație ale adjectivului *magnus* sunt formate din rădăcina *mag-* a pozitivului cu sufixele corespunzătoare: **mag-ior > maior; *mag- somo-s > maximus.*

Pozitivul	Comparativul	Superlativul
bonus, -a, -um, = bun	*melior, melius*	*optimus, -a, -um*
malus, -a, -um, = rău	*peior, peius*	*pessimus, -a, -um*
magnus, -a, -um = mare	*maior, maius*	*maximus, -a, -um*
parvus, -a, -um = mic	*minor, minus*	*minimus, -a, -um*
multi, -ae, -a = mulți	*plures, plura*	*plurimi, -ae, -a*

ADJECTIVE FĂRĂ POZITIV SAU CU POZITIVUL RAR ÎNTREBUINȚAT

Unele adjective derivate din adverbe sau prepoziții, frecvent întrebuințate, nu au gradul pozitiv, iar altele la superlativ au deseori câte două forme diferite; altele au și pozitivul, folosit mai ales cu valoare de substantiv.

Prepoziția sau adverbul etimon	Pozitivul	Comparativul	Superlativul
citra = dincoace	—	*citerior, -ius* = mai de dincoace	*citimus, -a, um*
ultra = dincolo	—	*ulterior, -ius*	*ultimus, -a, -um*
prope = aproape	—	*propior, -ius*	*proximus, -a, -um*
pro = înainte	—	*prior, -ius*	*primus, -a, -um*
ante = înainte	—	*anterior, -ius*	—
de = de, din, de la, despre	—	*deterior, -ius* = de calitate inferioară	*deterrimus, -a, -um* = foarte rău
intra = înăuntru (derivat din *in*)	*internus, -a, -um*	*interior, -ius*	*intimus, -a, -um*
extra = afară (derivat din *ex*)	*externus, -a, -um* *exter (us), -a, -um* *exteri* = străini	*exterior, -ius* = care e în afară	*extremus, -a, -um;* *extimus, -a, -um* = cel din urmă

(continuare)

Prepoziția sau adverbul etimon	Pozitivul	Comparativul	Superlativul
post = după	*posterus, -a, -um* *posteri* = urmașii, posteritatea	*posterior, -ius* = care e în urmă, următorul	*postremus, -a, -um; postumus, -a, -um*
supra = deasupra	*superus, -a, -um* *superi, -orum* = zeii de sus	*superior, -ius* = care se află mai sus, superior	*supremus, -a, -um; summus, -a, -um*
infra = dedesubt	*inferus, -a, -um* *inferi, -orum* = zeii subpământeni	*inferior, -ius* = cel care se află mai jos, inferior	*infimus, -a, -um; imus, -a, -um* = cel mai de jos, ultimul

Observații asupra întrebuințării comparativului și a superlativului

Comparativul se poate întrebuința singur sau însoțit de al doilea termen de comparație:

Hic fortior est = Acesta este mai viteaz.

Hic fortior est leone (sau *quam leo*) = Este mai viteaz decât un leu.

În limba latină, numai comparativul de superioritate se exprimă printr-o formă particulară a adjectivului, Comparativele de inferioritate și egalitate nu au forme proprii; ele se exprimă cu ajutorul adverbelor *minus* (mai puțin), *minime* (de loc, foarte puțin), *tam* (așa de), puse înaintea adjectivelor: *Minus fortis* est quam oportet = Este mai puțin viteaz decât ar trebui.

Superlativul absolut exprimă calitatea în cel mai înalt grad, considerată fără termen de comparație: *Hic fortissimus est* = Acesta este foarte viteaz.

Superlativul relativ are aceeași formă ca și cel absolut, dar are un al doilea termen de comparație, de obicei un substantiv, sau un substitut al lui la genitiv plural, sau în alte cazuri precedat de prepoziție (*inter* + acuzativul, *ex* + ablativul):

Felicissimus { *hominum* / *inter homines* / *ex hominibus* } = cel mai fericit dintre oameni

Uneori, gradele de comparație sunt întărite prin adverbe ca: *multo, tanto, longe: longe nobilissimus* = cu mult cel mai nobil; *multo maior* = cu mult mai mare.

Limba latină întrebuințează uneori comparativul acolo unde limba română folosește superlativul: *maior* natu = cel mai în vârstă din doi; *prior* venit = a venit cel dintâi.

Multe adjective nu pot avea grade de comparație. Exemple: *aureus* = de aur; *ligneus* = de lemn; *pedester* = pedestru; *Graecus* = grec; *vivus* = viu etc.

CÂTEVA CONCLUZII ASUPRA FLEXIUNII NOMINALE, EVOLUȚIA CATEGORIILOR MORFOLOGICE NOMINALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. Genul. Dintre cele trei genuri ale limbii latine, limbile romanice au moştenit numai două: masculinul şi femininul. Slăbirea articulării consoanelor finale şi în special amuțirea nazalei *-m* a făcut ca genul neutru să se confunde la singular cu masculinul; desinența *-a* de la pluralul neutrelor a dus la confundarea lor cu femininele. Aşa se face că în limbile romanice neutrul nu s-a transmis.

Substantivele neutre din limba română sunt de fapt ambigene: ele se comportă la singular ca masculinele, iar la plural ca femininele.

2. Numărul. Cele două numere, singular şi plural, s-au păstrat şi în limbile romanice. Pluralul românesc reproduce pluralul latin cu desinența *-i*, care şi-a păstrat valoarea vocalică numai după grupul de consoane oclusivă + *r*: codru - codr*i*, socru - socr*i*. După vocală, acest *-i* a devenit semivocală: leu - le*i*, iar în alte situații, pluralul masculin se termină în consoană muiată: cărbune - cărbun*i*. Pluralul feminin păstrează de asemenea caracterul latin: casă - cas*e*, masă - mes*e*.

Pluralul neutru latin a dat în limba română două terminații:

a) -ă > *e*: ligna > lemne; capita > capete;

b) *-oră* > uri: tempora > timpuri; frigora > friguri.

În limba română, la plural mai apar unele resturi ale declinării imparisilabice latine: om - oameni; soră - surori; cap - capete.

În limba latină, unele substantive erau defective de număr, situație moştenită şi în limba română: *lac, lactis* (pluralul în româneşte are alt sens), *viscera* = viscere, măruntaie.

3. Cazul. Tendința latinei populare de a confunda toate cazurile într-o formă unică este evidentă în numeroase inscripții şi atestată de scriitori. Astfel, limbile romanice din apus nu mai disting cazurile prin desinență: raporturile gramaticale sunt indicate cu ajutorul prepozițiilor. În limba română, la masculin şi neutru nearticulat, toate formele cazuale latine s-au redus la una singură: *lupus* > *lupu* > *lup*, plural : *lupi*.

Excepție face vocativul singular, a cărui desinență s-a păstrat în limba română: *lupe*. Substantivele feminine păstreavă pentru genitivul-dativ singular forma latină, deosebită de nominativ-acuzativ: casă - cas*e*, capră - capr*e*, vulp*e* - vulp*i*.

4. Declinările din limba latină s-au redus treptat de la 5 la 3, declinarea I înglobând o parte din substantivele declinării a V-a, declinarea a II-a pe cele de a IV-a, iar declinarea a III-a restul substantivelor de a V-a.

5. Adjectivul. Cele trei categorii de adjective latineşti s-au redus la două în limba română: I) adjective de tipul *bun, bună* şi II) de tipul: *verde, dulce*.

În locul comparației cu sufixe, în limbile romanice s-a generalizat sistemul comparației prin forme analitice (cu ajutorul adverbelor). Unele au păstrat pe *plus* (fr. *plus beau*; it. *più bello*), altele pe *magis (mai* frumos, span. *mas*

hermoso). Spre deosebire de limba română, unde comparația se exprimă numai prin forme sintetice, în limbile romanice se păstrează și sufixele.

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Pauper sum (Plt., *Aul.*, 88).
Quid tu es tristis? (Ter., *Eun.*, 304).
(Filius meus) est similis maiorum suorum (Ter., *Ad.*, 411).
Dulce etiam nomen est pacis (Cic., *Phil.*, 13, 1, 1).
Omnia peccata sunt paria (Zeno la Cic., *Pro Mur.*, 29, 61).
Fortes non modo fortuna adiuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis etiam ratio (Cic., *Tusc.*, 2, 4, 11).
Stoici censent sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos (Cic., *De nat. deor.*, 1, 44, 121).
Pauci sunt acri memoria (Cic., *De or.*, 2, 87, 357).
Nihil tam volucre est quam maledictum (Cic., *Planc.*, 23, 57).
Habet suum venenum blanda oratio (Syr., 243).
Nullum corpus immortale est (Cic., *De nat. deor.*, 3, 12, 29).
Parvus ignis incendium ingens exsuscitat (T. Liv., XXI, 36).
Amicitiae immortales, mortales inimicitiae debent esse (T. Liv., XL, 46).
Non omnia possumus omnes (Verg., *Buc.*, VIII, 63).
Non ignara mali, miseris succurrere disco (Verg., *Aen.*, I, 630).
Agnosco veteris vestigia flammae (Verg., *Aen*, IV, 23).
Dulcis amice! (Hor., *Ep.*, 1, 7, 12).
Non omnis moriar (Hor. *Od.*, III, 30, 6).
Dulcia linquimus arva (Verg., *Buc.*, I, 3).
Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci (Hor., *Ep. ad Pis.*, 343).
Tu pias laetis animas reponis //sedibus (Hor., *Od.*, I, 10).
Impia sub dulci melle venena latent (Ov., *Am.*, 1, 8, 104).
Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas // regumque turres (Hor., *Od.*, I, 4, 13).
Magna fuit quondam capitis reverentia cani (Ov., *Fast.*, V, 57).
Vita brevis est, ars longa (Sen., *De brev. vit.*, 1, 1).
Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla (Sen., *Ep.*, 6, 5).
Omnis ars naturae imitatio est (Sen., *Ep.*, 65, 3).
Divitiae apud sapientem virum in servitute sunt, apud stultum in imperio (Sen., *De vit. b.*, 26, 1).
Sol omnibus lucet (Petron., 100).
Mendacem memorem esse oportet (Quint., 4, 2, 91).
Non multa, sed multum (Plin., *Ep.*, VII, 9).
Varia sunt hominum iudicia (Plin., *Ep.*, 1, 2).
Quod est facillimum facis (Plt. *Trin.*, 630).

Perditissimus ego sum omnium senum (Plt., *Aul.*, 693).
Neque habet plus sapientiae quam lapis (Plt., *Mil.*, 236).
Meliorem agrum nemo habet (Ter., *Heaut.*, 63).
Quis amicior (est) quam frater fratri? (Sal., *Iug.*, 10, 5).
Officia alia sunt iuvenum, alia seniorum (Cic., *De off.*, 2, 34, 122).
Ignoratio futurorum malorum utilior est quam scientia (Cic., *De div.*, 2, 9, 23).
Facta sunt verbis difficiliora (Cic., *Ad Q. fr.*, 1, 4, 5).
Nostris consiliis et laboribus vitam hominum tutiorem et opulentiorem reddere studemus (Cic., *De rep.*, 1, 2, 3).
Nihil est homini Romano foedius servitute (Cic., *Phil.*, 12, 7, 15).
Nullus est locus domestica sede iucundior (Cic., *Ad fam.*, 4, 8, 2).
Pax vel iniusta utilior est quam iustissimum bellum (Cic., *Ad Att.*, 7, 14, 3).
Omnia praeclara rara (Cic., *De am.*, 21, 79).
Nos quod Romae sumus, miserrimum esse duco (Cic., *Ad fam.*, 6, 4, 3).
Vita rustica et honestissima et suavissima est (Cic., *Pro R. Am.*, 17, 48).
Sunt et ova ovorum et apes apium simillimae (Cic., *Acad.*, 2. 17, 54).
Nihil est agricultura melius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius (Cic., *De off.*, 1, 42, 151).
Quid potest esse sole maius? (Cic., *Acad.*, 2, 26, 82).
A bove maiore discit arare minor.
Usus magister est optimus (Cic., *Pro Rab.*, 4, 9).
Summum ius, summa iniuria (Cic., *De off.*, I, 10, 83).
Sumus natura studiosissimi, appetentissimique honestatis (Cic., *Tusc.*, 2, 58).
Extremus anni mensis olim Februarius erat (Cic., *De leg.*, 2, 21, 54).
In plerisque rebus mediocritas optima est (Cic., *De off.*, 1, 36, 130).
Quid es tam furiosum, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus insanis? (Cic., *De or.*, 1, 12, 51).
Indignum est a pari vinci, indignius, ab inferiore (Cic., *Pro Quinct.*, 31, 95).
Ex malis eligere minima oportet (Cic., *De off.*, 3, 1, 3).
Posteriores cogitationes sapientiores esse solent prioribus (Cic., *Phil.*, 12, 2, 5).
Crassus est aër qui est terrae proximus (Cic., *Tusc.*, 1, 18, 42).
Discipulus est prioris posterior dies (Syr., 143).
Dolor animi morbus gravior est, quam corporis (Syr., 163).
Gravissimum est imperium consuetudinis (Syr., 230).
Saluberrimum tempus ver est; periculosior aestas; autumnus periculosissimus; saluberrrimi sunt sereni dies; venti salubriores, septentrionales (Celsus, 2, 1).
Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum (Caes., *B.G.*, IV, 1, 3).
Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur (Sall., *Iug.*, 10, 6).
Paulo maiora canamus (Verg., *Buc.*, IV, 1).
O fons Bandusiae, splendidior vitro // dulci digne mero (Hor., *Od.*, III, 13).

Homini cibus utilissimus est simplex (Plin., *N.H.*, 11, 117, 282).
Vilius argentum est auro, virtutibus aurum (Hor., *Ep.*, 1, 1, 52).
Fertilior seges est alienis semper in agris (Ov., *Ars am.*, 1, 349).
Video meliora proboque, deteriora sequor (Ov., *Met.*, VII, 20).
Liberis nihil carius humano generi est (T. Liv., I, 9, 14).
Supremum vale! (Ov., *Met.*, X, 62).
Tela volant hiberna grandine plura (Ov., *Met.*, 5, 142).
Indorum rex breviora itinera equo conficit; longior ubi expeditio est elephanti vehunt currum (Q. Curt., 3, 9, 29).
Firmissima est inter pares amicitia (Q. Curt., 7, 8, 27).
Aetas dulcissima adulescentia est (Plin., *Ep.*, 2, 18, 1).
Homini plurima ex homine sunt mala (Plin., *N.H.*, 7).
Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit (Q. Curt., 7, 8, 15).
Peior odio amoris simulatio est (Plin., *Pan.*, 85, 1).
Optimi mortalium altissima cupiunt (Tac., *Ann.*, 4, 38).
Non omnia apud priores meliora (Tac., *Ann.*, 3, 55).
Paucorum dominatio regiae libidini propior est (Tac., *Ann.*, 6, 42).
Honesta mors turpi vita potior (Tac., *Agr.*, 33).
Acerrima proximorum odia. sunt. (Tac., *Hist.*, 4, 70)
Maiorque videtur // et melior vicina seges (Iuv., 14, 142).
Malum consilium consultori pessimum est (Gell., 4, 5, 2).
Spes est ultimum adversarum rerum solacium (Sen., *Contr.*, 5, 1).
Dentium, oculorum, aurium dolor acutissimus est (Sen., *Ep.*, 78, 9).
Brevissima ad divitias per contemptum divitiarum via est (Sen., *Ep.*, 62, 3).
Qui multum habet plus cupit (Sen., *Ep.*, 119, 6).
Vulnerant omnes, ultima necat (inscripţie pe un cadran solar).
Dicique beatus //ante obitum nemo supremaque funera debet (Ov., *Met.*, 3, 136).

DECLINAREA PRONOMINALĂ (I)

Pronumele (*pronomen*) este o categorie morfologică largă, servind fie să înlocuiască un nume (de unde i se trage denumirea), fie să indice o fiinţă sau un lucru, cu precizie sau în mod neprecis, fie să pună o întrebare, fie să se refere la un nume amintit anterior.

În funcţie de aceste variate valori, distingem în limba latină şapte feluri de pronume, grupate, după flexiunea lor, în două mari categorii, fără legătură între ele:

I. Pronumele personal, reflexiv şi posesiv.
II. Pronumele demonstrativ, relativ, interogativ şi nehotărât.

PRONUMELE PERSONAL

Întăreşte ideea de persoană exprimată prin desinenţele personale ale verbului.

Caz	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana aIII-a
	Singular	Plural	Singular	Plural	Singular şi plural
N.	ego	nos	tu	vos	—
A.	me	nos	te	vos	se, sese = pe sine, se
G.	mei = de mine	nostri = de noi; nostrum = dintre noi	tui = de tine	vestri = de voi; vestrum = dintre voi	sui = de sine
D.	mihi, mi	nobis	tibi	vobis	sibi
Abl.	me	nobis	tibi	vobis	se (sese) = de sine
V.	—	—	tu!	vos!	

În limba latină nu există pronume personal de persoana a III-a nereflexiv, după cum nu există nici pronume reflexiv pentru persoana I şi a II-a. Pentru a reda ideea de reflexiv, la aceste persoane se foloseşte pronumele personal: *me* defendo = eu mă apăr, spre deosebire de *me* defendit = el mă apără. Desinenţele cazuale ale pronumelui personal sunt diferite de cele ale flexiunii nominale. Pronumele personal se caracterizează prin faptul că îşi derivă formele de la mai multe teme. Pronumele personal nu are gen.

Spre deosebire de limba română pronumele personal latin de persoana I şi a II-a are cazul genitiv; acest genitiv cu desinenţa *-i* are rol de complement indirect pe lângă verbe şi adjective, uneori de genitiv obiectiv pe lângă substantive de origine verbală.

Exemple:
cura *tui* = grija de tine;
memor *mei* esto = adu-ţi aminte de mine.

Formele *mei, tui* şi *sui* sunt împrumutate de la genitivul singular neutru al pronumelui posesiv.

La plural, *nostrum*, şi *vestrum* se folosesc ca genitive partitive: pars *nostrum* = o parte *dintre noi; nostri* şi *vestri*, ca genitive obiective = *de noi, de voi*.

Când formele de ablativ ale pronumelui personal sunt însoţite de prepoziţia *cum*, aceasta se scrie enclitic: *mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum*. Vocativul lui *meus* este *mi* sau *meus*: *mi* fili, *meus* pater. Adeseori, formele pronumelui personal sunt întărite prin particule enclitice: ego*met*.

PRONUMELE REFLEXIV

Nu are nominativ, deoarece el indică persoana care totodată săvârşeşte şi suferă acţiunea, prin urmare nu poate avea decât cazurile oblice. Pentru a arăta persoana a III-a la nominativ, limba latină foloseşte pronumele demonstrativ: *is, ille, iste*.

PRONUMELE POSESIV

Are, ca şi în româneşte, forme diferite pentru cele trei persoane, pentru singular şi plural şi pentru genuri.

Număr	Obiectul posedat aparţine		
	Persoanei I	Persoanei a II-a	Persoanei a III-a
Singular	meus, -a, -um	tuus, -a, -um	suus, -a, -um
Plural	noster, -tra, -trum	vester, -tra, -trum	

Singularul se declină ca *bonus, -a, -um,* pluralul ca *liber, -era, -erum.* În limba latină, pronumele posesiv nu se întrebuinţează când el poate fi uşor subînţeles. Pronumele *suus* se foloseşte în general cu nuanţă reflexivă, adică se referă la subiect, altfel se foloseşte pronumele *is* în genitiv: Puer amat patrem *suum* (pe al băiatului) et amicos *eius* (pe ai tatălui).

EXERCIŢII DE TRADUCERE

Tu me amas, ego te amo (Plt., *Most.*, 305).
Salutem... // mihi atque vobis, spectatores, nuntio (Plt., *Men., prol.* 1-2).
Sanus tu non es qui furem me voces (Plt., *Aul.*, 769);
Deos esse tui similes putas (Plt., *Amph.*, 284).
Nostrum officium nos facere aequum est (Plt., *Stich.*, 7).
Proximus sum egomet mihi (Ter., *Andr.*, 636).
Homo sum, humani nil a me alienum puto (Ter., *Heaut.*, 77).
Iam dudum mater vos exspectat domi (Ter., *Eun.*, 917).
Facite quod vobis libet (Ter., *Ad.*, 991).
De vobis ac de vestris liberis cogitate (Cic., *In cat.*, 4, 1, 1).
Omnia mecum porto mea (Cic., *Parad.* 1, 1, 8).
Nunc me iuva, mi Attice, consilio (Cic., *Att.*, 13, 37).
Luce sunt clariora nobis tua consilia omnia (Cic., *In Cat.*, 1, 3, 6).
Nobiscum versari iam diutius non potes (Cic., *In Cat.*, 1, 5, 10).

Ama nos et vale (Cic., *Ad fam.*, 16, 8, 2).
Respublica mihi vita mea est carior (Cic., *Ad. fam.*, 10, 12, 5).
Nosce te (Cic., *Tusc.*, 1, 22, 52).
De malis nostris tu prius audis quam ego (Cic., *Ad Att.*, 7, 21, 1).
Nullus locus tibi dulcior esse debet patria (Cic., *Ad fam.*, 4, 9, 3).
Di inter se diligunt (Cic., *De nat. deor.*, 1, 44, 122).
Aliena nobis, nostra plus aliis placent (Syr., 28).
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor (Verg., *Aen.*, IV, 625).
Debemur morti nos nostraque (Hor., *Ep. ad Pis.*, 63).
Munera, crede mihi, capiunt hominesque deosque (Ov., *Ars am.*, 653).
Caprae inter se cornibus pugnant (Varro., *De re r.*, 2, 3, 8).
Homo doctus in se semper divitias habet (Phaedr., 4, 22, 1).
Scis tu me non mentiri (Petron., 74).
Nemo non benignus est sui iudex (Sen., *De benef.*, 2, 26, 1).
Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem (Sen., *Ep.*, 14, 1).
Pars est nostri oculus, manus, ossa, nervi (Sen., *N.Q.*, 2, 3, 2).
Sibi imperare maximum imperium est, sibi servire, gravissima servitus (Sen. *Ep.*, 113, 30).
Magnum est imperium sui (Plin., *N.H.*, 35, 10, 86).
Admiratio antiquitatis crescit apud me (Plin., *N.H.*, 27, 1).
Nec tecum possum vivere nec sine te (Mart., 12, 47, 2).

DECLINAREA PRONOMINALĂ (II)

A doua categorie de pronume (demonstrativ, relativ, interogativ şi nehotărât) prezintă în flexiune anumite particularităţi care o deosebesc de flexiunea nominală:

1) În general, nominativul singular masculin se termină în *-e*: ist*e*, ill*e*; în *-s*: i*s*, qui*s*.

2) Nominativul şi acuzativul singular neutru se termină în *-d*: i*d*, illu*d*, istu*d*, quo*d*, qui*d* (dar şi în *-m*: ipsu*m*).

3) Desinenţe comune pentru toate genurile, caracteristice declinării pronominale:

a) la genitiv singular: *-īus*;

b) la dativ singular: *i*.

PRONUMELE DEMONSTRATIVE

Pronumele demonstrative, denumite astfel pentru că arată (= *demonstrare*) lucrurile sau fiinţele, scoţând în evidenţă apropierea sau depărtarea lor, sunt următoarele:

Pronumele	Sensul pronumelui	Persoana la care se referă
hic, haec, hoc = acesta	Indică lucrurile, ființele apropiate sau care aparțin persoanei care vorbește	persoana I
iste, ista, istud = acesta	Idem, pentru persoana cu care se vorbește	persoana a II-a
ille, illa, illud = acela	Indică lucruri, ființe depărtate	persoana a III-a
is, ea, id = acesta, acela	Este antecedentul pronumelui relativ: is.. qui = cel... care	la toate
idem, eadem, idem = același	Este pronumele de identitate	la toate
ipse, ipsa, ipsum = însuși	Este pronumele de întărire	la toate

Pentru cea mai mare parte din flexiunea pronominală, trebuie să admitem o temă în *-o*, *ill*o*, pentru a explica formele masculine și neutre, și o temă în *-a*, *ill*a*, pentru formele feminine.

FLEXIUNEA PRONUMELUI HIC, HAEC, HOC

Este cea mai complicată din cauza particulelor epidictice (= demonstrative) postpuse și a diverselor modificări fonetice.

Temele acestui pronume sunt:

** ho-, * ha-, * ho-*

La aceste teme s-au adăugat două particule epidictice: *-i* și *-ce*, având rolul de a indica mai precis persoana sau lucrul despre care e vorba. Particula *i* a absorbit pe *-o* din temă, iar vocala *-e* din particula *-ce* a căzut prin apocopă. La feminin, diftongul *-ai* > *-ae*, iar caracteristica *-d* a neutrului a căzut. Nominativul acestui pronume este format din temă și particule fără desinențe. Particula *-ce* nu apare la genitivul singular și plural și la câteva cazuri ale pluralului.

Singular

Caz	Masculin	Feminin	Neutru	Observații
N.	hic	haec	hoc	*ho-i-ce > *hoice > hic *ha-i-ce > *haice > haec *ho-d-ce > *hodce > hoc
A.	hunc	hanc	hoc	*ho-m-ce > homce> hunc *ha-m-ce > hamce> hanc
G.		huius		*ho-i-ius > hoius> huius
D.		huic		*ho-ei-ce> huic
Abl.	hoc	hac	hoc	*ho-d-ce > hoc *ha-d-ce > hac

Plural

Caz	Masculin	Feminin	Neutru	Observații
N.	hi	hae	haec	*ho-i > hoi Desinența -*i*, ca la substantive *ha-i > hae
A.	hos	has	haec	*ho-ns > hos *ha-ns > has
G.	horum	harum	horum	*ho-som > horum *ha-som > harum
D.Abl.	his			*ho - is, *ha - is > his

Pronumele demonstrativ iste, ista, istud și *ille, illa, illud* nu prezintă dificultăți în flexiune. În afară de formele speciale ale declinării pronominale (nom. sing. masc. în *-e*, neutrul în *-d* precum și gen. sing. în *-ius*, iar dat. în *-i*), aceste pronume se declină ca adjectivul *bonus, -a, -um.*

Caz	Singular			Plural		
	Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N.	iste ille	ista illa	istud illud	isti illi	istae illae	ista illa
A.	istum illum	istam illam	istud illud	istos illos	istas illas	ista illa
G.	istius illius			istorum illorum	istarum illarum	istorum illorum
D.	isti illi			istis illis		
Abl.	isto illo	ista illa	isto illo	istis illis		

PRONUMELE IS, EA, ID

Este folosit mai mult ca antecedent al pronumelui relativ, dar are și valoare demonstrativ-calificativă: *is* homo est = este un astfel de om. Formele acestui pronume sunt derivate din două teme: *i* - la nominativ singular și *eo,-ea-* la celelalte cazuri.

Singular

Caz	Masculin	Feminin	Neutru	Observații
N.	is	ea	id	*-s* desinența masculinului *-d* desinența neutrului
A.	eum	eam	id	*eo-m > *eom> eum
G.	eius			*eo-ius > eius
D.	ei			*eo-i > ei
Abl.	eo	ea	eo	*eo-d > *eod > eo *ea-d> *ead > ea

Plural

Caz	Masculin	Feminin	Neutru	Observații
N.	ei, ii	eae	ea	*eo-i > *eei> ei> ii *ea-i > *eai > eae
A.	eos	eas	ea	*eo-ns > eos *ea-ns > eas
G.	eorum	earum	eorum	*eo-som > eorum *ea-som > earum
D.Abl.	eis, iis, is			

PRONUMELE DE IDENTITATE IDEM, EADEM, IDEM

Este format din *is, ea, id*, urmat de sufixul de identitate *-dem*. În declinare, *-s-* înaintea dentalei cade: *is* + dem > *idem*, iar nazala labială devine nazală dentală: *eum* + dem > *eundem*.

Caz	Singular			Plural		
	Masculin	**Feminin**	**Neutru**	**Masculin**	**Feminin**	**Neutru**
N.	idem	eadem	idem	iidem (idem)	eadem	eadem
A.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
G.	eiusdem			eorundem	earundem	eorundem
D.	eidem			eisdem (iisdem)		
Abl.	eodem	eadem	eodem			

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE: IPSE, IPSA, IPSUM

Este format tot din *is* (fără desinența nominativului masculin) urmat de sufixul *-pse*. La început se declina numai *is*, sufixul fiind invariabil, formă sub care se găsește la scriitorii arhaici (ex. la Plautus: *eapse*, *eumpse*), sau în adverbul *reapse* = într-adevăr. Cu timpul, prin analogie cu declinarea lui *iste* și *ille*, a început să se flexioneze sufixul. Cu excepția formei pentru neutru în *-m*, *ipse* se declină întocmai ca *iste* și *ille*.

OBSERVAȚII ASUPRA ÎNTREBUINȚĂRII PRONUMELOR DEMONSTRATIVE

Hic canis = acest câine de lângă mine;
iste locus = acest loc unde stai tu;
ille homo = acel om de lângă el.

Ille mai poate exprima și o nuanță admirativă sau de respect:
ille Alexander = vestitul Alexandru.

Iste se întrebuințează uneori pentru a exprima disprețul:
iste mendax = mincinosul ăsta.

Pronumele de întărire poate însoți substantivele și pronumele, accentuând ființa sau obiectul determinat:
Medice, cura te *ipsum!* = Îngrijește-te pe tine însuți!
Ipsa scientia potestas est = Știința însăși...

În general, toate pronumele demonstrative pot determina alt nume, deci pot avea rol de adjectiv.

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Idem animus est tibi in paupertate, qui olim in divitiis fuit (Plt., *Stich.*, 134).
Haec mea culpa non est (Plt., *Epid.*, 591).
Idem ego arbitror (Plt., *Aul.*, 140).
Hi mores maiorum laudant (Plt., *Trin.*, 295).
Amicum te scio esse illius (Plt., *Merc.*, 534).
Hic adulescens habitat hisce in aedibus (Plt., *Most.*, 950).
Senectus ipsa est morbus (Ter., *Phorm.*, 575).
Ad eam rem tempus non erat (Ter., *Eun.*, 621).
Quis est dominus harum aedium (Ter., *Phorm.*, 753).
Hoc licet impune facere huic, illi non licet (Ter., *Eun.*, 486).
Hae mihi patent semper fores (Ter., *Eun.*, 89).
Apparet servum hunc esse domini pauperis (Ter., *Eun.*, 486).

Pater te amat plus quam hosce oculos (Ter., *Ad.*, 903).
Haec cum illi dico, tibi dico (Ter., *Ad.*, 96-97).
Se ipsos omnes natura diligunt (Cic., *De fin.*, 3, 18, 59).
Omne animal se ipsum diligit (Cic., *De fin.*, 5, 9, 24).
Iubet nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos (Cic., *De fin.*, 15, 16, 44).
Una spes est salutis istorum inter ipsos dissensio (Cic., *Ad Att.*, 2, 7, 3).
Ut in seminibus est causa arborum et stirpium, sic huius belli semen, tu Antoni, fuisti (Cic., *Phil.*, 2, 22, 5).
Rides: non sunt haec ridicula, mihi crede (Cic., *Ad Att.*, 1, 17, 11).
Permulti optimi viri valetudinis causa in haec loca veniunt (Cic., *Ad fam.*, 9, 14, 1).
Sed, amice, noli hanc epistulam Attico ostendere (Cic., *Ad fam.*, 7, 29, 2).
Ad has litteras statim mihi rescribe (Cic., *Ad fam.*, 11, 20, 4).
De amicitia omnes ad unum idem sentiunt (Cic., *De am.*, 23, 86).
Cur res tam dissimiles eodem nomine appellas? (Cic., *De fin.*, 2, 3, 9).
Leges cum omnibus semper una atque eadem voce loquuntur (Cic., *De off.*, 2, 12, 42).
Sine metu is habendus est, non qui parva metuit, sed qui omnino metu vacat (Cic., *Tusc.*, 5, 41).
Eius negotium sic velim suscipias, ut si esset res mea (Cic., *Ad fam.*, 2, 14, 1).
Omnes in eo quod sciunt satis sunt eloquentes (Cic., *De or.*, 1, 14, 63).
Libenter homines id quod cupiunt credunt (Caes., *B.G.*, 3, 18, 6).
Non omnibus aegris eadem auxilia conveniunt (Celsus, 3, 1).
Ignavia corpus hebetat, labor firmat; illa maturam senectutem, hic longam adulescentiam reddit (Celsus, 1, 1).
Non omnes eadem mirantur amantque (Hor., *Ep.*, 2, 2, 56).
Illi pro ultione, nos pro vita pugnamus (Petr., 108).
Is minimo eget mortalis qui minimum cupit (Sen., *Ep.*, 108, 11).
Qui filio beneficium dat, patri quoque eius dat (Sen., *De benef.*, 5, 18, 1).
Ille dolet vere qui sine teste dolet (Mart., 1, 34, 4).
Verum est illud quod vulgo dicitur, mendacem memorem esse oportere (Quint., 4, 2, 91).
Caecis hoc, ut aiunt, satis clarum est (Quint., 12, 7, 9).

PRONUMELE RELATIV

În flexiunea sa, pronumele relativ prezintă două teme: *quo* - pentru masculin şi neutru şi *qua* - pentru feminin.

Caz	Singular				Plural			Observații
	M.	F.	N.	Observații	M.	F.	N.	
N.	qui	quae	quod	*quo + i epidictic > qui	qui	quae	quae	*quo-i (desin.pt. plural) > qui
A.	quem	quam	quod	*qu-i-m > quem	quos	quas	quae	*quo-ns > quos *qua-ns > quas
G.	cuius				quorum	quarum	quorum	*quo-som > quorum
D.	cui				quibus			
Abl.	quo	qua	quo		quibus			

Acuzativul singular în *-em: quem* s-a format prin analogie cu temele în *-i*, pentru a evita confuzia dintre această formă a pronumelui relativ şi conjuncţia *quom*. Ablativul singular are şi o formă veche, *qui*, folosită adverbial: *qui* = cum; în *quicum* (în loc de *quocum*). Există şi o formă veche de dativ - ablativ plural *quis*.

PRONUMELE INTEROGATIV

Pronumele interogative se declină ca pronumele relative, cu excepţia nominativului singular, unde au forme diferite.

Caz	Pronumele folosit substantival			Folosit adjectival		
	M.	F.	N.	M.	F.	N.
N.	quis=cine?	quis, quae?	quid=ce?	qui=care?	quae	quod
A.	quem	quam	quid	quem	quam	quod

La restul cazurilor, pronumele interogativ este identic cu relativul.

Forma *quis* pentru feminin este arhaică; treptat, ea a fost înlocuită cu *quae*. Pronumele *quis* întreabă numele, identitatea; *qui* întreabă despre însuşirile unui nume, felul, specia lui. Ambele pronume pot fi folosite singure sau însoţind substantive. De exemplu:

a) *Folosite singure:*

Quis me est divitior? (Plt., *Aul.*, 809 = Cine este mai bogat decât mine?).

Qui vocat? (Plt., *Aul.*, 350 = Cine cheamă?).

b) *Însoțind substantive:*

Quis homo est? (Plt., *Men.*, 137 = Cine este?).
Quae cura boum, *qui* cultus habendo // sit pecori (Verg., *Georg.*, I 3-4 = Ce fel de îngrijire să fie (dată) cirezilor, ce îngrijire pentru o turmă?).
Quis rex unquam fuit, *quis* populus qui non uteretur praedicatione divina? (Cic., *De div.*, 195 = Care rege, care popor?) - se întreabă numele.

Un alt pronume interogativ care poate fi folosit substantival sau adjectival este *uter? utra? utrum?* = care din doi?

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

Pronumele nehotărâte pot fi împărțite în trei categorii:
1. pronume nehotărâte compuse;
2. pronume nehotărâte cu formă și valoare de adjectiv;
3. pronume nehotărâte negative.

1. Pronumele compuse pot fi formate:

a) prin reduplicare: *quisquis;*
b) din temă pronominală + *quis: aliquis;*
c) din pronume + particulă nedefinită: *quidam;*
d) din pronume + forme verbale: *quilibet.*

Tabloul pronumelor nehotărâte compuse

Pronumele			**Sensul**	**Genitivul singular**
M.	**F.**	**N.**		
quis	quae, qua	quid	cineva, ceva	cuius
aliquis	aliqua	aliquid	cineva, ceva	alicuius
quidam	quaedam	quiddam	un oarecare	cuiusdam
quispiam	quaepiam	quidpiam	un oarecare	cuiuspiam
quisquam	—	quidquam	un oarecare	cuiusquam
quisque	quaeque	quodque	fiecare	cuiusque
unusquisque	unaquaeque	unumquidque	fiecare	uniuscuiusque
quivis	quaevis	quidvis	oricare (vrei)	cuiusvis
quilibet	quaelibet	quidlibet	oricare (îți place)	cuiuslibet
quicumque	quaecumque	quodcumque	oricare	cuiuscumque

Toate aceste pronume pot fi întrebuințate adjectival, schimbându-se numai forma de neutru în *quod.* În ele se declină pronumele *quis*, ca pronume relativ; numai la *unusquisque* se declină și *unus.*

PRONUMELE NEHOTĂRÂTE - ADJECTIVE

Pronumele cu formă şi valoare de adjective urmează declinarea adjectivelor cu trei terminaţii, cu excepţia genitivului şi dativului singular, pe care îl au comun cu flexiunea pronominală.

Pronumele adjectival	Sensul	Genitivul singular	Dativul singular
unus, -a, -um	unul singur	unīus	uni
ullus, -a,-um	vreunul	ullīus	ulli
nullus, -a, -um	nici unul	nullīus	nulli
uter, -tra, -trum	unul din doi	utrīus	utri
neuter, -tra, -trum	nici unul din doi	neutrīus	neutri
alter, -era, -erum	celălalt din doi	alterīus	alteri
alius, -a, -ud	altul	alīus	alii
solus, -a, -um	singur	solīus	soli
totus, -a, -um	tot, întreg	totīus	toti

Formele de genitiv şi dativ singular în *-ius* şi *-i* au dispărut din limba populară fiind înlocuite de formele create prin analogie cu flexiunea temelor în *-o/-e* şi *-a*.

PRONUMELE NEHOTĂRÂT NEGATIV

În afară de *nullus* şi *neuter*, amintite între pronumele adjectivale, în limba latină mai există două pronume nehotărâte negative:

1) *Nemo* (derivat din *ne - homo*) = nimeni - este declinat ca un substantiv cu tema în nazală (de exemplu, *homo, -inis*). Scriitorii clasici folosesc însă la genitiv şi la dativ singular forme împrumutate de la *nullus: nullius* şi *nulli* (în loc de *neminis, nemini*). Nu are plural.

2) *Nihil* = nimic - este folosit numai la singular nominativ şi acuzativ neutru. Ablativul *nihilo* provine de la forma neîntrebuinţată *nihilum. Nemo* şi *nihil* precedate de *non* au sens afirmativ = cineva, câţiva, ceva.

CONCLUZII ASUPRA DECLINĂRII PRONOMINALE

Limba latină este bogată în forme pronominale. Flexiunea lor constituie un sistem care a suferit influenţa declinării nominale şi la rândul ei a influenţat-o, totuşi ea îşi păstrează anumite caracteristici, între care subliniem genitivul singular în *-īus* şi dativul în *-i*. Limba română a moştenit din limba latină formele pronumelui personal de persoana I şi a II-a, cu flexiunea lor din latina vulgară, şi a format un pronume de persoana a III-a din demonstrativul *ille* (el).

Pronumele *ipse* dă naştere lui: *însul (ipsus ille)*, care împreună cu formele neaccentuate ale pronumelui personal formează pronumele de întărire: însumi, însuţi etc.

Pronumele reflexiv român îşi păstrează în linii mari formele latineşti.

Pronumele demonstrative *hic, haec, hoc* şi *is, ea, id* dispar cu timpul; pronumele *iste* şi *ille* în compunere cu *ecce* = "iată" şi cu particula *-a* devin: *acesta* şi *acela*. Din *ille* provine articolul hotărât din limbile romanice. Din pronumele relativ-interogativ au rămas în limba română: *quem (ne)* = cine şi *quid* = ce. O mare întrebuinţare a luat pronumele *qualis* = ce fel de, ajuns în româneşte la forma *care*. Pronumele nehotărâte latine au dispărut în mare parte, fiind înlocuite mai ales prin forme compuse: *neque unus* = nici unul. În limba română s-au păstrat totuşi şi forme simple, ca: altul = *alter*, unul = *unus*, tot = *totus* etc.

EXERCIŢII DE TRADUCERE

Pronumele relativ

Quas herbas pecudes non edunt, homines edunt (Plt., *Pseud.*, 825).

Dives sum, si non reddo eis quibus debeo (Plt., *Curc.*, 373).

Quem di diligunt // adulescens moritur (Plt., *Bach.*, 816-817).

Vita ipsa qua fruimur brevis est (Sall., *Cat.*, 1, 3).

Lex universa est quae iubet nasci et mori (Syr., 329).

Non semper bonum est illud quod cupimus ardentes (Cic., *Tusc.*, 4, 17, 39).

Quo minus honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt (Cic., *Tusc.*, 1, 2, 3).

Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae quae latent insimulatione officii (Cic., *Verr.*, 1, 15, 39).

Natura omnes ea quae bona videntur sequuntur, fugiuntque contraria (Cic., *Tusc.*, 4, 6, 12).

Inventi sunt multi qui non modo pecuniam, sed etiam vitam profundere pro patria parati essent (Cic., *De off.*, 1, 84).

Esse ea dico, quae cerni tangique possunt (Cic., *Top.*, 5, 27).

Praepositio enim *in* privat verbum ea vi quam haberet, si *in* praepositum non fuisset: *ut* dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, et cetera generis eiusdem (Cic., *Top.*, II, 48).

Magistratibus opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse civitas non potest (Cic., *Parad.*, 2, 18).

Felix qui potuit rerum cognoscere causas (Verg., *Georg.*, II, 489).

Ridentur mala qui componunt carmina (Hor., *Ep.*, 2, 2, 106).

Non omnibus unum est quod placet: hic spinas colligit, ille rosas (Petron., 35).

Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes mentis et corporis frangit (Quint., 1, 2, 6).

Nemo amat quos timet (Sen., *De benef.*, 4, 19, 1).
Quod ego sum is tu non es: homo autem sum; homo igitur tu non es (Gell., 18, 13).
Quae tua sunt, tibi habe; quae mea, redde mihi (Mart., 10, 51, 16).

Pronumele interogativ şi nehotărât

Qui omnia se simulant scire neque quicquam sciunt (Plt., *Trin.*, 205).
Cave quemquam alinenum in aedis intromiseris.
Quod quispiam ignem quaerat, exstingui volo (Plt., *Aul.*, 90-91).
Nullum est homini perpetuum bonum (Plt., *Curc.*, 189).
Dic mihi, quaeso, quis ea est quam vis ducere uxorem? (Plt., *Aul.*, 170).
Si quid peccat, // mihi peccat (Ter., *Ad.*, 115-116).
Hereditas est pecunia quae morte alicuius ad quempiam pervenit iure (Cic., *Top.*, 6, 29).
Suus cuique mos (est) (Ter., *Phorm.*, 454).
Id arbitror // in vita esse utile: ne quid nimis (Ter., *Andr.*, 60-61).
Di neque propitii cuiquam esse solent, neque irati (Cic., *In Pis.*, 25, 59).
Vultus totus sermo quidam tacitus mentis est (Cic., *In Pis.*, 1, 1).
Consuetudine quasi altera quaedam natura efficitur (Cic., *De fin.*, 5, 25, 74).
In poetis non Homero soli locus est (Cic., *De or.*, 1, 4).
Milvo est quoddam bellum quasi naturale cum corvo (Cic., *De nat. deor.*, 2, 49, 125).
Cuiusvis hominis est errare: nullius nisi insipientis in errore perseverare (Cic., *Phil.*, 12, 2, 5).
Recordationes fugio, quae quasi morsu quodam dolorem efficiunt (Cic., *Ad Att.*, 12, 18, 1).
Si populo consulis, remove te a suspicione alicuius tui commodi (Cic., *In leg. agr.*, 8, 22).
Ipse se quisque diligit (Cic., *De am.*, 21, 80).
Populi Romani totiusque Italiae mira consensio est (Cic., *Ad. fam.*, 12, 5, 3).
In omni arte vel quavis scientia optimum quidque rarissimum est (Cic., *De fin.*, 2, 25, 81).
Ita sum afflictus, ut nemo unquam (Cic., *Ad Att.*, 3, 12, 1).
Nunc nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria (Cic., *Ad fam.*, 4, 9, 3).
Appetit animus agere semper aliquid, neque ulla condicione quietem sempiternam potest pati (Cic., *De fin.*, 5, 20, 55).
Omne quod gignitur ex aliqua causa gigni necesse est (Cic., *Tim.*, 2).
Quid est sanctius quam domun uniuscuiusque civium? (Cic., *Pro dom.*, 41, 109).
Cuivis dolori remedium est patientia (Syr., 108).

Quemcumque quaerit calamitas, facile invenit (Syr., 558).
Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus (C. Nep., 25, 11, 6).
Quilibet nautarum tranquillo mari gubernare potest (T. Liv., 24, 8, 12).
De nihilo, nihil (Pers., *Sat.*, III, 24).
Trahit sua quemque voluptas (Verg., *Buc.*, 2, 65).
Altissima quaeque flumina minimo sono labuntur (Q. Curt., 7, 4, 13).
Quidquid temptabam dicere, versus erat (Ov., *Trist.*, IV,. 10, 26).
Natura aliud alii iter ostendit (Sall., *Cat.*, 2, 9).
Formica ore trahit quodcumque potest (Hor., *Sat.*, I, 1, 39).
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi (Hor., *Ep.*, I, 2, 14).
Liberalis est qui, quod alteri donat, sibi detrahit (Sen., *De clem.*, 1, 20, 3).
Suum cuiusque rei tempus (est) (Sen., *De benef.*, 6, 40).
Quidam vitiis gloriantur (Sen., *Ep.*, 28, 10).
Beneficium quod quibuslibet datur nulli gratum est (Sen., *De benef.*, 1, 14, 1).
Cotidie morimur, cotidie enim demitur aliqua pars vitae (Sen., *Ep.*, 24, 20).
Utrumque vitium est et omnibus credere et nulli (Sen., *Ep.*, 3, 4).
Hostis est quisquis mihi non monstrat hostem (Sen,. *Herc. fur.*, 1167).
Turpe est aliud loqui, aliud sentire (Sen., *Ep.*, 24, 19).
Quidquid discis, tibi discis (Petron., 46).
Malum nullum est sine aliquo bono (Plin., *N.H.*, 27, 2, 9).
Praestat nemini imperare, quam alicui servire (Quint., 9, 3, 95).

NUMERALUL

Limba latină are următoarele categorii de numerale:

Numeralul	La ce întrebare răspunde	Ce exprimă
Cardinal	quot? = câți? câte?	Cantitatea precisă a lucrurilor (*cardinalis, -e* = de căpetenie, fundamental).
Ordinal	quotus? = al câtelea?	Ordinea lucrurilor într-o serie
Distributiv	quoteni? = câte? câți?	Gruparea sau distribuirea lucrurilor în unități numerice
Adverbial	quoties? = de câte ori?	Arată de câte ori se repetă o acțiune
Multiplicativ	quoties? = de câte ori?	Arată de câte ori sporește o cantitate sau o acțiune

INDICAREA GRAFICĂ A NUMERELOR

Pentru indicarea grafică a numerelor, romanii se foloseau de următoarele semne, cunoscute sub numele de *cifre romane*:

1=I 10=X 100=C 1 000=M
5=V 50=L 500=D

Pentru a indica cifrele intermediare, romanii se foloseau de următoarele procedee:

a) Cifrele I, X, C, M se puteau repeta de două-trei ori, indicând numărul multiplicat, astfel:

2=II 20=XX 200=CC 2 000=MM
3=III 30=XXX 300=CCC 3 000=MMM

b) Cifrele I, X, C *puse înaintea* cifrelor cu valoare mai mare indică scăderea acelora cu 1, 10 sau 100.

4 = IV; 9 = IX; 40 = XL; 90 = XC; 400 = CD; 900 = CM.

c) Cifrele I, C, X *adăugate* la cifre cu valoare mai mare se adună:

6 = VI; 7 = VII; 8 = VIII; 11 = XI; 12 = XII; 13 = XIII; 15 = XV;
19 = XIX; 20 = XX; 31 = XXXI; 60 = LX; 80 = LXXX; 110 = CX.

Tabloul numeralelor

Cifre	Cardinale	Ordinale	Distributive	Adverbiale
I	unus, -a, -um	primus, -a, -um	singuli, -ae, -a	semel
II	duo, -ae, -o	secundus, -a, -um	bini, -ae, -a	bis
III	tres, tria	tertius, -a, -um	terni, -ae, -a	ter
IV	quattuor	quartus, -a, -um	quaterni, -ae, -a	quater
V	quinque	quintus, -a, -um	quini etc.	quinquies
VI	sex	sextus etc.	seni etc.	sexies
VII	septem	septimus	septeni	septies
VIII	octo	octavus	octoni	octies
IX	novem	nonus	noveni	novies
X	decem	decimus	deni	decies
XI	undecim	undecimus	undeni	undecies
XII	duodecim	duodecimus	duodeni	duodecies
XIII	tredecim	tertiusdecimus	ternideni	ter decies
XVIII	duodeviginti	duodevicesimus	octoni deni	octies decies
XIX	undeviginti	undevicesimus	noveni deni	novies decies
XX	viginti	vicesimus	viceni	vicies
XXI	unus et viginti (viginti unus)	primus et vicesimus	viceni singuli	semel et vicies
XXX	triginta	trigesimus	triceni	tricies
C	centum	centesimus	centeni	centies
D	quingenti	quingentesimus	quingeni	quingenties
CM	nongenti	nongentesimus	nongeni	nongenies
M	mille	millesimus	singula milia	milies
MM	duo milia	bis millesimus	bina milia	bis milies

DECLINAREA NUMERALELOR

Dintre numeralele cardinale se declină următoarele:

Caz	Unus			Duo			Tres		Milia	
	M.	F.	N.	M.	F.	N.	M. F.	N.	M. F.	N.
N.	unus	una	unum	duo	duae	duo	tres	tria	—	milia
A.	unum	unam	unum	duos	duas	duo	tres	tria	—	milia
G.	unius			duorum	duarum	duorum	trium		—	milium
D.	uni			duobus	duabus	duobus	tribus		—	milibus
Abl.	uno	una	uno							

Se mai declină numeralele de la 200 până la 1 000 (*ducenti, -ae, -a* etc.) ca adjectivele cu trei terminații (cu tema în *o* şi *a*). Tot ca aceste adjective se declină numeralul ordinal: *primus, -a, -um* etc.

Numeralul multiplicativ este un adjectiv format cu sufixul *-plex* (corespunzător sufixului românesc *-it*): *simplex, -plicis; duplex, -plicis; triplex, -cis, centumplex, -icis.*

Alături de acestea se găsesc şi formele în *-plus: simplus, duplus, triplus* folosite de obicei la neutru.

CONCLUZII ASUPRA NUMERALULUI

Numeralul cardinal latin s-a păstrat în limba română cu puține modificări. Unicul numeral românesc nelatin este *sută*. Procedeul de numărare de la 11 la 19 păstrează elementele latine: *unus super decem* = unsprezece.

Numeralul ordinal român este format din cel cardinal; excepție face numeralul *întâiul* care provine din *antaneus*, un derivat al prepoziției *ante* = înainte. Numeralul ordinal latin s-a păstrat în cuvinte ca: primăvară, văr primar, anțărț (*anno tertio*). Numeralele ordinale latine până la 10 se folosesc în limba română ca neologisme. Din numeralul distributiv s-a păstrat numai *singuli* = singur, deci cu valoare de adjectiv. Din numeralul adverbial şi multiplicativ se întrebuințează neologismele *bis* (cu derivatul său *a bisa*) şi adjectivele *simplu* şi *dublu.*

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Fuit olim senex; ei filiae // duae erant; ea erant duobus nuptae fratribus (Plt., *Stich.*, 539-540).

Fur (est) homo trium litterarum (Plt., *Aul.*, 325).

Cocus ille in nonum diem // solet ire coctum (Plt., *Aul.*, 324-325).

Minas tibi octoginta argenti debeo (Plt., *Most.*, 1).
Dies triginta in navi fui (Ter., *Hec.*, 421).
Duo cum idem faciunt saepe non est idem (Ter., *Ad.*, 823).
Lepores duos qui insequitur, is neutrum capit (Syr., 785).
Tribus rebus vita animantium tenetur: cibo, potione, spiritu (Cic., *De nat. deor.*, 2, 54, 134).
Mathematici solem amplius duodeviginti partibus confirmant esse quam terram (Cic., *Acad.*, 2, 26, 82).
Duodequadraginta annos Dionysius tyrannus fuit, opulentissimae civitatis (Cic., *De nat. deor.*, 3, 33, 81).
Ex eo libro millesimam partem vix intellego (Cic., *Ad Att.*, 2, 4, 1).
O terque quaterque beati! (Verg., *Aen.*, I, 94).
Haec decies repetita placebit (Hor., *Ep. ad Pis.*, 365).
Bis dat qui cito dat.
Primus inter pares.
Tria verba non potest iungere (Sen., *Ep.*, 40, 9).
Senator post sexagesimum et quintum annum in curiam venire non cogitur nec vetatur (Sen. *Contr.*, 8).

VERBUL

Verbul (*verbum* = cuvântul prin excelenţă) este partea de vorbire care exprimă acţiuni sau stări. El are aceleaşi categorii gramaticale ca şi în limba română: diateza, modul, timpul, persoana şi numărul. În limba latină există:

1) Două *diateze*: activă şi pasivă

2) Trei *moduri* personale
- *indicativul* - modul realităţii, al certitudinii
- *conjunctivul* - modul subordonării, al intenţiei şi al posibilităţii
- *imperativul* - modul acţiunii poruncite

Cinci moduri nepersonale (forme nominale)
- 1. *infinitivul*, 2. *gerunziul*, 3. *supinul* – substantive verbale
- 4. *gerundivul*, 5. *participiile* – adjective verbale

3) Şase *timpuri*

1. prezent	4. perfect
2. imperfect	5. mai mult ca perfect
3. viitor	6. viitor anterior

Cele şase timpuri ale limbii latine se formează din două teme:

Momentul	Tema prezentului: *infectum* (ceea ce nu s-a terminat)	Tema perfectului: *perfectum* (sfârşit, realizat)
Prezent	Prezent : *duco*	Perfectul : *duxi*
Trecut	Imperfectul : *ducebam*	Mai mult ca perfectul : *duxeram*
Viitor	Viitorul : *ducam*	Viitorul anterior : *duxero*

Aceste şase timpuri se găsesc toate numai la indicativ; celelalte moduri au mai puţine forme:

Conjunctivul are patru forme (nu are timpurile viitorului).

Imperativul are numai două timpuri (prezent şi viitor).

Infinitivul şi participiul, trei timpuri (prezent, perfect şi viitor).

Unele timpuri au *valoare temporală*, adică arată când se petrece acţiunea în raport cu momentul vorbirii sau momentul despre care se vorbeşte.

Anumite timpuri pot avea uneori şi *valoare de aspect*, adică prezintă acţiunea în desfăşurarea ei (*infectum*) sau sfârşită (*perfectum*).

4) Trei *persoane* (indicate prin desinenţe).

5) Două *numere* (singular şi plural).

CONJUGAREA

Flexiunea verbului se numeşte conjugare (*coniungere* = a uni, deci a uni diferite forme verbale după diateză, mod, timp, persoană, număr).

Formele verbale pot cuprinde următoarele elemente constitutive: tema, sufixele, vocala tematică şi desinenţele.

1. TEMA VERBULUI

În timp ce declinarea unui substantiv porneşte în general de la o temă unică, conjugarea face apel la trei teme: tema prezentului, a perfectului şi a supinului.

După terminaţia temei prezentului, verbele latineşti se împart în patru categorii, numite *conjugări*.

Calsificarea verbelor după terminaţia temei prezentului

Conjugarea	Indcativul prezent	Infinitivul prezent	Tema prezentului	Finala temei
I	aro	ara-re	*ara-*	*-a-*
a II-a	habeo	habe-re	*habe-*	*-e-*
a III-a	duco	duc-e-re	*duc-*	*-consoană-*
	statuo	statu-e-re	*statu-*	*-u-*
	facio	fac-e-re	*facĭ-*	*-ĭ-*
a IV-a	audio	audi-re	*audi-*	*-i-*

2: SUFIXELE MODALE ŞI TEMPORALE

Sufixele variază după timpuri şi moduri, uneori chiar după conjugări. De exemplu, viitorul conjugării I şi a II-a se formează cu un sufix, al conjugării a III-a şi a IV-a cu altul.

Sufixele vor fi arătate la fiecare timp şi mod în parte. Cele mai importante sunt următoarele:

Modul	**Indicativ**	**Conjunctiv**		**Infinitiv**	**Participiu**	**Gerunziu şi gerundiv**	**Modurile şi timpurile derivate din tema perfectului**
Timpul	**imperf.**	**prez.**	**imperf.**	**prez.**	**prez.**	—	
Sufixul	*-ba-*	*-e-, -a-*	*-re-*	*-re-*	*-nt-*	*-nd-*	*-is-*

Sufixul *-re-* provine din -**se-*, căci *-s-* în poziţie intervocalică se sonorizează, apoi se rotacizează.

Sufixul timpurilor perfectului, *-is-*, suferă o modificare fonetică similară: *is* + vocală > **ir*, apoi *i* scurt înaintea lui *r* devine> *e*: *fec-is-am > *feceram.*

Nu au sufix:

1) modul indicativ, prezent şi perfect;
2) modul imperativ, prezent şi viitor.

La aceste timpuri, desinenţele se adaugă la temă direct sau cu ajutorul unei vocale tematice.

3. VOCALA TEMATICĂ

Vocala cu ajutorul căreia se adaugă la temă sufixul sau desinenţa se numeşte *vocala tematică.* Au vocală tematică în special verbele cu temă consonantică:

duc-*e*-re (vocala tematică este *-e-*)
duc-*i*-t (vocala tematică este *-i-)*
duc-*u*-nt (vocala tematică este *-u-*)

4. DESINENŢELE

În timp ce tema verbului indică aspectul de *infectum* sau *perfectum* al acţiunii, iar sufixele arată modurile şi timpurile, desinenţele sunt indici morfologici pentru diateză, persoană şi număr. Desinenţele sunt comune tuturor timpurilor şi tuturor modurilor de la toate verbele, exceptând perfectul indicativului şi imperativul, care sunt caracterizate prin desinenţele speciale sau prin absenţa desinenţei.

Tabloul desinențelor personale

Numărul	Persoana	Diateza activă (toate timpurile, în afară de perfect)	Diateza pasivă (timpurile din prezent)	Indicativ	Imperativ			
				Perfect activ	prezent		viitor	
					activ	pasiv	activ	pasiv
Singular	I	*-o* sau *-m*	*-or* sau *-r*	*-i*	—	—	—	—
	a II-a	*-s*	*-re* sau *-ris*	*-isti*	*zero*	*-re*	*-to*	*-tor*
	a III-a	*-t*	*-tur*	*-it*	—	—	*-to*	*-tor*
Plural	I	*-mus*	*-mur*	*-imus*	—	—	—	—
	a II-a	*-tis*	*-mini*	*-istis*	*-te*	*-mini*	*-to*	
	a III-a	*-nt*	*-ntur*	*-erunt*	—	—	*-nto*	*-ntor*

FORMELE FUNDAMENTALE ALE VERBULUI

Deoarece timpurile şi modurile sunt derivate de la trei teme, pentru a putea conjuga un verb este necesar să cunoaştem aceste teme. Ele se pot afla din formele principale ale verbului sau formele fundamentale, care se găsesc indicate în dicționar, în felul următor:

amo, -āre, -āvi, -ātum
video, -ēre, -di, -sum
duco, ĕre, xi, -ctum
audio, -īre, -īvi, -ītum

Tabloul formelor principale ale verbului

Indicativul prezent	Infinitivul prezent	Indicativul perfect	Supinul
amo	*amare*	*amavi*	*amatum*
video	*videre*	*vidi*	*visum*
duco	*ducere*	*duxi*	*ductum*
audio	*audire*	*audivi*	*auditum*

Cele trei teme din care sunt derivate toate timpurile şi modurile se află în felul următor:

a) *Tema prezentului*, prin înlăturarea sufixului *-re* de la infinitivul prezent: - *ama (-re)*. La verbele de conjugarea a III-a, tema se poate afla prin înlăturarea desinenței *-o* de la persoana I a indicativului prezent: *duc* (*-o*), *faci*(*-o*).

b) *Tema perfectului*, prin înlăturarea desinenței *-i* de la perfectul indicativului: *amav-* (*-i*).

c) *Tema supinului*, prin înlăturarea desinenței *-m* de la supin: *amatu-* (*-m*).

TIMPURILE FORMATE DIN TEMA PREZENTULUI

I. Sistemul formării modurilor şi a timpurilor din tema prezentului (Diateza activă)

Timp	Desin.sufix	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu şi gerundiv
Prezentul	sufix	*-zero-*	Conjug. I: *-e-* Conjug. a II-a, a III-a, a IV-a: *-a-*	*-zero*	*-re*	*-nt-*	*nd*
	desin.	*-o, -mus* *-s, -tis* *-t, -nt*	*-m* *-s* *-t*, etc.	*zero-te*	—	*-n* (t) *s* *-nt-is* *-nt-i*, etc.	*-nd-i* *-nd-o* *-nd-us* *-nd-a* *-nd-um*, etc.
Imperfectul	sufix	*-ba-*	*-re-*				
	desin.	*-m* *-s*, etc.	*-m* *-s*, etc.				
Viitorul	sufix	Conj. I, a II-a: *-b* + *i(-u-)* Conj. a III-a, a IV-a: *-a-*, *-e-*		zero	(Se formează de la altă temă)	(Se formează de la altă temă)	
	desin.	Conj. I, a II-a: *-o, -s, -t*, etc. Conj. a III-a, a IV-a: *-m-*, *-s-*, etc.		*-to* *-tote* *-to* *-nto*			

Conjugarea verbelor la timpurile derivate din prezent

Diateza activă

Conjugarea

		I		II		III		IV	
Mod Indicativ	Timp Prezent	*-ama-*		*-vide-*		*-duc-*		*-audi-*	
		singular	plural	singular	plural	singular	plural	singular	plural
		(iubesc)		(văd)		(duc)		(aud)	
		amo	amāmus	video	vidēmus	duco	ducīmus	audio	audīmus
		amas	amātis	vides	vidētis	ducis	ducītis	audis	audītis
		amat	amant	videt	vident	ducit	ducunt	audit	audiunt
	Imperfect	(iubeam)		(vedeam)		(duceam)		(auzeam)	
		amābam	amabāmus	vidēbam	videbāmus	ducēbam	ducebāmus	audiēbam	audiēbamus
		amābas	amabātis	vidēbas	videbātis	ducēbas	ducebātis	audiēbas	audiēbatis
		amābat	amābant	vidēbat	vidēbant	ducēbat	ducebant	audiēbat	audiēbant
	Viitor	(voi iubi)		(voi vedea)		(voi duce)		(voi auzi)	
		amābo	amabīmus	vidēbo	videbīmus	ducam	ducēmus	audiam	audiēmus
		amābis	amabītis	vidēbis	videbītis	duces	ducētis	audies	audiētis
		amābit	amābunt	vidēbit	vidēbunt	ducet	ducent	audiet	audient
Conjunctiv	Prezent	(să iubesc)		(să văd)		(să duc)		(să aud)	
		amem	amēmus	videam	videāmus	ducam	ducāmus	audiam	audiāmus
		ames	amētis	videas	videātis	ducas	ducātis	audias	audiātis
		amet	ament	videat	videant	ducat	ducant	audiat	audiant
	Imperfect	(aş iubi)		(aş vedea)		(aş duce)		(aş auzi)	
		amārem	amarēmus	vidērem	viderēmus	ducĕrem	ducerēmus	audīrem	audirēmus
		amāres	amarētis	vidēres	viderētis	ducĕres	ducerētis	audīres	audirētis
		amāret	amarēnt	vidēret	vidērent	ducĕret	ducĕrent	audīret	audīrent

Conjugarea verbelor la timpurile derivate din prezent

Diateza pasivă

Conjugarea

		I		II		III		IV	
Mod Indicativ	Timp Prezent	singular	plural	singular	plural	singular	plural	singular	plural
		(sunt iubit)		(sunt văzut)		(sunt dus)		(sunt auzit)	
		amor	amāmur	videor	vidēmur	ducor	ducĭmur	audior	audīmur
		amāris	amamĭni	vidēris	videmĭni	ducĕris	ducimĭni	audīris	audimĭni
		amātur	amantur	vidētur	videntur	ducĭtur	ducuntur	audītur	audiuntur
	Imperfect	(eram iubit)		(eram văzut)		(eram dus)		(eram auzit)	
		amābar	amabāmur	vidēbar	videbāmur	ducēbar	ducebāmur	audiēbar	audiebāmur
		amabāris	amabamĭni	videbāris	videbamĭni	ducebāris	ducebamĭni	audiebāris	audiebāmini
		amabātur	amabantur	videbātur	videbantur	ducebātur	ducebantur	audiebātur	audientur
	Viitor	(voi fi iubit)		(voi fi văzut)		(voi fi dus)		(voi fi auzit)	
		amābor	amabĭmur	vidēbor	videbĭmur	ducēbar	ducēbamur	audiar	audiēmur
		amabĕris	amabimĭni	videbĕris	videbimĭni	ducebāris	ducebamĭni	audiēris	audiemĭni
		amabĭtur	amabuntur	videbĭtur	videbuntur	ducebātur	ducebantur	audiētur	audientur
Conjun-ctiv	Prezent	(să fiu iubit)		(să fiu văzut)		(să fiu dus)		(să fiu auzit)	
		amer	amēmur	videar	videāmur	ducar	ducāmur	audiar	audiāmur
		amēris	amemĭni	videāris	videamĭni	ducāris	ducamĭni	audiāris	audiamĭni
		amētur	amentur	videātur	videantur	ducātur	ducantur	audiātur	audiantur
	Imperfect	(aş fi iubit)		(aş fi văzut)		(aş fi dus)		(aş fi auzit)	
		amārer	amarēmur	vidērer	viderēmur	ducĕrer	ducerēmur	audīrer	audirēmur
		amarēris	amaremĭni	viderēris	videremĭni	ducerēris	duceremĭni	audīrēris	audiremĭni
		amarētur	amarentur	viderētur	viderentur	ducerētur	ducerentur	audīrētur	audīrentur

Modul imperativ

Prezent

Diateza	Număr persoană	I	II	III		IV
Activă	Sing. 2	ama	vide	duc	lege	audi
	Pl. 2	amāte	vidēte	ducĭte	legĭte	audīte
Pasivă	Sing. 2	amāre	vidēre	ducĕre	legĕre	audīre
	Pl. 2	amamĭni	videmĭni	ducimĭni	legimĭni	audimĭni

Viitor

Diateza	Număr persoană	I	II	III		IV
Activ	Sing. 2	amāto	vidēto	ducĭto	legĭto	audīto
	Sing. 3	amāto	vidēto	ducĭto	legito	audīto
	Pl. 2	amatōte	videtōte	ducitōte	legitāte	auditōte
	Pl. 3	amanto	vidento	ducunto	legunto	audiunto
Pasiv	Sing. 2	amātor	vidētor	ducĭtor	legĭtor	audītor
	Sing. 3	amātor	vidētor	ducĭtor	legĭtor	audītor
	Pl. 2	—	—	—	—	—
	Pl. 3	amantor	videntor	ducuntor	leguntor	audiuntor

Formele nominale derivate din tema prezentului

Infinitivul şi participiul prezent

Modul	Diateza	I		II		III		IV	
Infinitiv	Activ	amare		videre		ducere		audire	
	Pasiv	amari		videri		duci		audiri	
Participiu	Cazul	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.
	N.	amans (care iubeşte, iubind)	m.f. -ntes	videns	m.f. -ntes	ducens	m.f. -ntes	audiens	m.f. -ntes
	A.	amantem n. amans	n. -ntia	videntem n. videns	n. -ntia	ducentem n. ducens	n. -ntia	audientem n. audiens	n. -ntia
	G.	amantis	-ntium	videntis	-ntium	ducentis	-ntium	audientis	-ntium
	D.	amanti	-ntibus	videnti	-ntibus	ducenti	-ntibus	audienti	-ntibus
	Abl.	amante, -i		vidente, -i		ducente, -i		audiente,-i	

Modul gerunziu şi gerundivul

Gerunziu	**G.** amandi (de a iubi)	videndi	ducendi	audiendi
	D. amando (spre a iubi)	videndo	decendo	audiendo
	A. ad amandum (pt. a iubi)	ad videndum	ad ducendum	ad audiendum
	Abl. amando (iubind)	videndo	ducendo	audiendo
Gerundiv	amandus -a -um	videndus -a -um	ducendus -a -um	audiendus -a -um

Gerunziul (*gerundium*) este un substantiv verbal care serveşte să completeze declinarea infinitivului. Se declină ca substantivele cu tema în *o*/-*e*.

Gerundivul (*gerundivus modus*) este modul acţiunii care trebuie îndeplinită. Este un adjectiv verbal declinat ca *bonus, -a, -um*.

OBSERVAŢII ASUPRA TIMPURILOR DIN TEMA PREZENTULUI

1) Indicativul prezent se caracterizează prin absenţa sufixului temporal.

2) *La conjugarea I*, forma *amo* provine din **ama-o*, probabil prin contracţia vocalelor *a* + *o*.

La conjunctivul prezent, *amem* < **ama -e -m*, tot prin contracţia vocalelor. Spre deosebire de conjugările a II-a, a IV-a, conjugarea I are la acest mod sufixul -*e*-, pentru a evita confuzia cu indicativul prezent.

3) Verbele cu temă consonantică primesc o vocală tematică între temă şi desinenţă, sau între sufix şi desinenţă. La indicativ prezent, vocala tematică este -*i*-; această vocală înaintea nazalei din desinenţa -*nt*- apare ca -*u*-: dic-*i*+t > dic-*u*-nt. Prin analogie cu această formă, se introduce un -*u*- între finala -*i*- a temei conjugării a IV-a şi desinenţă: audi-*u*-nt. La celelalte timpuri, vocala tematică este -*e*-: leg-*e*-bam, leg-*e*-re-m.

4) Desinenţa -*ris* a persoanei a II-a singular, diateza pasivă, se foloseşte paralel cu desinenţa -*re*: abut*ere* (pentru abut*eris*). La conjugarea a III-a indicativ prezent, vocala tematică -*i*- se transformă în -*e*- înaintea desinenţei *ris*: lege-*e*-ris.

5) *Viitorul* se formează în două feluri:

a) tema + sufixul *b* + vocala tematică *i* + desinenţa, la conjugările I şi a II-a: lauda-*bi*-s; vide-*bi*-t;

b) tema + sufixul *a*/*e* + desinenţa, la conjugările a III-a şi a IV-a: dic-*a*-m, audi-*a*-m, dic-*e*-s, audi-*e*-*t*.

Vocala tematică *-i-* nu apare la persoana I înaintea desinenței *-o*: laudab*o*, iar la persoana a III-a plural acest *i* apare ca *u* înaintea nazalei din desinență: laudab*u*nt.

6) *Imperativul* prezent la diateza activă, persoana a II-a singular, este egal cu tema: *ama, vide, audi.*

Verbele cu tema consonantică adaugă la temă o vocală tematică: *lege, scribe.* Excepție fac verbele *dico, duco* și *facio,* care au la acest mod formele: *dic, duc, fac.*

7) *Participiul prezent* activ este înrudit cu adjectivul prin faptul că se declină și se acordă ca adjectivul, dar rămâne verb prin faptul că indică timpul și diateza. Se declină ca adjectivele cu tema în *-i,* dar la ablativ singular are două forme: în *-i,* dacă e considerat adjectiv; în *-e,* dacă prevalează sensul verbal: *me absente.* Nu există participiu prezent la diateza pasivă.

8) *Forme speciale ale unor verbe de conjugarea a III-a.* La timpurile derivate din tema prezentului, câteva verbe de conjugarea a III-a își amplifică tema cu vocala *-i-* și înaintea desinențelor vocalice; excepție face imperativul prezent, persoana a II-a singular, unde acest *i* nu apare.

Cele mai folosite verbe din această categorie sunt următoarele:

capio, capĕre, cepi, captum = a lua
cupio, cupĕre, cupīvi, cupītum = a dori
facio, facĕre, feci, factum = a face
fugio, fugĕre, fugi, fugĭtum = a fugi

TIMPURILE FORMATE DIN TEMA PERFECTULUI

Limba latină cunoaște o mare varietate de modalități pentru a forma tema perfectului:

1. Perfectul cu sufixul -v-

Conjugarea	Prezentul indicativ și infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
I	laudo, -āre	laudāvi	a lăuda
	aro, -āre	arāvi	a ara
	amo, -āre	amāvi	a iubi
a II-a	deleo, -ēre	delēvi	a distruge
	fleo, -ēre	flēvi	a plânge
	impleo, -ēre	implēvi	a umple
a III-a	quiesco, -ĕre	quiēvi	a se liniști
	suesco, -ĕre	suēvi	a se obișnui
	peto, -ĕre	petīvi	a cere
a IV-a	audio, -īre	audīvi	a auzi
	finio, -īre	finīvi	a sfârși

2. Perfectul cu sufixul -u-

Conjugarea	Prezentul indicativ și infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
I	cubo, -āre sono, -āre	cubui sonui	a sta culcat a suna
a II-a	habeo, -ēre moneo, -ēre	habui monui	a avea a povățui
a III-a	texo, -ĕre	texui	a țese
a IV-a	aperio. -īre salio, -īre	aperui salui	a deschide a sări

3. Perfectul cu reduplicare

Conjugarea	Prezentul indicativ și infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
I	sto, -are do, -are	steti dedi	a sta a da
a II-a	mordeo, -ēre tondeo, -ēre	momordi totondi	a mușca a tunde
a III-a	credo, -ĕre curro, -ĕre	credidi cucurri	a crede a alerga

(Nici un verb de conjugarea a IV-a nu are perfectul cu reduplicare).

4. Perfectul cu sufixul -s- (perfectul sigmatic)

Conjugarea	Prezentul indicativ și infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
a II-a	suadeo, -ēre iubeo, -ēre rideo, -ēre maneo, -ēre	suasi (*suad-s-i) iussi risi mansi	a sfătui a porunci a râde a rămâne
a III-a	duco, -ĕre vivo, -ĕre claudo, -ĕre mitto, -ĕre scribo, -ĕre	duxi (duc-s-i) vixi clausi misi scripsi	a duce a trăi a închide a trimite a scrie
a IV-a	sentio, -ĭre vincio, -ĭre	sensi vinxi	a simți a lega

5. Perfectul cu alternanță vocalică

a) de cantitate (lungirea vocalei din temă)

Conjugarea	Prezentul indicativ şi infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
I	iŭvo, -āre lăvo, -āre	iūvi lāvi	a ajuta a spăla
a II-a	făveo, -ēre mŏveo, -ēre sĕdeo, -ēre vĭdeo, -ēre	fāvi mōvi sēdi vīdi	a fi binevoitor a mişca a şedea a vedea
a III-a	lĕgo, -ĕre ĕdo, -ĕre fŭgio, -ĕre	lēgi ēdi fūgi	a citi a mânca a fugi
a IV-a	vĕnio, -īre	vēni	a veni

b) alternanță vocalică de timbru şi de cantitate

Conjugarea	Prezentul indicativ şi infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
a III-a	ăgo, -ĕre frăngo, -ĕre făcio, -ĕre iăcio, -ĕre	ēgi frēgi fēci iēci	a mânca, a face a frânge a face a arunca

6. Perfectul prin pierderea unei consoane din temă

Conjugarea	Prezentul indicativ şi infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
a III-a	fundo, -ĕre rumpo, -ĕre vinco, -ĕre	fūdi rūpi vīci	a vărsa a rupe a învinge

7. Perfectul fără altă caracteristică decât desinențele

Conjugarea	Prezentul indicativ şi infinitiv	Perfectul indicativ	Sensul verbului
a III-a	bibo, -ĕre metuo, -ĕre defendo, -ĕre verto, -ĕre	bibi metui defendi verti	a bea a se teme a apăra a întoarce

II. Sistemul formării modurilor şi timpurilor din tema perfectului

		I: amav-. a II-a: vid-	a III-a: dux-	a IV-a: audiv-
Timp	**Sufix Desinenţă**	**Indicativ**	**Conjunctiv**	**Infinitiv**
Perfect	Sufix	zero	*-eri*	*-isse*
	Desinenţă	*-i; -isti; -it* *-imus; -istis; -ērunt* *(ēre)*	*-m; -s; -t* *-mus; -tis; -nt*	
Mai mult ca perfect	Sufix	*-era-*	*-isse-*	
	Desinenţă	*-m; -s; -t* etc.	*-m; -s; -t* etc.	
Viitor anterior	Sufix	*-eri-*		
	Desinenţă	*-o; -s; -t;* etc.		

Conjugarea verbelor la timpurile din tema perfectului

Mod	Timp	I: amav-	a II-a: vid-	a III-a: dux-	a IV-a: audiv-
Indicativ	Perfect	amāvi amavisti amāvit amavĭmus amavistis amavērunt	vidi vidisti vidit vidĭmus vidistis vidērunt	duxi duxisti duxit duxĭmus duxistis duxērunt	audīvi audivisti audīvit audivĭmus audivistis audivērunt
	Mai mult ca perfectul	amavĕram amavĕras amavĕrat etc.	vidĕram vidĕras vidĕrat etc.	duxĕram duxĕras duxĕrat etc.	audivĕram audivĕras audivĕrat etc.
	Viitor anterior	amavĕro amavĕris amavĕrit etc.	vidĕro vidĕris vidĕrit etc.	duxĕro duxĕris duxĕrit etc.	audivĕro audivĕris audivĕrit etc.
Conjunctiv	Perfect	amavĕrim amavĕris amavĕrit etc.	vidĕrim vidĕris vidĕrit etc.	duxĕrim duxĕris duxĕrit etc.	audivĕrim audivĕris audivĕrit etc.

(continuare)

Mod	Timp	I: amav-	a II-a: vid-	a III-a: dux-	a IV-a: audiv-
Conjunctiv	Mai mult ca perfect	amavissem amavisses amavisset etc.	vidissem vidisses vidisset etc.	duxissem duxisses duxisset etc.	audivissem audivisses audivisset etc.
Infinitiv	Perfect	amavisse	vidisse	duxisse	audivisse

OBSERVAŢII ASUPRA TIMPURILOR DIN TEMA PERFECTULUI

1) *Indicativul perfect* la pesoana a III-a plural are două desinenţe personale: -*ēre* şi -*ērunt*: amav*ēre*, habu*ēre*, dux*ēre*, audiv*ēre*.

2) La timpurile perfectului se întâlnesc adeseori forme sincopate (fără -*v*-), ca: *amasti* (în loc de *amavisti*), *amarim* (în loc de *amaverim*), *amassem* (în loc de *amavissem*).

3) Pentru a exprima ideea de perfect, limba latină şi-a creat o formă perifrastică din participiul perfect al verbului de conjugat, urmat de formele verbului *sum* sau *habeo*. Această formă a fost preluată de limbile romanice pentru perfectul compus.

Exemplu. Siculi ad meam fidem quam *habent spectatam* et diu *cognitam* confugiunt (Cic., *Div. in Q. Caec.*, 11 = Sicilienii recurg la sprijinul meu pe care l-au văzut şi l-au cunoscut de mult).

TIMPURILE FORMATE DIN TEMA SUPINULUI

Supinul este un substantiv verbal format din tema verbului cu sufixul -*tu*- sau -*su*-:

I: laudā-*tu*-m
a II-a: delē-*tu*-m; vi*su*m
a III-a: petī-*tu*-m; mer*su*m
a IV-a: audī-*tu*-m; sen*su*m.

Din tema supinului se formează următoarele timpuri şi moduri:

Conjugarea

Modul	Diateza Timp Caz	I: amatu-	a II-a: visu-	a III-a: ductu-	a IV-a: auditu-
Supin	Acuzativ	amātum (pentru a iubi)	visum	ductum	audītum
	Ablativ	amātu (de iubit)	visu	ductu	audītu

(continuare)

Modul	Diateza Timp Caz	I: amatu-	a II-a: visu-	a III-a: ductu-	a IV-a: auditu-
Infinitiv	Viitor activ	amatūrum, amatūram, amatūrum } esse (că va iubi)	visūrum, visūram, visūrum } esse	ductūrum, ductūram, ductūrum } esse	auditūrum, auditūram, auditūrum } esse
Infinitiv	Viitor pasiv	amātum iri (că va fi iubit)	visum iri	ductum iri	audītum iri
	Perfect pasiv	amātum esse (că a fost iubit) amātam esse amātum esse	visum, visam, visum } esse	ductum, ductam, ductum } esse	audītum, audītam, audītum } esse
Participiu	Viitor activ	amatūrus (care va iubi) amatūra amatūrum	visūrus visūra visūrum	ductūrus ductūra ductūrum	auditūrus auditūra auditūrum
	Perfect pasiv	amātus (iubit, care a fost iubit) amāta amātum	visus visa visum	ductus ducta ductum	audītus audīta audītum

SISTEMUL FORMĂRII TIMPURILOR ŞI MODURILOR LA DIATEZA PASIVĂ

Timpurile şi modurile diatezei pasive sunt de două feluri:

— cu forme simple
— cu forme compuse

1. Timpurile derivate din tema prezentului sunt *forme simple*. Ele au aceleaşi sufixe temporale şi modale ca la diateza activă, dar se înlocuiesc desinenţele diatezei active cu cele ale diatezei pasive.

2. Timpurile care la activ se formează din tema perfectului au la diateza pasivă *forme compuse* din participiul perfect al verbului de conjugat şi din timpurile verbului *sum, esse, fui*.

Tabloul formării timpurilor compuse la diateza pasivă

Mod	Timp	Conjugarea			
		I	a II-a	a III-a	a IV-a
Indicativ	Perfect	amātus, amāta, amātum } sum, es, est etc. (am fost iubit)	visus, visa, visum } sum, es, est etc.	ductus, ducta, ductum } sum, es, est etc.	audītus, audīta, audītum } sum, es, est etc.
	Mai mult ca perfect	amātus, amāta, amātum } eram, eras, erat etc. (fusesem iubit)	visus, visa, visum } eram, eras, erat etc.	ductus eram etc.	audītus eram etc.
	Viitor anterior	amātus, amāta, amātum } ero, eris, erit etc. (voi fi fost iubit)	visus, visa, visum } ero, eris, erit etc.	ductus ero etc.	auditus ero etc.
Conjunctiv	Perfect	amātus, amāta, amātum } sim, sis, sit etc. (să fi fost iubit)	visus, visa, visum } sim, sis, sit etc.	ductus sim sis etc.	auditus sim sis etc.
	Mai mult ca perfect	amatus essem (aş fi fost iubit) etc.	visus essem etc.	ductus essem etc.	auditus essem etc.
Infinitiv	Perfect	amātum esse amātam esse amātum esse (că a fost iubit)	visum esse visam esse visum esse	ductum esse ductam esse ductum esse	audītum esse audītam esse audītum esse
	Viitor	amātum iri (că va fi iubit)	visum iri	ductum iri	audītum iri

OBSERVAȚII ASUPRA DIATEZEI PASIVE

1) Diateza pasivă poate exprima mai multe sensuri:

a) sensul pasiv propriu-zis (subiectul suferă acțiunea):
Pecora atque iumenta siti *consumebantur* (Caes., *B.G.*, 8, 41 = Vitele erau chinuite de sete);

b) sensul reflexiv:
Omnium rerum natura cognita, *levamur* superstitione, *liberamur* mortis metu (Cic. *De fin.*, 1, 63 = Cunoscând natura, scăpăm de superstiție, ne eliberăm de teama morții);

c) sensul impersonal:
Ab hora tertia *bibebatur* (Cic., *Phil.*, 2, 104 = Se bea de la ora a treia).

Dos *dabitur* virgini (Plt., *Trin.*, 612 = Fetei i se va da zestre).

Etiam sine magistro vitia *discuntur* (Sen., *N.Q.*, III, 30, 8) = Viciile se învață și fără profesor).

VERBELE DEPONENTE

Unele verbe din limba latină au particularitatea de a se conjuga numai la diateza pasivă. Ele au fost numite de gramaticii latini verbe deponente, pentru că deși au sens activ au abandonat (= *deponere*) desinențele personale active. Verbele deponente se găsesc la toate conjugările. Ele pot fi tranzitive: *imitari* = a imita, și intranzitive : *loqui* = a vorbi.

I	a II-a	a III-a	a IV-a
hortor, hortari,	fateor, -ēri,	loquor, -loqui,	ordior, ordīri,
hortātus sum (a îndemna)	fassus sum (a mărturisi)	locūtus sum (a vorbi)	orsus sum (a urzi)
imītor, -āri,	vereor, verēri,	utor, uti,	partior, -īri,
-ātus sum (a imita)	verītus sum (a se teme)	usus sum (a întrebuința)	partītus sum (a împărți)

Verbele deponente se conjugă întocmai ca cele pasive, cu deosebirea că au și unele forme active.

Formele nominale ale verbelor deponente

Modul	Timpul	Forme active	Forme deponente (pasiv cu sens activ)	Forme pasive (cu sens pasiv)
Participiu	Prezent	hortans hortantis (îndemnând)		
	Perfect		hortātus, -a, -um (îndemnând)	
	Viitor	hortatūrus hortatūra hortatūrum (care va îndemna)		Gerundivul hortandus hortanda hortandum (care trebuie să fie îndemnat)
Infinitiv	Prezent		hortāri (a îndemna)	
	Perfect		hortātum, -am, -um esse (că a îndemnat)	
	Viitor	hortatūrum, -am, -um esse (că va îndemna)		
Supin	A.	hortātum (spre a îndemna)		
	Abl.	hortātu (de îndemnat)		
Gerunziu	G.	hortandi (de a îndemna)		
	D.	hortando etc.		

VERBELE SEMIDEPONENTE

Următoarele şase verbe au timpurile derivate din tema prezentului active, iar cele din tema perfectului pasive (sunt deci numai pe jumătate deponente):

audeo, audēre, ausus sum = a îndrăzni
gaudeo, gaudēre, gavīsus sum = a se bucura
soleo, solēre, solĭtus sum = a obişnui
fido, fidĕre, fisus sum = a se încrede
confīdo, confidĕre, confīsus sum = se încrede
diffīdo, diffidĕre, diffīsus sum = a nu se încrede

Limba latină vorbită a avut tendinţa de a înlocui deponentele cu verbe active corespunzătoare, de aceea verbele deponente şi semideponente nu au lăsat urme în limbile romanice.

Conjugarea I activă: amo, amāre, amāvi, amātum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(iubesc) amo amas amat amāmus amātis amant	(să iubesc) amem ames amet amēmus amētis ament	(iubeşte) ama amāte	(a iubi, că iubesc) amāre	(iubind, care iubeşte) N. amans G. amantis etc.	G. amandi (de a iubi) D. amando (spre a iubi) A. ad amandum (pentru a iubi) Abl. amando (iubind)
Imperfect	(iubeam) amābam amābas amābat amabāmus amabātis amābant	(aş iubi) amārem amāres amāret amarēmus amarētis amārent			Supin Ac. amātum = spre a iubi Abl. amātu = de iubit	
Viitor	(voi iubi) amābo amābis amābit amabĭmus amabĭtis amābunt		(să iubeşti) amāto amāto amatōte amanto	(că voi iubi) amatūrum amatūram amatūrum amatūros } esse amatūras amatūra	(care va iubi) amatūrus amatūra amatūrum etc.	
Perfect	(am iubit) amāvi amavisti amāvit amavĭmus amavistis amavērunt (amavēre)	(să fi iubit) amavĕrim amavĕris amavĕrit amaverĭmus amaverĭtis amavĕrint		(că am iubit, a fi iubit) amavisse		
Mai mult ca perfect	(iubisem) amavĕram amavĕras amavĕrat amaverāmus amaverātis amavĕrant	(aş fi iubit) amavissem amavisses amavisset amavissēmus amavissētis amavissent				
Viitor anterior	(voi fi iubit) amavĕro amavĕris amavĕrit amaverĭmus amaverĭtis amavĕrint					

Conjugarea a II-a activă: video, vidēre, vidi, visum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(văd) video vides videt vidēmus vidētis vident	(să văd) videam videas videat videāmus videātis videant	(vezi) vide vidēte	(a vedea, că văd) vidēre	(văzând, care vede) N. videns G. videntis etc.	(de a vedea) G. videndi D. videndo etc.
Imperfect	(vedeam) vidēbam vidēbas vidēbat videbāmus videbātis vidēbant	(aş vedea) vidērem vidēres vidēret viderēmus viderētis vidērent			Supin (pentru a vedea) (de văzut) Ac. visum Abl. visu	
Viitor	(voi vedea) vidēbo vidēbis vidēbit videbĭmus videbĭtis vidēbunt		(să vezi) vidēto vidēto videtōte vidento	(vă voi vedea) visūrum, visūram, visūrum, visūros, visūras, visūra } esse	(care va vedea) visūrus visūra visūrum etc.	
Perfect	(am văzut) vidi vidisti vidit vidimus vidistis vidērunt (-ēre)	(să fi văzut) vidĕrim vidĕris vidĕrit viderĭmus viderĭtis vidĕrint		(a fi văzut, că am văzut) vidisse		
Mai mult ca perfect	(văzusem) vidĕram vidĕras vidĕrat viderāmus viderātis vidĕrant	(aş fi văzut) vidissem vidisses vidisset vidissēmus vidissētis vidissent				
Viitor anterior	(voi fi văzut) vidĕro vidĕris vidĕrit viderĭmus viderĭtis vidĕrint					

Conjugarea a III-a activă: rego, regĕre, rexi, rectum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(condus) rego regis regit regĭmus regĭtis regunt	(să conduc) regam regas regat regāmus regātis regant	(condu) rege regĭte	(a conduce, că eu conduc) regĕre	(care conduce, conducând) N. regens G. regentis etc.	G. regendi (de a conduce) D. regendo (spre a conduce) etc.
Imperfect	(conduceam) regēbam regēbas regēbat regebāmus regebātis regēbant	(aş conduce) regĕrem regĕres regĕret regerēmus regerētis regĕrent			Supin Ac. rectum (pentru a conduce) Abl. rectu (de condus)	
Viitor	(voi conduce) regam reges reget regēmus regētis regent		(să conduci) regĭto regĭto regitōte regunto	(că voi conduce) rectūrum, rectūram, rectūrum, rectūros, rectūras, rectūra } esse	(care va conduce) rectūrus rectūra rectūrum etc.	
Perfect	(am condus) rexi rexisti rexit rexĭmus rexistis rexĕrunt (-ēre)	(să fi condus) rexĕrim rexĕris rexĕrit rexerĭmus rexerĭtis rexĕrint		(a fi condus, că am condus) rexisse		
Mai mult ca perfect	(condusesem) rexĕram rexĕras rexĕrat rexerāmus rexerātis rexĕrant	(aş fi condus) rexissem rexisses rexisset rexissēmus rexissētis rexissent				
Viitor anterior	(voi fi condus) rexĕro rexĕris rexĕrit rexerĭmus rexerĭtis rexĕrint					

Conjugarea a III-a activă: capio, capĕre, cepi, captum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(iau) capio capis capit capĭmus capĭtis capiunt	(să iau) capiam capias capiat capiāmus capiātis capiant	(ia) cape capĭte	(a lua, că iau) capĕre	(luând, care ia) N. capiens G. capientis etc.	G. capiendi (de a lua) D. capiendo (spre a lua) etc.
Imperfect	(luam) capiēbam capiēbas capiēbat capiebāmus capiebātis capiēbant	(aş lua) capĕrem capĕres capĕret caperēmus caperētis capĕrent			Supin Ac. captum (pentru a lua) Abl. captu (de luat)	
Viitor	(voi lua) capiam capies capiet capiēmus capiētis capient		(să iei) capĭto capĭto capitōte capiunto	(că voi lua) captūrum captūram captūrum captūros captūras captūra } esse	(care va lua) captūrus captūra capturum etc.	
Perfect	(am luat) cepi cepisti cepit cepĭmus cepistis cepērunt (-ēre)	(să fi luat) cepĕrim cepĕris cepĕrit ceperĭmus ceperĭtis cepĕrint		(a fi luat, că am luat) cepisse		
Mai mult ca perfect	(luasem) cepĕram cepĕras cepĕrat ceperāmus ceperātis cepĕrant	(aş fi luat) cepissem cepisses cepisset cepissēmus cepissētis cepissent				
Viitor anterior	(voi fi luat) cepĕro cepĕris cepĕrit ceperĭmus ceperĭtis cepĕrint					

Conjugarea a IV-a activă: audio, audīre, audīvi, audītum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(aud) audio audis audit audīmus audītis audiunt	(să aud) audiam audias audiat audiāmus audiātis audiant	(auzi) audi audīte	(a auzi, că aud) audire	(auzind, care aude) N. audiens G. audientis etc.	G. audiendi (de a auzi) D. audiendo (spre a auzi) etc.
Imperfect	(auzeam) audiēbam audiēbas audiēbat audiebāmus audiebātis audiēbant	(aş auzi) audīrem audīres audīret audirēmus audirētis audīrent			Supin Ac. audītum (pentru a auzi) Abl. audītu (de auzit)	
Viitor	(voi auzi) audiam audies audiet audiēmus audiētis audient		(să auzi) audīto audīto auditōte audiunto	(că voi auzi) auditūrum auditūram auditūrum auditūros auditūras auditūra } esse	(care va auzi) auditūrus auditūra auditūrum etc.	
Perfect	(am auzit) audīvi audivisti audīvit audivīmus audivistis audivērunt (-ēre)	(să fi auzit) audivĕrim audivĕris audivĕrit audiverĭmus audiverĭtis audivĕrint		(a fi auzit, că am auzit) audivisse		
Mai mult ca perfect	(auzisem) audivĕram audivĕras audivĕrat audiverāmus audiverātis audivĕrant	(aş fi auzit) audivissem audivisses audivisset audivissēmus audivissētis audivissent				
Viitor anterior	(voi fi auzit) audivĕro audivĕris audivĕrit audiverĭmus audiverĭtis audivĕrint					

Conjugarea I pasivă: amo, -āre, -āvi, -ātum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(sunt iubit) amor amāris amātur amāmur amamĭni amantur	(să fiu iubit) amer amēris amētur amēmur amemĭni amentur	(fii iubit) amāre amamĭni	(a fi iubit că sunt iubit) amāri		(care trebuie iubit) amandus amanda amandum etc.
Imperfect	(eram iubit) amābar amabāris amabātur amabāmur amabamĭni amabantur	(aş fi iubit) amārer amarēris amarētur amarēmur amaremĭni amarentur				
Viitor	(voi fi iubit) amābor amabĕris (-re) amabĭtur amabĭmur amabimĭni amabuntur		(să fii iubit) amātor amātor amantor	(că voi fi iubit) amātum iri		
Perfect	(am fost iubit) amātus, amāta, amātum } sum, es, est amāti, amātae, amāta } sumus, estis, sunt	(să fi fost iubit) amātus, amāta, amātum } sim, sis, sit amāti, amātae, amāta } simus, sitis, sint		(că am fost iubit, a fi fost iubit) amātum, amātam, amātum, amātos, amātas, amāta } esse	(iubit,-ă, care a fost iubit) amātus amāta amātum etc.	
Mai mult ca perfect	(fusesem iubit) amātus, amāta, amātum } eram, eras, erat amāti, amātae, amāta } erāmus, erātis, erant	(aş fi fost iubit) amātus, amāta, amātum } essem, esses, esset amāti, amātae, amāta } essēmus, essētis, essent				
Viitor anterior	(voi fi fost iubit) amātus, amāta, amātum } ero, eris, erit amāti, amātae, amāta } erĭmus, erĭtis, erunt					

Conjugarea a II-a pasivă: video, -ēre, -di, sum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(sunt văzut) videor vidēris vidētur vidēmur videmĭni videntur	(să fiu văzut) videar videāris videātur videāmur videamĭni videantur	(fii văzut) vidēre videmĭni	(a fi văzut, că sunt văzut) vidēri		(car trebuie să fie văzut) videndus videnda videndum etc.
Imperfect	(eram văzut) vidēbar videbāris videbātur videbāmur videbamĭni videbantur	(aş fi văzut) vidērer viderēris viderētur viderēmur videremĭni viderentur				
Viitor	(voi fi văzut) vidēbor videbĕris (-re) videbĭtur videbĭmur videbimĭni videbuntur		(să fii văzut) vidētor vidētor videntor	(că voi fi văzut) visum iri		
Perfect	(am fost văzut) visus } sum visa } es visum } est visi } sumus visae } estis visa } sunt	(să fi fost văzut) visus } sim visa } sis visum } sit visi } simus visae } sitis visa } sint		(a fi fost văzut, că am fost văzut) visum visam visum } esse visos visas visa	(care a fost văzut) visus visa visum etc.	
Mai mult ca perfect	(fusesem văzut) visus } eram visa } eras visum } erat visi } erāmus visae } erātis visa } erant	(aş fi fost văzut) visus } essem visa } esses visum } esset visi } essmus visae } essētis visa } essent				
Viitor anterior	(voi fi văzut) visus } ero visa } eris visum } erit visi } erĭmus visae } erĭtis visa } erunt					

Conjugarea a III -a pasivă: rego, -ĕre, rexi rectum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(sunt condus) regor regĕris regĭtur regĭmur regimĭni reguntur	(să fiu condus) regar regāris regātur regāmur regamĭni regantur	(fii condus) regĕre regimĭni	(a fi condus, că sunt condus) regi		(care trebuie să fie condus) regendus regenda regendum etc.
Imperfect	(eram condus) regēbar regebāris regebātur regebāmur regebamĭni regebantur	(aş fi condus) regĕrer regerēris regerētur regerēmur regeremĭni regerentur				
Viitor	(voi fi condus) regar regēris (-re) regētur regēmur regemĭni regentur		(să fii condus) regitor regitor reguntor	(că voi fi condus) rectum iri		
Perfect	(am fost condus) re tus, re ta, re tum } sum, es, est re ti, re tae, re ta } sumus, estis, sunt	(să fi fost condus) rectus, recta, rectum } sim, sis, sit recti, rectae, recta } simus, sitis, sint	c c c c c c	(a fi fost condus, că am fost condus) rectum, rectam, rectum, rectos, rectas, recta } esse	(condus, care a fost condus) rectus recta rectum etc.	
Mai mult ca perfect	(fusesem condus) rectus, recta, rectum } eram, eras, erat recti, rectae, recta } erāmus, erātis, erant	(aş fi fost condus) rectus, recta, rectum } essem, esses, esset recti, rectae, recta } essēmus, essētis, essent				
Viitor anterior	(voi fi fost condus) rectus, recta, rectum } ero, eris, erit recti, rectae, recta } erĭmus, erĭtis, erunt					

Conjugarea a III -a pasivă (categoria a II-a): capio, -ĕre, cepi, captum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(sunt luat) capior capĕris capĭtur capĭmur capimĭni capiuntur	(să fiu luat) capiar capiāris capiātur capiāmur capiamĭni capiantur	(fii luat) capĕre capimĭni	(a fi luat, că sunt luat) capi		(care trebuie să fie luat) capiendus capienda capiendum etc.
Imperfect	(eram luat) capiēbar capiebāris capiebātur capiebāmur capiebamĭni capiebantur	(aş fi luat) capĕrer caperēris caperētur caperēmur caperemĭni caperentur				
Viitor	(voi fi luat) capiar capiēris (-re) capiētur capiēmur capiemĭni capientur		(să fii luat) capĭtor capĭtor capiuntor	(că voi fi luat) captum iri		
Perfect	(am fost luat) captus, capta, captum } sum, es, est capti, captae, capta } sumus, estis, sunt	(să fi fost luat) captus, capta, captum } sim, sis, sit capti, captae, capta } simus, sitis, sint		(a fi luat, că am fost luat) captum, captam, captum, captos, captas, capta } esse	(luat, care a fost luat) captus capta captum etc.	
Mai mult ca perfect	(fusesem luat) captus, capta, captum } eram, eras, erat capti, captae, capta } erāmus, erātis, erant	(aş fi fost luat) captus, capta, captum } essem, esses, esset capti, captae, capta } essēmus, essētis, essent				
Viitor anterior	(voi fi fost luat) captus, capta, captum } ero, eris, erit capti, captae, capta } erĭmus, erĭtis, erunt					

Conjugarea a IV-a pasivă: audio, -īre, -īvi, -ītum

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu
Prezent	(sunt auzit) audior audīris audītur audīmur audimīni audiuntur	(să fiu auzit) audiar audiāris audiātur audiāmur audiamīni audiantur	(fii auzit) audīre audimīni	(a fi auzit, că sunt auzit) audiri		(care trebuie să fie auzit) audiendus audienda audiendum etc.
Imperfect	(eram auzit) audiēbar audiebāris audiebātur audiebāmur audiebamīni audiebantur	(aş fi auzit) audīrer audirēris audirētur audirēmur audiremīni audirentur				
Viitor	(voi fi auzit) audiar audiēris audiētur audiēmur audiemīni audientur		(să fii auzit) audītor audītor audiuntor	(că voi fi auzit) audītum iri		
Perfect	(am fost auzit) audītus } sum audīta } es audītum } est audīti } sumus audītae } estis audīta } sunt	(să fi fost auzit) audītus } sim audīta } sis audītum } sit audīti } simus audītae } sitis audīta } sint		(că am fost auzit) audītum auditam auditum auditos auditas audita } esse	(auzit, care a fost auzit) audītus audīta audītum etc.	
Mai mult ca perfect	(fusesem auzit) audītus } eram audīta } eras audītum } erat audīti } erāmus audītae } erātis audīta } erant	(aş fi fost auzit) audītus } essem audīta } esses audītum } esset audīti } essēmus audītae } essētis audīta } essent				
Viitor anterior	(voi fi auzit) audītus } ero audīta } eris audītum } erit audīti } erīmus audītae } erītis audīta } erunt					

VERBELE NEREGULATE

Verbele care își formează timpurile și modurile de la rădăcini diferite sau verbele cu temă consonantică la care desinențele se leagă direct de temă fără vocală tematică se numesc *verbe neregulate (anomale).*

În limba latină există puține verbe neregulate, care pentru frecvența lor întrebuințare trebuie să fie cunoscute.

Verbul **sum, esse, fui** = a fi

Este verbul cel mai neregulat din limba latină.

Tema prezentului apare în două forme:

1) Tema *es* - (forma întreagă).

2) Tema *s* - (în grad redus).

Când *-es* este urmat de o vocală, *-s-* se rotacizează: **esam* > *eram*; conjunctivul prezent se formează cu sufixul *-i-*, un vechi sufix de optativ care se mai întâlnește la verbul *volo* și compușii săi.

Din tema perfectului *fu-* se formează imperfectul conjunctivului *forem* (alături de *essem*) și viitorul infinitivului *fore* (alături de *futūrum, -am, -um esse*). Verbul *esse* nu are participiu prezent, gerunziu și supin.

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Prezent	sum	sim			
	es	sis	es		
	est	sit		esse	
	sumus	simus			
	estis	sitis	este		
	sunt	sint			
Imperfect	eram	essem (forem)			
	eras	esses (fores)			
	erat	esset (foret)			
	erāmus	essēmus			
	erātis	essētis			
	erant	essent (forent)			
Viitor	ero			fore } esse	futūrus
	eris		esto	futūrum } esse	futūra
	erit		esto	futūram } esse	futūrum
	erĭmus			futūrum } esse	
	erĭtis		estōte	etc.	etc.
	erunt		sunto		

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu
Perfect	fui	fuĕrim			
	fuisti	fuĕris			
	fuit	fuĕrit			
	fuĭmus	fuerĭmus			
	fuistis	fuerĭtis			
	fuērunt	fuĕrint		fuisse	
Mai mult ca perfect	fuĕram	fuissem			
	fuĕras	fuisses			
	fuĕrat	fuisset			
	fuerāmus	fuissēmus			
	fuerātis	fuissētis			
	fuĕrant	fuissent			
Viitor anterior	fuĕro				
	fuĕris				
	fuĕrit				
	fuerĭmus				
	fuerĭtis				
	fuĕrint				

Formele compuse ale verbului sum

Verbul *sum* se întrebuinţează deseori compus cu diferite prefixe (majoritatea prepoziţii), care aduc verbului de bază anumite modificări semantice:

absum, abesse, afui = a fi departe, a lipsi
adsum, adesse, adfui = a fi de faţă
desum, deesse, defui = a lipsi
obsum, obesse, obfui = a se opune, a vătăma
praesum, praeesse, praefui = a fi în frunte
possum, posse, potui = a putea
prosum, prodesse, profui = a fi de folos.

Ultimele două prezintă mai multe neregularităţi în flexiune, de aceea dăm mai jos tabloul conjugării acestor verbe:

Verbul **possum, posse, potui** = a putea

Timpul	Indicativ		Conjunctiv	Infinitiv
Prezent	possum	possŭmus	possim	
	potes	potestis	possis etc.	posse
	potest	possunt	possit	
Imperfect	potĕram		possem	
	potĕras etc.		posses etc.	

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Infinitiv
Viitor	potĕro potĕris etc.		
Perfect	potui potuisti etc.	potuĕrim potuĕris etc.	potuisse
Mai mult ca perfect	potuĕram potuĕras etc.	potuissem potuisses etc.	
Viitor anterior	potuĕro potuĕris etc.		

Verbul **prosum, prodesse, profui** = a fi de folos

Înaintea vocalei iniţiale, după prefix, se intercalează consoana *d.*

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Infinitiv
Prezent	prosum prosūmus prodes prodestis prodest prosunt	prosim prosis prosit etc.	prodesse
Imperfect	prodĕram prodĕras etc.	prodessem prodesses etc.	

La celelalte timpuri şi moduri se conjugă regulat, ţinându-se seama de această particularitate.

Verbul **volo** şi compuşii săi

Conjugarea verbului *volo* prezintă următoarele particularităţi:

1) Alternanţe vocalice: *-e-/ -o-/ -u-* în rădăcină; la unele timpuri sau persoane are forma *vel-*, la altele *vol-* sau *vul-*.

2) Are forme verbale fără vocală tematică:

infinitiv: *velle* (din *vel-se*).

3) Are la conjunctivul prezent vechiul sufix *-i* al optativului întâlnit şi la verbul *sum: velim.*

4) La indicativ prezent, persoana a II-a singular, forma *vis* aparţine unei alte rădăcini, care se găseşte în adjectivul *invītus, -a, -um* = fără voie.

5) Compuşii lui *volo*: *nolo* = a nu vrea şi *malo* = a prefera, prezintă la indicativ prezent un amestec de forme contrase şi necontrase: *nolo* < *non volo*; *magis volo* > **mavolo* > *malo.*

Verbele *volo, nolo* şi *malo* nu au gerunziu, gerundiv şi nici supin, prin urmare nu au nici timpurile derivate din tema supinului.

Conjugarea verbelor
volo, velle, volui = a vrea
nolo, nolle, nolui = a nu vrea
malo, malle, malui = a prefera

Timpul	Indicativ			Conjunctiv			Infinitiv
Prezent	volo	nolo	malo	velim	nolim	malim	
	vis	non vis	mavis	velis	nolis	malis	velle
	vult	non vult	mavult	velit	nolit	etc.	nolle
	volŭmus	nolŭmus	malŭmus	velīmus	etc.		malle
	vultis	non vultis	mavultis	velitis			
	volunt	nolunt	malunt	velint			
Imperfect	volēbam	nolēbam	malēbam	vellem	nollem	mallem	
	volēbas	nolēbas	malēbas	velles	nolles	malles	
	etc.	etc.	etc.	etc.	etc.	etc.	
Viitor	volam	nolam	malam				
	voles	noles	males				
	volet	nolet	etc.				
	etc.	etc.					
Perfect	volui	nolui	malui	voluĕrim	noluĕrim	maluĕrim	voluisse
	voluisti	noluisti	maluisti	voluĕris	noluĕris	maluĕris	noluisse
	voluit	noluit	maluit	etc.	etc.	etc.	maluisse
	etc.	etc.	etc.				
Mai mult ca perfect	voluĕram	noluĕram	maluĕram	voluissem	noluissem	maluissem	
	voluĕras	noluĕras	maluĕras	voluisses	noluisses	maluisses	
	voluĕrat	noluĕrat	maluĕrat	voluisset	noluisset	maluisset	
	etc.	etc.	etc.	etc.	etc.	etc.	
Viitor anterior	voluĕro	noluĕro	maluĕro				
	voluĕris	noluĕris	maluĕris				
	voluĕrit	noluĕrit	maluĕrit				
	etc.	etc.	etc.				

Observații:

1. Verbul *nolo* are imperativ: *noli, nolīte* şi *nolīto, nolīto, nolitōte, nolunto.*
2. *Volo* şi *nolo* au participiu prezent: *volens, -ntis; nolens, -ntis.*

Verbul **fero, ferre, tuli, latum** = a purta, a suporta

Verbul *fero* este neregulat în următoarele privințe:

1) Are unele forme atematice, adică desinențele personale se leagă direct de temă, fără intermediul unei vocale, la indicativ prezent pers. a II-a și a III-a singular și a II-a plural, la imperfectul conjunctivului, la imperativ și la infinitiv prezent.

2) Își formează temele din rădăcini diferite: *fer-, tul-, lat-*.

Timpurile cu formele atematice

Diateza	Indicativ prezent	Conjunctiv imperfect	Imperativ		Infinitiv prezent
			prezent	viitor	
Activă	fero	*ferrem*			
	fers	*ferres*	*fer*	*ferto*	
	fert	*ferret*		*ferto*	
	ferĭmus	*ferrēmus*			*ferre*
	fertis	*ferrētis*	*ferte*	*fertōte*	
	ferunt	*ferrent*		ferunto	
Pasivă	feror	*ferrer*			
	ferris	*ferrēris*	*ferre*	*fertor*	
	fertur	*ferrētur*		*fertor*	*ferri*
	ferĭmur	*ferrēmur*			
	ferimĭni	*ferremĭni*	ferimĭni		
	feruntur	*ferrentur*		feruntor	

Toate celelalte forme ale verbului *fero* se formează regulat, urmând paradigma conjugării a III-a. De exemplu: indicativ imperfect: *ferēbam*; viitor: *feram, feres*; perfect: *tuli, tulisti*; mai mult ca perfect: *tulĕram* etc.

Compușii verbului ***fero***

Verbul *fero* are un mare număr de "compuși", care prezintă în conjugare aceleași particularități ca și verbul de bază.

Compușii acestui verb sunt:

affĕro, afferre, attŭli, allātum = a aduce
aufĕro, auferre, abstŭli, ablātum = a lua
confĕro, conferre, contŭli, collātum = a aduna

defĕro, deferre, detŭli, delātum = a duce, a denunța
diffĕro, differre, distŭli, dilātum = a amâna, a se deosebi
effĕro, efferre, extŭli, elātum = a scoate
infĕro, inferre, intŭli, illātum = a duce
offĕro, offerre, obtŭli, oblātum = a oferi
praefĕro, praeferre, praetŭli, praelātum = a duce înainte
refĕro, referre, retŭli, relātum = a duce înapoi, a raporta
suffĕro, sufferre, sustuli, sublātum = a pune sub, a suferi
transfĕro, transferre, transtŭli, translātum = a transporta

Verbul **edo, edere, edi, esum** = a mânca

Acest verb, pe lângă formele regulate, are și câteva forme atematice, la rmătoarele timpuri:

Indicativ prezent:
edis și *es* = (tu) mănânci;
edit și *est* = (el) mănâncă;
edĭtis și *estis* = mâncați.
Conjunctiv imperfect: *edĕrem* și *essem*.
Infinitiv prezent: *edĕre* și *esse*.
Imperativ prezent: *ede* și *es, edĭte* și *este*.

Verbul **fio, fiĕri, factus sum** = a deveni

Se conjugă la timpurile din tema prezentului ca verbul *audio* la activ, cu xcepția conjunctivului imperfect: *fiĕrem* = aș deveni; la timpurile perfectului se onjugă regulat ca pasivul verbului *facio, facĕre, feci, factum; factus sum, factus ram* etc.

Verbul **eo, ire, ivi (ii), itum** = a merge

Este un verb de conjugarea a IV-a, care prezintă în flexiune următoarele eregularități:

1) Tema acestui verb este *i*-, așa cum se vede la imperativ prezent. La câteva orme însă apare în locul acestei teme vocala *e*: la indicativ prezent, pers. I ingular și a III-a plural; la conjunctiv prezent, toate persoanele; la imperativ iitor, persoana a III-a plural, și la participiu prezent, cazurile oblice. Acest *e*-rovine din vechea temă **ei* a verbului.

2) La imperfectul indicativului, sufixul *-ba-* se adaugă direct la temă fără ocală tematică: *ibam* (spre deosebire de: audi-*e*-ba-m).

3) Viitorul indicativului are terminația: *bo, -bis; ibo* (spre deosebire de udi*am*, *-es*).

Conjugarea verbului *eo, ire, ivi, (ii), itum*

Timpul	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu	Gerunziu	Supin
Prezent	eo imus is itis it eunt	eam eas eat etc.	 i ite	 ire	N. iens G. euntis D. eunti etc.	G. eundi D. eundo etc.	 itum
Imperfect	ibam ibas ibat etc.	irem ires etc.					
Viitor	ibo ibĭmus ibis ibitis ibit ibunt		ito ito itōte eunto	itūrum itūram } esse itūrum	itūrus, -a, -um		
Perfect	ivi (ii) ivisti ivit etc.	ivĕrim (iĕrim) ivĕris etc.		ivisse (iisse)			
Viitor anterior	ivĕro (iĕro) ivĕris etc.						

Observație:

Acest verb, deşi este intranzitiv, are câteva forme la diateza pasivă cu sens impersonal: *itur* = se merge, *itum est* = s-a mers.

Compuşii verbului eo

Ca verbul *eo* se conjugă şi compuşii săi:
abeo, -īre, -i(v)i, -ĭtum = a pleca
adeo, -īre, -i(v)i, -ĭtum = a merge la
exeo, -īre, -i(v)i, -ĭtum = a ieşi
ineo, -īre, -i(v)i, -ĭtum = a intra
pereo, -īre, perii, -ĭtum = a pieri
redeo, -īre, redii, redĭtum = a se înapoia
transeo, -īre, transii, transĭtum = a trece dincolo
Tot ca verbul *eo* se conjugă şi verbele *queo* (a putea) şi *nequeo* (a nu putea).

VERBELE DEFECTIVE

Verbele defective (*deficĕre* = a lipsi) sunt verbele cărora le lipseşte o parte din conjugare.

1. Verbele defective de timpurile derivate din prezent: *coepi, coepisse* = am început; *memĭni, meminisse* = îmi amintesc; *odi, odisse* = urăsc; *novi, novisse* = cunosc.

Ultimele trei se traduc prin prezent şi timpurile derivate din el. *Coepi* se traduce cu perfectul; pentru a exprima prezentul verbului "a începe", se foloseşte verbul *incipio, -ĕre.*

Conjugarea verbelor defective

Timpul	Indicativ		Conjunctiv		Infinitiv
Perfect	memĭni	odi	meminĕrim	odĕrim	meminisse
	meministi	odisti	meminĕris	odĕris	odisse
	meminit	odit	etc.	etc.	coepisse
	meminĭmus	odĭmus			
	meministis	odistis			
	meminērunt	odērunt			
	coepi		coepĕrim		
	coepisti		coepĕris		
	etc.		etc.		
Mai mult ca perfect	meminĕram	odĕram	meminissem	odissem	
	meminĕras	odĕras	meminisses	odisses	
	etc.	etc.	etc.	etc.	
Viitor anterior	meminĕro	odĕro			
	meminĕris	odĕris			
	etc.	etc.			

Verbul *memĭni* are şi un imperativ viitor: *memento* = aminteşte-ţi; *mementōte* = amintiţi-vă. Verbul *coepi* are participiu perfect: *coeptus, -a, -um* = început, şi participiu viitor activ *coeptūrus, -a, -um* = care va începe.

2. **Verbe defective de anumite timpuri şi moduri:**

a) *inquam* = zic. Se foloseşte numai intercalat în vorbirea directă. Indicativ prezent: *inquam, inquis, inquit, inquĭmus, inquĭtis, inquiunt.* Imperfect: *inquiēbat, inquiēbant.* Viitor: *inquies, inquiet.*

b) *aio* = zic, afirm. Indicativ prezent: *aio, ais, ait, aiunt.* Imperfect: *aiēbam, aiēbas, aiēbat, aiebāmus* etc. Perfect: *ait.*

VERBELE IMPERSONALE

Verbele impersonale sunt de trei tipuri:

1) Verbe care exprimă un fenomen al naturii: *pluit, ningit, tonat, fulget.* Se conjugă la toate timpurile indicativului, conjunctivului, persoana a III-a singular, şi la infinitivul prezent şi perfect.

2) Verbe care exprimă un sentiment, o stare sufletească: (me) *pudet* = (mi-)e ruşine; (me) *misĕret* = (mi-)e milă; (me) *paenĭtet* = (mă) căiesc.

Aceste verbe aparţin conjugării a II-a şi au toate timpurile indicativului şi conjunctivului, infinitivului prezent şi perfect.

3) Verbe care exprimă trebuinţa, permisiunea etc.:

oportet, -ēre, -uit = trebuie
licet, -ēre, -uit = este permis
decet, -ēre, -uit = se cade

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

Participiul viitor activ şi gerundivul (devenit şi el participiu viitor, dar pasiv, în secolul al III-lea p. Chr.) au fost folosite ca nume predicative pe lângă verbul *sum, esse, fui*, într-o conjugare specială, numită *conjugarea perifrastică.*

Conjugarea perifrastică activă este formată din participiul viitor activ + verbul *sum* şi exprimă intenţia de a face ceva. Conjugarea perifrastică pasivă este formată din gerundiv + verbul *sum* şi exprimă necesitatea, obligaţia de a face o acţiune.

Conjugarea perifrastică are toate modurile şi timpurile verbului *sum*, minus imperativul.

Conjugarea perifrastică activă a verbului paro, -āre, -āvi, -ātum = a pregăti

Timp	Indicativ	Conjunctiv	Infinitiv
Prezent	paratūrus / paratūra / paratūrum } sum, es, est paratūri / paratūrae / paratūra } sumus, estis, sunt (am de gând să pregătesc)	paratūrus / paratūra / paratūrum } sim, sis, sit (să fiu gata să pregătesc) etc.	paratūrum / paratūram / paratūrum } esse (că are de gând să pregătească) etc.

(continuare)

Timp	Indicativ	Conjunctiv	Infinitiv
Imperfect	paratūrus, paratūra, paratūrum } eram, eras, erat (aveam de gând să pregătesc) etc.	paratūrus, paratūra, paratūrum } essem, esses, esset (aş avea de gând să pregătesc) etc.	

La celelalte timpuri şi moduri, se conjugă de asemenea numai verbul *esse.*

Conjugarea perifrastică pasivă a verbului paro, -āre.

Timp	Indicativ	Conjunctiv	Infinitiv
Prezent	parandus, paranda, parandum } sum, es, est parandi, parandae, paranda } sumus, estis, sunt (trebuie să fiu pregătit)	parandus, paranda, parandum } sim, sis, sit (ar trebui să fiu pregătit) etc.	parandum, parandam, parandum } esse (că trebuie să fiu pregătit) etc.
Imperfect	parandus, paranda, parandum } eram, eras, erat (trebuia să fiu pregătit) etc.	parandus, paranda, parandum } essem, esses, esset (ar trebui să fiu pregătit) etc.	

La celelalte tipuri şi moduri se conjugă numai verbul *esse.*

OBSERVAŢII ASUPRA EVOLUŢIEI VERBULUI

1) Cele patru conjugări din limba latină se păstrează în limba noastră: a lăuda, lăudare; a vedea, vedere; a merge, mergere; a auzi, auzire.

2) Desinenţele personale româneşti sunt unele moştenite din latineşte, altele transformate din materialul moştenit.

3) Diateza activă s-a păstrat în esenţă neschimbată în limba română. Diateza pasivă a extins formele compuse şi la timpurile prezentului, iar formele simple pasive au dispărut.

4) Modurile verbului latin s-au păstrat în bună parte cu acelaşi înţeles. Participiul prezent s-a confundat cu gerunziul. Supinul s-a păstrat cu rol de substantiv verbal. Apar moduri noi, pe care limba latină nu le-a avut, de exemplu optativul.

Modul conjunctiv ajunge să se formeze în româneşte cu conjuncţia *să* şi e folosit adeseori în locul infinitivului. Forma latină a infinitivului se pătrează ca substantiv, iar infinitivul rămâne în forma scurtă, fără sufixul *-re*.

5) Timpurile în general s-au păstrat; apar însă şi la activ forme compuse ale indicativului, de exemplu perfectul compus. Viitorul nu se mai formează cu sufix, ci prin perifrază cu verbe auxiliare.

6) Tendinţa firească a limbii latine de simplificare şi extindere a formelor regulate a dus la eliminarea formelor atematice, arhaice (*fero, edo, eo, volo*) fie prin regularizarea paradigmei, fie prin înlocuirea lor cu verbe noi.

EXERCIŢII DE TRADUCERE

VERBE DEPONENTE

Cur ego vivo? cur non morior? (Plt., *Merc.*, 471).

Nihil mentitus est (Plt., *Merc.*, 944).

Amici quod polliciti sunt dabunt (Ter., *Phorm.*, 703).

Qui mentiri aut fallere patrem // audebit, tanto magis audebit fallere ceteros (Ter., *Ad.*, 55-56).

Salus omnium non veritate solum, sed etiam fama nititur (Cic., *Ad Q. fr.*, 1, 2, 2).

Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur (Cic., *Acad.*, 2, 139).

Si probabis ea quae dices, libenter assentiar (Cic., *De fin.*, 1, 8, 28).

Tuum filium meus Cicero ut maiorem fratrem verebatur (Cic., *Ad Q. fr.*, 1, 3, 3).

Nemo ipsam voluptatem quia voluptas sit aspernatur, sed quia consequuntur magni dolores (Cic., *De fin.*, 1, 32).

Non semper feriet cuicumque minabitur arcus (Hor., *Ep. ad Pis.*, 350).

Veniet tempus quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur (Sen., *N.Q.*, 7, 25, 5).

VERBE NEREGULATE

Malus bonum malum esse vult, ut sit sui similis (Plt., *Trin.*, 285).
Ea quae tu vis, volo (Plt., *Epid.*, 265).
Ego verum amo, verum volo mihi dici; mendacem odi (Plt., *Most.*, 181).
Si mihi perget quae vult dicere, ea quae non vult audiet (Ter., *Andr.*, 920).
Noli verberare lapidem, ne perdas manum (Plt., *Curc.*, 197).
Si illud quod volumus eveniet, gaudebimus; // sin secus, patiemur animis aequis (Plt., *Cas.*, 376-377).
Etiam si oppetenda mors esset, domi atque in patria mallem mori, quam in externis atque alienis locis (Cic., *Ad fam.*, 4, 7, 4).
Multa videbis fortasse quae nolis (Cic., *Ad fam.*, 4, 9, 1)
Idem velle atque idem nolle ea demum firma amicitia est (Sall. *Cat.*, 20, 4).
Pacem huc fertis an arma? (Verg., *Ae.*, 8, 114).
I, bone, quo virtus tua te vocat, i pede fausto (Hor., *Ep.*, 2, 2, 37).
It fama per urbes viresque acquirit eundo (Verg., *Aen.*, 4, 173).
Quod male fers, assuesce: feres bene (Ov., *Ars am.*, 2, 647).
Qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditis videntur (Quint., 10, 7, 21).
Tamquam clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos (Cic., *Ad fam.*, 12, 9, 1).
Aliena vitia reprehendi quisque mavult, quam sua (Quint., 2, 5, 16).
Neque enim quisquam est tam malus, ut videri velit (Quint., 3, 8, 44).
Musae, si Latine loqui vellent, Plautino sermone loquerentur (Quint., 10, 1, 99).
Vixi, quemadmodum volui; quare mortuus sim, nescio (inscripție funerară).
Meminisse dulce est quae fuit durum pati (Sen., *Herc. fur.*, 655).

Formele nominale ale verbului

Vocem ego te ad me ad cenam, frater tuus ni dixisset mihi // te apud se cenaturum esse hodie (Plt., *Stich.*, 510-511).
Hic vigilans somniat (Plt., *Capt.*, 848).
Scio te non sponte tua errasse, sed amorem tibi // pectus obscurasse (Plt., *Trin.*, 666-667).
Vi victa vis (Cic., *Mil.*, 11, 30).
Nihil difficile amanti puto (Cic., *De or.*, 10, 32).
Habet enim praeteriti doloris secura recordatio delectationem (Cic., *Ad fam*, 5, 12, 4).
Hominis mens discendo alitur et cogitando (Cic., *De off.*, 1, 30, 105).
Quod optimum factu videbitur, facies (Cic., *Ad Att.*, 7, 22, 2).
Os magna sonaturum (Hor., *Sat.*, I, 4, 3).
Audendo magnus tegitur timor (Lucan., 4, 702).
Omnia humana brevia et caduca sunt et infiniti temporis nullam partem occupantia (Sen., *Ad Marc.*, 21, 1).
Quis tulerit Gracchos de seditione querentes? (Iuv., *Sat.*, II, 24).

Optimus est orator qui dicendo animos audientium et docet et delectat et permovet (Cic., *De opt. gen.*, 1, 3).
Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo (Ov., *Pont.*, 4, 10, 5).
Tarde venientibus, ossa.
Difficile est dictu quanto in odio simus apud exteras nationes (Cic., *Leg. Man.*, 65).
Omnis loquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poetis (Cic., *De or.*, 3, 10, 39).
In rebus tam severis non est iocandi locus (Cic., *De div.*, 2, 10, 25).
Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? (Cic., *Pro Mil.*, 16, 43).
Mortalibus mos est ex magnis maiora cupiendi (Sen., *De benef.*, 3, 3, 2).
Plerisque in rebus gerendis tarditas odiosa est (Cic., *Phil.*, 6, 3, 7).
Acerrimus ex omnibus nostris sensibus est sensus vivendi (Cic., *De or.*, 2, 87, 35).
Ut cubitum discessimus, me artior quam solebat somnus complexus est (Cic., *De rep.*, 6, 10, 10).
Scribendo dicimus diligentius, dicendo scribimus facilius (Quint., 10, 7, 29)
Nullum ad nocendum tempus angustum est malis (Sen., *Med.*, 292).
Hora momentumque temporis evertendis imperiis sufficit (Sen., *Ep.*, 91, 6).

Conjugarea perifrastică

Apes cum iam evolaturae sunt, consonant vehementer (Varro, *De re r.*, 3, 16, 29).
Deliberandum est saepe, statuendum est semel (Syr., 152).
Pro patria quis bonus dubitat mortem oppetere si ei est profuturus? (Cic., *De off.*, 1, 17, 57).
Tacitae magis et occultae inimicitiae timendae sunt, quam indictae et apertae (Cic., *Verr.*, 5, 71, 182).
Sunt rebus novis nova ponenda nomina (Cic., *De nat. deor.*, 1, 17, 44).
Nulla possessio, nulla auri et argenti pluris quam virtus aestimanda est (Cic., *Parad.*, 6, 2, 48).
Reddenda terrae est terra (Cic., *Tusc.*, 3, 25, 59).
Si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit (T. Liv., 2, 38, 5).
Audendum est: fortes adiuvat ipsa Venus (Tib., 1, 2, 16).
Iam non de gloria, sed de salute et, quod saluti praeponitis, de libertate pugnandum est (Curt., 4, 14, 53).
Nemo est casu bonus. Discenda virtus est (Sen., *De benef.*, 4, 10, 2).
Medicis non apparentia modo vitia curanda sunt, sed etiam invenienda quae latent (Quint., 12, 8, 10).
Omnia quae ventura sunt, in incerto iacent: protinus vive (Sen., *De brev. v.*, 9, 1).

Verbul *esse* și compușii săi

Metuo ne artificium tuum tibi parum prosit (Cic., *Ad fam.*, 7, 13, 2).
Estis quod fuimus; quod sumus, hoc eritis (inscripție funerară).

Tu fui, ego eris (inscripție funerară).
Praeterita mutare non possumus (Cic., *Pis.*, 25, 59).
Inopiae desunt multa, avaritiae omnia (Syr., 267).
Malus etsi obesse non potest, tamen cogitat (Syr., 381).
Vir bonus est qui prodest quibus potest, nocet nemini (Cic., *De off.*, 3, 15, 64).
Ut magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus (Cic., *De leg.*, 3, 1, 2).
Ego te afuisse tam diu a nobis et dolui et laetor (Cic., *Ad fam.*, 2, 12, 2).
Credula vitam // spes fovet ac melius cras fore semper ait (Tib., 2, 6, 10).
Ut ameris, amabilis esto (Ov., *Ars am.*, 2, 107).
Deesse nobis terra in qua vivimus, in qua moriamur non potest (Tac., *Ann.*, 13, 56, 7).
Sit tibi terra levis, mollique tegaris arena (Mart., 9, 30, 11).
Quod hodie non est, cras erit (Petron., 45)
Dolorem si non potuero frangere, occultabo (Cic., *Phil.* 12, 8, 21).

ADVERBUL

Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acțiuni sau a unei însuşiri. Ea determină cel mai adesea un verb, după cum arată şi numele; adverbul poate însă aduce precizări şi în ceea ce priveşte calitatea exprimată de un adjectiv şi poate determina chiar un alt adverb.

Adverbele pot fi clasificate în trei grupe principale:

a) după sens:
1. de loc: *hic, intus, eo, qua*;
2. de timp: *olim, diu, postea, tum, nunc*;
3. de mod: *bene, ita, sic*;
4. de negare sau de afirmație: *non, haud, ita, sane, nimirum*;
5. de întrebare: *num, nonne, -ne* (enclitic).

b) după origine:
1. din adjective (adverbele de mod);
2. din pronume (adverbele de loc: *hic, illuc*);
3. din substantive (adverbele de mod);
4. din diverse alte origini.

c) după sufixul cu care sunt formate:
1. în *-e*: *longe, bene, facile*;
2. în *-o*: *modo, falso, secreto*;
3. în *-a*: *recta, qua, dextra*;
4. în *-um*: *multum, postremum*;
5. în *-ter, -iter*: *prudenter, breviter, celeriter*;
6. în *-am*: *clam, palam*;
7. în *-as*: *foras, alias*;
8. în *-tim*: *furtim, privatim, separatim.*

ADVERBELE DERIVATE DIN ADJECTIVE

1) Din adjectivele cu tema în *-o* se formează adverbe:

Cu sufixul	adjectivul de bază	adverbul
a) *-e*:	longus liber publicus	*longe* = departe *libere* = în mod liber *publice* = în public
b) *-o*:	tutus certus falsus	*tuto* = în siguranță *certo* = desigur (și: *certe* = cel puțin) *falso* = în mod greșit

2) Din adjectivele de declinarea a III-a se formează adverbe:

Cu sufixul	adjectivul de bază	adverbul derivat
a) *-iter*	fortis felix celer	*fortiter* *feliciter* *celeriter*
b) *-ter*	diligens prudens clemens audax	*diligenter* *prudenter* *clementer* *audacter*

3) Unele adverbe sunt formate din neutrul singular al adjectivelor: *facile*, *multum*.

COMPARAȚIA ADVERBELOR

Adverbele derivate din adjective au forme pentru comparativ și superlativ. Comparativul adverbului este identic cu comparativul neutru al adjectivului din care derivă. Superlativul adverbului se formează din superlativul adjectivului, înlocuind terminația *-us* cu sufixul *e*:

Adjectivul	Adverbul pozitiv	Adverbul comparativ	Adverbul superlativ
longus, -a, -um	longe	*longius*	*longissime*
rarus, -a, -um	raro	*rarius*	*rarissime*
fortis, -e	fortiter	*fortius*	*fortissime*
facilis, -e	facile	*facilius*	*facillime*
bonus, -a, -um	bene	*melius*	*optime*

EXERCIȚII DE TRADUCERE

Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus (Ter., *Andr.*, 309).
Aliena melius vident homines quam sua (Ter., *Heaut.*, 504-505).
De suis laudibus homines libenter praedicant (Caes., *B. civ.*, 2, 39).
Inopi beneficium bis dat qui dat celeriter (Syr., 266).
Omne bellum sumitur facile, aegerrime desinit (Sall., *Iug.*, 83, 1).
Barbari quidam ferro decertare acerrime possunt, aegrotare viriliter non queunt (Cic., *Tusc.*, 2, 27, 65).
Corpus, etiam si mediocriter aegrum est, sanum non est (Cic., *Tusc.*, 3, 10, 22)
Rogo te ut eos qui mihi tam crudeliter inimici sunt, si odisse non potes, accuses tamen, ut tibi me carum esse, sentiant (Cic.. *Ad Att.*, 11, 20, 3).
Non facile diiudicatur amor verus et fictus (Cic., *Ad fam.*, 9, 16, 2).
Verae amicitiae difficillime reperiuntur (Cic., *Deam.*, 17, 64).
Pares cum paribus facillime congregantur (Cic., *De sen.*, 5, 7).
Tempora sic fugiunt pariter pariterque sequuntur // Et nova sunt semper (Ov., *Met.*, 15, 179).
Omnes stulti sunt sine dubio miserrimi, maxime quod stulti sunt (Cic., *De nat deor.*, 1, 9, 23).
Nihil est tam volucre quam maledictum, nihil facilius emittitur, nihil latius dissipatur (Cic., *Pro Planc.*, 23, 57).
Homines impudentissime mentiuntur (Cic., *Pro Clu.*, 62, 174).
A proximis quisque minime anteiri vult (T. Liv., 6, 34, 7).
Ex infestis hostibus plerumque socii fideles fiunt (T. Liv., 40, 46, 11).
Potius sero quam nunquam (T. Liv., 4, 2, 11).
Canis timidus vehementius latrat, quam mordet (Q. Curt., 7, 4, 13).
Homines amplius oculis quam auribus credunt (Sen., *Ep.*, 6, 5).
Nemo potest valde dolere et diu (Sen., *Ep.*, 78, 7).
In omnibus fere minus valent praecepta quam experimenta (Quint., 2, 5, 15).
Virtutes iis temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur (Tac., *Agr.*, 1).
Bene dormit qui non sentit quam male dormiat.

PREPOZIȚIA

Prepoziția este partea de vorbire neflexibilă exprimând raporturi sintactice de dependență între părțile unei propoziții. Cele mai multe prepoziții latinești se construiesc cu acuzativul, câteva cu ablativul, patru cu ambele cazuri.

1. **Prepozițiile cu acuzativul** (arată de obicei mișcarea spre un punct, direcția): *ante, apud, ad, adversus, circum, circa, citra, cis, erga, contra, inter, extra, infra, intra, iuxta, ob, penes, pone, post, praeter, prope, propter, per,*

secundum, supra, versus, ultra, trans. (Pentru sensul fiecăreia se va consulta dicționarul).

2. **Prepozițiile cu ablativul** (arată de obicei depărtarea, punctul de plecare): *a, ab, abs, absque, de, coram, clam, cum, ex, e, sine, tenus, pro, prae.*

3. **Prepoziții cu acuzativul și cu ablativul:** *in, sub, super, subter.*

CONJUNCȚIA

Conjuncția este partea de vorbire care exprimă raporturi de coordonare sau subordonare între propoziții și raporturi de coordonare între două părți de propoziție. Conjuncțiile se împart în două categorii:

I. *Coordonatoare*:

1. Copulative: *et, -que, atque, ac, neque, quoque.*
2. Disjunctive: *aut, vel, -ve, sive, seu.*
3. Adersative: *sed, autem, at, vero.*
4. Cauzal-explicative: *nam, enim.*
5. Conclusive: *ergo, igitur, itaque.*

II. *Subordonatoare*: se vor vedea la sintaxa frazei.

INTERJECȚIA

Interjecția este partea de vorbire neflexibilă prin care se exprimă un sentiment: *o! heu! vae!* etc., o voință sau un îndemn *eia vero* (= ei hai!); *eho* (ei), *heus!* sau care imită diverse sunete: *tux, tax!* (= pleosc).

FORMAREA CUVINTELOR

Limba latină cunoaște două procedee de formare a cuvintelor:
— *derivarea*
— *compunerea.*

Derivarea este formarea cuvintelor noi cu ajutorul sufixelor sau prefixelor.

Compunerea este formarea de cuvinte noi prin alăturarea unor cuvinte, la origine independente.

DERIVAREA

(Sufixele cele mai frecvente)

I. VERBE DERIVATE

Sufixul	Semnificaţia sufixului	Cuvânt de bază		Cuvântul nou
-tāre	Acţiunea săvârşită cu forţă sau cu insistenţă (sufixe intensive).	verb	canĕre	*cantāre*
-sāre		verb	verti	*versāri*
-itāre	Acţiunea săvârşită în mod regulat sau frecvent (sufix frecventativ)	verb	rogāre	*rogitāre*
		verb	vidēre	*visitāre*
		verb	agĕre	*agitāre*
		verb	dicĕre	*dictāre*
-āre, -ēre	Acţiunea derivată din substantiv (sufixe denominative)	temă	cura	*curāre*
-īre, -īri		nominală	cortex	*decorticāre*
		(subst.)	finis	*finīre*
			mens	*mentīri*
			donum	*donāre*
			salvus	*salvēre*
-sco	Începutul acţiunii (sufix incoativ)	temă nominală (adj.) sau temă verbală	flavus	*flavesco*
			gemo	*gemisco*
			floreo	*floresco*
			horreo	*horresco*
			ardeo	*ardesco*

II. SUBSTANTIVE DERIVATE

Sufixul	Semnificaţia sufixului	Cuvânt de bază		Cuvântul nou
-tas	calitate	temă nominală	liber	*libertas*
			pauper	*paupertas*
			civis	*civitas*
-tudo	calitate	temă nominală sau verbală	altus	*altitūdo*
			latus	*latitūdo*
			valēre	*valetūdo*

(continuare)

Sufixul	Semnificația sufixului	Cuvânt de bază		Cuvântul nou
-ia	calitate	temă nominală	sapiens	*sapientia*
			prudens	*prudentia*
			miles	*militia*
			iustus	*iustitia*
-men	obiect, rezultat	verb	fluĕre	*flumen*
			noscĕre	*nomen*
			tegĕre	*tegmen*
		nume	lux	*lumen*
-mentum	instrument	verb	ornāre	*ornamentum*
			secāre	*segmentum*
			pavīre	*pavimentum*
-tio	acțiune	verb	agĕre	*actio*
-sio			mittĕre	*missio*
			orāre	*oratio*
-tor	nume de agent	verb	narrāre	*narrator*
-sor			orare	*orātor*
-trix			defendĕre	*defensor*
			adiuvāre	*adiutrix*

3. ADJECTIVE DERIVATE

Sufixul	Semnificația sufixului	Cuvânt de bază		Cuvântul nou
-ilis	posibilitate	verb	credĕre	*credibīlis*
-bilis		verb	amāre	*amabīlis*
		verb	facĕre	*facīlis*
		verb	uti	*utīlis*
-ax	înclinare spre	verb	audēre	*audax*
-idus		verb	loqui	*loquax*
		verb	timēre	*timīdus*
		verb	cupĕre	*cupīdus*
-aris	în legătură cu	subst.	familia	*familiaris*
-alis		subst.	natura	*naturalis*
-īnus		subst.	divus	*divīnus*
-ānus		subst.	homo	*humanus*
		subst.	urbs	*urbānus*

4. DERIVAREA CU PREFIXE

(Preverbele inseparabile)

Unele verbe sunt formate cu ajutorul preverbelor, particule care nu au o existență de sine stătătoare. Cele mai frecvente sunt: *dis-* și *re-*, pe care le folosim și azi.

Preverbul *dis-* exprimă separarea, împrăștierea: *distribuo, di(s)mitto*.

Preverbul *re-* (*red-*) exprimă repetarea acțiunii: *red*ire = a se întoarce, *re*ficere = a reface; uneori nu are sens precis: *re*seco: seco "a tăia" [1].

COMPUNEREA

Există diferite tipuri de cuvinte compuse:

1) Cuvinte compuse prin juxtapunere, în care fiecare cuvânt își păstrează forma și declinarea:

respublica, genit. *reipublicae; iusiurandum*, genit. *iurisiurandi*.

2) Cuvinte compuse care nu se pot desface în elementele componente, deși acestea sunt vizibile:

agricŏla (= qui agrum colit);
aedificāre (= aedes facĕre);
navigāre (= navem agĕre);
litigium, -ii (= litem + agĕre)
artificium, -ii (= artem + facĕre)

CUVINTE COMPUSE CU PREFIXE DEVENITE PREVERBE

Prefixele sunt în mare parte prepoziții care aduc o nuanță nouă la sensul de bază al verbului, așa cum s-a văzut la formele compuse ale verbelor *sum, fero* sau *eo*.

Iată formele compuse ale verbului *specio*, care în forma sa simplă nu se mai folosește în latina clasică:

adspicio (aspicio), -ĕre, -spexi, -spectum = a privi la
conspicio, -ĕre, -spexi, -spectum = a privi (împreună)
inspicio, -ĕre, -spexi, -spectum = a privi cu băgare de seamă
despicio, -ĕre, -spexi, -spectum = a cerceta
suspicio, -ĕre, -spexi, -spectum = a privi în jos, a bănui

---

[1] V. Gh. Bulgăr, *Prexiful re-*, în "S.M.F.C.", II, 1960, p. 67 și urm.

FAMILII DE CUVINTE

Toate cuvintele formate din aceeaşi rădăcină alcătuiesc o *familie de cuvinte*. Iată câteva cuvinte din familia verbului *sto, stare:*

Rădăcina	Cuvinte formate	
	1) Prin derivare cu sufixe	2) Cu prefixe şi sufixe
sta-	sta*tus, -us* = atitudine, repaus	*circum*sto, *āre; cirsum*sta*ntia, -ae*
	sta*tuo, -ĕre* = a statornici	*con*sto, *-āre; con*sta*ntia, -ae*
	in*sti*tuo, *-ĕre* = a stabili	*di*stans, -ntis; *di*sta*ntia, ae*
	*con*sti*tuo, -ĕre* = a întemeia	*in*sto, *-are; in*sta*ntia, -ae* (insistenţă)
	sta*tua, -ae* = statuie	*ob*st*aculum, -i*
	sta*tio, -ōnis* = stare de repaus	*prae*sta*ns, -ntis*
	sta*bŭlum, -i* = adăpost	*sub*sta*ntia, -ae*
	sta*tīvus, -a, -um* = staţionar	*sub*sto, *-āre*
	stat*īva* (subînţ. *castra* = cantonament)	*super*sto, *-āre*
	stat*or, ōris* = ordonanţă	*super*sti*tio, -ōnis*
	sta*bĭlis, -e* = ferm, fix	etc.
	etc.	

CONCLUZII ASUPRA FORMĂRII CUVINTELOR

Sistemul latin de formare a cuvintelor se caracterizează printr-o vastă posibilitate de a crea cuvinte noi cu ajutorul sufixelor şi al prefixelor. Mai ales prefixarea verbală contribuie la îmbogăţirea substanţială a vocabularului latin. Multe cuvinte derivate au în acelaşi timp şi sufixe şi prefixe.

Sistemul de a forma cuvinte noi cu ajutorul sufixelor şi prefixelor s-a păstrat şi în limba noastră, preponderentă fiind derivarea cu sufixe.

Compunerea latină este mai ales nominală. Şi în limba latină, ca şi în limba română, posibilitatea de a forma cuvinte prin compunere este mai redusă decât în alte limbi.

SINTAXA LIMBII LATINE

I. DEFINIȚIE. CONSIDERAȚII GENERALE

Formele gramaticale - obiectul de studiu al morfologiei - îmbracă un conținut pe care îl studiază sintaxa. Această parte a gramaticii lucrează, prin urmare, cu același material cu care lucrează și morfologia, dar cercetează formele limbii din alt punct de vedere, și anume din acela al conținutului lor.

Sintaxa - cuvânt grecesc, folosit ca termen științific pentru prima dată de gramaticul Dionysios Tracul (sec. al II-lea a.Chr.), *este studiul regulilor privitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze.*

Sintaxa este o categorie istorică, strâns legată de întreaga structură gramaticală a limbii; ea se schimbă treptat, pe nesimțite, pe măsură ce noile cerințe ale vieții fac tot mai necesară claritatea în gândire și exprimare; în acest scop se îmbogățesc și se nuanțează tot mai mult mijloacele de comunicare[1]. Fiind forma de organizare a judecăților, construcțiile sintactice suferă modificările impuse de schimbarea felului de a gândi al oamenilor[2]. Ele se înnoiesc însă și în funcție de psihologia subiectului vorbitor, precum și în virtutea unui "mecanism" al legii analogiei, al legii minimului efort etc.[3]. De aceea, sintaxa latină prezintă și ea modificări de la o epocă la alta. Între sintaxa limbii latine din perioada arhaică - reprezentată mai ales de Plautus și Terentius -, a limbii latine din perioada clasică (sec. I a.Chr.) și sintaxa limbii epocii imperiale (primele cinci secole ale erei noastre) se constată deosebiri numeroase. Dar tocmai fiindcă factorul psihologic, afectivitatea, joacă un rol important în structura sintactică, se pot observa deosebiri chiar în cadrul aceleiași epoci, la scriitori contemporani, ca: Cicero, Caesar, Sallustius, Lucretius. Sintaxa prozei artistice, folosită de istorici, oratori și filozofi, se deosebește de limba scrierilor tehnice, cum este aceea folosită de M. Terentius Varro; de asemenea este un

---

[1] Al. Graur, *Studii de lingvistică,* Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 276.

[2] Al. Graur, *op. cit.*, p. 155.

[3] J. Marouzeau, *Logique, psychologie et mécanisme dans la syntaxe latine*, în *"Revue des études latines"*, VII, 1, ian.-mart. 1929, p. 75-85.

lucru ştiut că sintaxa poetică este diferită de cea a prozei. Scriitorii consideraţi ca reprezentanţii cei mai străluciţi ai prozei latine, în forma sa desăvârşită, sunt Cicero şi Caesar. Proza lor a devenit modelul unic al scriitorilor de mai târziu; cu toate acestea, construcţiile sintactice folosite de ei nu sunt identice. Cicero însuşi nu este acelaşi în discursurile sale sau în bogata sa corespondenţă[1]. Mai trebuie să menţionăm de asemenea că şi sintaxa latinei populare se deosebeşte simţitor de cea clasică.

Toate acestea demonstrează libertatea şi supleţea sintaxei latine, care nu trebuie privită ca încremenită într-un sistem sintactic rigid, îngheţat[2]. Pe de altă parte, variaţiile multiple în construcţiile sintactice latine nu trebuie considerate nici ca o anarhie a sintaxei[3] şi nici ca o transformare rapidă şi profundă a limbii[4]. Modificările sintactice se produc pe nesimţite, în conformitate cu legile interne de dezvoltare a limbii; deosebirile nu sunt esenţiale, ci numai de amănunt, chiar între epoci foarte depărtate, cum este aceea a latinei clasice şi a limbii latine târzii.

Sintaxa latină este sintaxa unei limbi capabile să exprime cu exactitate atât prescripţiile juridice şi decretele unui stat puternic cu o administraţie complicată, cât şi ideile cele mai profunde şi sentimentele cele mai delicate ale marilor poeţi şi prozatori.

Limba română a moştenit structura sintactică latină, şi anume a latinei populare, suferind modificările impuse de legile generale ale evoluţiei limbii, îmbogăţindu-se cu noi forme de exprimare. Deosebirile existente faţă de limba latină se datoresc deci, pe de o parte, unor tendinţe de simplificare şi de claritate manifestate încă din epoca târzie a limbii latine, pe de altă parte, numeroaselor influenţe care s-au exercitat asupra limbii noastre în decursul istoriei, cum a fost influenţa slavonă, maghiară, turcă etc. Dar oricât de numeroase ar fi aceste influenţe străine, limba română şi-a păstrat fondul ei originar de limbă romanică.

Comparându-se latina populară cu cea clasică, s-a putut constata că limba vorbită în epoca imperială nu se deosebeşte în mod esenţial de limba operelor literare, de aceea în această gramatică se va studia structura sintactică a limbii latine folosite în textele literare clasice, fără a insista asupra construcţiilor particulare, care apar ca excepţii la regulile generale. Aceste excepţii fiind foarte numeroase, expunerea lor ar depăşi scopul acestei lucrări, care îşi propune să ofere studenţilor principiile de bază ale sintaxei latine, necesare pentru însuşirea pe baze ştiinţifice a limbii române.

Deoarece clasicismul nu e decât "un moment în istoria limbii latine"[5], vom căuta să exemplificăm fiecare regulă cu extrase din diferiţi autori, pe epoci,

---

[1] O. Riemann, *Syntaxe latine*, 7-e, éd., Paris, 1932, p. 1-12.

[2] O. Riemann, *Syntaxe latine*, p. XIII.

[3] J. Marouzeau. *Le latin*, 2-e ed. Paris, Bibliothèque des parents et des maîtres, 1927, p. 196.

[4] A. Meillet, *Esquisse d'une historie de la langue latine*, Paris, 1938, p. 211 şi 280.

[5] A. Ernout et. F. Thomas, , *Syntaxe latine*, Paris, C. Klincksieck, 1953, p. 4.

demonstrând astfel caracterul unitar al latinei de-a lungul secolelor, cu toate modificările inerente unei limbi vii, în dezvoltarea sa.

II. PROPOZIȚIA. PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE

Propoziția este cea mai simplă unitate sintactică, reprezentând mijlocul principal de exprimare a unei judecăți sau de comunicare a unei idei cu conținut afectiv sau volițional prin cuvinte însoțite de indici de predicație. Ea este constituită din aceleași elemente care intră în alcătuirea unei propoziții în limba română: subiectul și predicatul, atributul și complementul.

Subiectul și predicatul sunt părțile principale ale propoziției, numite astfel deoarece, în general, fără ele nu se poate concepe existența unei propoziții; atributul și complementul sunt părțile secundare ale propoziției, în sensul că sunt subordonate altora, având rolul de a preciza sau de a completa înțelesul părților principale sau chiar al celor secundare.

Propoziția formată numai din părți principale se numește *propoziție simplă:*

— At ego perii (Plt., *Stich.*, 340 = Dar eu am murit).
— Ille discessit (Cic., *De rep.*, VI, 29) = El a plecat).
— Fervet opus (Verg., *Georg.*, IV, 169 = Munca clocotește).
— Tempestas minatur (Sen., *Ep.*, 103, 2 = Furtuna amenință).

Propoziția în care se află și părți secundare, pe lângă cele principale, este o *propoziție dezvoltată.*

— ...nam vita humana prope uti ferrum est (Cato, la Gell., *N.A.*, 11, 2, 2 = ...căci viața omenească este aproape ca fierul).
— Maxima debetur puero reverentia (Iuv., *Sat.*, XIV, 47) = Copilului îi datorăm cel mai mare respect).

III. ORDINEA CUVINTELOR ÎN PROPOZIȚIE

Deoarece în limba latină funcția gramaticală a unui cuvânt este indicată prin desinență și nu prin așezarea cuvântului, ordinea cuvintelor nu are valoare gramaticală. Ori vom spune *Lupus agnum videt*, ori *Agnum videt lupus*, sensul propoziției rămâne același (Lupul îl vede pe miel).

Topica variază după genul literar, după efectele stilistice urmărite de scriitor, după necesitatea de a sublinia un cuvânt sau altul; totuși, uzul limbii a stabilit anumite preferințe pentru ordinea cuvintelor în propoziție. Regula generală este că predicatul tinde să se așeze la sfârșitul propoziției, în timp ce subiectul se află în fruntea ei.

— Ambitio multos mortalis falsos fieri *subegit* (Sall., *Cat.*, X, 5 = Ambiția a silit pe mulți oameni să devină mincinoși).

— *Brevitas* autem *laus est*... (Cic., *Brut.*, XIII = Concizia însă este un merit).

Se poate observa însă că la începutul propoziției este pus în general un cuvânt important, asupra căruia autorul vrea să atragă atenția, indiferent de funcția lui sintactică. Iată exemple de propoziții începând cu:

— *predicatul: Laudabant* hunc patres nostri (Cic., *Brut.*, XXXII = Îl lăudau pe acesta părinții noștri);

— *numele predicativ: Antiquior* est huius sermo (Cic., *Brut.*, XVII = Stilul acestuia este cam arhaic);

— *atributul: Miserior* mulier me nec fiet, nec fuit (Plt., *Merc.*, 700 = Mai nenorocită femeie decât mine nici nu va fi, nici n-a fost).

PREDICATUL

Predicatul (*praedicatum* = ceea ce a fost declarat) este în propoziție partea esențială prin care se face o afirmație despre subiect. El atribuie subiectului:

— *o acțiune*: Pompeius... in Thesaliam *pervenit* (Caes., *B. civ.*, III, 81 = Pompei ... a ajuns în Tesalia);

— *o stare*: Sed nostra omnis vis in animo et corpore *sita est* (Sall., *Cat.*, I, = Dar toată puterea noastră se află în suflet și în corp);

— *o însușire*: Frater eius *fortis fuit* (Petr., 43, 4 = Fratele lui a fost grozav).

Ținând seama de părțile de vorbire prin care este exprimat, predicatul - ca și în limba română - este de două tipuri: verbal și nominal.

1. Predicatul verbal este exprimat printr-un verb predicativ:

— la modul indicativ (diateza actică): Verba *volant* (= Vorbele zboară);

— la modul indicativ (diateza pasivă): Omnia *mutantur* (= Toate se schimbă);

— la modul conjunctiv: Nihil temere *credideris* (Cato., *Sent.*, 24 = Să nu crezi nimic orbește);

— la modul imperativ: Minime *iudica* (Cato., *Sent.*, 53 = Nu condamna cu ușurință).

Despre predicatul verbal la infinitiv se va vorbi la *întrebuințarea modurilor.*

2. Predicatul nominal este format dintr-un nume însoțit de un verb copulativ, numit astfel deoarece are rolul de a realiza legătura dintre numele predicativ și subiect.

a) *Numele predicativ* poate fi exprimat, ca și în limba română, prin:

— *substantiv: Homines* sumus, non *dei* (Petron., *Sat.*, 75, 2 = Suntem oameni, nu zei);

— *adjectiv*: Otium, Catulle, tibi *molestum* est (Catullus, 51 = Trândăvia, Catule, îți este vătămătoare);

— *pronume: Haec* est nobilis ad Trasumenum pugna (T. Liv., XXII, 7, = Aceasta este vestita luptă de la Trasumenus).

b) *Verbul copulativ* cel mai întrebuințat este verbul *esse* = a fi, ca şi în limba română. În afară de acesta, se mai pot întâlni, cu rol copulativ, şi verbe ca: *facere* = a face, *fieri* = a deveni, *evadere* = a ajunge, *videri* = a părea, *haberi* = a fi socotit, *nasci* = a se naşte, *nominari* = a fi numit, *creare* = a numi, *eligere* = a alege etc.:

— *Dominus* huic... nisi ego nemo natus'st (Plt., *Rud.*, 970 = Acestuia nu i s-a născut alt stăpân în afară de mine).

— (Phocion Atheniensis)... *Bonus est appellatus* (C. Nep., *Phoc.*, 1 = (Phocion atenianul a fost numit *cel Bun*).

— (Cato) *aedilis plebis factus est...* (C. Nep., *Cato*, 3 = (Cato) a fost ales edil).

— Scaurum Triarius *reum fecit* (Cic., *Ad Att.*, IV, 17 = Triarius l-a acuzat pe Scaurus).

— Deiotarus filius, qui *rex* ab senatu *appellatus est* (cic., *Ad Att., V*, 17 = Deiotarus fiul, care fusese numit rege de către senat).

— Igitur.. *consules declarantur* M. Tullius et C. Antonius (Sal., *Cat.*, 24, 1 = Aşadar sunt proclamați consuli M. Tullius şi C. Antonius).

— ...dum mihi *fias... amica* (Hor., *Od.*, I, 16, 27 = numai să-mi devii prietenă).

— *Dictatorem* Albani Mettium Fufetium *creant* (T. Liv., I, 22 = Albanii numesc ca dictator pe Mettius Fufetius).

— Hoc perfice quod nobis.. *absolutum videtur* (Plin., *Ep.*, IX, 1, 5 = Fă ceea ce ni se pare desăvârşit).

— Fortasse *avarus videar* aut *inhumanus* (Mart., V, 5 18 = Probabil par avar sau neomenos).

— *Extemporalis factus est* meus Rhetor (Mart., V, 54, 1 = retorul meu a devenit improvizator).

Verbul *esse* precum şi celelalte verbe amintite mai sus pot forma şi predicate verbale, când au înțeles de sine stătător:

— *Est* lex apud nos (Plt., *Rud.*, 724 = Există o lege la noi).

— *Est* modus in rebus (Hor., *Sat.*, I, 1, 106 = Există o măsură în toate).

Adeseori verbul copulativ nu este exprimat în limba latină, el fiind subînțeles. Copula lipseşte mai ales în maxime, în zicători, în general în propoziții care cer ca expresia să fie concisă:

— Dura lex, sed lex (Legea e aspră, dar e lege).

— Summum ius, summa iniuria (Cc., *De off.*, I, 10, 33 = Cel mai înalt drept (devine) cea mai mare nedreptate).

— Quid libertate pretiosius? (Plin., *Ep.*, VIII, 24, 8 = Ce este mai prețios decât libertatea?).

Adeseori locul verbului copulativ este marcat prin virgulă:

— Vox populi, vox dei = Vocea poporului (este) vocea lui Dumnezeu).

SUBIECTUL

Subiectul (*subiectum*) este partea principală de propoziție care arată despre cine sau despre ce se vorbește în propoziție. El arată cine săvârșește sau suferă acțiunea indicată de predicat sau cui i se atribuie o însușire.

Subiectul poate fi exprimat prin:

— *substantiv:*
Avaritia... semper insatiabilis est (Sal., *Cat.*, XI, 3 = Lăcomia de bani este totdeauna nesătulă);

— *pronume demonstrativ:*
Hic tamen vivit (Cic., *In Cat.*, I, 1, 2 = Acesta totuși trăiește);

— *pronume personal:*
Non scis quis *ego* sim? (Plt., *Men.*, 302 = Nu știi cine sunt eu?);

— *verb la infinitiv:*
Humanum *amare*'st, humanum *ignoscere*'st (Plt., *Merc.*, 319 = A iubi este omenesc, a ierta este omenesc));

— Nam *tacuisse* nocet nulli, nocet *esse locutum* (Cato., *Dist.*, 12 = Căci a fi tăcut nu vatămă pe nimeni, vatămă a fi vorbit).

— *Vivere* militare est (Sen., *Ep.*, 96, 5 = A trăi înseamnă a lupta).

SUBIECTUL GRAMATICAL ȘI SUBIECTUL LOGIC

Trebuie să facem distincție între subiectul gramatical, care stă în mod obișnuit la nominativ, atât în limba latină, cât și în limba română, și subiectul logic, care poate sta în diferite alte cazuri.

După cum în limba română în propoziția: "Călătorului îi șade bine cu drumul", *călătorului* este un dativ cu rol de subiect logic, sau după cum în expresiile "mi-e foame", "mi-e milă", *mi* este subiect logic, iar *foame* și *milă* sunt subiecte gramaticale, tot așa în limba latină subiectul logic poate sta în cazul:

— *dativ*: Longe alia *mihi* mens est (Sal., *Cat.*, 52, 2 = Eu am cu totul altă părere) (v. *Sintaxa dativului*) - subiectul gramatical: *mens;*

— *acuzativ*: Plura *me* ad te de hac re scribere pudet (Cic., *Ad fam.*, 4, 5 = Mi-e rușine să-ți scriu mai multe despre aceasta) (v. *Sintaxa acuzativului*) - subiectul gramatical: *scribere*;

— *ablativ*: Laetus sum laudari me... *abs te*... (Cic., *Ad. fam.*, 3, 7, 10 = Mă bucur că sunt lăudat de tine (că tu mă lauzi) (v. *Sintaxa ablativului*) - subiectul gramatical: *me*.

SUBIECTUL NEEXPRIMAT

Subiectul nu este exprimat în limba latină în aceleaşi situaţii ca şi în limba română, şi anume:

1) Când subiectul este un pronume personal, acesta nu este exprimat, deoarece desinenţa verbului este suficientă pentru a indica persoana (subiectul inclus).

— Habe*s* omnia (Cic., *Ad Att.*, V, 20. 7 = Ai de toate) - subiect: *tu*.
Habe*mus* omnia (Avem de toate) - subiect: *noi*.

Totuşi pronumele personal subiect este exprimat atunci când se accentuează ideea de persoană, când se subliniază o antiteză sau se precizează subiectul.

— Etiam *tu* quoque adsentaris huic? (Plt., *Amph.*, 702 = şi *tu* îl linguşeşti?).
— Itaque *ego* illum exercitum... magnopere contemno (Cic., *In Cat.*, II, 3 = Eu dispreţuiesc acea armată).
— Contemnunt novitatem meam, *ego* illorum ignaviam (Sal., *Iug.*, 85 = Ei dispreţuiesc obârşia mea umilă, iar eu le dispreţuiesc nemernicia).

2) Când subiectul e subînţeles, fiind exprimat într-o propoziţie anterioară.

— decedant improbi; secernant se a bonis; unum in locum congregentur (Cic., *In Cat.*, I, 32 = ... să se depărteze cei necinstiţi; să se despartă de cei buni; să se adune într-un singur loc) - subiectul *improbi*, exprimat în prima propoziţie, e subînţeles în următoarele două propoziţii.

3) Când subiectul e nedeterminat, fiind vorba de o gândire cu valoare generală.

— Sic itur ad astra = Aşa se ajunge la stele (Verg., *Aen.*, IX, 641).

4) Când predicatul arată un fenomen al naturii: *pluit, ningit* etc. (lipsa subiectului).

ACORDUL PREDICATULUI CU SUBIECTUL

Regulile acordului dintre predicat şi subiect sunt în general aceleaşi ca şi în limba română.

1) Predicatul verbal şi verbul copulativ se acordă cu subiectul în persoană şi număr:

— Tu cessas? (Hor., *Sat.*, II, 3, 155 = Tu eziţi?)
— Lugent omnes provinciae... (Cic., *Verr.*, III, 89 = Toate provinciile plâng).

2) Numele predicativ exprimat prin adjectiv se acordă cu subiectul în gen, număr şi caz:

— Haec virgo *orba* est patre (Ter., *Ad.*, 650 = Această fată este orfană de tată).
— *Hic* vitae exitus fuit Hannibalis (T. Liv., XXXIX, 51 = Acesta a fost sfârşitul vieţii lui Hanibal).
— Pectora sunt ipso *turbidiora* mari (Ov., *Trist.*, I, 11, 34 = Inima e mai zbuciumată decât marea însăşi).
— *Facile* remedium est ubertatis (Quint., I, 18 = Uşor e remediul stilului pompos [Abundenţa stilului e uşor de remediat]).

3) Dacă subiectul e format din mai mulţi termeni, predicatul se pune la plural, sau se acordă cu subiectul cel mai apropiat:

— Socer et medicus.. *aiebant* (Plt., *Men.*, 1046 = Socrul şi medicul... spuneau).
— Pauper et dives *inimici erant* (Petr., 48, 5 = Săracul şi bogatul erau duşmani).
— Et eodem *accedit* servitus, sudor, sitis (Plt., *Merc.*, 674 = Şi la aceasta se adaugă sclavia, sudoarea, setea).

4) Când subiectul multiplu e la persoane diferite, persoana I are precădere asupra celorlalte, iar persoana a II-a are precădere asupra persoanei a III-a.

— Meruimus // et ego et pater de vobis (Plt., *Amph.*, 39-40 = Am făcut destul pentru voi şi eu şi tata).
— Si tu et Tullia... valetis, ego et... Cicero valemus (Cic., *Ad fam.*, XIV, 5, 1 = Dacă tu şi Tulia... sunteţi sănătoase, eu... şi Cicero suntem sănătoşi).
— Mitte tamen ad nos aliquem..., ut et tu... et nos.. scire possimus (Cic., *Ad Att.*, IV, 18 = Trimite la noi pe cineva, ... ca şi tu... şi noi... să putem şti).

5) Când subiectele sunt nume de persoane de genuri diferite, masculinul are precădere asupra celorlalte genuri, femininul asupra neutrului.

— Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus est (Caes., *B.G.*, I, 26 = Acolo a fost prinsă fiica lui Orgetorix şi unul dintre fii).

6) Când subiectele sunt nume de lucruri de genuri diferite, numele predicativ se pune la pluralul neutru:

— Valetudo (feminin), ingenium (neutru) et vigor (masculin) semper *optanda* sunt = Sănătatea, inteligenţa şi puterea sunt totdeauna de dorit.
— Libertas, divitiae, decus in oculis *sita* sunt (Sal., *Cat.*, XX, 14 = Libertatea, bogăţia şi onoarea se află sub ochii voştri).

7) "Constructio ad sensum" este un acord după înţeles, logic, şi nu gramatical, după formă. Acest acord, care constituie o particularitate a sintaxei acordului latin, se găseşte în următoarele cazuri:

a. Când subiectul este un substantiv colectiv, ca: *pars, civitas, multitudo* etc.:

— (Orgetorix) *civitati* persuasit ut de finibus suis.. *exirent* (Caes., *B.G.*, 1, 2, 1 = A convins pe cetăţeni să iasă din hotarele lor). Subiectul *civitas* (= obştea) e la singular; predicatul la plural: *exirent.*

— *Pars* magna... in aquam *progressi, ... sese immergunt* (T. Liv., XXII, 6 = O mare parte, înaintând în apă, s-au scufundat). *Pars* = singular feminin; *progressi* = masculin plural, fiind acordat cu substantivul inclus în *pars*: soldaţii; *immergunt* = plural.

b. Când subiectul este exprimat prin pronumele nehotărât *quisque* sau *uterque* (fiecare sau amândoi).

— Suam *quisque* partem piscium *poscant* sibi (Plt., *Rud.*, 980 = Fiecare să-şi ceară partea sa de peşte).

— *uterque* eorum.. exercitum *educunt* (Caes., *B. civ.*, III, 30, 3 = Fiecare dintre ei îşi scoate armata).

— Ad liberandas suae *quisque* regionis civitates *discesserunt* (T. Liv., = Fiecare a plecat pentru a elibera triburile regiunii sale).

CONCLUZII ASUPRA SINTAXEI SUBIECTULUI ŞI PREDICATULUI

Limba română a moştenit situaţia din limba latină în ceea ce priveşte sintaxa subiectului şi predicatului, cu foarte puţine excepţii.

SINTAXA CAZURILOR

Formele pe care le iau un *nume* sau *pronume* pentru a exprima raporturile logice care se stabilesc între acest nume şi diferitele părţi de propoziţie se numesc *cazuri* (în limba latină: *casus*, de la *cadere* = a cădea).

Limba indo-europeană avea opt cazuri, care în limba latină s-au redus la şase, prin faptul că funcţiile unor vechi cazuri, instrumentalul şi locativul, au fost preluate de ablativ (*sincretismul cazurilor*)[1]. Această tendinţă de reducere a numărului lor a continuat să se manifeste în tot cursul istoriei limbii latine. Cauzele fenomenului sunt multiple: coincidenţa sintactică parţială a unor cazuri (de exemplu, şi genitivul şi dativul pot avea funcţie posesivă), coincidenţa formală a unor desinenţe cauzale (de exemplu, *-ae* caracteriza atât dativul, cât şi genitivul singular al declinării I, *-is* caracteriza atât dativul, cât şi ablativul plural

[1] N.I. Barbu, *Sincretismul cazurilor în limbile latină şi greacă*, în "Studii clasice", vol. I, 1959, pag. 181-187.

al declinărilor I şi a II-a etc.), confuzia altor desinenţe ca urmare a unor procese fonetice vulgare şi târzii (căderea lui *-m* final şi rostirea indistinctă a vocalelor finale).

Paralel cu slăbirea capacităţii desinenţelor de a marca funcţiile sintactice s-a dezvoltat folosirea prepoziţiilor, care au preluat progresiv acest rol.

Astfel, corodarea până la dispariţie a desinenţelor cauzale şi predominanţa uzului prepoziţional au făcut ca urmaşele limbii latine, limbile romanice, să fie limbi aproape lipsite de flexiune cauzală şi caracterizate prin analitism[1].

Funcţiile fundamentale ale cazurilor sunt în general aceleaşi în limba latină ca şi în limba noastră; al şaselea caz, pe care limba română nu-l are, *ablativul,* este cazul complementelor circumstanţiale.

Faţă de aceste sensuri fundamentale, s-au dezvoltat numeroase alte înţelesuri, care îmbogăţesc valorile sintactice ale fiecărui caz în parte.

NOMINATIVUL

Termenul *Nominativus casus* (sau *casus rectus*, numit astfel în opoziţie cu celelalte cazuri, zise *oblice*) este un derivat al lui *nomen*, deoarece la acest caz se află numele fiinţelor, obiectelor, fenomenelor, când sunt enunţate, fără a le declina.

În propoziţie, nominativul poate avea următoarele valori sintactice:

a. **subiect:**

— *Mare* quidem commune certo est omnibus. (Plt., *Rud.*, 975 = Cel puţin marea este comună pentru toţi).
— *Nos* Brundisi... fuimus (Cic., *Ad fam.*, XIV, 4 = Noi am fost la Brundisium).
— *Labor* omnia vincit (Verg., *Georg.*, I, 145 = Munca toate le învinge).
— *Similia* similibus curantur (cele asemănătoare se vindecă prin leacuri asemănătoare).

b. **atribut adjectival al subiectului**:

— Ut fortunati sunt fabri *ferrarii*! (Plt., *Rud.*, 531 = Cei fericiţi sunt meşterii fierari!)
— nam *meus* pater intus nunc est (Plt., *Amph.*, 120 = ... căci tatăl meu este acum înăuntru).
— Solvitur *acris* hiems (Hor., *Od.*, 1, 4, 1 = Se îmblânzeşte iarna cea aspră).

c. **apoziţie a subiectului**:

—Inde toro pater *Aeneas* sic orsus ab alto (Verg., *En.*, II, 2 = Apoi, de pe patul înalt, tatăl Aeneas astfel a început).

[1] A. Ernout, F. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris, Klincksieck, 1953, p. 8-10.

—Quis benefactis meus pater, // *deorum regnator*, arhitectu'st omnibus? (Plt., *Amph.*, 44-45 = prin ce binefaceri tatăl meu, stăpânul zeilor, este un demiurg pentru toți?)
— Mago, *Hamilcaris filius*..., in Italiam... traiecit (T. Liv., XXVIII, 46 = Mago, fiul lui Hamilcar, a trecut în Italia).

Apoziția poate exista chiar când determinatul nu e exprimat.

— *Maxima pars vatum* decipimur specie recti (Hor., *Ep. ad Pis.*, 24-25 = Cea mai mare parte dintre poeți suntem amăgiți de aparența a ceea ce e drept). Subiectul subînțeles este *nos*, apoziția, *maxima pars (vatum)*.

Spre deosebire de limba română, unde apoziția stă la nominativ, indiferent de cazul termenului determinat, în limba latină apoziția se acordă totdeauna în caz (iar substantivul mobil, și în număr și gen) cu substantivul pe care îl determină.

Apoziția în genitiv:

—... cum praesertim matris tuae, *gravissimae atque optimae feminae*, ... studia perspexerim... (Cic., *Ad fam.*, XV, 7 = ...deoarece am observat zelul mamei tale, ... o femeie atât de respectabilă și atât de bună...).

Apoziția în dativ:

— Persuadet Castico, *Catamantaloedis filio, Sequano* (Caes., *B.G.*, I, 3, 4 = Convinge pe Casticus, fiul lui Catamantaloedis, secvanul).

Apoziția în acuzativ:

— Inde Tullum Hostilium, *nepotem Hostilii*, regem populus iussit (T. Liv., I, 22 = Apoi poporul a proclamat rege pe Tullus Hostilius, nepotul lui Hostilius).

Apoziția în ablativ:

— Prohibetur ab Gobannitione, *patruo suo*... (Caes., *B.G.*, VII, 4, 2 = Este oprit de către Gobannitio, unchiul său).

d. Nume predicativ

— Virtus *praemium* est *optimum* (Plt., *Amph.*, 648 = Virtutea este cea mai bună răsplată).
— Syllaba longa brevi subiecta vocatur *iambus* (Hor., *Ep.*, II, 3, 251 = O silabă lungă adăugată unei silabe scurte se numește *iamb*).

VOCATIVUL

Denumirea acestui caz este derivată de la verbul *vocare* = a chema, deoarece funcția lui sintactică este de "adresare" sau "chemare". Vocativul nu îndeplinește

rolul nici unei părţi de propoziţie, de aceea poate fi omis fără ca înţelesul propoziţiei să se schimbe. Intonaţia şi interjecţia care îl însoţesc uneori dau vocativului un conţinut afectiv, el putând astfel exprima dojana, durerea, revolta, bucuria etc.

Vocativul latin nu are forme speciale, cu excepţia vocalei tematice cu timbrul *-e* la declinarea a II-a masculin, singular; la plural, precum şi la toate celelalte declinări, vocativul este identic cu nominativul, ceea ce a înlesnit uneori folosirea nominativului în locul vocativului, chiar şi la declinarea a II-a.

— *Anime mi, Menaechme*, salve! (Plt., *Men*., 182 = Menechme, sufletul meu, te salut!)

— Da, *meus ocellus, mea rosa, mi anime, mea voluptas* // argentum mihi! (Plt., *Asin*., 664-665 = Ochişorul meu, trandafirul meu, sufletul meu, bucuria mea, dă-mi banii!) În acest exemplu se va observa nominativul *ocellus*, în locul vocativului *ocelle.*

— Quid est, *Catilina*? (Cic., *In Cat*., I, 13 = Ce este, Catilina?)

— *Miser Catulle*, desinas ineptire (*Cat*., 8 = Sărmane Catule, încetează de a mai fi nebun).

— Audi, *tu, populus Albanus* (T. Liv., I, 24, 7 = Ascultă, tu, popor alban). Se va observa că *populus Albanus* este la nominativ, în locul vocativului: *popule.*

Uneori vocativul este precedat de interjecţii:

— O virgarum lascivia! (Plt., *Asin*., 298 = O (tu) jucărie a vergilor!)

— O tempora! O mores! (Cic., *In Cat*., I, 2 = O, timpuri! O, moravuri!)

— O fons Bandusiae, splendidior vitro... (Hor., *Od*., III, 13 = O, fântână a Bandusiei, mai limpede ca sticla).

Concluzii asupra sintaxei nominativului şi vocativului:

— Funcţiile sintactice ale nominativului sunt în general aceleaşi în limba latină şi în limba română.

— Vocativul se întrebuinţează în ambele limbi cu acelaşi scop: de a atrage atenţia asupra unei comunicări, de a exprima o anumită stare afectivă, adresând o chemare.

— Indiferent de topică, vocativul se desparte prin virgulă de propoziţia căreia îi aparţine.

GENITIVUL

Termenul *genitivus* (subînţeles: *casus*) provine de la verul *geno, -ĕre,* o formă a lui *gigno, -ĕre, genui, genitum* = a naşte, a produce; deci *genitivus* înseamnă "care marchează originea, provenienţa". Această etimologie ne îndreptăţeşte să afirmăm că genitivul era considerat de gramaticii latini în primul rând drept cazul apartenenţei, indicând legăturile de filiaţie, înrudire

etc. Funcțiile genitivului sunt foarte variate, fundamentală este însă aceea de a determina un substantiv, deci funcția de atribut.

Ca *atribut*, genitivul exprimă numeroase raporturi. Dintre acestea, cele mai importante sunt:

I.1. **Genitivul posesiv** arată posesorul sau obiectul posedat:

a. *posesorul*

— ... commoda praeterea *patriai* (= *patriae*) prima putare (Lucil., fragm. = ... a avea în vedere în primul rând interesele patriei) - ale cui interese?
— ... formam cepi *huius* (Plt., *Amph.*, 266 = am luat înfățișarea acestuia) - a cui înfățișare?
— Pallam te hodie mihi dedisse *uxoris* (Plt., *Men.*, 398 = Tu mi-ai dat astăzi mantaua soției).
— ... quod inter fines *Helvetiorum* et *Allobrogum*... Rhodanus fluit (Caes., *B.G.*, I, 6, 2 = ... pentru că între hotarele helveților și ale alobrogilor curge Ronul).
— Apparent rari nantes in gurgite vasto // Arma *virum* (Verg., *Aen.*, I, 118 = Apar ici-colo naufragiați înotând în genunea întinsă, armele eroilor) - ale cui arme? ; *virum* arhaic pentru *virorum*.
— ... a domo *Numitoris* (T. Liv., I, 5 = ... din casa lui Numitor).
— Cirta, caput regni *Syphacis* erat (T. Liv., XXX, 12 = Cirta era capitala regatului lui Syphax);

b. *obiectul posedat*

— Idem principes *civitatum*... ad Caesarem reverterunt (Caes., *B.G.*, I, 31 = Aceiași fruntași ai triburilor... s-au întors la Cezar).
— Tu igitur ne de *Persarum* quidem rege magno potes dicere beatusne sit? (Cic., *Tusc.*, V, 12 = Așadar, tu nici măcar despre marele rege al perșilor nu poți spune dacă este fericit?).

I.2. **Genitivul dependenței** arată raporturile de filiație, de înrudire:

a. *filiație:*

— Vercingetorix, *Celtilli* filius... facile incendit (Caes., *B.G.*, VII, 4 = Vercingetorix, fiul lui Celtillius, îi înflăcărează ușor);

b. *înrudire:*

— Sophoniba, uxor *Syphacis*, filia *Hasdrubalis Poeni*, occurrit (T. Liv., XXX, 12 = Sophoniba, soția lui Syphax, fiica lui Hasdrubal cartaginezul, i-a ieșit înainte).

I.3. **Genitivul subiectiv** este atributul unui substantiv de origine verbală; el arată subiectul acțiunii denumite de substantivul determinat.

— Riserunt omnes risu *Iovis* (En., *Ann.*, 458 = Au râs toți la râsul lui Iupiter).

— Ego ante *legatorum* reditum ausus sum dicere (Cic., *Phil.*, XII, 17 = Am îndrăznit să spun înainte de întoarcerea *solilor*).
— *Patris tui* beneficia in me sunt amplissima (Cic., *Ad fam.*, XV, 10 = Binefacerile *tatălui tău* față de mine sunt foarte mari).
— In adeundis periculis consuetudo imitanda *medicorum* est... (Cic., *De off.*, I, 24 = Înfruntând primejdiile trebuie să imităm obiceiul *medicilor*...).
— Multum ille et terris iactatus et alto ///... *Iunonis* ob iram (Verg., *Aen.*, I, 3-4 = Mult a fost alungat şi pe uscat şi pe mare din cauza urii *Iunonei*).
— Redintegravit luctum in castris *consulum* adventus (T. Liv., IX, 4 = Sosirea *consulilor* a reînnoit jalea în tabără).
— ... nam et expositos iussu *regis* infantes sciebat (T. Liv., I, 6 = ... căci ştia că din porunca regelui au fost aruncați copiii).

Tot un genitiv subiectiv este şi *genitivul autorului (genitivus auctoris):*

— Nec ullus *Asini* aut *Messallae* liber tam illustris est quam Medea *Ovidi* aut *Vari* Thyestes (Tac., *Dial. de or.*, 12 = Nici o carte a lui Asinius sau a lui Mesala nu este aşa de vestită ca Medeea lui Ovidius şi Thyestes a lui Varius).

I.4. **Genitivul obiectiv** determină şi el un substantiv de origine verbală sau cu sens verbal, dar este echivalent cu un complement al acțiunii verbale incluse în substantivul determinat:

— Habeo senectuti magnam gratiam, quae mihi sermonis aviditatem auxit, *potionis* et *cibi* sustulit (Cic., *De sen.*, 46 = Am mare recunoştință pentru bătrânețe, care mi-a sporit dorința de conversație şi mi-a înlăturat pofta *de băutură* şi *mâncare.*
— ... tantus ardor occupavit animos hominum desiderio *libertatis* odioque *servitutis* (Cic., *Ad fam.*, XI, 8 = //... atât de mare înflăcărare a cuprins sufletele oamenilor din dorința *de libertate* şi ura *de sclavie*).
— Tantus est innatus in nobis *cognitionis* amor et *scientiae*... (Cic., *De fin.*, V, 48 = În noi este înnăscută o atât de mare dragoste *de cunoaştere* şi *de ştiință...*).
— ... *pacis* semper laudator (Cic., *Phil.*, VII, 8 = lăudător *al păcii.*
— Certe igitur ignoratio *futurorum malorum* utilior est quam scientia (Cic., *De div.*, II, 22 = De bună seamă, ignorarea *relelor viitoare* este mai folositoare decât cunoaşterea lor).
— *Virtutum* amicitia adiutrix a natura data est, non vitiorum comes (Cic., *De am.*, XXII, 82 = Prietenia a fost dată de natură ca sprijin *al virtuților* , nu ca însoțitor al viciilor).
— *Laudis* amore tumes [Hor., *Ep.*, I, 36 = Eşti plin de pofta (setea) *de glorie*].

— Aliis timor *hostium* audaciam ingrediendi flumen fecit (T. Liv., XXI, 56, 5 = Unora teama *de duşmani* le-a dat îndrăzneala de a intra în râu).

— Secuti... quibus maior *vitae* quam *gloriae* cupido (Tac., *Ann.*, IV, 50, 1 = Au urmat... cei pentru care era mai mare dorința *de viață* decât *de glorie*).

— ... medicus enim nihil aliud est quam *animi* consolatio (Petron., *Coena.*, 43, 5 = ... căci medicul nu e altceva decât o mângâiere *a sufletului*).

II. **Genitivul calității** exprimă o însuşire a unei ființe, rangul, clasa, vârsta unei persoane. Este format totdeauna dintr-un substantiv însoțit de un adjectiv şi serveşte pentru a caracteriza o persoană sau un obiect.

— // cum fueris *nostrae farinae* [Pls., *Persa.*, 115 = ... deoarece eşti din aceeaşi făină cu noi, (din acelaşi aluat).

—... C. Volusenus, tribunus militum, vir et *consilii magni* et *virtutis* ad Galbam accurrunt (Caes., *B.G.*, III, 5, 2 = ... C. Volusenus, tribun militar, un bărbat de o mare înțelepciune şi vitejie, aleargă la Galba).

— Nam omnis iuventus, omnes etiam *gravioris aetatis...* eo convenerant (Caes., *B.G.*, III, 16 = Căci toată tinerimea şi chiar toți cei de o vârstă mai înaintată... se adunaseră acolo).

— *Maximi ponderis* saxis morabantur (Caes., *B.G.*, VII, 22 = Erau opriți de pietre de foarte mare greutate).

— Ad Curium vero, suavissimum hominem et *summi officii summaeque humanitatis*, multa scripsi (Cic., *Ad fam.*, XVI, 4 = Lui Curius, un om foarte plăcut, de o foarte mare cinste şi politețe, i-am scris multe).

— At M. Porcius Cato... *huiusce modi* orationem habuit (Sal., *Cat.*, 52, 2 = Dar M. Porcius Cato a ținut o cuvântare de acest fel).

— Lex *horrendi carminis* erat (T. Liv., I, 26 = Era o lege cu formule îngrozitoare).

— *Durae buccae* fuit (Petron., 43, 3 = A fost un om rău de gură).

— Si *duri* puer *ingenii* videtur, // Praeconem facias vel architectum (Mart., V, 56 = Dacă copilul pare greu de cap, să-l faci crainic sau arhitect).

Ca mijloc de exprimare a calității se foloseşte paralel cu genitivul şi *ablativul calității* (v. *Ablativul*).

III. 1. **Genitivul explicativ** indică înțelesul concret al substantivului pe care-l determină:

— Da hanc virgam *lauri* (Plt., *Merc.*, 677 = Dă această creangă de dafin).

— Haec urbs est *Thebae* (Plt., *Amph.*, 97 = Acesta este oraşul Teba).

Menţionăm că numele de oraşe pot fi apoziţii şi atunci ele se află în acelaşi caz cu substantivul determinat.

— Haec urbs Epidamnus est (Plt., *Men.*, 72 = Acesta este oraşul E.).
— Vitare memento crimen *avaritiae* (Cato, *Dist.*, IV, 16 = Adu-ţi aminte să te fereşti de păcatul lăcomiei de bani).
— ... dulce enim etiam nomen est *pacis* (Cic., *Phil.*, XIII, 1 = ... căci dulce e chiar cuvântul pace).
— Ab illo *belli* pericula repelluntur (Cic., *Pro Mur.*, 30 = Primejdiile războiului sunt îndepărtate de el).
— Armorum officinas in urbe videtis (Cic., *Phil.*, VII, 13 = Vedeţi în oraş ateliere de arme).
— ... qui turpissimam servitutem *deditionis* nomine appellant (Caes., *B.G*, I, 16, 5 = Cei care numesc sclavia cea mai josnică cu numele de supunere).
— Veneti... scientia atque usu *nauticarum rerum* reliquos antecedunt (Caes., *B.G.*, III, 8, 1 = Veneţii.. îi întrec pe ceilalţi prin cunoaşterea şi experienţa problemelor de navigaţie).
— ... cuncta... nomine *principis* sub imperium accepit (Tac., *Ann.*, I, 1 = ... toate... le-a luat în stăpânire sub numele de principe).
— ... tandem apud promontorium *Miseni* consedit (Tac., *Ann.*, VI, 50 = ... în cele din urmă s-a aşezat la promontoriul Misenum).
— Non hodie buccam *panis* invenire potui (Petron., 44, 2 = astăzi n-am putut găsi o gură (îmbucătură) de pâine).
— ... ne... *turis piperisve* sis cucullus (Mart., III, 25 = ... să nu fi ... pungă de tămâie sau piper).

III. 2. **Genitivul conţinutului sau al materiei** este un atribut care indică materia din care este făcut un obiect sau conţinutul său.

— Aulam *auri*... te reposco (Plt., *Aul.*, 763 = Îţi cer ... oala de aur).
— Non hominem mihi, sed thesaurum... memoras *mali* (Plt., *Merc.*, 636 = Nu-mi descrii un om, ci un tezaur de urâţenie).
—... montes *auri* pollicens (Ter., *Phorm.*, 68 = ... promiţând munţi de aur).
— At inimici mei.. flumine *sanguinis* meum reditum intercludendum putaverunt (Cic., *Ad Quir. post red.*, 14 = Dar duşmanii mei... au socotit că întoarcerea mea trebuie să fie oprită cu un râu de sânge).
— Gallus... *sebi* ac *picis* glebas... proiiciebat (Caes., *B.G.*, VII, 25 = Galul ... arunca bulgări de seu şi smoală).
— Flumina iam *lactis*, iam flumina *nectaris* ibant (Ov., *Met.*, 110 = Ici curgeau fluvii de lapte, colo fluvii de nectar).

IV. **Genitivul partitiv** arată întregul din care se ia o parte. Se foloseşte:

a) pe lângă substantive colective ca: *pars* = o parte, *multitudo* = mulţime, *manus* = ceată, *grex* = turmă etc.

— ... si licet *boni* dimidium mihi dividere cum Iove (Plt., *Amph.*, 1125 = ... dacă mi-e îngăduit să-mi împart jumătate din avere cu Iupiter).
— *Eorum* una pars ... initium capit (Caes., *B.G.*, I, 1, 5 = O parte dintre aceştia ... îşi ia începutul).
— ... multaque in ea genera *ferarum* nasci constat (Caes., *B.G.*, VI, 25 = ... se ştie că în ea se nasc multe feluri de fiare).
— Ne *pabuli* quidem satis magna copia suppetebat (Caes., *B.G.*, I, 16, 2 = Nici măcar belşugul destul de mare de nutreţ nu era de ajuns).
— Magnum numerum *hostium* occidimus (Cic., *Ad Att.*, 5, 20 = Am ucis un mare număr de duşmani).
— ... iam continens agmen *migrantium* impleverat vias (T. Liv., I, 29 = ... convoiul neîntrerupt al pribegilor umpluse drumurile).
— Iam *Sabinorum* omnis multitudo... venit (T. Liv., I, 9 = Soseşte ... toată mulţimea *sabinilor*).
— ... crescente in dies grege *iuvenum* (T. Liv., I, 4 = ... crescând în fiece zi mulţimea tinerilor).
— Stipatus agmine *armatorum* in forum irrupit (T. Liv., I, 47 = A năvălit în for înconjurat de o mulţime de oameni înarmaţi).
— Parte tamen meliore *mei* super ... // astra ferar (Ov., *Met.*, XV, 875-876 = Prin partea mai bună din mine, voi fi înălţat deasupra stelelor).
— Multa *poetarum* veniat manus ... (Hor., *Sat.*, I, 4, 41 = Să vină ceata mare a poeţilor).
— ... immensum *argenti* pondus et *auri* (Hor., *Sat.*, I, 1, 41 = ... o imensă cantitate de argint şi aur).
— Dimidium *facti* qui coepit habet (Hor., *Ep.*, I, 2, 40 = Cel care începe are jumătate fapta);.

b) pe lângă pronume (mai ales interogative şi nehotărâte) şi numerale (cardinale şi ordinale):

— Quid istuc *novi* est? (Plt., *Asin.*, 50 = Ce e nou acolo?)
— Ea signa nemo *horum familiarium* // videre poterit (Plt., *Amph.*, 146-147 = Aceste semne nu le va putea vedea nimeni dintre aceşti membri ai familiei).
— ... *neque alius quisquam* civium... (Plt., *Amph.*, 186 = ... nici un altul dintre cetăţeni).
— Non reputat *laboris* quid sit (Plt., *Amph.*, 172 = Nu se gândeşte ce muncă este).
— Milia *passuum* decem novem murum, in altitudinem *pedum* sedecim fossamque perducit (Caes., *B.G.*, I, 8, 1 = Face un zid lung de 19 000 de paşi şi înalt de 16 picioare).
— *Quorum* alteri... non multum adiuvabant (Caes., *B.G.*, VII, 17 = Dintre aceştia ... unii nu ajutau mult).

— Statuunt ut X milia *hominum*... submittantur (Caes., *B.G.*, VII, 21 = Hotărăsc să trimită în ajutor 10 000 de oameni).
— Quid ergo *mei consilii* est? [Caes., *B.G.*, VII, 77 = Care este planul (sfatul) meu?]
— ... unus *multorum* (Hor., *Sat.*, I, 9, 72 = ... unul dintre mulți).
— ... ut nemo *pugnantium* ... senserit (T. Liv., XXII, 5, 8 = ... încât nimeni dintre luptători ... nu a simțit).
— Sex milia *hostium* caesa (T. Liv., XXI, 60, 7 = Șase mii de dușmani au fost omorâți).
— Mille... fuere in navibus captis milites nautaeque, in his tres nobiles *Carthaginiesium* (T. Liv., XXI, 50, 5 = În navele capturate au fost 1000 de soldați și corăbieri, între care trei nobili cartaginezi);

c) pe lângă pronume și adjective luate ca substantive, exprimând ideea de cantitate (genitivul de cantitate): *multum, plus, plurimum, paulum, minus, minimum, tantum, quantum, nimium, nihil, quid, aliquid* etc.;

— Ne quid *animae* forte amittat dormiens (Plt., *Aul.*, 303 = să nu piardă ceva din răsuflare dormind).
— ... nihil pati *vini reliquarumque rerum* ad luxuriam pertinentium inferri ... (Caes., *B.G.*, II, 15 = ... nu permit să se aducă la ei nici vin și nici alte lucruri).
— ... cui tantum in vita restet transire *malorum* (Lucr., V, 227 = ... cui în viață îi rămâne să treacă peste atâtea nenorociri).
— ... id *temporis* exquirerentur (Tac., *Ann.*, XII, 8 = ... în acel timp se cercetaseră...).
— Post multum *vulnerum*, occidioni extempi sunt (Tac., *Ann.*, XII, 56 = După multe răni au fost scutiți de ucidere).
— Nihil *stropharum* est: iam salarium dandum est (Mart., III, 7, 6 = Nu e nici o viclenie: trebuie să se dea plata).

Genitivul cu rol de complement al verbului, adjectivului și adverbului. După cum în limba română genitivul poate îndeplini și funcția de complement pe lângă un verb (atunci când e cerut de anumite prepoziții și locuțiuni prepoziționale), tot așa și în limba latină există anumite verbe, adjective și adverbe al căror complement se află în genitiv. Prin nuanța pe care o exprimă, genitivul cu funcție de complement poate fi posesiv, obiectiv sau partitiv, înrudindu-se prin aceasta cu funcția lui adnominală.

Genitivul obiectiv pe lângă verbe exprimă diferite valori:

1) *Genitivul memoriei (genitivus memoriae)* determină verbele care înseamnă: *a-și aminti* sau *a uita*:

— ... *mearum miseriarum* commones (Plt., *Rud.*, 743 = ... îmi amintești de nenorocirile mele).
— ... quod si *veteris contumeliae* oblivisci vellet... (Caes., *B.G.*, I, 14 = ... chiar dacă ar vrea să uite de vechea jignire).

— ... quae te oblivisci *laudis domesticae* non sinant (Cic., *In Ver.*, I, 52 = ... care nu permit ca tu să uiți gloria familiei).
— obliviscere *caedis* atque *incendiorum* (Cic., *In Cat.*, I, 3, 6 = ... uită de crimă și incendii).
— Abi hinc... oblita *fratrum mortuorum vivique* oblita *patriae* (T. Liv., I, 26 = Pleacă de aici, tu care ai uitat de frații morți, de cel viu, de patrie).
— Etiam fera animalia, si clausa teneas, *virtutis* obliviscuntur (Tac., *Hist.*, IV, 64, 12 = Chiar și animalele sălbatice, dacă le ții închise, își uită puterea).
— *Vivorum* meminerimus (Petr., 43, 1 = Să ne amintim de cei vii).

2) *Genitivul vinei (criminis)* determină verbele care exprimă ideea de acuzare, condamnare, achitare (*verba iudicialia* sau *iudicandi*), arătând motivul, cauza acuzării sau condamnării:

— ... sed iam me ipse *inertiae nequitiaeque* condemno (Cic., *In Cat.*, I, 4 = ... mă condamn pentru o inerție criminală).
— (Themistocles) quod *proditionis* esset damnatus [C. Nep., *Themist.*, II, 5 = (Temistocle) fiindcă a fost condamnat pentru trădare].
— ... postquam autem se *capitis* damnatum ... audivit (C. Nep., *Alc.*, VII, 5 = ... după ce a auzit că a fost condamnat la moarte).
— C. Silanum, ... *repetundarum* a sociis postulatum, ... corripiunt (Tac., *Ann.*, III, 66 = Pe C. Silanus, ... acuzat de aliați pentru delapidare, ... îl târăsc în judecată).
— Nec dubium habebatur *saevitiae captarumque pecuniarum* teneri reum (Tac., *Ann.*, III, 67 = Fără îndoială că era vinovat de cruzime și delapidare).
— L. Ennium... *maiestatis* postulatum (Tac., *Ann.*, III, 70 = L. Ennius... acuzat de violare a maiestății).

3) *Genitivul prețului (pretii)* este complementul verbelor *a prețui (aestimare, facere, ducere, fieri, esse, habere* etc.), *a cântări (pendere), a cumpăra, a vinde, (emere, vendere)*; este exprimat prin genitivul unor adjective arătând cantitatea prețuirii sau a evaluării: *multi, parvi, magni, tanti, quanti* etc., adjective pe lângă care se subînțelege substantivul *pretii*. Răspunde la întrebările: cât? cu cât? cât de mult? cât de puțin?

— Tanti *quanti poscit*, vin' (=visne) *tanti* illam emi? (Plt., *Merc.*, 490 = Vrei tu ca aceasta să fie cumpărată cu atâta cu cât cere?)
— Quid me fiat *parvi* pendis (Ter., *Heaut.*, 715 = Puțin îți pasă ce se întâmplă cu mine).
— Emit (hortos) *tanti, quanti Pythius voluit (Cic.,* De off., III, 14 = Puthius a cumpărat grădinile cu atât cât a vrut).
— Dionysium... quotidie *pluris* facio (Cic., *Ad Att.*, V, 9 = Pe Dionysius în fiecare zi îl prețuiesc tot mai mult).

— Quare non quantum quisque prosit, sed *quanti* quisque sit, ponderandum est [Cic., *Brut.*, 73 = De aceea trebuie să cântărim nu cât este de folositor fiecare, ci cât de valoros este (la ce grad de perfecţiune este)].
— Haec tu commoda tam beata, Furi, // Noli spernere nec putare *parvi* (Catullus, 23, 24, 25 = Această fericită bunăstare să n-o dispreţuieşti şi să n-o socoteşti fără valoare).
— Semper domos, villas, signa, tabulas vostras *pluris* quam rem publicam fecistis (Sal., *Cat.*, 52, 5 = Totdeauna aţi socotit mai de preţ casele, moşiile, statuile şi tablourile voastre decât republica).
— Togulam *pluris* emo (Mart., IV, 26 = Îmi cumpăr o toguliţă cu mai mare preţ).
— Vendidit vinum *quanti* ipse voluit (Petron., 43, 4 = A vândut vinul cu cât a vrut el).
— *Minoris* quam muscae sumus. Nos non *pluris* sumus quam bullae (Petron., 15 = Preţuim mai puţin decât o muscă. Nu valorăm mai mult decât o băşică de aer).

Determinările de preţ se pot exprima în limba latină şi prin cazul ablativ, mai ales când se exprimă preţul concret al unui lucru (vezi *Ablativul*).
Exemplu: Qui potius quam *auro* expendas; (Plt., *Merc.*, 487 = Cum ai putea s-o plăteşti mai degrabă decât cu aur?)

4) *Genitivul obiectiv* poate fi complement pe lângă verbele *impersonale* care exprimă un sentiment: (me) *miseret* (mi-e milă); (me) *paenitet* (mă căiesc); (me) *pudet* (mi-e ruşine); (me) *piget* (mă supăr); (me) *taedet* (mă dezgustă, mă plictiseşte).
Aceste verbe se construiesc cu acuzativul persoanei care trăieşte sentimentul, deci au subiectul logic în acuzativ (*Subiectul logic*), şi cu genitivul obiectului, exprimând cauza care provoacă sentimentul:

— *Fratris* me quidem pudet pigetque (Ter., *Ad.*, 391 = Mi-e ruşine şi sunt dezgustat de fratele meu).
— Iam te nil miseret, dure, tui dulcis *amiculi*? (Catullus, 30, 2 = Crudule, nu ţi-e milă deloc de prietenul tău?)
— Me quidem miseret *parietum* ipsorum atque *tectorum* (Cic., *Phil.*, II, 69 = Mi-e milă de pereţii înşişi şi de acoperişuri).
— Tamen me *tui* miseret (Cic., *Phil.*, II, 36 = Totuşi mi-e milă de tine).
— Num ... *senectutis* suae eum paeniteret? [Cic., *De sen.*, 19 = Oare... s-ar căi (ar fi nemulţumit) de bătrâneţea sa?]
— Neque me *militum* neque vos *ducis* paenituit (Tac., *Agr.*, 33, 10 = Nici eu nu m-am plâns de soldaţi, nici voi de comandant).
— Etiam illum qui libertatem publicam nollet tam proiectae servientium *patientiae* taedebat (Tac., *Ann.*, III, 65 = Chiar şi acela care nu admitea libertatea publică era dezgustat de răbdarea atât de josnică a unor sclavi).

5) *Genitivul posesiv* poate însoți verbul *esse* având înțelesul "este datoria", "este însuşirea cuiva", sau "este conform cu..."

— *Est adolescentis* maiores natu vereri (Cic., *De off.*, I, 34 = Este datoria unuui tânăr să respecte pe cei mai în vârstă);
— *Cuiusvis hominis est* errare (Cic., *Phil.*, XII, 5 = Este propriu oricărui om să greşească).
— In tranquillo tempestatem optare *dementis est* (Cic., *De off.*, I, 24 = Este caracteristic unui nebun de a dori furtună pe timp frumos).
— Non minus *est imperatoris* consilio superare quam gladio (Caes., *B. civ.*, I, 72, 2 = Nu este mai puțin potrivit pentru un comandant a învinge prin chibzuință decât prin sabie).
— *Fortium virorum est* magis mortem contemnere, quam odisse vitam (Q. Curt., V, 9, 6 = Este o însuşire a bărbaților viteji mai mult a disprețui moartea, decât a urî viața).

Genitivul complement al adjectivelor. Genitivul obiectiv determină şi adjectivele care exprimă:

a. *dorință sau aversiune:*

— ... *alieni* appetens, sui profusus (Sal., *Cat.*, V, 4 = ... lacom de bunul altuia, risipitor cu al său).
— ... natura mortalium avida *imperii*... (Sal., *Iug.*, VI, 3 = .. firea oamenilor dornică de putere...).
— Cupidissimus *litterarum* fuit [C. Nep., *Cato.*, XXIV, 3 = A fost foarte dornic (iubitor) de literatură].
— Quare studiosos *Catonis* ad id volumen delegamus [C. Nep., *Cato.*, XXIV, 5 = De aceea pe cei doritori (de a cunoaşte pe) Cato, îi trimitem la această lucrare].
— ... prodigi *alieni*, contemptores *sui* (Tac., *Germ.*, 31, 3 = ... risipitori cu bunul altuia, nepăsători cu al lor).
— vulgus.. *cuiuscumque motus novi* cupidum (Tac., *Hist.*, I, 80, 11 = poporul dornic de orice nouă schimbare);

b. *pricepere, cunoaştere, ignoranță, participare*:

— ... nam et agricola sollers et *reipublicae* peritus ... fuit (C. Nep., Cato., XXIV, 5 = ... căci a fost în acelaşi timp un agricultor iscusit şi priceput în politică).
— ... aedis plenas *convivarum* (Plt., *Most.*, 378 = ... casa plină de musafiri).
— ... marsupium /// plenum *argenti* (Plt., *Rud.*, 547-548 = ... o pungă ... plină de argint).
— Legi litteras ... plenas *humanitatis, officii, diligentiae* (Cic., *Ad fam.*, III, 9 = Am citit scrisoarea plină de politețe, de zel şi bunăvoință).

— ... haud ignara et non incauta *futuri* (Hor., *Sat.*, I, 1, 35 = ... cunoscătoare şi prevăzătoare a viitorului).

— Terentius Varro peritissimus *linguae Latinae* et *omnis antiquitatis* fuit (Quint., X = Terentius Varro a fost foarte bun cunoscător al limbii latine şi al întregii antichităţi).

— ... nam et universi *servitutis expertes* ... [Tac., *Agric.*, 30, 4 = ... căci toţi (sunt) necunoscători ai sclaviei... (nimeni nu cunoaşte sclavia)].

— Capito, *humani divinique iuris sciens...* (Tac., *Ann.*, III, 70 = Capito, cunoscător al dreptului uman şi divin...

— Ipse dominus dives *operis* et *laboris* expers (Plt., *Amph.*, 170 = stăpânul bogat, scutit de muncă şi osteneală).

c. *aducere aminte sau uitare:*

— *Beneficii accepti* esto memor (Cato., *Sent.*, 50 = Să-ţi aduci aminte de binefacerea primită).

— ... veterani *pristinae virtutis* memores (Sal., *Cat.*, LX, 3 = ... veteranii amintindu-şi de vechea lor vitejie).

— Omnes cives hominem immemorem *beneficii* oderunt (Cic., *De off.*, II, 28, 63 = Toţi cetăţenii urăsc pe omul care uită de binefacere);

d. *pe lângă adjective la superlativ*:

— Disertissime Romuli *nepotum* (Catullus, 49 = Tu, cel mai elocvent dintre nepoţii lui Romulus).

— Ait fuise *navium* celerrimus (Catullus, 4, 2 = Spune că a fost cea mai iute dintre corăbii.

— *Horum omnium* fortissimi sunt Belgae (Caes., *B.G.*., I, 1 = Dintre toţi aceştia, cei mai viteji sunt belgii).

— Semper ego optarem pauperrimus esse *bonorum* (Hor., *Sat.*, I, 1, 79 = Eu aş dori să fiu foarte sărac în aceste bunuri);

e. *după participiul prezent al verbelor tranzitive:*

— (Catilinae) corpus patiens *inediae, algoris, vigiliae* ... erat [Sal., *Cat.*, V, 3 = corpul (lui Catilina) era răbdător la foame, frig, veghe];

f. *pe lângă adverbe*:

— Ubi sum? *Nusquam gentium* (Plt., *Merc.*, 606 = Unde sunt? Nicăieri).

— *Ubi* istuc est terrarum *loci*? (Plt., *Asin.*, 32 = În ce loc al lumii este acesta?)

— *Ubinam gentium* sumus? (Cic., *In Cat.*, I, 9 = La ce neam ne aflăm? (unde suntem?)

— qui *ubicumque terrarum* sunt, ibi est omne reipublicae praesidium (Cic., *Phil.*, II, 44 = ... care în orice parte a lumii ar fi, acolo este sprijinul republicii).
— Plerique mortales ... *satis ingenii* habent aut simulant (Sal., *Ep. ad Caes.*, I, 7, 919 = Cei mai mulţi oameni ... au sau se prefac că au destulă minte).

CONCLUZII ASUPRA SINTAXEI GENITIVULUI

1. Precum s-a văzut, valorile genitivului adnominal şi adverbal sunt aceleaşi, chiar dacă în plan sintactic un cuvânt la genitiv poate juca fie rol de atribut, fie rol de complement.

2. Dată fiind polivalenţa funcţională a genitivului şi caracterul abstract al valorilor sale, unele dintre acestea sunt susceptibile de interpretare diferită: de exemplu, genitivul materiei este integrat de unele gramatici în sfera explicativului, de altele în cea a partitivului; genitivul după verbele acuzării este integrat fie în explicativ, fie în genitivul relaţional. De asemenea, un context dat poate lăsa loc dubiului în analiză: în *cupiditas regni* se poate recunoaşte fie un genitiv de relaţie, fie unul obiectiv.

Genitivul latinesc nu poate fi totdeauna tradus prin genitiv în limba română; adeseori trebuie tradus cu ajutorul prepoziţiilor:
— partitiv, cu *dintre*: optimus *hominum* = cel mai bun dintre oameni;
— explicativ, cu *de*: *piperis* cucullus = pungă de piper;
— obiectiv, cu *de*: amor *patriae* = dragostea de patrie;
— materiei (conţinutului), cu *de*: marsupium *argenti* = pungă de argint.

3) Necesitatea preciziei în exprimare, grija de a evita confuziile a dus la situaţii de înlocuire a genitivului cu acuzativul sau ablativul precedate de prepoziţii, chiar la scriitorii clasici.

Astfel, alături de genitivul materiei găsim ablativul cu prepoziţie: signum *ex ebore* pulcherrimum (Cic., *Brut.*, 73 = o statuie de fildeş foarte frumoasă).

Alături de genitivul obiectiv găsim acuzativul cu prepoziţie: Neminem huic praefero... in *patriam* amore (C. Nep., VIII, 1 = Pe nimeni nu pun mai presus de acesta... în privinţa iubirii *de patrie*).

Paralel cu genitivul partitiv era folosit ablativul cu prepoziţia *ex*: unus *e multis* (Cic., *Brut.*, 79, 274), ca şi: unus *multorum*.

4) Acest proces de exprimare a raporturilor sintactice cu ajutorul prepoziţiilor se extinde în latina populară şi în limbile romanice ca o consecinţă a pierderii desinenţelor cauzale. Aşa se explică genitivul francez cu *de* (ex. în genitivul explicativ: la ville de Paris, le sentiment de bonheur) şi formele similare româneşti: sentimentul de mândrie, în loc de *sentimentul mândriei*, sau posesivul: *proprietar de casă*, în loc de *proprietar al casei*.

DATIVUL

Dativus casus este numit astfel deoarece el arată persoana căreia i se atribuie ceva (*do, dare* = a da). Dativul poate arăta scopul acțiunii verbale sau indica ființa în interesul ori în dauna căreia se îndeplinește lucrarea exprimată de verb, sau căreia i se atribuie o însușire. Dativul poate determina verbe, adjective și interjecții, având variate valori.

1) **Dativul de atribuire** sau adresare răspunde la întrebarea *cui*? și determină:

a. *Verbe tranzitive* active sau pasive, însoțind uneori acuzativul obiectului direct, ca în limba română:

— Ea cotidie... dat *mihi* coronas (Plt., *Aul.*, 25 = Ea *îmi* dă zilnic coroane de flori).
— = *Homini misero* plus quingentos colaphos infregit *mihi* (Ter., *Ad.*, 199 = Nenorocitului de mine mi-a trântit mai mult de cinci sute de palme).
— Quando enim *huic homini* ac *liberis* eius, quando omnes mei gratiam referent? (Cic., *Post red. in sen.*, 24 = Când toți ai mei vor aduce mulțumiri acestui om și copiilor lui?)
— *His legationibus* responsum est... (T. Liv., XXXI, 2 = Acestor solii li s-a răspuns...).
—... roganti *Metti* imperat Tullus (T. Liv., I, 26 = ... lui Metius, care îl întreba, îi poruncește Tullus).
— Maxima debetur *puero* reverentia (Iuv., XIV, 47 = Copilului îi datorăm cel mai mare respect).

b) *Verbe intranzitive* în latinește, dar tranzitive în limba română ca: *suadeo* = a sfătui, *persuadeo* = a convinge, *invideo* = a invidia, *parco* = a cruța, *faveo* = a ajuta, *studeo* = a iubi (a năzui spre ceva), *ignosco* = a ierta etc.:

— Omnes natura parit liberos // Et omnes *libertati* natura student (Plt., *Aul.*, 809-810 = Natura pe toți îi naște liberi și toți din fire năzuiesc spre libertate).
—... *litteris* studere incipit (Cic., *Post red. in sen.,* 14 = ... începe să studieze literatura).
—... cives enim *civibus* parcere aequum censebat (C. Nep., *Tras.*, 2, 2, 6 = ... căci socotea drept ca cetățenii să cruțe pe cetățeni).
— An *Trebonio* persuasi? (Cic., *Phil.*, II, 27 = Oare l-am convins pe Trebonius?)
— Invidetur *praestanti florentique fortunae* (Cic., *De or.*, II, 210 = Se invidiază o situație înaltă și înfloritoare).
— Invideo *tibi* (Cic., *Ad fam.*, VIII, 4 = Te invidiez).
— *Tibi* favemus (Cic., *Brut.*, 97 = Noi îți ținem partea).
— *Festinationi* meae *brevitatique* litterarum ignosces (Cic., *Ad Att.*,

IX, 6 = Vei ierta graba mea şi scurtimea scrisorii).
— ... (Germanii) *agriculturae* non student ... (Caes, *B.G.*, VI, 22 = ... nu se ocupă de agricultură).
— = At vos, *exiguo pecori* furesque lupique // Parcite ... (Tib., I, 35 = Dar voi, hoţi şi lupi, cruţaţi turma mică).
—... male *ominatis* parcite *verbis* (Hor., *Od.*, III, 14, 11 = ... feriţi-vă de cuvinte rău prevestitoare).
— Primum ignosce *patrio dolori* (T. Liv., 48, 4 = Mai întâi iartă durerea de tată).
— Unde potest avidus captae leo parcere *praedae*? (Mart., I, 4 = Cum ar putea lacomul leu să cruţe prada prinsă?).

c) *Verbele compuse cu prepoziţiile: ad, ante, cum (con-), in, inter, ob, post, prae, sub* şi *super*, dacă nu se repetă prepoziţia devenită preverb:

— Etiam tu quoque adsentaris *huic*? (Plt., *Amph.*, 702 = Şi tu o linguşeşti?)
— Lucrum praeposui *sopori* et *quieti* (Plt., *Rud.*, 916 = Am pus câştigul mai presus de somn şi linişte).
— Praestat honesta mors *turpi vitae* (C. Nep., *Chabr.*, 4, 3 = E mai de dorit o moarte onorabilă decât o viaţă ruşinoasă).
— De Vennonianis rebus *tibi* assentior (Cic., *Ad Att.*, VII, 13 = În problemele lui Venonius sunt de aceeaşi părere cu tine).
—... (Magnitudo animi) qui preferret mortem *servituti* (Cic., *Phil.*, XII, 2 = ... (curajul) care va prefera sclaviei moartea).
— Ego vos hortari tantum posssum ut amicitiam *omnibus rebus humanis* anteponatis (Cic., *De am.*, V, 17 = Eu atât pot să vă sfătuiesc: să puneţi prietenia înaintea tuturor lucrurilor omeneşti).
— Est autem unus dies bene... actus... *immortalitati* anteponendus (Cic., *Tusc.*, V, 5 = O singură zi trăită bine trebuie pusă mai presus de nemurire).
—... qui *summo magistratui* praeerat (Caes., *B.G.*, I, 16 = ... care era în fruntea celei mai înalte magistraturi).
—... Neque *illi* tamen ad cavendum dolus aut astutiae deerant (Sal., *Cat.*, XXVI, 2 = Pentru a se păzi, acestuia nu-i lipsea nici viclenia, nici iscusinţa).
—... omnis homines, qui sese student praestare *ceteris animalibus* (Sal., *Cat.*, I, 1 - ... toţi oamenii care năzuiesc să stea mai presus de celelalte vieţuitoare).
— Congestis undique *saccis* // indormis (Hor., *Sat.*, I, 1 = Dormi pe sacii cu bani adunaţi de pretutindeni).
— *Principiis* obsta (Ov., *Rem. am.*, I, 91 = Împotriveşte-te începuturilor).
— Personam *capiti* // detrahet illa tuo (Mart., III, 43, 4 = Va trage jos de pe capul tău masca.

d. *Dativul cu esse* sau *dativul posesiv* arată persoana sau, prin însufleţire, lucrul posesor. Această sintagmă, asemănătoare cu expresiile *mi-e dor, mi-e milă* etc. din limba română, este echivalentă ca sens cu o prepoziţie în care predicatul verbal ar fi verbul *habere*, în locul lui *esse*, iar subiectul, cuvântul pus în dativ. Dativul posesiv are deci rol de subiect logic:

— *Huic* filia una *est* (Plt., *Aul.*, 23 = Acesta are o singură fiică).
— *Huic* item Menaechmo nomen *est* (Plt., *Men.*, 1096 = Acesta are de asemenea numele de Menaechmus).

De remarcat că în expresia "mihi nomen est" (eu am numele, mă numesc), numele se pune adeseori la dativ, prin atracţie de caz. Aceeaşi atracţie de poate observa şi în propoziţia următoare:

— Iuventus nomen fecit *Peniculo mihi* (Plt., *Men.*, 77 = Tineretul mi-a dat numele de Periuţă).
— Non enim *tibi* cum Pompeianis, sed cum universa republica bellum *est* [Cic., *Phil.*, XIII, 45 = Căci tu nu ai (nu porţi) război cu pompeianii, ci cu întreaga republică].
— Longe alia *mihi* mens *est* (Sal., *Cat.*, 52, 2 = Eu am cu totul altă părere).
— Suam *cuique* fortunam in manu esse (T. Liv., XXIV, 14 = Fiecare are în mână soarta proprie).
— Sed lis *est mihi* de tribus capellis (Mart., VI, 19, 2 = Dar eu am un proces pentru trei căpriţe).

2) **Dativul folosului sau al pagubei** (*commodi vel incommodi*) arată persoana în folosul sau în dauna căreia se îndeplineşte acţiunea verbului. Răspunde la întrebarea: pentru cine?

— *Mihi, tibi* atque *illi* iubebo iam adparari prandium (Plt., *Men.*, 174 = Voi porunci să se pregătească un prânz pentru mine, pentru tine şi pentru el).
— Verba fiunt *mortuo* (Ter., *Phorm.*, 1015 = Se fac vorbe pentru un mort).
— Non modo *proditori*, sed ne *perfugae* quidem locus in meis castris cuiquam fuit (Cic., *Ver.*, I, 98 = În tabăra mea n-a fost loc nu numai pentru nici un trădător, dar nici măcar pentru vreun transfug).
— His Caesar imperat ... frumentum *exercitui* (Caes., *B.G.*, V, 20 = Acestora Cezar le porunceşte ... grâu pentru armată).
— *Mihi* cane et *populo* (Cic., *Brut.*, 50 = Cântă pentru mine şi pentru popor).
— Non *omnibus* dormio (Cic., *Ad fam.*, VII, 24, 1 = Nu dorm pentru toţi - Nu am aceeaşi indulgenţă pentru toţi).
— At *nobis*, pax alma, veni... (Tibul., I, 2, 67 = Vino pentru noi, pace binefăcătoare).

— Vellunt *tibi* barbam lascivi pueri (Hor., *Sat.*, I, 3, 133 = Copii obraznici îţi smulg barba).
— ... qui societatem ... *novo populo* peterent (T. Liv., I, 9 = ... care să ceară alianţă pentru noul popor).
— Sed, ut sol, vox illa praeceptoris *universis* idem lucis calorisque largitur (Quint., I, 2 = Dar glasul profesorului, ca soarele, dăruieşte tuturor aceeaşi lumină şi căldură).
— Emi ergo nunc *puero* aliquot libra rubricata (Petr., 46, 7 = Am cumpărat acum pentru copil câteva cărţi de drept); (neutrum *librum* e folosit în latina populară în locul formei masculine *liber*).
— Sol *omnibus* lucet (Petr., 100 = Soarele străluceşte pentru toţi).
— Quicquid discis, *tibi* discis (Petron., 46, 8 = Orice înveţi, pentru tine înveţi).

3.a. **Dativul de scop** (*finalis*) este complementul arătând scopul pentru care se îndeplineşte acţiunea verbală. El este exprimat în general prin substantive abstracte: *auxilio* = ca ajutor, *dono* = în dar, *detrimento* = spre pagubă, *curae* = spre grijă, *solacio* = ca mângâiere etc., pe lângă verbe ca: *esse, habere, mittere, dare, vertere* etc.

— Id *solacio* est (Plt., *Amph.*, 643 = Aceasta este spre mângâiere).
— ... quod viro *esse* odio videas, tute tibi *odio* habeas (Plt., *Men.*, 111 = ... ceea ce ai vedea că este obiect de ură pentru soţul rău, tu însăţi ai socoti ca obiect de ură pentru tine).
— Suis *saluti* fuit (Caes., *B.G/*, VII, 50, 6 = A fost spre mântuire pentru ai săi).
— Dies *colloquio* dictus est (Caes., *B.G.*, I, 42, 3 = S-a stabilit o zi pentru convorbire).
— Locum *castris* deligit (Caes., *B.G.*, VII, 16 = Alege loc pentru tabără).
— ... (virtus) sola neque datur *dono* neque accipitur (Sal., *Iug.*, LXXXV, 38 = ... (virtutea) singură nici nu se dă ca dar, nici nu se primeşte).
— Qui labores... facile toleraverant, eis otium, divitiae, *oneri miseriaeque* fuere (Sal., *Cat.*, X, 2 = Pentru cei care au suportat uşor ostenelile, odihna şi bogăţiile au fost spre povară şi nenorocire).
— Mihi autem non minori *curae* est, *qualis* res publica post mortem meam futura, quam qualis hodie sit (Cic., *De am.*, XII, 43 = Mie nu-mi este spre mai puţină grijă cum va fi republica după moartea mea decât cum este astăzi).
— Multa poetarum veniat manus *auxilio* quae // Sit mihi... (Hor., *Sat.*, I, 4, 141-142 = Să vie ceata poeţilor care să-mi fie de ajutor).
— Vulgatior fama est *ludibrio* fratris Remum novos transiluisse muros (T. Liv., I, 7 = Este mai răspândită versiunea că Remus a sărit peste zidurile noi spre batjocorirea fratelui).

— Erat Sertorio cerva candida... Quae ipsi *magno usui* fuit (A. Gell., XV, 22 = Sertorius avea o cerboaică albă, care i-a fost de mare folos).

3.b. **Dativul dublu**. După cum s-a observat şi în unele exemple de mai sus, adeseori dativul final este însoţit şi de un dativ al persoanei interesate, formând împreună dativul dublu.

— De Tirone video *tibi curae* esse (Cic., *Ad Att.*, VII, 5 = Văd că ai grijă de Tiro).
— Devolant de tribunali ut *lictori auxilio* essent (T. Liv., II, 29 = Sar jos de pe tribună, ca să fie spre ajutorul lictorului).
— Mora eius diei satis creditur *saluti* fuisse *Urbi* atque imperio (T. Liv., XXII, 51 = Părerea generală este că zăbava acelei zile a fost spre mântuire Romei şi puterii romane).

4. **Dativul etic** (*ethicus*) arată o participare *morală* la acţiune din partea persoanei care vorbeşte. Acest complement este exprimat numai prin pronume personal (de obicei la persoanele I şi a II-a) şi se întrebuinţează mai mult în limba populară, familiară sau în poezie. Din punct de vedere logic, el poate lipsi din propoziţie.

— Quid tu *mihi* tristis es? (Plt., *Men.*, 607 = De ce-mi eşti trist?)
— Non potuisti magis per tempus *mihi* advenire, quam advenis (Plt., *Men.*, 139 = N-ai fi putut să-mi vii mai la timp decât vii).
— At *tibi* repente venit ad me Caninius (Cic., *Ad fam.*, IX, 2, 1 = Dar Caninius îţi vine pe neaşteptate la mine).
— Apud exercitum *mihi* fueris, inquit, tot annos? (Cic., *Pro Mur.*, 21 = Tu mi-ai putut rămâne, zise el, atâţia ani în armată?
— ... qui *mihi* accubantes in conviviis ... (Cic., *In Cat.*, II, 5, 10 = ... care stându-mi tolăniţi la ospeţe...).

5. **Dativul punctului de vedere** (*iudicantis*) arată persoana din punctul de vedere al căreia se face o afirmaţie.

— Miserrima istaec miseria est *servo bono* // ... si id vi verum vincitur (Plt., *Amph.*, 590-591 = Cea mai mare nenorocire este pentru un sclav bun ... dacă adevărul este învins prin forţă).
— Suum *cuique* pulchrum est (Cic., *Tusc.*, V, 63 = Pentru fiecare este frumos ceea ce e al său).
— *Mihi* quidem Scipio, quamquam est subito ereptus, vivit tamen, semperque vivet (Cic., *De am.*, XXVIII, 102 = În ce mă priveşte (pentru mine), Scipio, deşi a fost smuls pe neaşteptate, totuşi trăieşte şi va trăi totdeauna).
—Quintia formosa est *multis, mihi* candida longa // recta est (Catullus, 86 = Quintia este frumoasă în ochii multora, pentru mine este albă, lungă, dreaptă).

— Gomphi, primum oppidum Thessaliae est *venientibus* ab Epiro (Caes., *B. civ.*, III, 80, 1 = Gomphi este primul oraş al Tesaliei pentru cei ce vin din Epir).
— *Animo cupienti* nihil satis festinatur (Sal., *Iug.*, LXIV, 6 = Pentru un suflet nerăbdător, nimic nu merge destul de repede).

6. **Dativul de agent** (*auctoris*) arată persoana pentru care există obligaţia de a îndeplini acţiunea exprimată de verb. El este subiect logic şi apare mai ales în preajma conjugării perifrastice pasive. Uneori este folosit, mai ales de poeţi, şi ca un complement de agent al verbelor la diateza pasivă, în locul ablativului.

— Pereundum est *mihi* (Plt., *Asin.*, 244 = Eu trebuie să pier).
— Faciundum este *mihi* illud... (Plt., *Amph.*, 891 = Trebuie să fac aceasta).
— Valde hercule *vobis* laborandum est ... (Cic., *Phil.*, XII, 4 = Mult trebuie să suferiţi voi).
— Putas utile fuisse ... scire *sibi* ... cum ignominia et dedecore esse pereundum? (Cic., *De div.*, II, 22 = Crezi că ar fi fost folositor ... să ştie ... că va muri în ruşine şi dezonoare?)
— *Caesari* omnia uno tempore erant agenda (Caes., *B.G.*, II, 20 = Cezar toate trebuie să le facă în acelaşi timp).
— ... (Puella) amata *nobis* quantum amabitur nulla (Catullus, 8, 5 = iubită *de noi* cât nu va mai fi iubită alta).
— Nam ut *tibi* ambulandum, ungendum, sic *mihi* dormiendum (est) [Cic., *Ad Att.*, IX, 7 = Căci după cum tu trebuie să te plimbi şi să te freci cu ulei, tot aşa eu trebuie să dorm (am nevoie să)].
— Suo *cuique* iudicio utendum est (Cic., *De nat. deor.,* III, 1 = Fiecare trebuie să urmeze propria sa judecată).
— ... omnes consulares, qui *tibi* persaepe ad caedem constituti fuerunt (Cic., *In Cat.,* I, 7, 16 = ... toţi foştii consuli care au fost hotărâţi de tine pentru a fi omorâţi; *tibi* - dativul în locul ablativului).
— Pangentur carmina nobis (Mart., III, 38, 6 = Vor fi compuse de noi poezii).

7. **Dativul complement al adjectivelor** răspunde la întrebările *cui? pentru cine?*. Dativul poate determina adjective care exprimă:

a. *sentimente de bunăvoinţă sau duşmănie*:

— Quid *mihi* molestus? (Plt., *Merc.*, 767 = De ce mă plictiseşti?)
— ... *tibi* quam fidelis fuerim (Plt., *Mil.*, 1364 = ... cât de credincios ţi-am fost).
— *Sibi* inimicus magis quam *aetati tuae* (Plt., *Men.*, 675 = Duşman pentru sine mai degrabă decât pentru vârsta ta).
— Otium, Catulle, *tibi* molestum est (Catullus, 51 = Trândăvia e păgubitoare pentru tine).

— Unum genus est adversum infestumque *nobis* (Cic., *Pro Mil.*, II, 3 = O singură clasă îmi este adversară şi duşmănoasă).
— Stoici censent sapientes *sapientibus* etiam *ignotis* esse amicos (Cic., *De nat. d.*, I, 121 = Stoicii cred că înțelepții sunt prieteni cu înțelepții chiar dacă sunt necunoscuți).
— ... si inimicissimus essem *C. Caesari*... (Cic., *De prov. cons.*, 40 = .. dacă aş fi foarte duşmănos față de Cezar).
— Pax *multitudini* tamen gratior fuit quam *patribus* (T. Liv., I, 15 = Pacea a fost mai plăcută mulțimii decât nobililor).
— ... genus humanum *potentibus* infidum, *sperantibus* fallax (Tac., *Hist.*, I, 22, 7 = ... un neam de oameni necredincios față de cei puternici şi înşelător față de cei care speră);

b. *folos sau pagubă*:

— Ego, quod existimabam nos neque *reipublicae* utiles neque praesidio esse posse, ... litteras misi (Cic., *Ad Att.*, 12 = Eu am trimis scrisoarea, pentru că am socotit că noi nu putem nici să fim folositori republicii, nici de ajutor).
— Populus Romanus didicit nihil esse *homini Romano* foedius servitute (Cic., *Phil.*, XII. 16 = Poporul roman a învățat că pentru un roman nimic nu este mai îngrozitor decât sclavia);

c. *asemănare sau deosebire*:

— Nam ego hominem *homini* similiorem numquam vidi alterum (Plt., *Men.*, 1088 = Căci eu niciodată nu am văzut un om mai asemănător cu alt om...).
— ... ne quid simile *huic* esto (Hor., *Sat.*, II, 3, 21 = să nu fie ceva asemănător acestuia).
— Iam vero videtis nihil esse *morti* tam simile quam somnum (Cic., *De sen.*, 81 = Într-adevăr, vedeți că nimic nu este aşa de asemănător cu moartea ca somnul).
— O rem minimem aptam *meis moribus!* (Cic., *Ad Att.*, V, 10 = Ce situație nepotrivită cu firea mea!);

d. *apropiere sau depărtare*:

— Flamma *fumo* est proxuma (Plt., *Curc.*, 53 = Flacăra este aproape de fum).
— Erant Menapii propinqui Eburonum *finibus* (Caes., *B.G*, VI, 5, 4 = Menapii erau vecini cu hotarele eburonilor).
— Belgae proximi sunt *Germanis* (Caes., *B.G.*, 1, 3 = Belgii sunt foarte apropiați de germani).
— = ... quanto quis *servitio* promptior ... (Tac., *Ann.*, I, 2 = ... cu cât cineva era mai înclinat spre sclavie).
— Pronum *deterioribus* principem exstimulabant (Tac., *Agr.*, 41, 15 = Îmboldeau pe împăratul înclinat spre rele).

8. **Dativul după interjecții**. Ca și în limba română, dativul poate avea și funcția de complement al interjecției.

— Vae *capiti tuo!* (Plt., *Men.*, 418 = Vai de capul tău!)

CONCLUZII ASUPRA SINTAXEI DATIVULUI

1) Funcția sintactică a dativului este întreită: de a arăta atribuirea și adresarea, scopul acțiunii sau persoana în interesul sau în dauna căreia se face acțiunea exprimată de verb, funcție moștenită în parte de limba noastră. Ca funcție primordială trebuie socotită cea de atribuire.

2) Ca și în cazul genitivului, interpretarea unui dativ într-un context dat poate fi anevoioasă: uneori este greu de distins, spre exemplu, un dativ de interes de un dativ etic. Dar traducerea textului nu are în general de suferit de pe urma acribiei filologice.

3) Dativul latinesc nu corespunde totdeauna unui dativ din limba română; adeseori, el trebuie tradus cu ajutorul unei prepoziții, mai ales cu prepoziția *pentru*.

4) Dativul mai poate servi și pentru a exprima subiectul logic în construcții asemănătoare cu expresiile românești: *mi-e dor, mi-e milă.*

5) Dativul adnominal (complement al adjectivelor), secundar față de cel adverbal, are aceleași valori ca și acesta din urmă. Unele adjective care cer dativul se pot construi și cu genitivul, fără deosebire de sens: *similis tibi* / *similis tui*. De asemenea, dativul poate fi concurat de acuzativ precedat de *ad*: *utilis alicui* / *utilis ad aliquid.*

6) Această ezitare în folosirea cazurilor (dativul sau acuzativul cu *ad*) apare și în limba română, unde folosirea acuzativului precedat de prepoziția *la* îndeplinește adeseori funcția dativului în exemple ca: *dă apă la cai* sau *corb la corb nu-și scoate ochii.*

ACUZATIVUL

Termenul *accusativus* (*casus*) este derivat de la substantivul *causa*, cuvânt care a fost la origine un termen juridic: *causa* era procesul care se pleda în fața tribunalului (de aici provin verbele *causari* și *accusare* = a învinui).

Acuzativul arată deci ființa sau lucrul afectat, atins în mod direct de conceptul verbal, cu alte cuvinte arată persoana sau lucrul asupra căruia se exercită în mod nemijlocit acțiunea verbală. Numele acestui caz arată că cea mai veche funcție a acuzativului este aceea de obiect direct după verbele tranzitive, fie ele active sau deponente. Dar în limba latină, ca și în limba română,

acuzativul are mai multe funcții sintactice, care nu se pot reduce la o formulă unică. Diferitele valori sintactice exprimate de acuzativ se pot grupa în jurul a două funcții principale:

— complement direct;

— complement circumstanțial arătând extinderea acțiunii în timp și spațiu.

I. ACUZATIVUL - COMPLEMENT DIRECT

1. **Acuzativul ca obiect direct** poate determina următoarele tipuri de verbe:

a. *verbe tranzitive*, adică verbele a căror acțiune trece direct (*transire*) asupra unei ființe sau asupra unui lucru. În general, în latinește sunt tranzitive cam aceleași verbe ca și în limba română, unele având în același timp și întrebuințare tranzitivă și intranzitivă. (Ca ilustrare a acestui fenomen, să se compare valoarea verbului *a bate* în limba română în expresiile *a bate un cui* și *bate vântul.*):

— *Certa* amittimus, dum *incerta* petimus (Plt., *Pseud.* 685 = Pierdem cele sigure, în timp ce căutăm cele nesigure).

— Hoc tempore // obsequium *amicos,* veritas *odium* parit (Ter., *Andr.*, 67-68 = În timpul acesta, îngăduința îți aduce prieteni, adevărul, ură).

— Virtus et conciliat *amicitias* et conservat (Cic., *De am.*, XXVII, 100 = Virtutea face să se nască prietenia și o păstrează).

— Absentem qui rodit *amicum* ... hic niger est (Hor., *Sat.*, I, 4, 81-85 = Cel care critică pe prietenul absent este un om negru la suflet).

— Manus *manum* lavat (Petron., 46, 1 = O mână spală cealaltă mână).

— Vulpes *pilum* mutat, non *mores* (Suet., *Vesp.*, 16 = Vulpea își schimbă părul, nu năravurile).

— Ecce iterum nigros corrodit lividus *ungues* (Mart., IV, 27 = Iată, vânăt de mânie, din nou își roade unghiile negre);

b. *verbe intranzitive în limba română, dar tranzitive în latinește*, ca: *metuo, timeo, vereor* (a se teme); *fugio* (a fugi de); *caveo* (a se păzi de); *vito, evito* (a evita, a se feri de) etc.

— Nec *calor* nec *frigus* metuo, neque *ventum*, neque *grandinem* (Plt., *Merc.*, 860 = Nu mă tem nici de căldură, nici de frig, nici de vânt, nici de grindină - Se va observa că Plautus folosește aici substantivul *calor* ca și cum ar fi neutru).

— Metuo *insidias* (Cic., *Brut.*, 74 = Mă tem de curse).

— Nos autem ... satisfacere reipublicae videmur, si istius *furorem* ac *tela* vitemus (Cic., *In Cat.*, I, 2 = Nouă ni se pare că facem destul pentru republică, dacă ne ferim de nebunia și armele acestuia).

— *Hunc*, tu Romane, caveto (Hor., *Sat.*, 1, 4, 85 = De acesta, tu, romane, să te ferești).

— Timeo *Danaos* et dona *ferentes* (Verg., *Aen.*, II, 49 = Mă tem de danai, chiar dacă aduc daruri).
— Quis fortunae *mutationes* ... satis mirari queat? (Vel. Paterc., II, 75, 2 = Cine ar putea să se mire destul de schimbările soartei?)
— Longe fugit quisquis *suos* fugit (Petron., 43, 4 = Departe fuge cel care fuge de ai săi);

c. *verbe deponente*:

— Non igitur *utilitatem* amicitia, sed utilitas secuta est (Cic., *De am.*, XIV, 51 = Aşadar, nu prietenia urmează folosul, ci folosul urmează prietenia).
— Gloria ... *virtutem* tamquam umbra sequitur (Cic., *Tusc.*, I, 109 = Gloria ... urmează virtutea ca o umbră).
— Sum Cn. Pompei *virtutem* et animi *magnitudinem* admiratus (Cic., *De prov. cons.*, 27 = Am admirat virtutea şi măreţia sufletească a lui Pompei).
— Imitantur *hamos* dona (Mart., V, 18, 8 = Darurile imită undiţele).

2. **Acuzativul dublu** constă dintr-un acuzativ al persoanei ca obiect direct şi un acuzativ al lucrului sau al acţiunii însoţind pe cel al persoanei; al doilea acuzativ îndeplineşte uneori funcţia de nume predicativ. Pot fi urmate de acuzativul dublu verbele care înseamnă:

a. *a face, a numi, a considera, a socoti*:

— Eam *laudem* hic ducit *maximam* (Ter., *Ad.*, 18 = Această laudă el o socoteşte foarte mare).
— *Viros* eos ... *magnos* arbitrabar (Cic., *Ad fam.*, IV, 3, 7 = Pe acei bărbaţi îi socoteam măreţi).
— Necessitudo etiam *timidos fortes* facit (Sal., *Cat.*, LVIII, 19 = Nevoia îi face viteji chiar şi pe cei fricoşi); (*timidos* - acuzativul persoanei; *fortes* - nume predicativ pe lângă *facit*).
— *Dictatorem* Albani *Mettium Fufetium* creant (T. Liv., I, 22 = Albanii îl numesc dictator pe Metius Fufetius).
— Ego *hanc primam* et *praecipuam causam* arbitror ... (Tac., *Dial. de or.*, 32 = Eu aceasta o socotesc prima şi cea mai importantă cauză).

b. *a cere, a ruga, a învăţa* (pe altul):

— *Milesios navem* poposcit ... (Cic., *Verr.*, I, 86 = A cerut milesienilor o corabie).
— *Hos* ego ... de republica *sententiam* rogo (Cic., *In Cat.*, I, 4, 9 = Acestora ... le cer părerea despre republică).
— Interim cotidie Caesar *Haeduos frumentum* flagitare (Caes., *B.G.*, I, 16 = Cezar zilnic cerea de la hedui grâul).
— .. ut *pueros elementa* docentem occupet (Hor., *Ep.*, I, 20, 17 = .. să te ia să înveţi pe copii buchile).

— *Iovem aquam* orabant ... (Petron., 44, 18 = Se rugau lui Iupiter pentru apă).
— Numquam *divitias deos* rogavi (Mart., IV, 77 = Niciodată n-am cerut bogății de la zei).

3. **Acuzativul intern** este complementul cerut de unele verbe intranzitive, cu care este înrudit ca formă și ca sens, sau numai ca sens. Complementul direct intern exprimă conținutul acțiunii verbului intranzitiv:

a. *acuzativ intern din aceeași rădăcină cu verbul*:

— Mirum ... *somnium somniavi* (Plt., *Rud.*, 597 = Am visat un vis minunat).
— *Cantilenam* eandem *canis* (Ter., *Phorm.*, 495 = Tu cânți același cântec).
— ... vivere ... eam ... *vitam* quae est sola vita nominanda (Cic., *De sen.*, 77 = ... a trăi ... o astfel ... de viață care singură merită să fie numită viață).

b. *acuzativ intern din aceeași sferă semantică cu verbul:*

— ... dum *edormiscat* unum *somnum* (Plt., *Amph.*, 697 = ... până să doarmă un somn).
— Sola sibi, semper longam incomitata videtur /// *Ire viam* ... (Verg, *Aen.*, IV, 467-468 = I se pare că singură, neînsoțită de nimeni, merge cale lungă).

4. **Acuzativul de relație** este complementul unor verbe intranzitive, arătând, limitativ, în ce privință se îndeplinește acțiunea unui verb sau există calitatea unui adjectiv. El se exprimă:

a. prin neutrul pronumelor demonstrative: *id* = în această privință; *quod* = în ce privește faptul că:

— ... *quod* non argentum, *quod* non tibi misimus aurum (Mart., 50 = ... în ce privește faptul că nu ți-am trimis argint și aur).

b. prin substantive denumind părți ale corpului omenesc; aceasta este o construcție mai mult poetică, neîntâlnită la Plautus, Cicero și Caesar. Fiind considerat ca o imitație a construcției similare din limba greacă, a fost denumit *accusativus graecus*:

— ... perculsae *corda* tua vi (Lucr., 1, 13 = ... lovite în inimă de forța ta).
— ... non contecta levi nudatum *pectus* amictu (Catullus, 64, 64 = ... neacoperită la piept cu haina ușoară).
— ... *omnia* Mercurio similis *vocemque coloremque* // Et *crines* flavos et *membra* decora iuventa (Verg., *Aen*, IV, 558-559 = ...

asemănător lui Mercur în toate, la glas şi la culoare, la părul galben şi la trupul strălucitor de tinereţe).

— ... miles ... fractus *membra* labore (Hor., *Sat.*, I, 1, 5 = ... soldatul ... cu trupul frânt de oboseală).

— ... multa gemens magnoque *animum* labefactus amore (Verg., *Aen.*, IV, 395 = ... gemând mult şi cu inima sfâşiată de mare iubire).

— Illinc cucullo prospicit *caput* tectus (Mart., V, 14, 6 = De acolo priveşte acoperit pe cap cu o glugă).

— ... qui recitat lana *fauces* et *colla* revinctus (Mart., VI, 41 = ... cel care recită legat cu lână la gât).

— contectus *humeros* ferina pelle (Tac., *Ann.*, II, 13 = acoperit pe umeri cu blana unui animal sălbatic).

5. **Acuzativul exclamativ** arată persoana sau lucrul care este obiectul exclamaţiei.

— Heu *me miserum!* (Plt., *Merc.*, 624 = Vai, nenorocitul de mine!)

— O Iupiter, // *hancine vitam! hoscin mores! hanc dementiam!* (Ter., *Ad.*, 757-758 = O, Iupiter, ce viaţă, ce moravuri, ce nebunie!)

— O *urbem venalem* et mature *perituram!* (Sal., *Iug.*, XXXV, 10 = O, oraş de vânzare, care vei pieri în curând!).

— O *tempora, o mores!* (Cic., *In Cat.*, I, 2 = O, timpuri, o, moravuri).

— O praeclarum *custodem* ovium lupum! (Cic., *Phil.*, III, 27) = Grozav paznic de oi, lupul!

— O *homines* ad servitutem *paratos!* (Tac., *Ann.*, III, 65 = O, oameni gata pentru robie!)

6. **Acuzativul cu funcţie de subiect logic** se foloseşte în următoarele cazuri:

a) pe lângă verbele impersonale ale afectului (v. *Genitivul obiectiv*):

— *Me* haud paenitet (Plt., *Aul.*, 434 = Nu mă căiesc).

— Cuius facti celerius *Athenienses* quam *ipsum* paenituit (C. Nep., *Cimon*, V, 2 = Atenienii s-au căit de această faptă mai degrabă decât el).

— Neque enim decet *te* ornatum uberrimis artibus ... numerari in vulgo patronorum (Cic., *Brut.*, 97 = Căci, nu ţi se cade să fii socotit în mulţimea avocaţilor, tu cu spiritul împodobit prin cele mai preţioase cunoştinţe).

— Deflere non *te* vernulae pudet mortem? (Mart., V, 37, 20 = Nu ţi-e ruşine să plângi moartea unei sclave?)

b) în acuzativul cu infinitiv. (vezi *Completiva infinitivală*)

7. Acuzativul ca subiect gramatical şi ca nume predicativ apare în propoziţia completivă infinitivală. (vezi *Completiva infinitivală).*

II. ACUZATIVUL CU FUNCȚIE DE COMPLEMENT CIRCUMSTANȚIAL

Acesta exprimă extinderea acțiunii verbale în spațiu și în timp.

ACUZATIVUL EXTINDERII ÎN SPAȚIU

Este un complement circumstanțial de loc care poate avea următoarele valori:

1. **Acuzativul direcției** este complementul circumstanțial care determină verbe de mișcare și arată ținta spre care se îndreaptă acțiunea verbului. Răspunde la întrebarea *quo?* = încotro? El poate fi exprimat în mai multe feluri:

a) însoțit de prepoziția *in*:

— *In patriam* redeamus ambo (Plt., *Men.*, 1152 = Să ne întoarcem în patrie amândoi).
— Repulsi ab equitatu se *in silvas* abdiderunt (Caes., *B.G.*, V, 10 = Respinși de cavalerie, s-au ascuns în păduri).
— Venisti paulo ante *in senatum* (Cic., *In Cat.*, I, 7, 16 = Ai venit puțin mai înainte în senat).
— Magonem cum classe sua... *in Hispaniam* mittunt (T. Liv., XXIII, 32, 11 = Pe Mago îl trimit cu flota sa în Spania).
— Ita sic armatus *in Tiberim* desiluit (T. Liv., II, 10 = Astfel înarmat a sărit în Tibru).

b) însoțit de prepoziția *ad* sau *apud*, pentru a arăta ființa sau zona din preajma unei localități către care se îndreaptă acțiunea verbală:

— Ego ibo *ad medicum* (Plt., *Men.*, 996 = Eu voi merge la medic).
— Nescio quoia vox *ad aurem* mihi advolavit (Plt., *Merc.*, 864 = Nu știu ce glas mi-a zburat la ureche).
— In Galliam ulteriorem contendit et *ad Genavam* pervenit (Caes., *B.G.*, I, 7 = Se îndreaptă spre Galia transalpină și ajunge la Geneva).
— Equites a Q. Atrio *ad Caesarem* venerunt (Caes., *B.G.*, V, 10 = Au venit călăreți de la Q. Atrius la Cezar).
— Caesar *ad portum* Itium cum legionibus pervenit (Caes., *B.G.*, V, 5 = Cezar a ajuns cu legiunile la portul Itium).

c) fără prepoziție, când circumstanțialul de loc este exprimat prin nume de orașe, de insule mici, precum și prin substantivele *domus, humus* și *rus*; acestea mențin construcția inițială a acuzativului direcției fără prepoziție:

— Quamobrem nunc *Epidamnum* venimus? (Plt., *Men.*, 230, = De ce am venit acum la Epidamnus?

— ... nam *rus* ut ibat forte ... (Plt., *Men.*, 63 = ... căci cum mergea din întâmplare la țară...).
— Me a portu praemisit *domum* (Plt., *Amph.*, 195 = Pe mine din port m-a trimis înainte acasă).
— Kalendis sextilibus veni *Syracusas* (Cic., *Phil.*, I, 7 = La 1 august am venit la Siracusa).
— *Romam* vade, liber (Mart., III, 4 = Carte, mergi la Roma).
— Cenit *Athenas* philosophus Athenodorus (Plin., *Ep.*, VII, 10 = A venit la Atena filozoful Atenodorus).

2. **Acuzativul spațiului parcurs** sau al distanței între două puncte se exprimă fără prepoziție.

— ... si tu ... ex istoc loco // *Digitum* transvorsum aut *unguem latum* excesseris ... (Plt., *Aul.*, 56-57 = ... dacă ... vei pleca de aici distanță de un deget sau cât un lat de unghie...).
— *Milia* passuum *tria* ab eorum castris castra ponit (Caes., *B.G*, I, 22, 5 = Așază tabăra la trei mii de pași de tabăra lor).
— Huius Hercyniae silvae ... latitudo novem dierum *iter* ... patet (Caes., *B.G.*, VI, 25, 1 = Lățimea pădurii Hercinia se întinde cale de nouă zile).
— Circiter *passus sescentos* ab his castris idoneum locul delegit (Caes., *B.G.*, I, 49 = A ales un loc potrivit pentru tabără, departe de aceștia cam la șase sute de pași).

3. **Acuzativul complement al verbelor mișcării compuse** cu prepozițiile *ad, circum, praeter* și *trans*.

— *Graeciam exoticam // orasque Italicas* omnes // ... sumus circumvecti ... (Plt., *Men.*; 236-238 = Am vizitat Grecia Mare și toate țărmurile italice).
— Ipse reliquas *civitates* adit (Caes., *B.G.*, VIII, 38, 2 = El însuși merge la celelalte triburi).
— Caninius ... *munitiones* circumdare moratur (Caes., B.G., VIII, 34, 4 = Caninius ezită să înconjure fortificațiile).
— Nonnulli ... *fossam* transire et *maceriam* transcendere conantur (Caes., *B.G.*, VII, 70, 5 = Unii încearcă să treacă șanțul, alții, să treacă peste zid).
— ... cum omnes *regiones* Galliae Togatae Caesar percucurrisset (Caes., *B.G.*, VIII, 52, 1 = ... după ce Cezar a străbătut toate regiunile Galiei romane).
— ... ne extemplo transirent *flumen* (T. Liv., XXII, 45, 4 = ... să nu treacă fluviul numaidecât).
— Multa *senem* circumveniunt incommoda (Hor., *Ep. ad Pis.,* 169 = Multe necazuri îl împresoară pe omul bătrân).

. ACUZATIVUL EXTINDERII ÎN TIMP

Acesta este un complement circumstanțial de timp cu mai multe nuanțe:

Acuzativul duratei exprimă ddurata acțiunii indicate de verb. El se folosește în general fără prepoziție și poate răspunde la următoarele întrebări:

a. *quamdiu?* = cât timp?

— Pervigilat *noctes totas* ... // quasi claudus sutor domi sedet *totos dies* (Plt., *Aul.*, 72-73 = Veghează toate nopțile. Ca un cizmar șchiop șade acasă toată ziua).

— Ita *dies* circiter quindecim iter fecerunt (Caes., *B.G.*, I, 15, 5 = Au făcut un marș timp de aproape cinsprezece zile).

— Hunc sibi ex animo scrupulum qui se *dies noctesque* stimulat ac pungit, ut evellatis postulat. (Cic., *Pro Rosc. Am.*, VI, = El cere să-i scoateți din suflet această grijă care ziua și noaptea îl rănește și îl împunge).

— L. Tarquinius Superbus regnavit *annos* quinque et viginti (T. Liv., I, 60 = L. Tarquinius Superbus a domnit douăzeci și cinci de ani).

— Quinque *dies* aquam in os suum non coniecit (Petron., 43, 5 = Cinci zile n-a luat apă în gură).

b. *ex quo tempore?* sau *quam dudum?* = de când? de cât timp?

— Expectabam ibi iam *quartum diem* (Cic., *Ad Att.*, V, 10 = Aștept acolo de patru zile).

— Iam *annum* esuritio fuit (Petron., 44, 2 = Foametea dura de un an).

Acuzativul mai poate avea și funcția unui complement circumstanțial de cauză.

CONCLUZII ASUPRA SINTAXEI ACUZATIVULUI

1) Funcțiile sintactice ale acuzativului latin au fost păstrate în bună parte de limba română, atât funcția de complement direct după verbe tranzitive, cât și aceea de circumstanțial de timp, de loc și cauză.

2) Acuzativul a fost întrebuințat inițial fără prepoziție, nu numai în funcția de obiect direct, ci și ca determinare circumstanțială, situație menținută în construcția numelor de orașe și a substantivelor *domus, humus* și *rus*. Prepozițiile s-au introdus din necesitatea de a spori precizia exprimării.

3) Prepoziția *in* urmată de acuzativ poate arăta următoarele:

a) subiectul pătrunde înăuntrul obiectului către care se îndreaptă acțiunea:

— Cur non intro eo *in nostram domum?* (Plt., *Amph.*, 409 = De ce nu intru aici în casa noastră?)

b) numai direcția:

— Pompeius ... *in Sardiniam* cum classe venit (Cic., *De imp. Cn. Pomp.*, 35 = Pompeius a venit cu flota în Sardinia).

c) cu nume de ființe exprimă o idee de adversitate:

— Ipse ... *in Morinos* proficiscitur (Caes., *B.G.*, IV, 21, 3 = El ... pleacă împotriva morinilor).

4) Deosebirea dintre construcția numelor de orașe și numelor de țări pentru a exprima direcția se menține și în limbile romanice:

— *In Italiam* venit = A venit *în* Italia.
— *Romam* venit = A venit *la* Roma.

Aceeași deosebire se poate observa în limba franceză: *Ŕ Paris* și *en France.*

5) Acuzativul dublu a fost moștenit în sintaxa limbii române: învață *pe copii gramatica* (acuzativul persoanei urmat de al obiectului).

ABLATIVUL

Ablativul este cazul pe care Varro îl numește "casus Latinus", deoarece grecii nu-l aveau. Numele de *ablativus* i-a fost dat de Quintilianus; termenul este derivat de la verbul *aufero, auferre, abstuli, ablatum* = a scoate, a îndepărta, întrucât funcția principală a acestui caz este de a arăta punctul de plecare al unei acțiuni, locul de unde un lucru este îndepărtat sau separat. Acest caz, foarte întrebuințat în limba latină, dar pe care limba română nu l-a păstrat, servește în general spre a determina un verb, având mai totdeauna funcția de complement circumstanțial. Uneori însă ablativul determină și substantive și adjective. În afară de funcția sa fundamentală, ablativul mai îndeplinește funcțiile pe care le-a preluat de la două cazuri străvechi, în urma fenomenului de sincretism al cazurilor:

a. *instrumentalul*, caz care arată mijlocul, instrumentul prin care se realizează acțiunea verbală:

b. *locativul*, caz care localizează acțiunea în timp și spațiu. Aceste trei categorii de funcții prezintă numeroase valori derivate, cu deosebiri de sens, dintre care vom expune pe cele mai importante:

I. ABLATIVUL PROPRIU-ZIS

Ablativul propriu-zis arată punctul de plecare al acțiunii, în special pe lângă verbele de mișcare, având funcția de complement circumstanțial. În această funcție deosebim numeroase nuanțe:

1. **Ablativul de separație** (*ablativus separationis*) este un circumstanțial de loc, indicând locul de unde pornește acțiunea exprimată de verb. Răspunde la întrebarea *unde?* = de unde? și se construiește în general cu prepozițiile *a, ab, e, ex, de*; fac excepție numele de orașe și substantivele *domus, humus* și *rus*, care mențin construcția inițială fără prepoziție.

— Abigam illum ... *ab aedibus* (Plt., *Amph.*, 150 = Îl voi alunga de la casă).
— Sed Megadorus .. incedit *a foro* (Plt., *Aul.*, 473 = Dar Megadorus se întoarce din for).
— ... si .. tu *ex istoc loco* ... excesseris ... (Plt., *Aul.*, 56-57 = ... dacă... vei pleca din acest loc).
— Nunc defaecato ... animo egredior *domo* (Plt., *Aul.*, 79 = Acum, cu sufletul ușurat, plec de acasă).
— Iam mater *rure* rediit? (Plt., *Merc.*, 810 = S-a și întors mama de la țară?).
— ... *ex Asia* rediens, cum *ab Aegina* Megaram versus navigarem ... (Cic., *Ad.* fam., IV, 5 = ... întorcându-mă din Asia, pe când navigam dinspre Egina spre Megara).
— *Brundisio* profecti sumus ... (Cic., *Ad fam.*, XIV, 4 = Am plecat din Brundisium).
— Cum ... multitudinem hominum *ex agris* magistratus cogerent ... (Caes., *B.G.*, I, 4, 3 = Pe când ... magistrații adunau din ogoare o mulțime de oameni...).
— ... manu tangi // *De* nostris Novius potest *fenestris* (Mart., I, 86 = ... Novius poate fi atins cu mâna de la fereastra noastră).

2. De la conceptul concret, spațial, local, al ablativului separației, s-a ajuns la înțelesuri mai abstracte, în care ablativul separativ apare pe lângă verbele care arată îndepărtare (*movere, pellere, arcere*), eliberare (*liberare*), separare (*secernere, dividere, prohibere*) precum și pe lângă verbele compuse cu prepozițiile *a, ab* (*abeo, abscedo* etc.), *de* (*deicio*), *e, ex* (*eicio, exeo, expello* etc.), sau cu prefixul *re-* (*redeo, recedo* etc.)

— Quam primum *hoc* me libera miserum *metu* (Ter., *Andr.*, 351 = Cât mai degrabă scapă-mă pe mine, nenorocitul, de această frică).
— ... vera *a falsis* diiudicare (Cic., *Part. orat.*, II, 139 = ... să deosebim adevărul de minciună).
— ... quare ... improbi ... secernant se a *bonis* (Cic., *In Cat.*, I, 13, 32 = ... să se despartă ticăloșii de cei buni).
— *A legibus* non recedamus (Cic., *Pro. Clu.*, 155 = Să nu ne depărtăm de legi).
— *Aqua* prohibere hostem tentare coepit (Caes., *B.G.*, VIII, 40 = A început să încerce a opri pe dușman de la apă).
— Belgae ... *a cultu* atque *humanitate* longissime absunt (Caes., *B.G.*, I, 1, 3 - Belgii sunt foarte departe de traiul civilizat).

— Nec gemino bellum Troianum orditur *ab ovo* (Hor., *Ep., ad Pis.*, 147 = Nici războiul troian nu începe de la oul Ledei).
— Exigis *a nobis* operam sine fine togatam (Mart., III, 45 = Ceri de la noi o muncă de client fără sfârşit).

3. **Ablativul originii** (*ablativus originis*) este tot un complement al punctului de plecare, determinând verbe ca: *nascor, orior* (a se naşte, a răsări) sau participiile *natus, ortus* (născut), pentru a arăta familia, rangul, originea cuiva. Se exprimă prin ablativ fără prepoziție, uneori cu prepoziția *ex.*

— ... humana *matre* natus, humano *patre* (Plt., *Amph.*, 28 = ... născut dintr-o mamă şi un tată de neam omenesc).
— Haec est nata Athenis *ingenuis parentibus* (Plt., *Rud.*, 738 = Aceasta s-a născut la Atena din părinți liberi).
— *ex me* hic natus non est, sed *fratre ex meo* (Ter., *Ad.*, 40 = Acesta nu e născut din mine, ci din fratele meu).
— *Quibus* ortus sis, non quibuscum vivas, considera (Cic., *Phil.*, II, 118 = Gândeşte-te din cine te-ai născut, nu cu cine trăieşti).
— ...me *libertino patre* natum // cum referre negas ... (Hor., *Sat.*, 1, 6, 6-7 = ... fiindcă tu spui că nu te interesează că m-am născut din tată libert).
— Nata es, Lesbia, *rege Numa?* (Mart., VIII, 39 = Lesbia, te-ai născut din regele Numa?)

4. **Ablativul comparației** (*ablativus comparationis*) arată punctul de plecare al comparației, adică lucrul sau ființa cu care se face comparația. Este un complement al adjectivelor la gradul comparativ şi se exprimă prin ablativ fără prepoziție (complementul adjectivului la gradul comparativ se poate exprima şi prin *quam* = decât, ca, urmat de cazul primului termen de comparație).

— *Omni malo, omni exitio* peior servitus ... (Plt., *Aul.*, 810 = Robia este mai rea decât orice rău, decât orice nenorocire).
— O *melle dulci* dulcior mihi tu es (Plt., *Asin.*, 614 = O, eşti pentru mine mai dulce decât mierea cea dulce).
— *Luce* sunt clariora nobis tua consilia (Cic., *In Cat.*, I, 3 = Planurile tale sunt pentru noi mai limpezi decât lumina).
— Nihil est enim *virtute* amabilius (Cic., *De am.*, VIII, 28 = Nimic nu este mai frumos decât virtutea).
— Vilius argentum est *auro, virtutibus* aurum (Hor., *Ep.*, I, 1, 52 = Argintul este mai ieftin decât aurul, aurul mai ieftin decât virtuțile).
— Non mihi uxor aut filius *patre* et *republica* cariores sunt (Tac., *Ann.*, I, 42 = Nici soția, nici fiul nu-mi sunt mai dragi decât tatăl şi republica).
— Sed *morte* magis metuenda senectus (Iuven., XI, 44 = Dar bătrânețea este cu mult mai de temut decât moartea).

5. **Ablativul cauzei** (*ablativus causae*) este un complement circumstanțial de cauză care arată motivul acțiunii indicate de verb; poate fi, prin urmare,

considerat tot ca un complement al punctului de plecare al acțiunii. Se exprimă cu sau fără prepoziție:

a. fără prepoziție:

— (Pater) *aegritudine* ... Tarenti emortuu'st (Plt., *Men.*, 35-36 = Tatăl a murit de supărare la Tarent).
— Iovis *iussu* venio (Plt., *Amph.*, 19 = Eu vin din porunca lui Iupiter).
— Neque *neglegentia tua*, neque *odio* id fecit *tuo* (Ter., *Phorm.*, 1016 = N-a făcut lucrul acesta din indiferență sau ură față de tine).
— cum ... *labore* fessi venimus larem ad nostrum (Catullus, 31, 9 = când venim la căminul nostru obosiți de muncă).
— Sed omni sunt *mea culpa* commissa (Cic., *Ad fam.*, XIV, 1 = Dar toate s-au petrecut din vina mea).
— ... *quo malo* perterriti oppidani ... (Caes., *B.G.*, VIII, 42 = ... orășenii înspăimântați din cauza acestei nenorociri).
— *furiis* accensus et *ira* // Terribilis (Verg., *Ae.*, XII, 946 = ... aprins de furie și înfricoșător din cauza mâniei).
— Senescit civitas *otio* (T. Liv., 1, 22 = Statul îmbătrânește din cauza lipsei de activitate).
— Pallet ... turba *fame* (Mart., III, 38, 12 = Mulțimea este palidă de foame).
— Dona auctoris pereunt *garrulitate* sui (Mart., V, 52 = Darurile autorului pier din cauza flecărelii).

b. cu prepoziția *ex*:

— Insanire occipiunt *ex iniuria* (Ter., *Ad.*, 197 = Încep să înnebunească din cauza nedreptății).
— Multi postea *ex vulneribus* periere (T. Liv., XXII, 7, 3 = Mulți au pierit după aceea din cauza rănilor);

c. cu prepoziția *prae*, mai ales când cauza este o piedică a acțiunii:

— Exsurgite ... qui terrore meo occidistis *prae metu* (Plt., *Amph.*, 1066 = Ridicați-vă, cei care ați căzut de frica mea).
— Neque *prae imbri* satis decernere possent (T. Liv., XXI, 56, 3 = Din cauza ploii nu puteau deosebi destul).
— Iam moveri nequibant *prae lassitudine* ac *vulneribus* (T. Liv., XXI, 56, 9 = Nu mai puteau să se miște din cauza oboselii și a rănilor);

d. complementul circumstanțial de cauză mai poate fi exprimat și prin cazul acuzativ precedat de prepozițiile *ob, propter*.

— *Ob eam causam* a civitate erat interfectus (Caes., *B.G.*, VII, 4 = Din cauza aceasta fusese ucis de tribul lui).
— (Tironem) *propter humanitatem* et *modestiam* malo salvum quam *propter usum* meum (Cic., *Ad Att.*, VII, 5 = Doresc ca Tiro să

fie salvat mai mult din cauza culturii şi modestiei lui, decât din cauza interesului meu).

6. **Ablativul autorului** (*auctoris*) arată ca punct de plecare al acţiunii pe autorul ei; este complementul de agent al verbelor la diateza pasivă, deci subiectul logic al propoziţiei. Se poate exprima cu sau fără prepoziţie:

a. cu prepoziţia *a, ab* se exprimă atunci când acţiunea verbală este îndeplinită de o fiinţă.

— Recte etiam *a Theophrasto* est laudata hospitalitas (Cic., *De off.*, II, 18 = Cu drept cuvânt, ospitalitatea este lăudată de Teofrast).
— Brevis *a natura* nobis vita data est (Cic., *Phil.*, XIV, 32 = Scurtă viaţă ne-a fost dată de natură).
— Item Lentulus comprehenditur *a rege* (Caes., *B. civ.*, III, 104 = De asemenea, Lentulus este prins de rege).
— In summo colle *ab hostibus* conspiciebantur (Caes., *B.G.*, II, 26, 3 = Pe vârful dealului erau văzuţi de duşmani).
— ... ductum se *a creditore* non in servitium, sed in ergastulum esse (T. Liv., II, 23 = ... că a fost dus de către creditor nu în robie, ci în închisoarea de robi).

b. fără prepoziţie, când acţiunea verbală este îndeplinită de un lucru.

— Varie sum affectus *tuis litteris*: valde *priore pagina* perturbatus, paulum *altera* recreatus (Cic., *Ad fam.*, XVI, 4 = Am fost impresionat în chip diferit de scrisoarea ta: foarte tulburat de pagina întâi, ceva mai înviorat de a doua).
— Gutta cavat lapidem, consumitur anulus *usu* (Ov., *Pont.*, IV, 10, 5 = Picătura găureşte piatra, inelul este ros de întrebuinţare).

II. ABLATIVUL INSTRUMENTAL

În cadrul funcţiilor preluate de ablativ de la vechiul caz indo-europen instrumental, deosebim următoarele valori:

1. **Ablativul instrumental propriu-zis** (*ablativus instrumenti*) arată mijlocul, lucrul sau fiinţa prin care se realizează acţiunea verbului. Este exprimat în felul următor:

a. fără prepoziţie, când instrumentul este un lucru (concret sau abstract):

— Certo *pedibus*, non *tunicis* venis (Plt., *Amph.*, 369 = Sigur, vii cu picioarele, nu cu mantalele).
— Adporto vobis Plautum *lingua* non *manu* (Plt., *Men.*, 3 = Vi-l aduc pe Plautus prin vorbe, nu cu mâna).
— *Altera manu* fert lapidem, panem ostentat *altera* (Plt., *Aul.*, 195 = Cu o mână ţine o piatră, cu cealaltă îmi arată pâinea).

— ... *pudore* et *liberalitate* liberos // Retinere satius esse credo quam *metu* (Ter., *Ad.*, 57-58 = ... cred că e mai bine să înfrânăm copiii prin simțul cinstei și prin blândețe decât prin frică).
— Se ita a patribus didicisse ut magis *virtute* quam *dolo* contenderent (Caes., *B.G.*, 1, 13 = Că ei astfel au învățat de la părinți să lupte mai degrabă prin vitejie decât prin vicleşug.)
— *Lacte* atque *pecore* vivunt (Caes., *B.G.*, IV, 1 = Ei trăiesc cu lapte și cu carne).
— ... neque omnis *morte* deleri (Cic., *De am.*, IV, 13 = ... și că nu toate se distrug prin moarte).
— Nihil est enim quod *studio* et *benevolentia* vel *amore* potius effici non possit (Cic., *Ad fam.*, III, 9 = Nu există nimic care să nu poată fi făcut prin zel, bunăvoință sau mai degrabă prin iubire).
— Vicit ergo Hannibalem non populus *Romanus* ... sed senatus Carthaginiensis, *obtrectatione* atque *invidia* (T. Liv., XXX, 20 = Pe Hanibal l-a învins nu poporul roman, ci senatul cartaginez, prin ponegrire și invidie.
— Parva necat *morsu* spatiosum vipera taurum (Ov., *Rem. am.*, 421 = Mica viperă ucide cu o mușcătură taurul mare).
— *Pellibus* et sutis arcent mala frigora *bracis* (Ov., *Trist.*, III, 10, 19 = Alungă frigul aspru cu piei și ițari).
— *Oculo* ludos spectat (Mart., V, 14, 7 = Cu ochiul privește jocurile).

b. cu prepoziția *per* = prin, urmată de acuzativ, când instrumentul este o persoană.

— ... postquam *per Ubios exploratores* comperit (Caes., *B.G.*, VI, 29, 1 = ... după ce a aflat prin iscoade ubiene).
— Patres in curiam *per praeconem* ... citari iussit (T. Liv., I, 47 = A poruncit ca senatorii să fie chemați la adunare prin crainici.

c. *ablativul instrumental* cu valoare de complement al verbelor: *utor* = mă folosesc, *fruor* = mă bucur, *fungor* = îndeplinesc, *potior* = pun stăpânire, *vescor* = mă hrănesc:

— Utor aetatis *vitio* (Cic., *Ad fam.*, II, 16 = Cad în defectul obișnuit al vârstei).
— Te tua frui *virtute* cupimus (Cic., *Brut.*, 97 = Dorim să te bucuri de virtutea ta).
— Utuntur aut *aere* aut *nummo aureo* (Caes., *B.G.*, V, 12 = Se folosesc sau de bani de aramă, sau de aur).
— ... totius Galliae *imperio* potiri (Caes., *B.G.*, II, 1 = ... a pune stăpânire pe conducerea întregii Galii).
— Libentius enim *novis* et *recentibus*, quam *remotis* et *obliteratis exemplis* utor (Tac., *Dial de or.*, VIII = Mai cu plăcere mă folosesc de exemple noi și proaspete decât îndepărtate și uitate).

2. **Ablativul sociativ** (*sociativus*) arată ființa sau lucrul care însoțesc subiectul sau complementul la săvârșirea unei acțiuni. Se exprimă prin ablativul precedat de prepoziția *cum*, pentru sociativul cu aspect pozitiv, și cu prepoziția *sine* = fără, pentru sociativul cu aspect negativ.

— Hodie in Epidamnum veniet *cum servo* suo (Plt., *Men.*, 70 = Astăzi va veni în Epidamnus cu sclavul său).
— *Mecum* cenavisti (Plt., *Amph.*, 735 = Ai cinat cu mine).
— Marsupium // Messenioni *cum argento* concredidi (Plt., *Men.*, 701=702 = Am încredințat lui Messenio o pungă cu arginți).
— Sic *cum inferiore* vivas, quemadmodum *tecum* superiorem velis vivere (Sen., *Ad Luc.*, 47 = Așa să te porți cu inferiorul cum ai vrea să se poarte cu tine superiorul).
— ... nam *sine doctrina*, vita est quasi mortis imago. (Cato., *Dist.*, III, 1 = ... căci fără învățătură viața este ca o imagine a morții).
— Uxor *sine dote* veniet ... (Ter., *Ad.*, 759 = Soția va veni fără zestre).
— Nec *sine virtute* amicitia esse ullo pacto potest ... (Cic., *De am.*, 20 = Prietenia nu poate exista fără virtute).
— Nec *sine te* quicquam ... // exoritur (Lucr., I, 22-23 = Fără tine nimic nu se naște).
— *Vitiis* nemo *sine* nascitur (Hor., *Sat.*, I, 3, 68 = Nimeni nu se naște fără cusururi).
— *Sine me*, liber, ibis in urbem (Ov., *Trist.*, I, 1, 1 = Carte, fără mine vei merge la Roma).

3. **Ablativul de mod** (*ablativus modi*) este complementul circumstanțial de mod care arată cum sau în ce măsură se desfășoară sau apare la un moment dat acțiunea verbală. El poate fi exprimat:

a. fără prepoziție:

— Nos nostras *more nostro* instruximus legiones (Plt., *Amph.*, 221 = Noi ne-am rânduit legiunile după datina noastră).
— *Miris modis* di ludos faciunt hominibus (Plt., *Merc.*, 225 = În ciudate feluri își bat joc de oameni zeii).
— Quaeso ut benigne accipiatis *auribus* (Plt., *Men.*, 4 = Vă rog să ascultați cu urechi binevoitoare).
— Omnes homines ... *summa ope* niti decet ne vitam *silentio* transeant, veluti pecora ... (Sal., *Cat.*, I, 1 = S-ar cuveni ca toți oamenii să se străduiască din toate puterile să nu-și petreacă viața în tăcere, ca animalele).
— *More maiorum* supplicium sumpsit (Caes., *B.G.*, VI, 44, 2 = A fost pedepsit după obiceiul strămoșilor).
— Flumen .. influit *incredibili lenitate* (Caes., *B.G.*, I, 12 = Fluviul curge cu o încetineală de necrezut).
— ... nam neque nos agere ... possumus *aequo animo* [Lucr., I, 41-42 = .. căci nici eu nu pot lucra (scrie) cu sufletul liniștit].

— Interea *tacito passu* labentibus annis (Ov., *Trist.*, IV, 10, 27 = Între timp anii scurgându-se cu pas tăcut).
— *Magna voce* sonas *manuque tota* (Mart., VI, 19, 8 = Vorbeşti cu glas tare şi cu toată mâna).
— Ante stolatae ibant *nudis pedibus* in clivum, *passis capillis, vestibus puris* (Petron., 44, 18 = Înainte, femeile nobile suiau la deal cu picioarele goale, cu părul despletit, cu hainele curate);

Se poate observa din exemplele de mai sus că adesea complementul de mod este exprimat nu numai printr-un substantiv, ci printr-o sintagmă formată dintr-un substantiv şi un adjectiv acordat cu el.

b. cu prepoziția *cum* = cu, sau *sine* = fără:

— Nunc *sine omni suspicione* ... hic adsidam (Plt., *Aul.*, 606 = Acum fără vreo bănuială mă voi aşeza aici).
— Putam utile fuisse ... scire sibi ... *cum ignominia* et *dedecore* esse pereundum? (Cic., *De div.*, II, 22 = Crezi că i-ar fi fost folositor să ştie că va trebui să moară în mod nedemn şi cu ruşine?)
— ... cum *sine febri* laborassem ... (Cic., *Ad Att.* V, 8 = ... fiindcă am fost bolnav fără febră).
— ambo incolumes ... *suma cum laude* sese intra munitiones recipiunt (Caes., *B.G.*, V, 44-13 = Amândoi nevătămați se retrag în fortificații cu mare glorie).
— *Magno cum strepitu* atque *tumultu* castris egressi sunt (Caes., *B.G*, II, 11 = Au ieşit din tabără cu mare vuiet şi tumult).
— ... ut... *sine vulneribus ac periculo* vitae neque ... possent (Caes., *B.G.*, VIII, 40, 4 = ... încât ... fără răni şi fără pericolul vieții nu puteau).

4. **Ablativul prețului** (*pretii*) este un complement instrumental pe lângă verbele care înseamnă *a cumpăra, a vinde* (*emere, vendere*). Se exprimă prin ablativ fără prepoziție.

— *Quattuor minis* ego emi istanc ... (Plt., *Men.*, 205 = Am cumpărat-o cu patru mine).
— Diem, aquam, solem, lunam, noctem, haec *argento* non emo (Plt., *Asin*, 198 = Ziua, apa, soarele, luna, noaptea, acestea nu le cumpăr cu bani).
— *Asse* panem quem emisses, non potuisses cum altero devorare (Petron., 44, 11 = Pâinea pe care o cumpări cu un as n-ai fi putut s-o mănânci cu altul).

5. **Ablativul de relație** (*relationis* sive *limitationis*) arată obiectul la care se referă o acțiune sau o calitate. Se mai numeşte *ablativul de limitare*, deoarece restrânge sfera unei noțiuni. Acest complement este o derivație din instrumental şi se foloseşte întotdeauna fără prepoziție, determinând verbe sau adjective pe lângă care se poate pune întrebarea: *în ce privință?* În limba română se traduce cu locuțiunile prepoziționale: *în privința, în materie de, din punct de vedere.*

— Pernix sum *manibus, pedibus* mobilis [Plt., *Mil.*, 630 = Sunt sprinten la mâini, iute la picioare (sprinten de mână, iute de picior)].

— Homines captivos qui catenis vinciunt // Nimis stulte faciunt, *mea* quidem *sententia* (Plt., *Men.*, 79-81 = Cei care leagă în lanțuri pe prizonierii fac o mare prostie, cel puțin după părerea mea).

— Incredibile'st quantum erum ante eo *sapientia* (Ter., *Phorm.*, 247 = Este de necrezut cât îl întrec pe stăpânul meu în înțelepciune).

— ... cum *virtute* omnibus praestarent ... (Caes., *B.G.*, I, 2 = ... deoarece stăteau în fruntea tuturor prin vitejie).

— Hi omnes *lingua, institutis, legibus* inter se differunt (Caes., *B.G.*, I, 1 = Aceştia se deosebesc între ei în ce priveşte limba, instituțiile, legile).

— Is anteibat *aetate* (Cic., *De am.*, XIX, 69 = El îl întrecea în ce priveşte vârsta).

— non tardus *sententiis*, non inops *verbis* ... (Cic., *Brut.*, 70 = sprinten în idei, bogat în cuvinte).

— Illam Terra ... progenuit *pedibus* celerem (Verg., *Aen.*, IV, 188 = Pe ea Pământul a născut-o sprintenă la picioare).

— ... ipse Hannibal, aeger *oculis* ex verna ... intemperie (T. Liv., XXII, 2, 10-11 = ... însuşi Hanibal, bolnav la ochi din cauza vântului de primăvară).

— Et fiat *patrio* vox mea muta *sono* (Ov., *Trist.*, V, 7, 63 = Şi să nu devină glasul meu mut în ce priveşte limba strămoşească).

— *Elegia* quoque Graecos provocamus (Quint., X, 93 = Ne luăm la întrecere cu grecii şi în privința elegiei).

6. **Ablativul calității** (*qualitatis*) este considerat tot ca o derivație a instrumentalului, arătând însuşirile fizice sau morale ale unei ființe. Se exprimă prin ablativ fără prepoziție. Ablativul calității concurează genitivul calității; adeseori sunt folosite concomitent.

— ... ut *animo* sis *quieto* (Plt., *Most.*, 396 = ... să fii cu sufletul liniştit).

— ... Mulier quae *ingenio est bono* (Plt., *Stich.*, 116 = O femeie care are un caracter bun).

— ... vir *magni ingenii summaque prudentia*, Cotta (Cic., *De leg.*, III, 45 = ... Cotta, un bărbat de mare talent şi de mare înțelepciune).

— ... adolescens *incredibili virtute* (Cic., *De am.*, III, 11 = ... un tânăr de o virtute de necrezut).

— ... silvam esse ibi *infinita magnitudine* (Caes., *B.G.*, VI, 10, 5 = ... că acolo este o pădure de întindere nesfârşită).

— Britanni *capillo* sunt *promisso* atque *omni parte* corporis *rasa* ... (Caes., *B.G.*, V, 14 = Britanii poartă părul lung şi-şi rad toate parțile corpului ...).

— Salve, *nec minimo*, puella, *naso* // Nec *bello pede* nec *nigris ocellis* (Catullus, 43 = Salutare, fată care n-ai nici nasul mic, nici piciorul frumos şi nici ochii negri).
— Frater eius fortis fuit, amicus amico, *manu plena* [Petron., 43, 4 = Fratele lui a fost un om de treabă, prieten pentru prieten, cu mâna plină (darnic)].

Se poate observa din exemplele de mai sus că această specie de ablativ, exprimată printr-un substantiv şi un adjectiv acordat, determină *un nume*, şi nu, cum se întâmplă în marea majoritate a celorlalte cazuri, un verb.

7. **Ablativul locului de trecere** (*prosecutivus*) este un complement circumstanţial de loc răspunzând la întrebarea *qua?* = pe unde? Este o funcţie derivată din instrumental şi se exprimă prin ablativ fără prepoziţie.

— Toto me *oppido* quaerere (Ter., *Andr.*, 342 = Mă caută în tot oraşul).
— Rhodanus ... *vado* transitur (Caes., *B.G.*, I, 6, 2 = Ronul ... trece prin vad).
— *Patenti via* ad verum perges (Sal., *Ep. ad Caes.*, I, 5, 1 = Vei merge spre adevăr pe un drum deschis).
— Manat *tota urbe* rumor (T. Liv., II, 49 = Zvonul circulă prin tot oraşul).
—... ut in te *hac via* grassaremur (T. Liv., II, 12 = ... să ajungem la tine pe acest drum).
— Ibam forte *Via Sacra* (Hor., *Sat.*, I, 9 = Mergeam din întâmplare pe Calea Sacră).

Ideea de străbatere se exprimă şi prin *per* cu acuzativul:

—... eos per *Provinciam* nostram iter facere conari (Caes., *B.G.*, I, 7 = ... că ei încearcă să treacă prin provincia noastră).
— ... postquam *per Pyrenaeum saltum* traduci exercitus est coeptus ... (T. Liv., XXI, 23, 4 = ... după ce armata a început să treacă prin trecătorile Pirineilor).

Construcţia cu *per* a fost moştenită de limba română (*per* + *in* > *prin*).

8. **Ablativul belşugului sau al lipsei** (*copiae* vel *inopiae*) este un instrumental care determină verbe legate de ideea de belşug sau lipsă. Se exprimă prin ablativ fără prepoziţie:

— Quid opus est *verbis?* (Plt., *Aul.*, 468 = Ce nevoie este de vorbe?)
— Pater // oneravit navem magnam *multis mercibus* (Plt., *Men.*, 24-25 = Tatăl a încărcat o corabie mare cu multe mărfuri).
— *Animus* imbutus *malis artibus* haud facile *libidinibus* carebat (Sal., *Cat.*, XIII, 5 = Sufletul învăţat cu apucături rele nu se lipsea cu uşurinţă de plăceri).

— *Hominibus* opus est *eruditis* ... (Cic., *De or.*, 3, 95 = Este nevoie de oameni învățați).

— Alter *frenis* eget, alter *calcaribus* (Cic., *Ad Att.*, VI, 1 = Unul are nevoie de frâne, altul de pinteni).

— Id esse facile, quod *equitatu* ipsi abundent (Caes., *B.G.*, VII, 14, 3 = Acest lucru este ușor, deoarece ei au din belșug călărime).

— Cupas *sebo, pice, scandulis* complent (Caes., *B.G.*, VIII, 42, 1 = Ei umplu butoaie cu seu, smoală, șindrilă).

— *Pane* egeo iam mellitis potiore placentis (Hor., *Ep.*, I, 10, 11 = Am nevoie de pâine, mai bună decât plăcinta cu miere).

— Illud aureum saeculum ... *poetis* et *vatibus* abundabat (Tac., *Dial. de or.*, XII = Acel secol de aur era bogat în poeți și în oameni inspirați).

9. **Ablativul după adjective** poate fi ablativ al punctului de plecare sau instrumental.

— Dignus es *verberibus multis* (Plt., *Mil.*, 342 = Ești vrednic de multe nuiele).

— Rem ... commovisti *nova disputatione* dignam (Cic., *Brut.*, 297 = Ai ridicat o chestiune vrednică de o nouă discuție).

— Mihi *a spe, metu, patribus* reipublicae animus liber erat (Sal., *Cat.*, IV, 2 = Sufletul îmi era liber de speranță, frică și partide politice).

— ... nudus *agris*, nudus *nummis* ... (Hor., *Sat.*, II, 3, 184 = ... lipsit de moșii, lipsit de bani...).

— .. atrium plenum *fumosis imaginibus* (Sen., *Ep.*, 44 = ... un atriu plin de statui afumate).

— Nam optimus quisque praeceptor ... *maiore* se *theatro* dignum putat (Quint., I, 2 = Orice profesor bun se socotește vrednic de un auditor mai numeros...)

— ... contentus *modicis meoque* laetus (Mart., IV, 77 = ... mulțumit cu puțin și bucuros de ceea ce e al meu).

III. ABLATIVUL LOCATIV

Ablativul a preluat de la vechiul caz locativ determinările acțiunii în timp și spațiu:

1. **Ablativul locului** (*loci*) este o determinare spațială, arătând locul unde se petrece acțiunea (starea pe loc). Răspunde la întrebarea *ubi?* (= unde) și se folosește:

a. *fără prepoziție*, pentru numele de orașe, precum și pentru substantivele care exprimă ideea de loc, ca: *loco, parte, litore, regione* etc.:

— Mercator fuit *Syracusis* senex (Plt., *Men.*, 17 = A fost odată un negustor bătrân la Siracuza).
— (Poetas) omnes res gestas esse *Athenis* autumant (Plt., *Men.*, 8 = Poeții pretind că toate s-au petrecut la Atena).
— Nemo ... // vidit ... tempore uno // homo idem *duobus locis* ut simul sit (Plt., *Amph.*, 566-569 = Nimeni ... nu a văzut ca același om să fie deodată în două locuri).
— Ego volebam *loco magis deserto* esse ... (Cic., *Ad fam.*, XIV, 1 = Voiam să fiu într-un loc mai părăsit).
— Unum obiicitur, natum esse *Gadibus (*Cic., *Pro Balbo*, 5 = I se reproșează un singur lucru, că s-a născut la Gades).

b. cu prepoziția *in* sau *sub* pentru celelalte substantive:

— Centum *in* Cilicia // ... occidisti ... (Plt., *Mil.*, 42-45 = Ai omorât o sută în Cilicia).
— *Sub monte* consedit (Caes., *B.G.*, I, 48 = S-a așezat la poalele muntelui).
— Ipse *in munitione* ... consedit (Caes., *B.G.*, VII, 89 = El s-a așezat înăuntrul întăriturilor).
— ... ut locis frigidissimis laverentur *in fluminibus* (Caes., *B.G.*, IV, 1, 10 = ... încât în locurile cele mai reci se spălau în râuri).
— Febris dormit et *in pluma purpureoque toro* (*Mart.* XII, 17 = Febra doarme și în puf, și în pat de purpură).
— Hic est ... toto notus *in orbe* Martialis (Mart., I, 1 = Acesta este Marțial, cunoscut în toată lumea).
— *In puncto* fugientis temporis pendeo (Sen., *N.Q.*, VI, 32 = Stau atârnat într-un punct al timpului care fuge).

2. **Ablativul timpului** (*temporis*) exprimă timpul, momentul când se petrece acțiunea sau cât timp se desfășoară ea. Se exprimă prin ablativ fără prepoziție și poate răspunde:

a. la întrebarea *quando*? = când?

— Illa nobis *alio tempore* ... explicabuntur (Cic., *De inv.*, 1, 86 = Acestea le vom expune altă dată).
— *Eodem die* castra promovit (Caes., *B.G.*, I, 48 = În aceeași zi a ridicat tabăra).
— *Prima luce*, hostium equitatus ad castra accedit (Caes., *B.G.*, V, 50 = În zori de zi, cavaleria dușmanilor s-a apropiat de tabără).
— *Nocte* volat ... // *luce* sedet custos (Verg., *Aen.*, IV, 184-186 = Noaptea zboară, ziua stă de strajă).
— *Vere* prius flores, *aestu* numerabis aristas (Ov., *Trist.*, IV, 1, 57 = Mai degrabă vei număra florile primăvara și spicele vara).
— Itaque *illo tempore* annona pro luto erat (Petron., 44, 10 = În timpul acela, hrana era foarte ieftină).

— *Sexto consulatu*, Caesar Augustus, quae *triumviratu* iusserat, abolevit (Tac., *An.*, III, 28 = În al şaselea consulat, Caesar Augustus a suprimat măsurile pe care le luase în timpul triumviratului său).
— *Saturnalibus* ambulat togatus (Mart., VI, 24, 2 = La Saturnalii umbră îmbrăgat în togă).

b. la întrebarea *quanto tempore*? = în cât timp

— Sexaginta Macedones // ... occidisti *uno die* (Plt., *Mil.*, 44-45 = Ai ucis 60 de macedoneni într-o singură zi).
— Ego vero metuo ... ne illi *brevi tempore* nimis multi ... videantur (Cic., *Phil.*, VII, 18 = Mă tem ... să nu pară prea mulţi în scurt timp).
— *Tribus horis* Aduatucam venire potestis (Caes., *B.G.*, VI, 35, 8 = În trei ore puteţi ajunge la Aduatuca).
— Pugnatur *uno tempore*, omnibus locis (Caes., *B.G.*, VII, 84 = Lupta se dă în toate locurile, în acelaşi timp).
— *Parvo tempore* nigra redit (Mart., VII, 13, 4 = În scurt timp redevine neagră).

LOCATIVUL PROPRIU-ZIS

Vechiul caz indo-european, ale cărui funcţii au fost preluate de ablativ, s-a mai păstrat în limba latină la numele de oraşe de declinarea I şi a II-a singular, la substantivele *domus, humus* şi *rus* şi în câteva expresii, ca: *domi militiaeque* = în timp de pace şi de război. Este un complement circumstanţial de loc şi răspunde la întrebarea *ubi?* = unde?

— ... parentem pueri *Tarenti* esse emortuum (Plt., *Men.*, 39 = ... tatăl copilului a murit la Tarentum).
— *Domi* maneto me (Plt., *Merc.*, 490 = să mă aştepţi acasă).
— ... is filium negat esse *ruri* (Ter., *Ad.*, 542 = ... spune că fiul lui nu este la ţară).
— Maxime mihi fuit optatum *Romae* esse tecum (Cic., *Ad fam.*, XV, 13 = Aş fi dorit foarte mult să fiu la Roma cu tine).
— Nos *Brundisi*, apud Laenium Flaccum dies XIII fuimus (Cic., *Ad fam.*, XIV, 4 = Am fost 13 zile la Brundisium, la Laenius Flaccus).
— Arma quae fixa in parietibus fuerunt, ea sunt *humi* inventa (Cic., *De div.*, I, 74 = Armele care fuseseră prinse pe pereţi au fost găsite pe jos).
— ... *Alesiae* obsidebantur ... (Caes., *B.G.*, VII, 77 = ... erau asediaţi la Alesia...)
— At Romani *domi militiaeque* ... libertatem, patriam parentisque armis tegere (Sal., *Cat.*, VI, 5 = Dar romanii, în timp de pace şi de război ... îşi apărau cu armele libertatea, patria şi familia).

— Vitam *Literni* egit sine desiderio urbis (T. Liv., XXXVIII, 53 = Şi-a petrecut viaţa la Liternum, fără dorul de Roma).
— Serpit *humi* tutus nimium timidusque procellae (Hor., *Ep. ad Pis.*, 28 = Se târăşte pe pământ cel prea prevăzător şi temător de furtună).
— Nunquam se cenasse *domi* Philo iurat (Mart., V, 47 = Philo jură că niciodată n-a cinat acasă).

CONCLUZII ASUPRA SINTAXEI ABLATIVULUI

1) Cazul ablativ îndeplineşte funcţiile a trei cazuri:
— funcţiile ablativului propriu-zis, arătând punctul de plecare al acţiunii;
— funcţiile preluate de la cazurile vechi, instrumentalul şi locativul.
Acest sincretism al cazurilor a fost posibil datorită înrudirii de sensuri ale celor trei cazuri. De exemplu, cauza sau autorul unei acţiuni poate fi considerat şi ca punct de plecare al acţiunii şi ca instrumentul prin care se realizează acţiunea.

2) Cu toată larga întrebuinţare a ablativului în limba latină, el nu a fost moştenit de limbile romanice. Limba română a păstrat exprimarea complementelor circumstanţiale prin construcţii prepoziţionale şi prin adverbe.

CONCLUZII GENERALE ASUPRA SINTAXEI CAZURILOR

1) Funcţiile principale ale cazurilor sunt aceleaşi în limba latină şi în limba română.

2) Aceste funcţii s-au exprimat iniţial prin desinenţe.

3) Pentru exprimarea raporturilor sintactice concrete spaţiale a intervenit prepoziţia: pentru raporturile abstracte, ca ale genitivului posesiv, latina clasică nu foloseşte prepoziţia. În latina populară însă pierderea desinenţelor şi necesitatea preciziei în exprimare au determinat folosirea prepoziţiei şi pentru aceste cazuri, de aceea apar forme ca: *liber de Petro*, în loc de *liber Petri* (cartea lui Petru). Aşa se explică genitivul posesiv francez cu *de* sau prepoziţia *de* cu sens posesiv în româneşte, în sintagme ca: proprietar *de* casă, *de* vite etc. De asemenea de aici porneşte înlocuirea dativului cu acuzativul cu prepoziţie, în propoziţii ca aceasta: "Corb la corb nu scoate ochii".

4) Concurenţa dintre construcţiile sintetice şi cele analitice este un proces foarte îndelungat: el începe încă din epoca clasică, se extinde tot mai mult în latina populară, până ce ajunge la căderea desinenţelor şi trecerea funcţiilor sintactice pe seama prepoziţiilor, fenomen generalizat în limbile romanice.

TABLOU RECAPITULATIV

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL (*loc, timp, cauză*)

A. Complementul de loc

Întrebarea	Ce arată	Cazul prin care se exprimă	Exemple
I. *ubi?* (unde?)	*a)* Locul în interiorul căruia se petrece acțiunea	1) *Ablativ* precedat de prepoziția *in*	— *In silvis* latebant (Caes., *B.G.*, II, 190 = Se ascundeau în păduri). — *In aperto loco* stationes videbantur (Caes., *B.G.*, II, 18 = În loc deschis se vedeau străji).
		2) *Ablativ* fără prepoziție	— *Syracusis* habitat (Plt., *Men.*, 69 = Locuiește în Siracuza). — Cohortes *Sulmone* collocavit (Cic., *Ad Att.*, VIII, 12 = A așezat cohorte la Sulmo).
		3) *Locativ*, (*domi, humi, ruri, Romae, Corinthi*)	— *Alesiae* obsidebantur (Caes., *B.G.*, VII, 77 = Erau asediați la Alesia). — *Brundisi* essem (Cic., *Ad Att.*, 4, 1, 30 = Eram la Brundisium). — Ea sunt *humi* inventa (Cic., *De div.*, I, 74 = Au fost găsite pe jos).
	b) Apropierea, împrejurimile unei localități sau numele unei persoane lângă care are loc acțiunea	*Acuzativ* precedat de prepoziția *ad, apud, post* etc.	— *Apud carbones* adsident (Plt., *Rud.*, 532 = Șed lângă jăratic. —*Ad Alesiam* castra fecit (Caes., *B.G.*, VII, 68 = În fața Alesiei a pus tabăra). — *Post equitem* sedet atra cura (Hor., Od., III, 1, 40 = La spatele călărețului stă grija...). — *Apud Parthos* latet (Mart., V, 58, 4 = Se ascunde la parți).
II. *quo?* (încotro?)	Direcția, ținta spre care se îndreaptă acțiunea verbală	1) *Acuzativ* fără prepoziție	—*Domum abeamus* (Plt., *Poen.*, 814 = Să mergem acasă). — *Romam* veni (Cic., *Ad Att.*, IV, 1 = Am venit la Roma).
		2) *Acuzativ* precedat de prepoziția *in, ad*	— Redeam ad Parthos (Cic., *Ad fam.*, II, 10 = Să mă întorc la parți). — In *Italiam* proficiscitur (Caes., *B.G.*, VI, 1 = Pleacă în Italia). — *Ad senatum* concurrissent (Cic., *Ad Att.*, 4, 1 = Au alergat la senat).

Întrebarea	Ce arată	Cazul prin care se exprimă	Exemple
III. *unde?* (de unde?)	Punctul de plecare al acțiunii	1) *Ablativ* fără prepoziție 2) *Ablativ* cu prepoziția *e, ex, de, ab.*	— *rure* redierit (Plt., *Merc.*, 586 = s-a întors de la țară). — *Loco* ille motus est (Cic., *In Cat.*, II = Acela a fost scos de pe poziție). — *Brundisio* discessit (Cic., *Ad fam.*, XIV, 4 = A plecat din Brundisium). — Exi *e fano* (Plt., *Rud.*, 706 = ... Am ieşit din templu). — *Ex Asia* rediens, cum *ab Aegina*... navigarem (Cic., *Ad fam.*, IV, 5 = Pe când călătoream pe mare dinspre Aegina, reîntorcându-mă din Asia...). — (Venis) *de regione* Aemiliae viae [Mart., III, 4 = (Vii) din regiunea Căii Emilia].
IV. *qua?* (pe unde?)	Ideea de străbatere	1) *Ablativ* fără prepoziție 2) *Acuzativ* cu *per*	— *Via Appia* iter facias (Cic., *Ad Att.*, 8 = Să faci drumul pe Calea Appia). — *vadis* Rhodani perrumpere (Caes., *B.G.*, 1, 8 = a străbate prin vadurile Ronului). — *Per Macedoniam* Cyzicum petebamus (Cic., *Ad fam.*, XIV, 4 = Ne îndreptam spre Cyzicum prin Macedonia).

B. Complementul de loc exprimat fără prepoziție

Întrebarea	Cazul	Numele de oraşe	*domus, humus, rus*	Alte cuvinte
ubi?	1. *Ablativul locativ* 2. *Locativul*	*Athenis, Syracusis, Delphis, Carthagine* *Romae, Brundisi, Corinthi*	— *domi, humi, ruri* (acasă, pe pământ, la țară)	— *locus* (mai ales precedat de *totus).* *domi militiaeque* (în timp de pace şi de război).
quo?	*Acuzativul*	*Romam, Athenas, Carthaginem*	*domum, rus*	—
unde?	*Ablativul propriu-zis*	*Roma, Athenis, Carthagine*	*domo, rure* (de acasă, de la țară)	Complementul verbelor de separare
qua?	*Ablativul instrumental*	—	—	*via, ponte, porta, vado*

C. Complementul de timp

Întrebarea	Cazul prin care se exprimă	Exemple
I. *quando?* (când?)	*Ablativ* fără prepoziție	— *Eodem die* castra promovit (Caes., *B.G.*, I, 48, = În aceeaşi zi a mutat tabăra mai departe). — Multi *ea nocte* comprehensi sunt (T. Liv., XXXIX, 17 = Mulți au fost prinşi în acea noapte). — *Hoc tempore*... unus est cursus ad gloriam (Cic., *Ad fam.*, X, 1 = În acest timp este o , singură cale spre glorie).
II. *quamdiu?* (cât timp?)	*Acuzativul* duratei	— Ibi *quinque dies* morati sumus (Cic., *Ad Att.*, 5, 20 = Acolo am zăbovit cinci zile).
III. *ex quo* (*tempore*?) (de când?) *quamdudum?* (de cât timp?)	1. *Ablativ* cu prepoziția *ab, ex* (exprimă punctul de plecare) 2. *Acuzativ* însoțit de un numeral ordinal (exprimă durata)	— *Ab urbe condita* = De la întemeierea oraşului — Te *a pueritia* ... dilexerim (Cic., *Ad fam.*, XV, 9 = Din copilărie te-am iubit). — Exspectabam ibi iam *quartum diem* (Cic., *Ad Att.*, V, 10 = Aşteptam acolo de patru zile).
IV. *quando tempore?* în cât timp?	*Ablativ* fără prepoziție	— *brevi tempore* videantur (Cic., *Phil.*, VII, 18 = în scurtă vreme...) — Graecia vix *decem annis* unam cepit urbem (C. Nep., *Ep.*, V = Grecia a cucerit abia un singur oraş în timp de zece ani).

D. Complementul de cauză

Cazul prin care se exprimă	Exemple
1. *Ablativ* fără prepoziție 2. *Ablativ* cu prepoziția *prae* exprimă o piedică, într-o propoziție negativă).	ne posses ... perire *fame* (Mart., V, 76, 4 = să nu poți ... pieri de foame). *Fraude* perit virtus (Ov., *Fast.*, II, 227 = Din cauza vicleniei piere virtutea). Iam moveri nequibant *prae lassitudine ac vulneribus* (T. Liv., XXI, 56, 9 = Nu se puteau mişca din cauza oboselii şi a rănilor).
3. *Acuzativ* cu prepoziția *per, ob, propter*	— gener ob *indolem* animi ascitus (T. Liv., XXI, 2, 3 = luat ca ginere, din cauza caracterului său). — *Per aetatem* ad pugnam inutiles viderentur (Caes., *B.G.*, II, 16 = Din cauza vârstei păreau nefolositori în luptă). — In eum locum ... *propter paludes* exercitui aditus non esset (Caes., *B.G.*, II, 16 = În acel loc, armata nu putea pătrunde din cauza mlaştinilor).

Cazul prin care se exprimă	Exemple
4. *Genitiv* urmat sau precedat de *causa*, *gratia*	— Non licet *sui commodi causa* nocere alteri (Cic., *De off.*, 3, 23 = Nu e permis să faci rău altuia pentru folosul tău personal). — Multa facimus *causa amicorum* (Cic., *De am.*, 57 = Multe ... facem din cauza prietenilor) (pentru prieteni). — Hominum *gratia* (= Din cauza sau în favoarea oamenilor).

MODURILE ÎN PROPOZIȚIILE INDEPENDENTE

Modul (modus, -i = fel, chip) este forma verbală care exprimă felul cum vorbitorul consideră acțiunea indicată de verb sau forma care arată cum se face acțiunea.

În propozițiile independente, predicatul poate să se afle la:

— *un mod personal*: indicativ, conjunctiv, imperativ;

— *un mod nepersonal*: infinitiv

I. INDICATIVUL

Este modul certitudinii, al realității; el exprimă un fapt, o acțiune reală sau prezentată de scriitor ca adevărată.

Se foloseşte în următoarele propoziții:

1. **Propoziția enunțiativă (afirmativă sau negativă)**: relatarea în mod obiectiv a unei constatări sau a unei observații.

— Cautus enim metuit foveam lupus (Hor., *Ep.*, I, 16, 50 = Lupul prevăzător se teme de capcană).

— Mens agitat molem (Verg., *Aen.*, VI, 727 = Spiritul pune în mişcare materia).

— Non omnia possumus omnes (Verg., *Buc.*, VIII, 63 = Nu fiecare poate face de toate).

2. **Propoziția exclamativă**: exprimă în mod spontan o stare afectivă:

a. *admirația*: Quam multos scriptores magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! (Cic., *Pro Arch.*, X, 24 = Cât de mulți scriitori se spune că a avut cu sine Alexandru cel Mare!).

b. *indignarea*: At ut scelesta sola secum murmurat! (Plt., *Aul.*, 52 = Cum bombăneşte singură, ticăloasa!)

c. *mânia*: Quotiens tibi iam extorta est ista sica de manibus! (Cic., *In Cat.*, I, 6, 16 = De câte ori ți-a fost smuls acest pumnal din mâini).

d. *disprețul*: Nunc vero quae tua est ista vita! (Cic., *In Cat.*, I, 7, 16 = Acum însă ce fel de viață e viața asta a ta!)

3. **Propoziția interogativă**, prin care se face o întrebare, este de două feluri: *simplă* sau *dublă* (disjunctivă):

A. Propoziția interogativă simplă poate fi introdusă prin:

a. *pronume interogative*:

— *Quid* tu est tristis? (Ter., *Eun.*, 304 = De ce ești trist?)
— Hora *quota* est? (Hor., *Sat.*, II, 6, 44 = Cât e ceasul?)

b. *adverbe interogative*:

— O, *quando* faba ... simulque // ... ponentur holuscula ...? (Hor., *Sat.*, II, 6, 63-64 = O, când mi se va servi bob și legume?)
— Grandia verba *ubi* sunt? (Mart., II, 69, 8 = Cuvintele mari unde sunt?)

c. *particule interogative*:

— Haecci*ne* tua domu'st? (Plt., *Amph.*, 362 = Oare aceasta e casa ta?) particula enclitică *-ne* nu precizează felul răspunsului așteptat.
— *Num* me fefellit, Catilina .. dies? (Cic., *In Cat.*, I, 3, 7 = Oare m-a înșelat ziua?) - se așteaptă răspuns negativ.
— *Nonne* hunc in vincula duci ... imperabis? (Cic., *In Cat.*, I, 11, 27 = Nu vei porunci oare ca acesta să fie dus în lanțuri?) - se așteaptă răspuns afirmativ).
— *Nonne* verendum igitur ... ne philosophiam falsa gloria exornes? (Cic., *Tusc.*, II, 12 = Oare nu va trebui să ne temem că împodobești filozofia cu glorie falsă?)

B. Propoziția interogativă dublă exprimă o alternativă între două membre care se exclud. Primul membru al interogației se introduce prin particula *utrum* sau cu enclitica *-ne*, al doilea prin *an*. Uneori *utrum* poate lipsi.

— *Utrum* tu masne *an* femina es? (Plt., *Rud.*, 104 = Oare ești bărbat sau femeie?)
— Haec *utrum* tandem lex est *an* legum omnium dissolutio? (Cic., *Phil.*, I, 21 = Oare este aceasta o lege sau negarea oricărei legi?)

4. **Indicativul latin cu valoare de condițional românesc**. Când predicatul este exprimat prin verbe ca: *posse* = a putea; *oportere, debere* = a trebui, *velle* = a vrea, sau prin expresii impersonale formate cu *est*, indicativul se traduce în românește prin condițional;

— Pro Pompeio emori *possum* (Cic., *Ad fam.*, II, 15 = Pentru Pompei aș putea să mor).
— Tempus *erat* iam te, Sosibiane, legi (Mart., IV, 133 = Ar fi fost timpul să fii citit, Sosibian).
— Quis *potest* negare? (Mart., I, 64 = Cine ar putea nega?)

II. CONJUNCTIVUL

Considerat de latini modul care indică subordonarea (*coniunctivus* = modul care uneşte), conjunctivul în propoziţiile independente exprimă o acţiune dorită, voită sau posibilă.

1. **Conjunctivul optativ** poate avea diverse nuanţe de sens:

a. *o dorinţă realizabilă*: se exprimă mai ales prin prezentul conjunctivului:

— Iupiter te dique *perdant!* (Plt., *Aul.*, 658 = De te-ar nimici Iupiter şi zeii!)
— Di tibi *dent* quaecumque optes (Plt., *Asin.*, 44 = Zeii să-ţi dea ce doreşti).
— Utinam tibi istam mentem di immortales *duint!* (Cic., *In Cat.*, I, 19 = O, de ţi-ar da zeii nemuritori gândul acesta!) - *duint* = dent.
— *Valeant* cives mei, *sint* incolumes ..., *sint* beati! (Cic., *Pro. Mil.*, 93 = De-ar fi concetăţenii mei sănătoşi, de-ar fi nevătămaţi, fericiţi!)
— Huic utinam aliquando gratiam referre *possimus!* (Cic., *Ad fam.*, XIV = A, de-aş putea vreodată să-i mulţumesc!)
— O mihi praeteritos *referat* si Iupiter annos! (Verg., *Aen.*, VIII, 560 = O, de mi-ar aduce înapoi Iupiter anii care au trecut!)
— *Augeat* imperium nostri ducis: *augeat* annos (Ov., *Fast.*, I, 613 = Să crească puterea conducătorului nostru, să-i sporească anii).
— Sic *eat*, quaecumque Romana lugebit hostem (T. Liv., I, 26 = Aşa să piară orice romană care va jeli pe duşman).

b. *o dorinţă nerealizabilă, un regret* se exprimă de obicei prin imperfectul şi mai mult ca perfectul conjunctivului dar şi prin prezent:

— Utinam ... istam calliditatem hominibus dii *ne dedissent* (Cic., *De nat. d.,* 373 = Ar fi de dorit ca zeii să nu fi dat oamenilor această iscusinţă).
— modo *valeres!* (Cic., *Ad Att.*, XI, 23, 1 = măcar de-ai fi sănătos).
— Quae tu viva *possis* sentire favilla (Propert., I, 19, 19 = De-ai putea tu, vie, să simţi, din cenuşa mea, acestea).
— Utinam in Tib. Graccho ... talis mens ad rempublicam bene gerendam *fuisset* (Cic., *Brut.*, XXVII = O, de-ar fi arătat Tiberius Gracchus atâta înţelepciune în conducerea treburilor publice).
— Utinam quidem illi principes *viverent* ... (Cic., *Phil.*, XIV, 7 = O, de-ar trăi acei principi!)
— Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi *perderemus!* (Quint., I, 2 = Măcar de n-am strica noi înşine caracterul copiilor noştri!)

2. **Conjunctivul hortativ** exprimă un îndemn, o voință:

— *Taceas*, me *spectes* (Plt., *Asin.*, 680 = Să taci, să te uiți la mine).
— Primus cubitu *surgat*, postremus cubitum *eat* (Cato, *Agr.*, V, 5 = Primul să se scoale, ultimul să se culce).
— *Vincamus* odium, pacemque *patiamur* (Cic., *Phil.*, XIII, 7 = Să învingem ura, să lăsăm să vie pacea).
— *Fruamur* victrice republica [Cic., *Phil.*, XIIII, 7 = Să ne bucurăm de republica victorioasă (de victoria statului)].
— *Vivamus*, mea Lesbia, atque *amemus* (Catullus, 5 = Să trăim, Lesbia mea, și să iubim).
— Sed in consilio capiendo, omnem Galliam *respiciamus!* (Caes., *B.G.*, VII, 77 = Dar luând hotărârea, să avem în vedere toată Gallia).
— *Sapias*, vina *liques* et spatio brevi // spem longam *reseces* (Hor., *Od.*, I, 11, 6-7 = Fii înțeleaptă, filtrează vinul și nu spera prea mult, timpul fiind scurt).
— Attale, ne quod agas desit, *agas* animam (Mart., I, 75 = Atale, ca să nu-ți lipsească de dat, să-ți dai sufletul!).

3. **Conjunctivul prohibitiv** (îndeosebi perfectul conjunctivului, și mai ales la persoana a II-a singular) este folosit pentru a formula o poruncă negativă:

— *Ne* me *gnoveris* (Plt., *Mil.*, 576 = Să nu mă recunoști)
— *Ne* difficilia *optemus* (Cic., *Ver.*, 2, 4, 15 = Să nu dorim lucruri greu de realizat).
— Ac *ne* forte *roges* ... (Hor., *Ep.*, I, 1, 13 = Să nu cumva să mă întrebi).
— Nullum proelium *timueris* (T. Liv., II, 12 = Să nu te temi de nici o luptă).
— *Ne* me *dixeris* esse contumacem (Mart., II, 68, 3 = Să nu spui că sunt trufaș).

O formă politicoasă de prohibitiv este aceea în care se folosește imperativul *noli* urmat de un infinitiv:

— *Noli* putare (Cic., *Pro Lig.*, 33 = Să nu crezi).
— *Noli* me tangere (C.I.L., I, 2 = Să nu mă atingi).

4. **Conjunctivul dubitativ sau deliberativ** exprimă o îndoială, o deliberare, o nehotărâre:

— ... qui minus // eadem histrioni *sit* lex quae summo viro? (Plt., *Amph.*, 76-77 = ... de ce să nu fie aceeași lege pentru actor ca și pentru nobil?).
— Quid ego *facerem?* (Plt., *Merc.*, 633 = Ce era să fac?)
— Ei mihi, quid *faciam?* quid *agam?* quid clamem aut quid *querar?* (Ter., *Ad.*, 789 = Vai de mine, ce să fac? ce să pun la cale? ce să strig sau de ce să mă plâng?)

— Utrum superbiam prius *commemorem* an crudelitatem? (Cic., *Ver.*, II, 1, 122 = Oare să amintesc mai întâi trufia lui, sau cruzimea?)
— Quid tibi pro meritis et tantis laudibus *optem?* (Mart., IV, 51, 5 = Ce să-ți doresc față de meritele și gloria ta atât de mare?)

5. **Conjunctivul potențial** servește pentru a arăta posibilitatea unei acțiuni sau modestia cu care se face o afirmație:

a. *posibilitatea în prezent* se exprimă prin conjunctivul prezent sau perfect:

— Ubi ... istum *invenias*, qui honorem amici anteponat suo? (Cic., *De am.*, 65 = Unde ai putea să găsești pe acel om care să pună gloria prietenului mai presus de a sa?)
— Hoc ... sine ulla dubitatione *confirmaverim* (Cic., *Brut.*, 25 = Acest lucru aș putea să-l afirm fără nici o șovăire).
— Risum *teneatis*, amici? (Hor., *Ep .ad Pis.*, 5 = Ați putea să vă țineți râsul, prieteni?)
— Migrantes *cernas* totaque ex urbe ruentes ... (Verg., *Aen.*, IV, 401 = I-ai fi putut vedea ieșind grăbiți din oraș).
— Quis *credat?* (Mart., V, 44, 3 = Cine ar putea să creadă?)
— Nec tamen hoc tribuens *dederim* quoque cetera (Hor., *Sat.*, I, 10, 15 = Acordându-i această calitate, nu aș putea să i le dau și pe celelalte).

b. *posibilitatea în trecut* se exprimă prin conjunctivul imperfect sau mai mult ca perfect:

— An ego occasionem // ... amitterem? (Ter., *Eun.*, 604-6 = Puteam eu să scap ocazia?)
— Tum vero *cerneres* quanta audacia ... fuisset in exercitu Catilinae (Sal., *Cat.*, 61, 1 = Atunci ai fi putut vedea câtă îndrăzneală ... a fost în armata lui Catilina).
— *Putasses* (= putavisses) illum semper mecum habitasse (=habitavisse) (Petron., 76, 11 = Ai fi putut crede că acela a locuit totdeauna cu mine).

III. IMPERATIVUL

Modul imperativ exprimă o poruncă și are două timpuri:

a. *prezent*, numai cu persoana a II-a (singular și plural):

— Paulisper *tace* (Plt., *Mil.*, 196 = Taci puțin).
— *Plaudite!* (Ter., *Ad.*, 996 = Aplaudați!)

b. *viitor*, persoanele a II-a și a III-a (singular și plural). Se întâlnește mai ales în stilul solemn al legilor, al tratatelor, în precepte, dar și în alte scrieri. Se traduce prin conjunctivul prezent:

— Solis occasus suprema tempestas *esto* (Leg., XII Tab., 1, 6 = Apusul soarelui să fie ultimul termen de judecată).
— Hominem mortuum in urbe ne *sepelito* neve *urito* (Leg., XII Tab., 10, 1 = Omul mort să nu-l îngropi în oraş şi nici să nu-l arzi).
— Vos hic hodie *cenatote* ambo (Plt., *Rud.*, 1423 = Astăzi voi să cinaţi aici amândoi).
— Non satis est pulchra esse poemata: dulcia *sunto* // Et quocumque volent, animum auditoris *agunto* (Hor., *Ep. ad Pis.*, 99-100 = Nu e destul ca poemele să fie frumoase: să fie şi mişcătoare şi să conducă după plac sufletul auditorului).

IV. INFINITIVUL

Deşi este un mod nepersonal, infinitivul este folosit uneori ca predicat al propoziţiei principale, având două valori:

1. **Infinitivul istoric sau descriptiv**, întrebuinţat în naraţiuni în locul imperfectului indicativ, spre a reda mai viu şi mai variat o succesiune de fapte. El arată repetarea acţiunii, ca şi imperfectul.

— Imperator utrimque hinc et illinc Iovi // vota *suscipere, hortari* exercitum (Plt., *Amph.*, 229-230 = Generalul, de ambele părţi, la noi şi la ei, adresa făgăduinţe lui Iupiter, dădea curaj armatei).
— At Romani domi militiaeque intenti *festinare, parare*, alius alium *hortari*, hostibus obviam *ire*, libertatem, patriam parentesque armis *tegere* (Sal., *Cat.*, VI, 5 = Dar romanii, neadormiţi în timp de pace şi de război, se înflăcărau, se pregăteau, se îndemnau unii pe alţii, ieşeau în calea duşmanilor, apărau cu armele libertatea, patria şi familia).
— Interim cotidie Caesar Haeduos frumentum ... *flagitare* ... Diem ex die *ducere* Haedui: conferri, comportari, adesse *dicere* (Caes., *B.G.*, I, 16 = În timpul acesta, Cezar cerea zilnic de la hedui grâul ... Heduii amânau zi de zi: spuneau că grâul este adunat, se transportă, soseşte).

2. **Infintivul exclamativ**, folosit ca predicat în propoziţii care exprimă o stare afectivă: revolta, repulsia, mila, admiraţia. Însoţeşte adeseori un acuzativ exclamativ. Scăderea valorii expresive a propoziţiei infinitive exclamative a dus la sublinierea acestei valori prin interjecţii sau prin particula *-ne*.

— Ah, tantam*ne* rem tam neglegenter *agere!* (Ter., *Andr.*, 252 = Să trateze el cu atâta uşurinţă un lucru atât de însemnat!)
— Te nunc, mea Terentia, sic *vexari*, sic *iacere* in lacrimis (Cic., *Ad fam.*, XIV, 2 = Tu, Terentia mea, să fii lovită astfel, să te afli astfel în lacrimi!)

— Et quam benignus *resalutare*, nomina omnium *reddere*, tamquam unus de nobis! (Petron., 44, 10 = Şi cât de binevoitor saluta el, cum spunea pe nume tutoror, ca unul dintre noi!).

VALOAREA ŞI ÎNTREBUINŢAREA TIMPURILOR ÎN PROPOZIŢIILE INDEPENDENTE

Semnificaţia timpurilor folosite în propoziţiile independente este în general aceeaşi în limba latină ca şi în limba română.

1. **Prezentul** arată o acţiune în curs de desfăşurare, simultană cu momentul când e exprimată:

— Vera *dico* (Plt., *Amph.*, 395 = Spun adevărul).
— Homo *sum*: humani ni(hi)l a me alienum *puto* (Ter., *Heaut.*, 77 = Sunt om şi nimic din ce e omenesc nu mi-e străin).
— Litteras tuas vehementer *exspecto* (Cic., *Ad fam.*, X, 22 = Aştept cu nerăbdare scrisoarea ta).

a. Precizat printr-o particulă sau adverb, prezentul arată o acţiune care îşi are originea în trecut şi durează şi în momentul vorbirii:

— Hanc domum *iam* multis annos *est* cum *possideo* (Plt., *Aul.*, 4 = Casa asta, sunt mulţi ani de când o stăpânesc).
— *Iam diu ignoro* quid agas (Cic., *Ad fam.*, VII, 9 = De mult timp nu ştiu ce faci).

b. în proverbe, în maxime, în adevăruri scoase din experienţa vieţii, prezentul are valoare atemporală (prezentul gnomic).

— Lege dura *vivunt* mulieres (Plt., *Merc.*, 797 = Sub aspră lege trăiesc femeile).
— Credulitas enim *error est* magis, quam culpa (Cic., *Ad fam.*, X, 22 = A crede uşor orice e mai mult greşeală decât vinovăţie).
— Mors ultima *linea* rerum *est* (Hor., *Ep.*, I, 16, 79 = Moartea este sfârşitul lucrurilor).
— *Imponit* finem sapiens et rebus honestis (Iuv., VI, 444 = Înţeleptul pune măsură chiar şi lucrurilor frumoase).
— Spes vitae cum sole *redit* (Iuv., XII, 70 = Speranţa vieţii se întoarce odată cu soarele).

c. În povestiri, prezentul este folosit adeseori în locul perfectului, pentru a actualiza acţiunea, a face mai convingătoare expunerea. Acest fel de prezent se numeşte *prezentul istoric*:

— Amphitryo castris illico // *producit* omnem exercitum; contra Teleboae ex oppido // legiones *educunt* ... (Plt., *Amph.*, 216-218 =

Amfitrio îşi scoate toată armata din tabără; de partea cealaltă, teleboenii îşi scot legiunile din oraş).
— Vercingetorix *deditur*, arma *proiiciuntur* (Caes., *B.G.*, VII, 89 = Vercingetorix se predă, armele sunt aruncate în faţă).

2. **Imperfectul** arată o acţiune neîmplinită în trecut, o acţiune care se desfăşoară şi durează concomitent cu momentul la care se referă vorbirea, sau o acţiune care s-a repetat în trecut.

— Multae res eum *hortabantur* (Caes., *B.G.*, I, 33 = Multe lucruri îl îndemnau).
— Sed et bellum Volscum *imminebat* et civitas ... intestino inter patres plebemque *flagrabat* odio ... (T. Liv., II, 23 = Dar pe de o parte ameninţa războiul cu volscii, pe de altă parte statul ardea de ură internă între senatori şi plebei).
— Princeps in proelium *ibat*, ultimus conserto proelio *excedebat* (T. Liv., XXI, 4 = Primul mergea la luptă, ultimul se retrăgea după începerea luptei).

3. **Perfectul** arată două laturi ale unei acţiuni: acţiunea care s-a îndeplinit în trecut şi rezultatul ei, sau numai o acţiune terminată în trecut fără nici o legătură cu prezentul.

— Pacem *feci*, foedus *feci* (Plt., *Amph.*, 395 = Am făcut pace, am încheiat o alianţă).
— *Exegi* monumentum aere perennius (Hor., *Od.*, III, 30 = Am înălţat un monument mai trainic ca arama).
— Alea *iacta est* (Suet., *Caes.*, 32 = Zarul a fost aruncat).

Uneori perfectul are valoarea unui prezent:

— *Cognovi* enim ex multorum amicorum litteris [Cic., *Ad fam.*, XIV, 5 = Am aflat din scrisorile multor prieteni (*cognovi* = ştiu)].
— *Oderunt* peccare boni virtutis amore (Hor., *Ep.*, I, 16, 52 = Oamenii buni se feresc să greşească din dragoste de virtute).

Pentru a exprima cu mai multă pregnanţă rezultatele acţiunii, limba latină populară a creat la diateza activă o formă de perfect compusă din verbul *habeo* şi participiul perfect al verbului în cauză: *habeo scriptum* pentru *scripsi*, perfect transmis în limbile romanice.

4. **Mai mult ca perfectul** exprimă o acţiune îndeplinită înaintea altei acţiuni trecute.

— Sed in eis erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora *commiserat* (Sal., *Cat.*, XXV, 1 = Dar între ele se afla Sempronia, care adeseori săvârşise multe fapte de o îndrăzneală bărbătească).

5. **Viitorul** arată o acțiune care se va desfășura după momentul vorbirii.

— Qui metuens *vivet*, liber mihi non *erit* unquam (Hor., *Ep*., I, 16 = Cel care va trăi temându-se nu va fi liber niciodată în ochii mei).

6. **Viitorul anterior** exprimă acțiunea care va fi terminată înaintea altei acțiuni viitoare.

— Quid *egero*, continuo scies (Cic., *Ad Att*., IX, 15 = Orice voi face, te voi ține la curent).

CONCLUZII ASUPRA ÎNTREBUINȚĂRII MODURILOR ȘI A TIMPURILOR ÎN PROPOZIȚIILE INDEPENDENTE

1) Valoarea modurilor și semnificația timpurilor este în parte aceeași în limba latină ca și în limba română.

2) Conjunctivul latin este mai bogat în semnificații, având și valoarea optativului românesc. În afară de valorile sale de sens, conjunctivul latin devine o "unealtă de subordonare"[1], având rolul de a marca dependența unei propoziții. Tendința aceasta de gramaticalizare a conjunctivului se constată și în limba franceză, unde adeseori el nu este decât "o formă de subordonare"[2].

3) Modul infinitiv cu funcție predicativă este rar folosit în limba română, și anume în locul indicativului sau al imperativului. În limba franceză însă întrebuințarea infinitivului narativ este considerată "corectă și chiar elegantă"[3].

4) Noțiunea de aspect verbal nu a fost tratată în acest capitol, deoarece ea este mai mult o problemă de vocabular și de stilistică, și nu o categorie gramaticală[4].

SINTAXA FRAZEI

Fraza este o formă complexă de exprimare a unei gândiri, constând dintr-o îmbinare de propoziții între care se stabilesc anumite raporturi.

Propozițiile unei fraze pot fi legate între ele în trei feluri:

— prin *juxtapunere* (parataxă);
— prin *coordonare*;
— prin *subordonare* (hipotaxă).

---

[1] A. Ernout, F. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris, p. 292.

[2] F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, Masson, Ed. 1922, p. 520.

[3] F. Brunot *Op. cit.*, p. 11.

[4] A. Ernout, F. Thomas, *Op. cit.*, p. 219.

I. JUXTAPUNEREA

Juxtapunerea, cea mai veche formă de alcătuire a frazelor, este alăturarea non-mediată a propoziţiilor, fără intermediul vreunui cuvânt.

Juxtapunerea[1] este folosită de scriitori pentru calităţile ei stilistice. Este o formă de exprimare concisă, vie, menită să impresioneze pe cel căruia i se adresează, sau să sublinieze o antiteză; alteori este o simplă enumerare, rece, indiferentă, a unor fapte.

a. *o înşirare de fapte*:

— Lingua poscit, corpus quaerit, animus orat, res monet (Plt., *Asin.*, 512 = Limba cere, corpul obţine, inima vorbeşte, interesul povăţuieşte).

— Nam efficit hoc philosophia: medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores (Cic., *Tusc.*, II, 11 = Căci filozofia face acest lucru: vindecă sufletele, înlătură grijile deşarte, eliberează de patimi, alungă spaimele).

b. *o exprimare cu o vie coloratură afectivă*:

— Abiit, excessit, evasit, erumpit (Cic., *In Cat.*, II, 1 = A plecat, s-a dus ca un duşman, a scăpat cu fuga, a rupt lanţurile).

Aici juxtapunerea în gradaţie ascendentă exprimă viu bucuria lui Cicero că a scăpat de Catilina.

— Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi ... (Cic. *In Cat.*, IV, 1 = Eu multe am trecut sub tăcere, multe le-am suportat, multe le-am admis...).

c. *o antiteză:*

— Ira odium generat, concordia nutrit amorem (Cato., *Or.*, 36 = Mânia generează ură, buna înţelegere hrăneşte iubirea).

— Veritas saepe laborat, exstinguitur nunquam (T. Liv., XXIII, 39, 19 = Adevărul adeseori suferă, nu piere niciodată).

— Languebam, non habui febrem. Summache, nunc habeo (Mart., V, 9 = Tânjeam, n-am avut febră, acum am ‚Summachus).

II. COORDONAREA

Este raportul dintre propoziţiile de acelaşi fel, legate între ele prin conjuncţii care lasă propoziţiilor independenţa lor. Deci coordonarea poate exista atât între propoziţii principale, cât şi între cele secundare.

[1] N. I. Barbu, *Juxtapunerea (parataxa) în greacă, latină, română*, în L.L. VI 1962, p. 53 şi urm.

Propozițiile coordonate pot fi, ca și în limba română, copulative, adversative, disjunctive, conclusive și cauzale-explicative.

1. **Propozițiile copulative** sunt legate între ele prin conjuncțiile :*et, -que, atque, ac* = și, *neque, nec* = nici, conjuncții care unesc propoziții de valoare egală sau exprimând idei care se întregesc, fără a influența una asupra alteia.

— Caput dolet, *neque* audio, *nec* oculis prospicio satis (Plt., *Amph.*, 1059 = Mă doare capul, nici nu aud, nici nu văd destul de bine).

— Horae cedunt *et* dies *et* menses *et* anni *nec* praeteritum tempus unquam revertitur (Cic., *De sen.*, 19, = Trec ceasurile, și zilele, și lunile, și anii, și timpul trecut nu se mai întoarce niciodată).

— Scimus *et* hanc veniam petimus*que* damus*que* vicissim (Hor., *Ep. ad Pis.*, 11 = Știm și cerem această îngăduință și o dăm la rândul nostru).

— Ad maiora quaedam nos natura genuit *et* conformavit (Cic., *De fin.*, I, 23 = Natura ne-a creat și ne-a format pentru scopuri înalte).

2. **Propozițiile disjunctive** exprimă idei care se exclud sau se contrazic. Ele se leagă prin conjuncțiile *aut* = sau, *vel, -ve* = ori, *sive, seu* = fie că.

— Lege *vel* tabellas redde (Plt., *Pseud.*, 31 = Citește ori dă-mi înapoi scrisoarea).

— Proinde *aut* exeant, *aut* quiescant (Cic., *In Cat.*, II, 35 = Prin urmare, sau să plece, sau să se liniștească).

— Ad decus et libertatem nati sumus: *aut* haec teneamus, *aut* cum dignitate moriamur (Cic., *Phil.*, III, 14 = Suntem născuți pentru glorie și libertate: sau le păstrăm, sau murim cu demnitate).

— *Sive* habes quid, *sive* nihil habes, scribe tamen aliquid (Cic., *Ad Att.*, XII, 12 = Ori ai ce, ori nu ai nimic, scrie-mi totuși ceva).

— *Aut* prodesse volunt *aut* delectare poetae // *Aut* simul et iucunda et idonea dicere vitae (Hor., *Ep. ad Pis.*, 333-334 = Poeții sau vor să învețe, sau vor să placă, sau să spună în același timp lucruri plăcute și folositoare vieții).

— *Sive* favore tuli, *sive* hanc ego carmine famam, // iure tibi grates, candide lector, ago (Ov., *Trist.*, IV, 10, 131-132 = Fie că prin bunăvoință am dobândit gloria, fie că pe drept, prin versurile mele, îți mulțumesc ție, cititor nepărtinitor).

— Carpere *vel* noli nostra, *vel* ede tua (Mart., I, 91 = Sau să nu le critici pe ale mele, sau publică-le pe ale tale).

— Accipe, *sive* legas, *sive* patronus agas [Mart., II, 27 = Ascultă, fie citești (versuri), fie pledezi procese].

3. **Propozițiile adversative** exprimă idei care se opun una alteia, sau idei dintre care a doua micșorează înțelesul celei dintâi. Ele se leagă de regentă prin conjuncțiile *autem* = însă, *sed, vero, verum, at* = însă, ci, dar.

— Ea signa nemo horum familiarum // videre poterit, *verum* vos videbitis, (Plt. *Amph.*, 146-147 = Aceste semne nimeni din ai casei nu le va putea vedea, dar voi le veți vedea).

— Hoc malum manavit non solum per Italiam, etiam transcendit Alpes ... (Cic., *In Cat.*, IV, 4 = Această pacoste s-a răspândit nu numai în Italia, ci chiar a trecut Alpii).

— Non enim solum ipsa Fortuna caeca est, *sed* eos etiam plerumque efficit caecos, quos complexa est. (Cic., *De am.*, XV, 54 = Nu numai că norocul este orb, dar îi orbeşte şi pe aceia pe care i-a îmbrățişat).

— Gyges a nullo videbatur, ipse *autem* omnia videbat (Cic., *De off.*, III, 38 = Gyges nu era văzut de nimeni, el însă toate le vedea).

— Sum, fateor, semperque fui, Callistrate, pauper // *sed* non obscurus ... (Mart., V, 13 = Sunt, mărturisesc, şi întotdeauna am fost sărac, Calistrate, dar nu necunoscut).

4. **Coordonarea conclusivă** este raportul care leagă între ele două propoziții, dintre care a doua se prezintă ca o concluzie, ca o urmare decurgând din acțiunea primei propoziții. Ele se leagă prin conjuncțiile: *ergo, igitur* = aşadar, deci, prin urmare; *itaque* = astfel; *quare, quamborem* = de aceea. Adesea coordonarea conclusivă apare între fraze. Conjuncțiile *itaque* şi *igitur* anunță reluarea discuției asupra unei teme, discuție întreruptă prin digresiuni.

— Duas a te accepi epistolas; respondebo *igitur* priori prius (Cic., *Ad Att.*, 15, 13, 1 = Am primit de la tine două scrisori, deci voi răspunde mai întâi celei dintâi).

— *Quamobrem* defensionem in novo consilio non statui parare (Sall., *Cat.*, XXXV = Prin urmare, în noul consiliu nu am hotărât să se prelungească apărarea).

— Capto tuam ... cenam //, tu captas aliam: iam sumus *ergo* pares (Mart., II, 18, 1-2 = Eu umblu după cina ta, tu după a altuia: suntem deci egali).

— Nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: *ergo* illa discamus, quae Homerum fecere sapientem (Sen., *Ep.*, LXXXVIII = Homer n-a devenit înțelept înainte de a cunoaşte vreo poezie: prin urmare, să învățăm ceea ce a făcut înțelept pe Homer.

— ... Iovem aquam exorabant, *itaque* statim urceatim plovebat (Petron., 44, 18 = Îl rugau pe Iupiter pentru apă şi astfel numaidecât ploua cu găleata).

5. **Coordonarea cauzală-explicativă** dintre două propoziții este raportul prin care a doua propoziție serveşte ca o justificare, ca o explicare sau ca o confirmare a ideii expuse în propoziția anterioară. Se leagă prin conjuncțiile: *nam, namque, enim, etenim* = căci, într-adevăr. Acest raport se stabileşte şi între fraze, de aceea adeseori după punct propozițiile cauzale încep cu *nam*.

— *Nam* mare haud est mare, vos mare acerrumum.

— *Nam* in mari repperi, hic elavi bonis (Plt., *Asin.*, 134-135 = Căci marea nu e mare, voi sunteți marea cea mai lacomă. Căci pe mare mi-am găsit averea, aicea am pierdut-o).

— Haec eadem ratio est in summa totius Galliae; *namque* omnes civitates in partes divisae sunt duas (Caes., *B.G.*, VI, 11 = Acest sistem există în toată Galia; căci toate statele sunt împărțite în două tabere).

— Itaque populus minutus laborat; *nam* isti maiores maxillae semper Saturnalia agunt [Petron., 44, 3 = Astfel poporul mărunt suferă, căci aceste mari fălci (bogații) au totdeauna sărbătoare].

— Nempe *enim* duo genera materiarum apud rhetores tractantur: suasoriae et controversiae (Tac., *Dial. de or.*, 35 = Căci într-adevăr două genuri de subiecte sunt tratate în școlile retorilor: deliberările și controversele).

Trebuie să insistăm asupra deosebirii dintre cauzala principală și cauzala subordonată, circumstanțială. În timp ce subordonata cauzală arată din ce cauză se produce acțiunea din regentă, coordonarea cauzală constituie în general numai o explicație, o motivare.

III. FRAZA FORMATĂ PRIN SUBORDONARE

Raportul de subordonare (hipotaxă), de dependență a unei propoziții față de acțiunea din regentă constă în faptul că subordonata îndeplinește funcția unei părți de propoziție din regentă sau adaugă o precizare la înțelesul unei părți de propoziție. Raportul de subordonare este exprimat cu ajutorul conjuncțiilor, al pronumelor relative sau al adverbelor de relație.

Clasificarea tradițională a subordonatelor în limba latină este următoarea:

Subordonatele completive, propoziții care completează în mod absolut necesar înțelesul predicatului din regentă. Ele pot avea rol de propoziții subiective, predicative și completive.

Subordonatele circumstanțiale, propoziții care au rolul complementelor circumstanțiale din propoziție, adică indică o circumstanță care însoțește sau explică predicatul regentei.

Subordonatele relative, propoziții legate de regentă prin pronume relativ sau adverb de relație; ele pot îndeplini funcția de atribut sau de complement circumstanțial pe lângă regentă.

A. SUBORDONATELE COMPLETIVE

Propozițiile completive sunt propozițiile subordonate care aduc o completare indispensabilă pentru a înțelege ideea exprimată de verbul propoziției regente (*complere*= a completa). Ele corespund fie unui subiect al propoziției regente, fie unui complement direct.

Luând drept criteriu de clasificare modul la care se află predicatul propoziției, subordonatele completive sunt de trei feluri:

1) infinitivale;
2) conjunctivale;
3) cu indicativul.

PROPOZIȚIILE COMPLETIVE INFINITIVALE

Propoziția completivă infinitivală se caracterizează prin trei trăsături specifice, care o deosebesc de toate celelalte subordonate:

a) este legată de regentă fără intermediul vreunui element joncțional (deci poate fi considerată ca un aspect al juxtapunerii)[1];

b) are subiectul la acuzativ;

c) are predicatul la modul infinitiv.

Această subordonată se mai numește *acuzativul cu infinitiv (accusativus cum infinitivo)*. Este o veche îmbinare sintactică - o întâlnim și în limba greacă, chiar în poemele homerice - și are o foarte largă întrebuințare în toate epocile de dezvoltare a limbii latine.

1. **Acuzativul cu infinitiv cu rol de subiect**. Completiva infinitivală îndeplinește funcția de subiect după expresii impersonale (predicatele formate cu *esse*) și verbe impersonale ca: *decet, licet, constat* etc.

— Decet *te* vera *proloqui* (Plt., *Aul.*, 139 = S-ar cădea ca tu să spui adevărul).

— Traditum est etiam *Homerum caecum fuisse* (Cic., *Tusc.*, V, 39, 114 = Se povestește că Homer a fost orb).

— Verum est *amicitiam*, nisi inter bonos, *esse non* posse (Cic., *De am.*, XVIII, 65 = Este adevărat că prietenia nu poate exista decât între cei buni).

— Creditur Pythagorae *auditorem fuisse Numam* (T. Liv., XL, 29 = Se crede că Numa a fost discipolul lui Pitagora).

— Certum est *hominem* natura libertati studere et condicionem servitutis *odisse* (Caes., *B.G.*, III, 10 = Este sigur că omul, prin firea sa, năzuiește spre libertate și urăște sclavia).

— *Omnes homines* qui de dubiis rebus consultant ab odio, amicitia atque misericordia *vacuos esse* decet (Sall., *Cat.*, LI, 1 = Toți oamenii care judecă un proces trebuie să fie lipsiți de ură, prietenie și milă).

— Non potest *beneficium* manu *tangi* (Sen., *De ben.*, I, 5 = Nu este cu putință ca binefacerea să fie atinsă cu mâna).

---

[1] Jacques Michel, *Grammaire de base du latin*, Paris, Klincksieck, 1962, p. 224.

2. **Acuzativul cu infinitiv cu rol de complement**. Completiva infinitivală îndeplineşte funcţia de *complement direct* după următoarele categorii de verbe:

a. *Verba dicendi (declarandi): dicere* = a spune, *narrare* = a povesti, *nuntiare* = a anunţa etc.:

— Dic *hominem lepidissimum esse me* (Plt., *Men.*, 71 = Spune că eu sunt omul cel mai plăcut).

— Cultrum, securim, pistillum, mortarium ... *Fures venisse* atque *abstulisse* dicito (Plt., *Aul.*, 95-97 = Să spui că au venit hoţii şi au furat cuţitul, securea, pisălogul, piuliţa).

— Thales dixit *aquam esse initium* rerum (Cic., *De nat. deor.*, I, 10, 25 = Thales a spus că apa este principiul lucrurilor).

— Ego fateor *multos homines fuisse* animo excellenti ac virtute sine doctrina (Cic., *Pro Arch.*, VII = Mărturisesc că au existat mulţi oameni de caracter şi virtuoşi fără învăţătură).

— Negavi *me esse facturum!* ... (Cic., *In Cat.*, III, 7 = Am spus că eu nu voi face).

— Domitius .. in concilio pronuntiat *Pompeium* celeriter subsidio *venturum* (esse) (Caes., *B. civ.*, I, 19 = Domitius anunţă în adunare că Pompei va veni repede în ajutor).

— *Crassum* semel ait in vita *risisse* Lucilius (Cic., *De fin.*, V, 30, 92 = Lucilius spune că Crasus a râs o singură dată în viaţă).

— Fremebant *se* ... *captos* et *oppressos esse tutioremque* inter hostes ... *libertatem* plebis *esse* (T. Liv., II, 23 = Strigau că au fost prinşi şi asupriţi, şi că libertatea plebei este mai sigură între duşmani).

— Nunquam *se cenasse* domi Philo iurat (Mart., V, 47 = Philo jură că el niciodată n-a cinat acasă).

— *Nullos esse deos, inane caelum* // affirmat Segius (Mart., IV, 2 1= Segius afirmă că nu există zei, că cerul e deşert).

b. *Verba voluntatis: velle* = a vrea, *nolle* = a nu vrea, *malle* = a prefera, *cupere* = a dori, *iubere* = a porunci etc.:

— *Araneas* mihi ego *illas servari* volo (Plt., *Aul.*, 87 = Vreau ca acele pânze de păianjen să-mi fie păstrate).

— Cupio ... *me esse clementem* (Cic., *In Cat.*, I, 2, 4 = Doresc să fiu blând).

— Maluit *se diligi* quam *metui* (C. Nep., *Timol.*, 3, 4 = A preferat (ca el) să fie iubit, decât temut).

— Acco ... iubet in oppido *multitudinem convenire* (Caes., *B.G.*, VI, 4 = Acco porunceşte ca mulţimea să se adune în oraş).

— Si vis *me flere*, dolendum est // primum ipsi tibi (Hor., *Ep. ad Pis.*, 189-190 = Dacă vrei ca eu să plâng, mai întâi trebuie să suferi tu însuţi).

— Iam vicina iubent *nos vivere* Mausolea (Mart., V, 64, 4 = Mausoleul vecin ne îndeamnă să trăim).

c. *Verba sentiendi: sentire* = a simţi, *audire* = a auzi, *videre* = a vedea, *scire* = a şti, *credere* = a crede, *accipere* = a afla; *meminisse* = a-şi aminti etc.

— Memento *promisse te* (Plt., *Curc.*, 490 = Aminteşte-ţi că ai promis).
— Credo ego hac noctu *Nocturnum obdormisse* (Plt., *Amph.*, 271 = Cred eu că în această noapte zeul nopţii a adormit).
— Sentimus *calere ignem, nivem esse albam, dulce mel* (Cic., *De fin.*, I, 9, 20 = Simţim că focul e cald, zăpada e albă, mierea e dulce).
— Philosophi semper *beatum* censent *esse sapientem* (Cic., *Tusc.*, V, 119 = Filozofii cred că înţeleptul este totdeauna fericit).
— Scis *me minime esse blandum* (Cic., *Ad Att.*, XII, 5, 4 = Ştii că nu sunt deloc linguşitor).
— *Bibulum* Antiochiae *esse* cognovi (Cic., *Ad fam.*, XV, 4 = Am aflat că Bibulus se află la Antiohia).
— Ex quo intellegi potest *nullum esse imperium tutum* nisi benevolentia munitum (C. Nep., *Dion.*, X, 3 = Din aceasta se poate înţelege că nu există altă stăpânire sigură decât cea apărată de iubire).
— Caelo tonantem credidimus *Iovem // regnare* (Hor., *Od.*, III, 5, 1 = Am crezut că Iupiter, cel care tună, domneşte în cer).
— Nescin (= nescisne) tu *populum* quod tacet ille *loqui*? (Mart., II, 82 = Oare nu ştii că poporul vorbeşte ceea ce acela tace?)
— Namque quis nescit // avidum vorate *decipi scarum* musca? (Mart., V, 18, 7-8 = Căci cine nu ştie că lacomul peşte este păcălit de musca înghiţită?)
— Saepe audivi inter os et offam *multa intervenire posse* (Cato la Aul. Gell., XIII, 18 = Adesea am auzit că între gură şi bucata de pâine multe pot interveni).

d. *Verba affectuum* sunt verbele care exprimă o stare sufletească: *dolere* = a suferi, *gaudere* = a se bucura, *mirari* = a se mira, *sperare* = a spera etc.; după aceste verbe, completiva infinitivală are valoarea unei completive directe.

— Dolebam ... *rempublicam* ... brevi tempore *esse perituram* (Cic., *Phil.*, II, 37 = Suferеam că republica va pieri în scurt timp).
— *Valetudinem* Porciae meae tibi *curae esse* non miror (Cic., *Brut.*, 288 = Nu mă mir că sănătatea Porciei mele îţi este în grijă).
— Vehementer gaudeo *te* meam .... *accepisse* excusationem (cic., *Ad fam.*, XVI, 21 = Tare mă bucur că mi-ai primit scuza).
— Sperat adulescens diu *se victurum* (esse) (Cic., *De sen.*, XIX, 68 = Tânărul speră că va trăi mult timp).
— Ariovistus *neminem* secum sine pernicie *contendisse* gloriabatur (Caes., *B.G.*, I, 36 = Ariovistus se fălea că nimeni nu s-a măsurat cu el fără propria primejduire).
— Quae sentimus ipsi, *reliquos sentire* speramus (Caes., *B. civ.*, II, 27 = Cele ce simţim noi înşine sperăm că şi alţii simt).
— Illacrimabunt quondam *florentem* et tot bellorum *superstitem* muliebri fraude *cecidisse* (Tac., *Ann.*, II, 71 = (Toţi) vor plânge că un om puternic odinoară şi scăpat din atâtea războaie a căzut prin viclenia unei femei).

— Et miraris *opus displicuisse tuum?* (Mart., V, 40, 2 = Şi te miri că opera ta a displăcut?)
— Librorum istic *inopiam esse* quereris (Sen., *Ep.*, XLV = Te plângi că acolo e lipsă de cărţi).

3. **Nominativul cu infinitiv** este tot o propoziţie completivă infinitivală, depinzând de aceleaşi verbe ca şi acuzativul cu infinitiv, cu deosebirea că acestea se află la diateza pasivă. Subiectul în nominativ al propoziţiei regente este în acelaşi timp şi subiectul completivei. Nominativul cu infinitiv este o construcţie personală, dar în limba română verbul regentei se traduce cu o formă impersonală (reflexivă), urmată de o propoziţie subiectivă:
— Lycurgi temporibus *Homerus fuisse* traditur (Cic., *Tusc.*, V, 3, 7 = Se povesteşte că Homer a trăit în timpul lui Licurg).
— *Adolescens filius ... accurrisse* Romam et ... Pomponii domum *venisse* dicitur (cic., *De off.*, III, 112 = Se spune că tânărul fiu a alergat la Roma şi a venit la casa lui Pomponius).
— *Thales primus* defectionem solis *praedixisse* fertur (Cic., *De div.*, I, 49, 112 = Se povesteşte că Thales a prezis cel dintâi o eclipsă de Soare).
— *Mora* eius diei satis creditur saluti *fuisse* urbi atque imperio (T. Liv., XXII, 51 = Părerea generală este că şovăiala din acea zi a fost spre mântuire pentru Roma şi pentru ţară).
— *Consules iubentur* scribere exercitum (T. Liv., III, 30, 3 = Se porunceşte consulilor să recruteze armată).
— Semiruto vallo, humili fossa, accisae iam reliquiae *consedisse* intelligebantur (Tac., *Ann.*, I, 61 = Din valul pe jumătate ruinat, din şanţul puţin adânc se înţelegea că aici s-au adăpostit resturile zdrobite ale armatei).
— Versiculos in me narratur *scribere Cinna* (Mart., III, 9 = Se povesteşte că Cinna scrie împotriva mea nişte poezioare).
— Cogita te missum in provinciam Achaiam, illam veram et meram Graeciam, in qua primum *humanitas, litterae*, etiam *fruges inventae esse* creduntur (Plin., *Ep.*, VIII, 24 = Gândeşte-te că ai fost trimis în provincia Ahaia, acea adevărată şi curată Grecie, în care se crede că au pentru prima dată cultura, literatura şi chiar lucrarea pământului).

PROPOZIŢIILE COMPLETIVE CONJUNCTIVALE

Propoziţiile completive construite cu modul conjunctiv se pot împărţi în două mari categorii, după elementul de joncţiune prin care se leagă de regentă:
1) completive conjunctivale introduse prin conjuncţii;
2) completive conjunctivale introduse prin pronume, adverbe sau particule interogative (*interogativele indirecte*).

SUBORDONATELE COMPLETIVE CONJUNCTIVALE INTRODUSE PRIN CONJUNCŢII

1. *ut* = să, ca; *ne* = să nu, că nu

Când predicatul regentei exprimă ideea de a cere (*petere*), a ruga (*orare, rogare*), a permite (*permittere*), a îndemna (*hortari, monere*), a face (*facere*) etc., completiva conjunctivală se introduce prin *ut* sau *ne*. După verbe luate impersonal ca: *accidit, evenit, fit* = se întâmplă, completiva conjunctivală are funcţia unei propoziţii subiective.

— Deos quaeso *ut salva pariam filium* (Plt., *Amph.*, 720 = Îi rog pe zei să nasc sănătoasă un fiu).
— Tu pro illa ores *ut deus sit propitius* (Plt., *Asin.*, 783 = Să te rogi pentru ea ca zeul să-i fie favorabil).
— Tu fac *ut tuam valetudinem cures* (Cic., *Ad fam.*, XIV, 17 = Tu fă să ai grijă de sănătatea ta).
— Cura, mi frater, *ut valeas* (Cic., *Ad Q. fr.*, II, 3 = Ai grijă, dragul meu frate, să fii sănătos).
— Quare omni studio a te, mi Brute, contendo *ut Ciceronem meum ne dimittas, tecumque deducas* (Cic., *Ad Brut.*, 14 = De aceea te rog stăruitor, dragul meu Brutus, să nu-l îndepărtezi pe Cicero al meu şi să-l duci cu tine).
— Verumtamen precor *ut his infinitis nostris malis* (dei) *contenti sint* (Cic., *Ad Q. fr.*, I, 305 = Mă rog de zei să fie mulţumiţi cu nenorocirile noastre fără sfârşit).
— Peto *ut eum diligas, in tuis habeas* (Cic., *Ad fam.*, XIII, 78 = Te rog să-l iubeşti, să-l socoteşti unul dintre ai tăi).
— Provideant *ne quid statul detrimenti accipiat* (Cic., *Phil.*, V, 34 = Să bage de seamă că republica să nu sufere vreo vătămare).
— Ego vos hortari tantum possum *ut* amicitiam omnibus rebus humanis *anteponatis* (Cic., *De am.*, V, 17 = Eu atât pot să vă sfătuiesc, să puneţi prietenia mai presus de toate lucrurile omeneşti).
— Monet *ut* ignes in castris fieri *prohibeat* (Caes., *B.G.*, VI, 29 = Îi sfătuieşte să interzică focurile în tabără).
— Orabat deinde *ne se ... orbum liberis facerent* (T. Liv., I, 26 = Apoi i-a rugat să nu-l lipsească de copii).
— Exhortor moneoque te, libelle // *Ut docto placeas Apollinari* (Mart., IV, 86 = Te îndemn şi te povăţuiesc, cărticică, să fii pe placul învăţatului Apollinaris).

Completive conjunctivale cu rol de subiective

— Ita fit *ut omnino nemo esse possit beatus* (Cic., *Tusc.*, II, 17 = Aşa se face că nimeni nu poate fi cu totul fericit).

— Ex quo efficit *ut*, quod sit honestum, *id sit solum bonum* (Cic., *Tusc.*, V, 15 = Din aceasta rezultă că numai ceea ce este cinstit este bun).
— Eadem nocte accidit *ut esset luna plena* (Caes., *B.G.*, IV, 291 = În aceeaşi noapte s-a întâmplat să fie lună plină).
— Qui fit, Maecenas, *ut nemo ... // ... contentus vivat?* (Hor., *Sat.*, I, 1, 1-3 = Cum se face, Mecenas, că nimeni nu trăieşte mulţumit?)

2. *Ne, ne ... non* = să nu, ca nu cumva să, că nu

Când în regentă se află un verb al temerii, completiva se introduce prin *ne* sau *ne non* urmate de conjunctiv.

— Sed metuo *ne sero veniam* (Plt., *Men.*, 900 = Dar mă tem să nu vin târziu).
— Illud magis vereor *ne*, ignorans verum iter gloriae, *gloriosum putes* plus te unum posse quam omnes ... (Cic., *Phil.*, I, 14 = De acest lucru mă tem mai mult: ca nu cumva, neştiind adevăratul drum al gloriei, să socoteşti glorios a deveni tiran).
— Etiam illud verendum est *ne brevi tempore fames in urbe sit* (Cic., *Ad fam.*, XIV, 14 = Trebuie să ne temem şi de acest lucru, ca nu cumva să fie foamete în oraş în scurt timp).
— Tu dies noctesque cruciaris, cui nec sat est quod est, et id ipsum *ne non diuturnum sit futurum* times (Cic., *Parad.*, 18 = Te chinuieşti ziua şi noaptea tu, căruia nu-ţi este destul averea ce-o ai şi te temi ca nu cumva să nu dureze).
— Neque enim verebar *ne laboriosum esset* (Plin., *Ep.*, V, 6, 41 = Nu mă tem că este obositor).

Uneori după verbele temerii se întâlneşte subordonata completivă legată şi cu *ut*, dar cu oarecare deosebire de sens.

— Vereor *ut Dolabella ipse satis nobis prodesse possit* (Cic., *Ad fam.*, XIV, 14 = Mă tem că Dolabella însuşi nu poate să ne fie de folos).
— Omnes labores te excipere video, timeo *ut sustineas* (Cic., *Ad fam.*, XIV, 2 = Văd că toate muncile le iei asupra ta; mă tem că n-ai să le poţi duce până la capăt).

3. *quin* sau *quominus* = că, ca

După verbele care exprimă ideea de piedică sau îndoială (*impedire, abesse, obstare, dubitare, dubium esse* etc.) atunci când acestea sunt negate, completiva se introduce prin *quin* sau *quominus*.

— Non dubito *quin apud te mea commendatio prima satis valeat* (Cic., *Ad fam.*, XIII, 75 = Nu mă îndoiesc că prima mea recomandare are destulă valoare în fața ta).

— Non dubito *quin tu idem existimaturus sis* (Cic., *Ad Att.*, XIV, 17, 4 = Nu mă îndoiesc că tu vei gândi la fel).

— Erat nemini dubium *quin is in regnum restitueretur* (Cic., *Pro Rab. Post.*, IV = Pentru nimeni nu era îndoială că el va fi restabilit pe tron).

— Non dubitari debet *quin fuerint ante Homerum poetae* (Cic., *Brut.*, 71 = Nu trebuie să ne îndoim că au existat poeți înaintea lui Homer).

— Nec aetas impedit *quominus agri colendi studia teneamus* usque ad ultimum tempus senectutis (Cic., *De sen.*, 60 = Nici vârsta nu ne împiedică să păstrăm dragostea de a lucra pământul până la adânci bătrâneți).

— Non abest suspicio *quin ipse mortem consciverit* (Caes., *B.G.*, I, 4, 4 = Nu lipsește bănuiala că și-a provocat singur moartea).

— Neque illis (maioribus) superbia obstabat *quominus aliena instituta*, si modo proba erant, *imitarentur* (Sall., *Cat.*, 5, 37 = Trufia nu-i împiedica pe strămoși să imite instituțiile străine, dacă erau bune).

— Nec dubito *quin sint et in hoc non pauca libello // barbara (verba)* (Ov., *Trist.*, V, 7, 59-60 = Nu mă îndoiesc că există și în această carte cuvinte barbare).

— Ceterum plurimis mortalium non eximitur *quin primo cuiusque ortu ventura destinentur* (Tac., *Ann.*, VI, 22 = De altfel, celor mai mulți oameni nu li se schimbă părerea că viitorul fiecăruia e hotărât de la naștere).

— Veranius *quin ultra bellum proferret*, morte prohibitus est (Tac., *Ann.*, XIV, 29 = Veranius a fost împiedicat de moarte să continue războiul).

— Scio quae tibi causa fuerit impedimento *quo minus praecurrere adventum meum in Campaniam posses* (Plin., *Ep.*, VI, 29, 1 = Știu ce cauză te-a împiedicat să poți ieși înaintea mea în Campania).

După verbele de piedică, subordonata completivă conjunctivală se introduce cu *ne*, dacă regenta e afirmativă.

— Regulus *ne sententiam diceret* recusavit (Cic., *De off.*, III, 37 = Regulus a refuzat să-și spună părerea).

PROPOZIȚIILE INTEROGATIVE INDIRECTE

Propozițiile interogative indirecte sunt o categorie largă de subordonate completive conjunctivale. [Limba vorbită admite totuși, în toate epocile, modul indicativ în interogativele indirecte: *Videamus qui hinc egreditur* (Plt., *Men.*, 349 = Ia să vedem cine iese de aici); *Dic, quaeso, num te illa terrent* (Cic., *Tusc.*, I,

10 = Spune-mi, te rog, dacă nu te sperie toate acestea); *Tantum quod mihi non dixerat qui pridie cena veram* (Petron., 76, 11 = Doar că nu mi-a spus ce-am mâncat în ajun)]. Ele completează înțelesul acelor verbe care admit după sine o întrebare, funcția lor este deci cea de propoziții completive *directe*. Termenul *indirecte* se referă la faptul că ele sunt subordonate altei propoziții, redând în stil *indirect* o interogativă independentă: *Quis es?* → *Querit quis sis* (Cine ești? → Te întreabă cine ești). Interogativa indirectă poate fi de două feluri: simplă și dublă (disjunctivă).

Interogativa indirectă simplă

Propoziția interogativă indirectă simplă se leagă de regentă prin:

a. *pronume interogative:*

— Non scis *quis ego sim?* (Plt., *Men.*, 302 = Nu știi cine sunt eu?)
— Scis *quid acturus siem* (Plt., *Merc.*, 572 = Știi ce am de gând să fac).
— *Quid agam* nescio (Plt., *Mil.*, 863 = Nu știu ce să fac).
— ... si scis *quot digitos habeas in manu* (Plt., *Pers.*, 187 = Dacă știi câte degete ai la o mână).
— Nec *quid consilii capiam*, nec *quid faciam* scio (Cic., *Ad fam.*, XIV, 9 = Nu știu nici ce hotărâre să iau, nici ce să fac).
— *Quid senatus censuerit* exponam (Cic., *In Cat.*, III, 13 = Vă voi spune ce a hotărât senatul).
— Capras et oves *quot quisque haberet* dicere posse, *amicos quot haberet* non posse dicere (Cic., *De am.*, XVII, 62 = Poate spune câte capre și oi are fiecare, dar nu poate spune câți prieteni are).
— Declaravit *quantum haberet odium servitutis* (Cic., *Phil.*, V, 38 = A arătat câtă ură are împotriva sclaviei).
— Avaritia vero senilis *quid sibi velit*, non intelligo; potest enim quicquam esse absurdius quam, quo viae minus restet, eo plus viatici quarere? (Cic., *De sen.*, XVIII, 66 = Nu înțeleg ce urmărește avariția bătrânilor; căci ce poate fi mai absurd decât a aduna cu atât mai multe merinde cu cât îți mai rămâne mai puțin drum de făcut?).
— *Qui sis, non unde natus sis*, reputa (T. Liv., I, 41 = Gândește-te ce fel de om ești, nu din cine te-ai născut).
— Videamus *uter plus scribere possit* (Hor., *Sat.*, I, 4, 16 = Să vedem cine poate scrie mai mult).
— *Quid sit futurum cras*, fuge quaerere .... (Hor., *Od.*, I, 9, 13 = Nu cerceta ce va fi mâine).
— *Quae mihi praestiteris* memini (Mart., V, 42, 1 = Îmi amintesc ce mi-ai dat).
— *Cui tradas*, Lupe, *filium magistro* // Quaeris sollicitus ... (Mart., V, 56, 1-2 = Întrebi îngrijorat, Lupus, cărui profesor să-ți încredințezi fiul).
— *Quanti libertas constet mihi tanta*, requiris (Mart., VI, 88, 3 = Mă întrebi cât mă costă o libertate atât de mare).

— Nescis *quid vesper serus vehat* (Varro la A. Gell., XIII, 11, 1 = Nu ştii ce aduce seara târzie).

b. *adverbe interogative*:

— Rogitabit *unde illam emeris* (Plt., *Merc.*, 221 = Va întreba de unde ai cumpărat-o).
— Ego illum scio *quam cordi sit carus meo (*Plt., *Men.*, 246 = Eu atâta ştiu, cât de drag este inimii mele).
— ... rogitas // *quo ego eam* (Plt., *Men.*, 114-115 = Mă tot întrebi încotro mă duc).
— Incertum est *quam longe cuiusque nostrum vita futura sit* (Cic., *Ver.*, I, 153 = Nu ştiu cât de lungă va fi viaţa fiecăruia dintre noi).
— Cogita *quantum nobis exempla bona prosint (*Sen., *Ep.*, CII = Cugetă cât de mult ne folosesc exemplele bune).
— Non refert *quam multos* (libros), sed *quam bonos habeas* (Sen., *Ep.*, XLV = Nu interesează cât de multe, ci cât de bune cărţi ai).
— Expertus es *quam caduca felicitas esset* (Q. Curt., VIII, 14 = Ai cunoscut cât de trecătoare este fericirea).
— *Te quando expectemus* fac ut sciam (Cic., *Ad fam.*, XVI, 18 = Dă-mi de ştire când să te-aşteptăm).

C. *Particule interogative: -ne* (enclitic), *num* şi *nonne* = dacă:

— Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere *beatusne sit?* (Cic., *Tusc.*, V, 12, 25 = Tu nici măcar despre marele rege al perşilor nu poţi spune dacă este fericit?)
— Socrates, cum esset ex eo quaesitum Archaelaum ... *nonne beatum putaret*: "Haud scio" inquit (Cic., *Tusc.*, V, 12, 35 = Socrates, fiind întrebat dacă îl socoteşte fericit pe Archelaus, zise: "Nu ştiu").
— Ac primo Callistus ... et Narcissus ... agitavere *num Messalinam secretis minis depellerent* (Tac., *Ann.*, XI, 29 = La început, Calistus şi Narcis s-au întrebat dacă s-o îndepărteze pe Mesalina prin ameninţări ascunse).
— Ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, *num quid perdidisset*: "Nihil, inquit, omnia namque mea mecum sunt" (Sen., *De const. sap.*, 5 = Stilpon filozoful, fiind întrebat de acesta dacă a pierdut ceva, a spus: "Nimic, căci toate ale mele sunt cu mine").

Interogativa indirectă dublă (*disjunctivă*). Aceste subordonate se introduc, ca şi interogativa directă disjunctivă, prin: *utrum* sau *-ne* în primul termen şi *an* sau *-ne* în al doilea termen. Uneori, particula interogativă poate lipsi în primul termen.

— Pluma haud interest *patronus an cliens probior siet* (Plt., *Most.*, 407 = Nu este diferenţă nici de un fulg dacă patronul sau clientul este mai cinstit).

— *Bonine an mali sint*, id haud quaeritant (Plt., *Men.*, 575 = Nu se interesează dacă sunt buni sau răi).
— Sed tu delibera *utrum colloqui malis, an per litteras agere* quae cogites (C. Nep., *Conon.*, IX, 3 = Dar tu gândeşte-te dacă preferi să vorbeşti sau să expui în scris ceea ce gândeşti).
— Is cum interrogaretur *utrum pluris patrem matremne faceret*: "Matrem" inquit (C. Nep., *Iph.*, XI, 3-4 = Fiind întrebat dacă preţuieşte mai mult pe tata sau pe mama, zise: "pe mama").
— Nescio *utrum aliquid teneas, an plane sis spoliata* (Cic., *Ad fam.*, XIV, 4 = Nu ştiu dacă mai ai ceva, sau ai fost complet jefuită).
— Sed mihi ... in incerto iudicium est *fatone res mortalium et necessitate immutabili, an forte volvantur* (Tac., *Ann.*, VI, 22 = Nu ştiu dacă faptele muritorilor sunt hotărâte de un destin şi de o necesitate imutabilă, sau se desfăşoară la întâmplare).
— Multum interest *utrum peccare aliquis nolit, an nesciat* (Sen., *Ep.*, 90, 46 = E de mare interes dacă cineva nu vrea sau nu ştie să păcătuiască).

SUBORDONATA COMPLETIVĂ CU INDICATIVUL
(*Completiva cu quod*)

Subordonata completivă introdusă prin conjuncţia *quod* se construieşte cu modul indicativ şi îndeplineşte fie rol de subiect, fie rol de obiect pe lângă verbul regentei. Completiva cu *quod* determină următoarele categorii de verbe:

1) *verbele: facere, accidere, evenire*, când acestea sunt însoţite de un adverb (*Bene facis* quod).

2) *verbele afectului: laetari* = a se bucura, *gaudere* = a se bucura, *mirari* = a se mira etc.

Conjuncţia *quod* este la origine un pronume relativ neutru în acuzativ de relaţie, cu înţelesul de: *relativ la faptul că, în ce priveşte faptul că.* Folosirea completivei cu *quod* s-a extins foarte mult în latina populară, iar în epoca de trecere către limbile romanice a ajuns să înlocuiască acuzativul cu infinitiv. *Verba affectuum* (care exprimă un sentiment) sunt cele dintâi care încep să se construiască cu *quod*, paralel cu acuzativul cu infinitiv, încă la Cicero:

— Dolet mihi *quod tu nunc stomacharis* (Cic., *Ad Brut.*, 288 = Mă doare că acum eşti supărat).
— Bene facis *quod me adiuvas* (Cic., *De fin.*, III, 4, 16 = Bine faci că mă ajuţi).
— Bonis viris *quod ais* probari, quae adhuc fecerimus ... valde gaudeo (Cic., *Ad Att.*, IX, 7 = Mă bucur mult că spui că cele ce am făcut ... sunt aprobate de oamenii buni).
— Incolumis laetor *quod vivit in urbe* (Hor., *Sat.*, I, 4, 98 = Mă bucur că trăieşte teafăr în oraş).

— Cur ego aliquis ad hoc stupet *quod aes unius statuae ... diruptum est* (Sen., *N.Q.*, VI, 30 = Pentru ce se miră cineva de faptul că arama unei statui ... s-a crăpat).

— Egregie facis ... *quod iustitiam tuam provincialibus multa humanitate commendas* (Plin., *Ep.*, IX, 5 = Bine faci ... că dăruieşti dreptate provincialilor, cu multă omenie).

— Non temere est *quod corvos cantat mihi nunc ab laeva manu* (Plt., *Aul.*, 624 = Nu e întâmplător faptul că un corb îmi cântă acum dinspre stânga).

— Accedit *quod tibi certamen est tecum* (Plin., *Ep.*, VIII, 24, 8 = S-a adăugat faptul că ai o luptă cu tine însuţi).

— Gaudeo et gratulor *quod Fufeo Salinatori filiam tuam destinasti* (Plin., *Ep.*, VI, 26 = Mă bucur şi te felicit că ai hotărât să căsătoreşti pe fiica ta cu Fufetus Salinator).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATELOR COMPLETIVE

1) Subordonata completivă este indispensabilă pentru întregirea înţelesului regentei, fie că serveşte ca subiect al acesteia, fie ca obiect.

2) Clasificând subordonatele completive după modul lor, se pot distinge trei categorii:

a. *cu indicativul* — completiva cu *quod*;

b. *cu conjunctivul* — completiva conjunctivală propriu-zisă, legată de regentă prin: *ut, ne, quin, quominus*;
— interogativele indirecte, introduse prin pronume sau adverbe interogative

c. *cu infinitivul* — acuzativul cu infinitiv
— nominativul cu infinitiv

3) Dintre aceste categorii de completive, cea mai viabilă a fost completiva cu *quod*, care s-a extins şi s-a păstrat în limbile romanice, înlocuind în mare parte celelalte completive (în româneşte *quod* = că).

4) Acuzativul cu infinitiv a supravieţuit totuşi în limbile romanice în construcţii ca acestea: je le vois dormir / îl văd dormind/ sau: omul se poate schimba; copilul se ştie juca singur.

5) În latina populară şi chiar la scriitorii clasici, completiva conjunctivală se întâlneşte adeseori fără elementul de joncţiune, deci ca o completivă juxtapusă, construită cu modul conjunctiv.

— A te id peto, *me absentem diligas atque defendas* (Cic., *Ad fam.*, XV, 8 = Te rog să mă iubeşti şi să mă aperi cât timp lipsesc).

— *Cetera*, uti facto opus sit, *ita agant*, permittit. (Sall., *Cat.*, 45, 1 = Le îngăduie să ia celelalte măsuri precum va fi nevoie).

B. SUBORDONATELE CIRCUMSTANȚIALE

Spre deosebire de propozițiile completive, subordonatele circumstanțiale nu sunt indispensabile pentru înțelesul propoziției regente; ele determină predicatul regentei, indicând o împrejurare, o circumstanță, care îl explică sau îl însoțește.

În limba latină există următoarele propoziții circumstanțiale:

1. temporale;
2. cauzale;
3. finale;
4. comparative;
5. consecutive;
6. condiționale;
7. concesive.

SUBORDONATA TEMPORALĂ

Propoziția circumstanțială de timp arată în care moment se petrece acțiunea denumită de predicatul regentei; ea are deci funcția unui complement circumstanțial de timp. Se leagă de regentă prin următoarele conjuncții:

a) *cum* temporal = când; arată momentul precis când se petrece acțiunea regentei și se construiește cu modul indicativ. Acest *cum* are uneori în regentă corelativul *tum* sau *tunc* = atunci.

— Nam *cum pugnabant maxume*, ego *tum* fugiebam maxume (Plt., *Amph.*, 199 = Când luptau ei mai tare, atunci fugeam eu mai tare).
— Facile omnes, *cum valemus*, recta concilia aegrotis damus (Ter., *Andr.*, 309 = Când suntem sănătoși, ușor dăm sfaturi bolnavilor).
— Ira vero, *cum diu perturbat animum*, dubitationem insaniae non habet (Cic., *Tusc.*, IV, 77 = Mânia, când tulbură mult timp sufletul, este fără îndoială o nebunie).
— *Cum tacent*, clamant (Cic., *In Cat.*, I, 21 = Când tac, strigă).
— Nulla est haec amicitia, *cum alter verum audire non vult*, alter ad mentiendum paratus est. (Cic., *De am.*, XXVI, 98 = Nu există prietenie când unul nu vrea să audă adevărul, iar celălalt este gata la minciună).
— Sex (libros) de republica... *tunc* scripsimus, *cum gubernacula reipublicae tenebamus* (Cic., *De div.*, II, 1, 3 = Șase cărți despre stat le-am scris atunci, când țineam cârma statului).
— Longe alia mihi mens est, *cum res atque pericula nostra considero* (Sall., *Cat.*, 52, 2-3 = Eu am cu totul altă părere când iau în considerare situația și primejdiile noastre).

— Bis peccas, *cum peccanti obsequium accomodas* (Publ., Syr., 8 = De două ori greşeşti când dai ajutor celui care greşeşte).

— Voluptas *tunc, cum maxime delectat*, exstinguitur (Sen., *De vita. beat.*, VII = Plăcerea se stinge atunci când te desfătează cel mai mult).

— Hic rerum urbanarum status erat, *cum Pannonicas legiones seditio incessit* (Tac., *Ann.*, I, 16 = Aceasta era situaţia din Roma când răscoala a cuprins legiunile panonice).

b. *cum* iterativ = ori de câte ori; arată repetarea acţiunii. Se construieşte în general cu indicativul.

— *Cum rosam viderat*, tunc incipere ver arbitrabatur (Cic., *Ver.*, V, 10, 27 = Ori de câte ori vedea un trandafir, atunci socotea că începe primăvara).

— *Cum vero aetas summa esse iam coeperat...* iste ... imperator, pulcherimo Syracusarum loco stativa sibi castra faciebat (Cic., *Verr.*, V, 12, 29 = Ori de câte ori venea toiul verii ... acest ... comandant îşi aşeza tabăra de odihnă în cel mai frumos loc al Siracuzei).

— *Cum subit illius tristissima noctis imago //... Cum repeto noctem,* qua tot mihi cara reliqui, // Labitur ex oculis nunc quoque gutta meis (Ov., *Trist.*, I, 3, 1-7 = Ori de câte ori îmi vine în minte imaginea tristă a acelei nopţi ... ori de câte ori rechem în amintire noaptea în care am părăsit atâtea lucruri dragi mie, îmi curg şi acum lacrimile din ochi).

— Plerique, *cum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum aut iniuria potentium premuntur*, sese in servitutem dicant nobilibus (Caes., *B.G.*, VI, 13 = Cei mai mulţi, ori de câte ori sunt apăsaţi sau de datorii, sau de mărimea impozitelor, sau de nedreptatea celor puternici, se predau ca sclavi nobililor).

c) *cum* invers = când, când iată, şi tocmai atunci; introduce în aparenţă o propoziţie subordonată temporală,care din punct de vedere logic este însă o propoziţie principală, inversându-se astfel rolul propoziţiilor. În regenta propoziţiei introduse prin *cum invers* se află de obicei adverbe ca: *iam, nondum, vix, vixdum.*

— Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, *cum Galli ... flumen transire ... non dubitant* (Caes., *B.G.*, VI, 8, 1 = Ariergarda abia ieşise din fortificaţii, când galii... nu ezită ... să treacă fluviul).

— Dies nondum decem intercesserant, *cum ille alter filius infans necatur* (Cic., *Pro Clu.*, 28 = Încă nu trecuseră zece zile, când celălalt fiu, un copil, este ucis).

— Vixdum finierat Maternus, ... *cum Vipstanus Messalla cubiculum eius ingressus est* ... (Tac., *Dial.*, XIV, 1 = Abia sfârşise Maternus, ... când Vipstanus Mesala a intrat în odaie).

d) *cum* narativ *(historicum)* arată mai mult raportul temporal dintre acțiunea subordonatei și cea a regentei. Se construiește cu imperfectul conjunctiv pentru a arăta raportul de simultaneitate (în limba română = pe când, în timp ce) și cu mai mult ca perfectul conjunctiv pentru a exprima o acțiune anterioară regentei (după ce).

a. *simultaneitate:*

— *Cum esset Caesar in citeriore Gallia*, ... ad eum rumores adferebantur ... (Caes., *B.G.*, II, 1 = Pe când Caesar se afla în Galia, îi soseau știri).
— *Nam cum inambularem in xysto* et *essem otiosus domi*, M. ad me Brutus .... venerat (Cic., *Brut.*, III = Căci pe când mă plimbam în grădină și mă odihneam, a venit la mine M. Brutus).
— Romulus *cum ... contionem haberet*, tempestas ... denso regem operuit nimbo ... (T. Liv., I, 16 = Pe când Romulus ținea o adunare, o furtună ... l-a acoperit pe rege cu un nor des).

b. *anterioritate*:

— (Alexander) *cum interemisset Clitum, familiarem suum*, vix a se manus abstinuit (Cic., *Tusc.*, IV, 79 = Alexandru, după ce l-a omorât pe Clitus, prietenul său, cu greu s-a abținut de la sinucidere).
— *Cum venissem ad portam Capenam*, gradus templorum ab infima plebe completi erant (Cic., *Ad Att.*, IV, 1 = După ce am ajuns la poarta Capena, treptele templelor erau pline de oameni de rând).
— Hi, *cum ad munitiones ... accessissent*, flentes ... orabant (Caes., *B.G.*, VII, 78 = Aceștia, după ce s-au apropiat de fortificații, se rugau plângând).
— Vercingetorix, *cum ad suos redisset*, proditionis insimulatus, ... respondit (Caes., *B.G.*, VII, 20 = Vercingetorix, după ce s-a întors la ai săi, acuzat de trădare ..., a răspuns).
— Et, *cum improvidi ... insidias ... superassent* (= superavissent), ... subito ex insidiis consurgitur (T. Liv., II, 49 = Și, după ce au trecut neprevăzători peste curse ... pe neașteptate se ridică din curse ...).

e) *dum, donec, quoad, quamdiu* - sunt conjuncții temporale care indică în general că acțiunea din subordonată este simultană cu cea din regentă. Aceste conjuncții au înțeles diferit, în funcție de modul cu care se construiesc:

1. *cu indicativul* = până când, cât timp, în timp ce, până ce:

— Dum eius exspectamus mortem, ne nos moriamur fame ... (Plt., *Asin.*, 531 = În timp ce îi așteptăm moartea, să nu murim noi de foame...).
— *Dum fuit*, dedit (Plt., *Truc.*, 217 = Cât timp a avut, a dat).
— Quod sibi volunt, // *dum id impetrant*, boni sunt (Plt., *Capt.*, 232 = Sunt buni cât timp caută să obțină ceea ce vor).

— Gracchus tam diu laudabitur, *dum memoria rerum Romanarum manebit (Cic., De off.*, II, 12-42 = Gracchus va fi lăudat atâta timp cât va dăinui amintirea puterii romane).
— *Dum haec ad Gergoviam geruntur*, Haedui ... nullum sibi ... spatium relinquunt (Caes., *B.G.*, VII, 42, 1 = În timp ce se petrec acestea la Gergovia, heduii ... nu-şi lasă timp...).
— Immortali memoria percepta retinebat beneficia; quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, *quoad ille gratus erat*, qui acceperat (C. Nep., *Att.*, XI, 5 = Nu uita niciodată binefacerile primite; însă cele pe care el le făcea şi le amintea atâta timp cât era recunoscător cel care le primise).
— *Dum loquimur*, fugerit invida // aetas (Hor., *Od.*, I, II, 7-8 = În timp ce vorbim, timpul duşmănos a şi trecut).
— *Dum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit //*, Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt (Verg., *Eclg.*, VI, 76-78 = Cât timp mistreţul va iubi crestele munţilor şi peştele fluviile, gloria numelui tău va dăinui de-a pururea).
— *Donec eris felix*, multos numerabis amicos (Ov., *Trist.*, I, 9 = Cât timp vei fi fericit, vei avea mulţi prieteni).
— Nec quisquam tibi fidelior militum fuit, *dum amari meruisti* (Tac., *Ann.*, XV, 67 = Nici un soldat nu ţi-a fost mai credincios cât timp ai meritat să fii iubit).
— Voluptas, *dum incipit*, spectat ad finem (Sen., *De vita. beat.*, VII = Plăcerea, când începe, priveşte spre sfârşit).

2. *cu conjunctivul, dum, donec, quoad* exprimă o nuanţă de scop, o intenţie, o aşteptare, adăugată ideii temporale. Se traduc cu: *până să ... numai să.*

— Nunc animum advortite // *dum huius argumentum eloquar commoediae* (Plt., *Amph.*, 95-96 = Acuma fiţi atenţi, până să vă povestesc subiectul acestei comedii).
— Sustentes rem *dum Nero veniat* (Cic., *Ad fam.*, XIII, 64 = Amână dezbaterea până să sosească Nero).
— Non dubito quin *quoad plane valeas*, te neque navigationi neque viae committas (Cic., *Ad fam.*, XVI, 4 = Nu mă îndoiesc că nu vei porni la drum nici pe mare, nici pe uscat, până nu te faci de tot sănătos).
— Nil obstet tibi, *dum ne sit te ditior alter* (Hor., *Sat.*, I, 1, 40 = Nimic nu te poate opri, numai să nu fie altul mai bogat decât tine).
— Vivendi qui recte prorogat horam // Rusticus exspectat, *dum defluat amnis* ... (Hor., *Ep.*, I, 2, 41-42 = Cel care amână ceasul de a trăi înţelept, aşteaptă precum ţăranul până să curgă apa râului).
— Septimius, cum perfugisset ad tribunal ..., eo usque flagitatus est *donec ad exitium dederetur* (Tac., *Ann.*, I, 32 = Septimius, după ce a fugit la tribună ..., a fost cerut cu atâta insistenţă, până ce a fost dat spre pieire).

f. *antequam* şi *priusquam* introduc o propoziţie temporală cu o acţiune posterioară acţiunii din regentă. Adeseori, conjuncţia e despărţită în părţile componente, care sunt încadrate separat între cuvintele a două propoziţii. Sensul lor diferă după modul cu care se construiesc:

1. *cu indicativul* enunţă numai momentul faptei indicate de predicatul regentei. Se traduc: *înainte ca, înainte de a*:

— Non concedam ...// *prius profecto quam aut amicam aut mortem investigavero* (Plt., *Merc.*, 862-863 = Nu mă voi ... linişti înainte de a găsi sau pe iubita mea, sau moartea).
— *Priusquam lucet*, adsunt (Plt., *Mil.*, 709 = Înainte de a se lumina, ei sunt de faţă).
— Neque promitto quicquam neque respondeo, // *priusquam gnatum videro* (Ter., *Phorm.*, 1044-1045 = Nici nu promit nimic, nici nu răspund mai înainte de a-l vedea pe copil).
— *Antequam pro L. Murena dicere instituo*, pro me ipso pauca dicam (Cic., *Pro Mur.*, I, 2 = Înainte de a începe să vorbesc pentru L. Murena, voi spune câteva cuvinte pentru mine însumi).
— Neque *prius* fugere destiterunt, *quam ad flumen Rhenum pervenerunt* (Caes., *B.G.*, I, 53, 1 = Şi nu s-au oprit din fugă până n-au ajuns la fluviul Rin).

2. *cu conjunctivul* adaugă circumstanţei temporale o nuanţă de scop sau de posibilitate.

— Dabo operam ut istuc veniam *ante quam plane ex animo tuo effluam* (Cic., *Ad fam.*, VII, 14 = Îmi voi da silinţa să vin acolo înainte de a ieşi cu totul din inima ta).
— Itaque *prius* de vestro delicto confiteamini necesse est, *quam Ligarii ullam culpam reprehendatis* (Cic., *Pro Lig.*, I, 1 = Aşadar ar fi necesar să vă mărturisiţi păcatul vostru înainte de a critica greşeala lui Ligarius).
— *Priusquam se hostes ex terrore ... reciperent*, in fines Suessionum ... exercitum duxit (Caes., *B.G.*, II, 12, 1 = Mai înainte ca duşmanii să-şi revină din spaimă, şi-a dus armata în ţara suesionilor).
— Illi ... *prius* in hostium castris constiterunt, *quam plane ab his videri* aut quid rei gereretur cognosci *posset* (Caes., *B.G.*, III, 26, 3 = Aceia s-au oprit în tabăra duşmanilor mai înainte ca aceştia să poată vedea sau afla ce se petrece).
— Hasdrubal, iam *antequam dimicaret* ... ad Pyraenaeum tendit (T. Liv., XXVII, 19 = Hasdrubal, înainte de a lupta, se îndreaptă spre Pirinei).
— *Priusquam consules proficiscerentur*, novemdiale sacrum fuit (T. Liv., XXVII, 37 = Mai înainte de plecarea consulilor s-a făcut un sacrificiu de nouă zile).

— *Prius itaque quam alter ... consequi posset* et alterum Curiatium conficit (T. Liv., I, 25 = Mai înainte să-l poată ajunge celălalt, el îl omoară şi pe al doilea Curiatius).

— Nam deum honor principi non *ante* habetur, *quam agere inter homines desierit* (Tac., *Ann.*, XV, 74 = Căci nu se acordă principelui onoruri de zeu, mai înainte de a înceta să trăiască între oameni).

g) *postquam (posteaquam)* = după ce; se construieşte cu perfectul indicativului şi introduce o propoziţie temporală a cărei acţiune este anterioară regentei.

— Famem fuisse, suspicor, matrem mihi, // nam, *postquam natus sum*, satur nunquam fui (Plt., *Stich.*, 155-156 = Presupun că foamea mi-a fost mamă, căci, după ce m-am născut, n-am fost niciodată sătul).

— *Quam ego postquam adspexi*, non ita amo ut sani solent // homines, sed eodem pacto ut insani solent (Plt., *Merc.*, 262-263 = După ce am zărit-o, nu o mai iubesc ca oamenii sănătoşi, ci ca nebunii).

— *Eo postquam Caesar pervenit*, obsides, arma, servos ... poposcit (Caes., *B.G.*, I, 27 = Caesar, după ce a ajuns acolo, a cerut ostatici, arme, sclavi ...).

h) *ubi, ut, quando* = când; *ubi primum, ut primum, cum primum, simul, simul ac* = îndată ce; introduc propoziţii temporale a căror acţiune este simultană cu regenta sau o precede cu puţin. Se construiesc cu indicativul.

— Pater familias *ubi ad villam venit, ubi larem familiarem salutavit,* fundum eodem die ... circumeat (Cato, *De agr.*, II, 1 = Şeful familiei, când a venit la casa de la ţară, când a salutat pe zeul casei, în aceeaşi zi ... să dea o raită pe moşie).

— Haec *ubi legati pertulere*, Amphitruo castris ... // producit omnem exercitum (Plt., *Amph.*, 216-217 = Când au adus solii acest răspuns, Amfitrio îşi şi scoate armata din tabără).

— At tu, *quando habebis*, tum dato (Plt., *Men.*, 547 = Când vei avea, atunci să dai).

— *Cum primum poteris*, tua consilia ad me scribas (Cic., *Ad Att.*, V, 10 = De îndată ce vei putea, să-mi scrii despre planurile tale).

— Tu, *quando Romam salvus ... venisti*, videbis omnia (Cic., *Ad Att.*, VI, 4 = Tu, când vii teafăr la Roma, le vei vedea toate).

— Qui (animus) *ubi ad gloriam virtutis via grassatur*, abunde pollens potensque est neque fortuna eget (Sall., *Iug.*, I, 3 = Sufletul, de îndată ce păşeşte spre glorie pe drumul virtuţii, este destul de puternic şi nu are nevoie de noroc).

— Ipse, *ubi tempus erit*, omnis (capellas) in fonte lavabo (Verg., *Eclg.*, III, 97 = Eu însumi le voi spăla pe toate la izvor, când va fi timpul).

— *Simul ac duraverit aetas // membra animumque tuum*, nabis sine cortice (Hor., *Sat.*, I, 4, 119-120 = De îndată ce vârsta îţi va întări trupul şi sufletul, vei înota fără ajutor).
— *Cum semel occideris*, ... // non te restituet pietas (Hor., *Od.*, IV, 7, 21-24 = Odată ce ai murit, evlavia nu te va reînvia).
— *Ubi haec a tribuno relata sunt* ... (Nero) interrogat ... (Tac., *Ann.*, XV, 61 = De cum i s-au comunicat acestea de către tribun ..., Nero întreabă...).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATEI TEMPORALE

1) În limba latină, subordonata temporală îndeplineşte în frază acelaşi rol ca şi în limba română; ideea de timp se poate împleti şi cu nuanţa de scop, uneori chiar de cauză.

2) Din marea varietate a conjuncţiilor temporale latineşti, limba română a moştenit pe *quando* = când, care în limba latină are şi sens cauzal.

3) După modul cu care se construiesc, conjuncţiile temporale latineşti pot fi împărţite în trei categorii:

a) cu indicativul	*cum* temporal, *ubi*, *ut*, *quando*	când
	ut primum, *ubi primum*, *cum primum*, *simul ac*, *simul atque*	îndată ce
b) cu conjunctivul	*cum* narativ	pe când / după ce
c) cu indicativul sau conjunctivul	*antequam*, *priusquam*	înainte de a / înainte ca
	dum, *donec*, *quoad*	până ce / în timp ce / până să

SUBORDONATA CAUZALĂ

Propoziția circumstanțială de cauză arată motivul pentru care se săvârşeşte sau are loc acțiunea din regentă. Ea poate fi legată de regentă prin următoarele conjuncții:

quod, quia, quando, quandoquindem = fiindcă, pentru că, deoarece, şi se construieşte în două feluri:

a. *cu indicativul*, când cauza este enunțată de autor ca reală şi adevărată, sau când este considerată de toți ca reală:

— *Quando illi* me insanire *praedicant* // ego me adsimulem insanire ... (Plt., *Men*., 830-831 = Deoarece ei tot spun că sunt nebun, să mă prefac nebun).
— Iuventus nomen fecit Peniculo mihi // Ideo *quia mensam*, quando edo, *detergeo* (Plt., *Men*., 1-2 = Tineretul mi-a dat numele de "Perie", deoarece, când mănânc, şterg masa).
— *Quoniam non potest fieri* quod vis //, id velis quod possit (Ter., *Andr*., 305=306 = Deoarece nu poate fi ce vrei, să vrei ce se poate).
— Ego autem hoc miserior sum quam tu, *quod ipsa calamitas communis est utriusque nostrum*, sed culpa mea propria est (Cic., *Ad fam*., XIV, 3 = Eu sunt mai nenorocit decât tine, pentru că nenorocirea ne este comună, dar vina este numai a mea).
— Parthos times, *quia diffidis copiis nostris* (Cic., *Ad fam*., II, 10 = Te temi de parți fiindcă nu ai încredere în trupele noastre).
— *Quoniam omnia commoda nostra, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus*, a legibus non recedamus (Cic., *Pro Clu*., 155 = Deoarece toate interesele noastre, drepturile, libertatea şi mântuirea noastră le obținem prin legi, să nu ne depărtăm de legi).
— Sed *quoniam non nobis solis nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat*, partem amici ... in hoc naturam debemus ducem sequi ... (Cic., *De off*., I, 7, 22 = Fiindcă nu suntem născuți numai pentru noi şi o parte din ființa noastră o reclamă patria, o parte prietenii, trebuie să urmăm în aceasta natura drept călăuză).
— Nam *quod hosti appropinquabat*, consuetudine sua Caesar sex legiones ... ducebat (Caes., *B.G*., II, 19, 2 = Deoarece se apropia de duşman, Caesar, după obiceiul său, comanda şase legiuni).
— Novemdiale sacrum fuit, *quia Veiis de caelo lapidaverat* (T. Liv., XXVII, 37 = A fost o ceremonie religioasă de nouă zile, fiindcă la Veii a bătut cu pietre din cer).
— Nemo prudens punit, *quia peccatum est*, sed ne peccetur (Sen., *De ira*, I, 16 = Nici un om înțelept nu pedepseşte fiindcă s-a greşit, ci ca să nu se greşească).
— *Quod tibi Decembri mense ... // prater libellos vernulas nihil misi*, // fortasse avarus videar (Mart., V, 18, 1-5 = Fiindcă în luna

decembrie nu ți-am trimis nimic în afară de poeziile mele proprii, poate că par avar).

b. cu *conjunctivul*, când cauza este arătată ca un gând al persoanei care vorbeşte sau despre care se vorbeşte, ca o cauză subiectivă, nereală, sau ca un pretext. În limba română se poate traduce cu "sub motiv că ..." "fiindcă":

— Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, *quod virtute, consilio, providentia mea, res publica maximis periculis sit liberata* (Cic., *In Cat.*, III, 14 = Mi se adresează mulțumiri în termenii cei mai măgulitori, pentru că prin curajul, înțelepciunea şi prevederea mea republica a fost scăpată de cele mai mari pericole).
— Sed tamen recordatione nostrae amicitiae sic fruor, ut beate vixisse videar, *quia cum Scipione vixerim* (Cic., *De am.*, IV, 15 = Dar mă bucur atât de mult de amintirea prieteniei noastre încât cred că am trăit fericit, fiindcă am trăit alături de Scipio).
— Accusatus est ergo proditionis, *quod*, cum Parum expugnare posset, a rege corruptus *infectis rebus discessisset* (C. Nep., *Milt.*, 7, 5 = Prin urmare a fost acuzat de trădare, pentru că, deşi putea cuceri Parosul, fiind corupt de rege, ar fi plecat lăsând lucrul baltă).
— Accedere ipsius ceremoniae difficultates ... et *quod exiret iure patrio* (Tac., *Ann.*, IV, 16 = Se adăugau dificultățile ceremoniei înseşi .... şi fiindcă, (flaminul) ieşea de sub autoritatea părintească).

cum cauzal = fiindcă, se construieşte totdeauna cu conjunctivul, indiferent dacă se exprimă o cauză reală sau subiectivă.

— *Cum ad has suspiciones certissimae res accederent*, ... arbitrabatur ... (Caes., *B.G.*, I, 19 = Fiindcă la aceste bănuieli se adăugau fapte sigure ..., el socotea ...).
— Maiores nostri, *cum regum potestatem non tulissent*, magistratus annuos creaverunt (Cic., *Pro Sest.*, 65, 138 = Strămoşii noştri, deoarece nu au suportat puterea regilor, au ales magistrați anuali).
— Sed vos, *cum praesertim tam pauci sitis*, volui esse quam coniunctissimos (Cic., *Ad fam.*, XIV, 1 = Mai ales pentru că sunteți aşa de puțini, am vrut să fiți cât mai uniți).
— Dolo erat pugnandum, *cum par non esset armis* (C. Nep., *Hannib.*, X, 4 = Trebuia să se lupte prin viclenie, deoarece nu era egal în arme).
— *Cum sint praemia falsi // nula*, ... debet testis habere fidem (Ov., *Trist.*, III, 10, 35-36 = Deoarece nu există nici o răsplată pentru minciună ..., martorul trebuie să fie crezut).
— Natura nos cognatos edidit, *cum ex iisdem et in eadem gigneret* (Sen., *Ep.*, XCV = Natura ne-a creat înrudiți pentru că ne-a făcut din aceleaşi elemente şi pentru acelaşi scop).
— *Cum tua non edas*, carpis mea carmina, Laeli (Mart., I, 91 = Deoarece nu le publici pe ale tale, critici poeziile mele, Laelius).

CONCLUZII ASUPRA PROPOZIȚIEI CAUZALE

Se poate construi

1. cu indicativul — pentru a arăta cauza reală

2. cu conjunctivul — pentru o cauză subiectivă
— pentru propoziții introduse prin *cum*.

SUBORDONATA FINALĂ

Propoziția finală arată în ce scop se realizează acțiunea din regentă. Ea se construiește totdeauna cu modul conjunctiv - de obicei cu prezentul și imperfectul conjunctivului - și se introduce prin conjuncțiile: *ut* = să (finale afirmative), *ne* = să nu (finale negative). Când în propoziția finală se găsește un comparativ, subordonata se introduce prin *quo*, având sensul: *ut eo* = pentru ca prin aceasta să ...

— Eamus intro *ut prandeamus* (Plt., *Men.*, 387 = Să mergem înăuntru, să prânzim).
— Ibo *ut* erus quod imperavit *Alcumenae nuntiem* (Plt., *Amph.*, 291 = Voi merge să anunț Alcumenei ceea ce a poruncit stăpânul).
— Da ... argentum huic, *ne male loquatur* (Plt., *Asin.*, 473 = Dă-i banii acestuia, să nu te blesteme).
— Adiuva me, *quo fiat facilius* ... (Ter., *Eun.*, 150 = Ajută-mă, ca aceasta să se facă mai ușor).
— Scripsit ... *ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret* (Cic., *Pro Planc.*, 59 = A scris ... ca să ne îndemne la muncă și glorie, pe noi și pe copiii noștri).
— Pro me pauca dicam, non *quo mihi potior ... sit officii mei*, quam huiusce salutis defensio, sed *ut ... maiore auctoritate ... inimicorum impetus propulsare possim* (Cic., *Pro Mur.*, I, 2 = Voi spune câteva lucruri în ce mă privește, nu ca să fie mai degrabă o apărare a magistraturii mele decât a salvării acestui om, cât ca să pot respinge atacurile dușmanilor cu o mai mare autoritate).
— Plura me ad te de hac re scribere pudet, *ne videar prudentiae tuae diffidere* (Cic., *Ad fam.*, IV, 5 = Mi-e rușine să-ți scriu despre aceasta mai multe lucruri, ca să nu par că nu mă încred în înțelepciunea ta).
— Sed *ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret* atque *ut eorum auxilia tardaret* ... partem ultimam pontis ... rescindit (Caes., *B.G.*, VI, 29 = Dar pentru ca barbarii să se teamă în continuare de întoarcerea sa și ca să întârzie ajutoarele lor ..., el taie capătul podului).
— Ignes fieri prohibuit *quo occultior esset adventus eius* (Caes., *B.G.*, III, 30, 5 = A oprit să se facă foc, pentru ca sosirea lui să fie mai ascunsă).

— *Ut ameris*, amabilis esto (Ov., *Ars am.*, II, 107 = Ca să fii iubit, să te arăți vrednic de a fi iubit).
— *Te tamen ut videam*, duo milia (passuum) non piget ire (Mart., II, 5, 7 = Ca să te văd, nu mi-e greu să merg două mii de pași).
— Festina // ... *ne* ... *cordyllas madida tegas papyro* (Mart., III, 2, 2-4 = Grăbește-te ... să nu ... învelești în hârtie peștii uzi).
— Edo *ut vivam*, non vivo *ut edam* (Quint., IX, 3, 85 = Mănânc ca să trăiesc, nu trăiesc ca să mănânc).
— Germanicum excepere Graeci quaesitissimis honoribus ... *quo plus dignationis adulatio haberet* (Tac., *Ann.*, 53 = Grecii l-au primit pe Germanicus cu cele mai alese onoruri ..., pentru ca lingușirea să aibă mai multă demnitate).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATELOR FINALE

1) Se construiesc numai cu conjunctivul.

2) Uneori, în regenta subordonatei finale se găsesc ca particule corelative adverbele: *eo, idcirco, ideo* = de aceea.

3) Trebuie făcută cu atenție distincția între *ut* (*ne*) final și *ut* (*ne*) completiv, punându-se întrebarea logică pe lângă predicatul regentei:

— Date puero panem, *ne ploret* (Quint., VI, 1, 46 = Dați copilului pâine, să nu plângă) = cu ce scop să-i dați pâine?
— Caesar postulavit *ne Ariovistus Haeduis bellum inferret* (Caes., *B.G.*, I, 43, 9 = Cezar a cerut ca Ariovistus să nu declare război heduilor) - ce a cerut?

SUBORDONATA COMPARATIVĂ

Propoziția circumstanțială comparativă arată modul în care se realizează lucrarea indicată de predicatul regentei. Ea exprimă o împrejurare cu care este comparată acțiunea din regentă, aceasta constituind primul termen de comparație, iar subordonata comparativă al doilea termen de comparație. Adeseori, comparativele nu au predicatul exprimat, el fiind același cu cel al regentei sau putând fi ușor subînțeles.

Subordonatele comparative pot fi reale și ireale, de egalitate sau de inegalitate.

I. Comparativa de egalitate

1. Comparativa reală - se construiește cu modul indicativ și se poate introduce prin:

a) conjuncțiile *ut, velut, sicut, quemadmodum* = după cum, precum, anunțate în regentă prin adverbele corelative *sic, ita* = astfel, *proinde* = tot așa etc.

— Ego ita ero, *ut* me esse *oportet* (Plt., *Men.*, 891 = Voi fi aşa cum trebuie să fiu).

— Quam ... non ita amo *ut sani solent // homines*, sed eodem pacto *ut insani solent* (Plt., *Merc.*, 260-261 = O iubesc, nu cum iubesc oamenii sănătoşi, ci cum iubesc nebunii).

— *Ut homines sunt*, ita morem geras (Plt., *Most.*, 725 = Oamenii trebuie luaţi aşa cum sunt).

— *Ut sementem feceris*, ita metes (Cic., *De or.*, II, 261 = Cum vei semăna, aşa vei culege).

— Vos auditis silentio, *sicut facere debetis* (Cic., *Pro Clu.*, 156 = Voi ascultaţi în tăcere, după cum trebuie să faceţi).

— *Ut quisque est vir optimus*, ita difficillime esse alios improbos suspicatur (Cic., *Ad Q. fr.*, I, 12 = Cu cât un om este mai cinstit, cu atât mai greu presupune că alţii sunt necinstiţi).

— Ad Dolabellam, *quemandmodum tibi dicis placere*, scripsi diligenter (Cic., *Ad Att.*, XIV., 19 = Lui Dolabella i-am scris cu punctualitate, după cum spui că-ţi place).

— Sed feram, *ut potero* (Cic., *Ad Att.*, V, 15 = Dar voi suporta cum voi putea).

— *Ut enim non omne vinum*, sic non omnis aetas matura vetustate coacescit (Cic., *De sen.*, XVIII, 65 = Căci după cum nu orice vin se acreşte de vechime, tot aşa nu orice om bătrân devine ursuz).

— Pugnatum ab hostibus ita acriter est, *ut a viris fortibus pugnari debuit* (Caes., *B.G.*, II, 33, 4 = Duşmanii au luptat cu atâta dârzenie, cum trebuia să lupte nişte bărbaţi viteji).

— *Ut silvae foliis pronos mutantur in annos* // ... ita verborum vetus interit aetas (Hor., *Ep. ad Pis.*, 60-61 = După cum pădurile se schimbă la frunze în fiecare an, tot aşa piere generaţia veche de cuvinte).

— Ibam forte via sacra, *sicut meus est mos* (Hor., *Sat.*, I, 9 1 = Mergeam din întâmplare pe Calea Sacră, după cum mi-e obiceiul).

— *Sicut a maioribus accepimus*, sic posteris tradamus; nam *ut ex vobis senatores*, ita ex senatoribus principes nascuntur (Tac., *Hist.*, I, 84, 26-28 = După cum am primit de la strămoşi, aşa să transmitem urmaşilor, căci după cum din voi se nasc senatori, tot aşa din senatori se nasc principi).

b) pronumele *qualis, quantus, quot* şi adverbele *quo, quam* etc., care au în regentă corelativele: *talis, tantus, tot, eo, tam* etc.

— Tam facile vinces, *quam pirum vulpes comest* (Plt., *Most.*, 559 = Îl vei învinge aşa de uşor cum vulpea mănâncă o pară).

— *Quot homines*, tot sententiae (Ter., *Phorm.*, 454 = Câţi oameni, atâtea păreri. (Ambele propoziţii sunt eliptice de predicat).

— *Quo quisque est sollertior et ingeniosior, hoc* docet iracundius et laboriosius (Cic., *Pro Rosc. Com.*, 31 = Cu cât cineva este mai iscusit şi mai talentat, cu atât mai mult se frământă şi îşi dă osteneala).

— Promitto ... C. Caesarem *talem* semper fore civem, *qualis hodie sit* (Cic., *Phil.*, V, 51 = Promit că Cezar va fi întotdeauna un astfel de cetățean, cum este astăzi) (aici conjunctivul *sit* e impus de faptul că regenta comparativei este un acuzativ cu infinitiv).
— *Quo maior gloria, eo* propior invidia (T. Liv., XXXV, 10 = Cu cât este mai mare gloria, cu atât mai aproape de ea este invidia).
— Hic *tantum* Boreae curamus frigora, *quantum // Aut numerum lupus aut torrentia flumina ripas* (Verg., *Ecgl.*, VII, 51 = Aici atât ne pasă de frigul iernii, cât îi pasă lupului de numărul oilor sau şuvoiului de maluri).
— *Quot caelum stellas, tot* habet tua Roma puellas (Ov., *Ars am.*, I, 59 = Câte stele are cerul, atâtea fete are Roma ta).
— *Tot* illa discent, *quot audient* (Quint., I, 2 = Le vor învăța de atâtea ori, de câte ori le vor auzi).

2. *Comparativa ireală* sau *ipotetică* exprimă o acțiune imaginară sau o ipoteză care e comparată cu acțiunea reală din regentă. Se construieşte cu conjunctivul şi se leagă de regentă prin conjuncțiile: *ut si, velut si, tamquam si, quasi* = ca şi cum.

— Sic salutas ..., *quasi dudum non videris* (Plt., *Amph.*, 683 = Mă saluți ca şi cum nu m-ai fi văzut de mult).
— Verum, *quasi adfuerim*, ... audita eloquar (Plt., *Amph.*, 200 = Dar voi povesti cele auzite ca şi cum aş fi fost de față).
— Aedes totae confulgebant tuae, *quasi essent aureae* (Plt., *Amph.*, 1096 = Toată locuința ta strălucea ca şi cum ar fi fost de aur).
— (Sequani) absentis Ariovisti crudelitatem, *velut si coram adesset*, horrerent (Caes., *B.G.*, I, 32, 4 = Secvanii se îngrozeau de cruzimea lui Ariovist, ca şi cum ar fi fost de față).
— Dissimulat, *quasi nil debeat* (Mart., V, 36 = Se preface, ca şi cum nu mi-ar datora nimic).
— Ita peccatis abstinet, *tamquam nemini ignoscat* (Plin., *Ep.*, VIII, 22, 2 = Se abține de la greşeli astfel, ca şi cum nu ar ierta pe nimeni).
— Satagis, *tamquam mus in matella* (sis) (Petron., 58, 9 = Te mişti ca un şoarece în oală - ca şi cum ai fi un şoarece în oală).

II. Comparativa de inegalitate (superioritate sau inferioritate) depinde de un comparativ şi se introduce prin adverbul *quam* = decât, urmat fie de indicativ, fie de conjunctiv.

— Locutus sum de republica... liberius *quam pericula minaeque postulabant* (Cic., *Phil.*, V, 19 = Am vorbit despre stat mai liber decât o cereau primejdiile şi amenințările).
— Depugna potius *quam servias* (Cic., *Ad Att.*, VII, 7 = Luptă mai bine decât să fii sclav).

— Nihil autem magis cavendum est senectuti, *quam ne langori se desidiaeque dedat* (Cic., *De off.*, I, 34, 123 = De nimic mai mult nu trebuie ferită bătrânețea decât de a se deda lenei și trândăviei).
— Melius peribimus *quam sine alteris vestrum viduae aut orbae vivemus* (T. Liv., I, 13 = Mai bine vom muri decât să trăim fără vreunii dintre voi, văduve sau orfane).
— Praeda maior, *quam quanta belli fortuna fuerat*, revecta est (T. Liv., I, 35 = A fost adusă o pradă mai mare decât fusese succesul în război).
— Maior sum *quam cui (= ut mihi) possit fortuna nocere* (Ov., *Met.*, VI, 195 = Sunt mai mare decât m-ar putea lovi soarta).
— Canis timidus vehementius latrat, *quam mordet* (Q. Curt., VII, 4, 13 = Câinele fricos latră mai tare decât mușcă).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATEI COMPARATIVE

1) Spre deosebire de sintaxa limbii române, în care propoziția comparativă reprezintă numai un anumit aspect particular al propoziției circumstanțiale de mod, în sintaxa latină prin subordonata comparativă se înțelege atât propoziția de mod propriu-zisă, cât și circumstanțiala comparativă.

2) Adeseori, subordonatele comparative sunt propoziții incidente, cu valoare mai degrabă de propoziții principale, ca în următoarele exemple:

— *Ut fit in bello*, capitur alter filius (Plt., *Capt.*, 25 = Un fiu este luat prizonier, cum se întâmplă în război).
— Q. Cicero puer legit, *ut opinor*, ... epistolam (Cic., *Ad Att.*, VI, 5 = Q. Cicero tânărul a citit, pe cât cred, scrisoarea).

3) Subordonata comparativă se construiește cu indicativul sau conjunctivul, în funcție de felul comparației.

Conjuncțiile	Modul	Felul comparației
a) *ut, velut, sicut, quaemadmodum* b) *ut si, velut si, quasi, tamquam si*	indicativ conjunctiv	reală ipotetică

SUBORDONATA CONSECUTIVĂ

Subordonata consecutivă este propoziția care arată un fapt realizat ca o consecință a acțiunii din regentă. Se construiește totdeauna cu modul conjunctiv și se introduce prin conjuncțiile: *ut* = încât (scris uneori *uti*, în forma sa veche) și *ut non* = încât (să) nu. Această conjuncție are aproape totdeauna în regentă un corelativ ca: *ita* = astfel, *sic* = așa, *tam* = așa de, *tantus* = atât de mare, *talis* = astfel de etc.

— *Ita* forma simili pueri (erant), *uti mater sua // non intergnosse posset* (Plt., *Men.*, 19-20 = Copiii erau aşa de asemănători, încât nici mama lor nu-i putea deosebi).
— *Tantumne* ab re tua est oti tibi // *aliena ut cures*? (Ter., *Heaut.*, 75-76 = Ai atâta timp liber, întât te îngrijeşti de treburile altora?)
— *Tanta* vis probitatis est, *ut eam in hoste etiam diligamus* (Cic., *De am.*, IX, 29 = Atât de mare este puterea cinstei, încât o iubim chiar şi la duşmani).
— Bellum autem *ita* suscipiatur, *ut nihil aliud, nisi pax, quaesita videatur* (Cic., *De off.*, I, 23, 81 = Însă războiul trebuie început astfel încât să se vadă că nu s-a căutat nimic altceva decât pacea).
— Exercendum tamen corpus et *ita* afficiendum est, *ut oboedire consilio rationique possit in exsequendis negotiis et in labore tolerando* (Cic., *De Off.*, I, 23, = Trebuie să exercităm şi să formăm corpul astfel încât să se poată supune voinţei şi raţiunii în îndeplinirea unor sarcini şi în suportarea unui efort).
— Statim *ita* sum levatus, *ut mihi* deus aliquis medicinam fecisse *videatur* (Cic., *Ad fam.*, IV, 7 = Numaidecât m-am simţit aşa de uşurat, încât mi se părea că un zeu mi-a dat vreun leac).
— Cuius autem aures clausae veritati sunt, *ut ab amico verum audire nequeat*, huius salus desperanda est (Cic., *De am.*, XXIV, 90 = Cel ale cărui urechi sunt închise adevărului, încât nu poate asculta adevărul spus de un prieten, acela nu mai poate fi salvat).
— Epaminondas adeo fuit veritatis diligens, *ut* ne ioco quidem *mentiretur* (C. Nep., XV, 3, 1 = Epaminonda a fost aşa de iubitor de adevăr, încât nici chiar în glumă nu spunea un neadevăr).
— Tanta tempestas subito coorta est, *ut nulla earum (navium) cursum tenere posset* ... (Caes., *B.G.*, IV, 28 = O furtună atât de mare s-a iscat pe neaşteptate, încât nici una dintre corăbii nu putea să-şi continue drumul).
— Tantusque fuit ardor armorum, ... *ut eum motum terrae ... nemo pugnantium senserit* (T. Liv., XXII, 4 = Atât de mare a fost înverşunarea bătăliei ... încât nici unul dintre luptători nu a simţit acel cutremur de pământ).
— In campo tamen Martis sepultus est, *adeo* turbidis imbribus, *ut vulgus* iram deum portendi *crediderit* adversus facinus ... (Tac., *Ann.*, XIII, 17 = Totuşi a fost înmormântat în câmpul lui Marte, în timpul unei furtuni atât de mari, încât poporul a crezut că se arată astfel mânia zeilor împotriva crimei...).
— *Adeone* penitus sedit hic tibi morbus, // *Ut saepe in aurem, Cinna, Caesarem laudes?* (Mart., I, 89 = Oare aşa de adânc s-a înrădăcinat în tine, Cina, această boală, încât îl lauzi adesea pe Cezar şoptind la ureche?)
— Neque enim quisquam est *tam* malus, *ut videri velit* (Quint., III, 8, 44 = Nimeni nu este aşa de rău încât să vrea să se vadă acest lucru).

2) Dacă propoziţia regentă este negativă, subordonata consecutivă poate fi introdusă prin conjuncţia *quin*, urmată de conjunctiv, având valoarea lui *ut non* = încât să nu.

— Nullu'st Ephesi *quin sciat* (Plt., *Bacch.*, 336 = Nu este nimeni la Efes care să nu ştie).
— Nemo est *quin eo* (equo), quo consuevit, *libentius utatur* quam intractato et novo (Cic., *De am.*, XIX, 68 = Nimeni nu este astfel încât să nu se folosească mai bucuros de calul cu care s-a obişnuit decât de unul nedresat şi nou).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATEI CONSECUTIVE

1) Spre deosebire de alte subordonate circumstanţiale, consecutiva este săracă în elemente introductive, ea nefolosind decât pe *ut* şi rareori pe *quin*.

2) Conjuncţia consecutivă *ut* are în regentă o mare varietate de corelative adverbiale.

3) Se construieşte totdeauna cu conjunctivul.

SUBORDONATA CONDIŢIONALĂ

Propoziţia condiţională arată o împrejurare care condiţionează realizarea acţiunii din regentă, cu alte cuvinte acţiunea propoziţiei regente se îndeplineşte numai cu condiţia îndeplinirii acţiunii din subordonată. Ea se leagă de regentă prin conjuncţiile: *si* = dacă, *nisi, ni, si non, sin* = dacă nu, *si forte* = dacă cumva, *dummodo* = numai să.

Deoarece între acţiunea subordonatei condiţionale şi cea a regentei este o atât de strânsă legătură, încât acţiunea regentei nu se poate realiza decât prin realizarea acţiunii din subordonată, aceste două propoziţii formează o unitate sintactică strâns legată, numită *perioadă condiţională* sau *ipotetică*.. Fiecare propoziţie a perioadei condiţionale poartă o denumire specială: subordonata (în care se formulează condiţia) se numeşte *protază*, iar regenta (care arată rezultatul îndeplinirii condiţiei din protază) se numeşte *apodoză*. O particularitate a perioadei condiţionale este faptul că în general se găsesc aceleaşi timpuri şi moduri atât în protază cât şi în şi apodoză. Cu toate acestea, strânsa legătură dintre protază şi apodoză nu se manifestă întotdeauna prin această identitate de moduri şi timpuri. Scriitorul îşi alege modul şi timpul care exprimă mai exact starea sa afectivă sau nuanţa de gândire necesară.

În funcţie de relaţia care se stabileşte între condiţia exprimată în protază şi consecinţa ce rezultă din îndeplinirea ei, raportată la realitate, clasificarea tradiţională stabileşte trei modalităţi de construire a perioadei condiţionale:

I) *Condiţionala cu indicativul* sau *perioada condiţională reală* exprimă presupunerea vorbitorului că îndeplinirea condiţiei este un fapt real, deci şi

certitudinea că acțiunea din apodoză se realizează în mod necesar ca urmare a îndeplinirii condiției din protază. Cu alte cuvinte, condiționala reală exprimă o acțiune pe care vorbitorul o prezintă ca reală, indiferent dacă este de fapt reală sau nu.[1]

Uneori, condiționala cu indicativul este o simplă formulă de politețe, ca în limba română propoziția "Dacă sunteți bun..."

În protaza perioadei reale se află modul indicativ, iar în apodoză, orice mod personal.

1. **Indicativul în ambii termeni ai perioadei**

— Male facit, *si istuc facit* (Plt., *Men.*, 805 = Rău face dacă face acest lucru).
— *Si est animus aequus tibi*, sat habes, qui bene vitam colas (Plt., *Aul.*, 187 = Dacă ai inima împăcată, ai destul pentru a fi fericit).
— *Si stimulos pugnis caedis*, manibus plus dolet (Plt., *Truc.*, 768 = Dacă lovești cu pumnul viespile, te dor mâinile).
— Ego, *nisi quid me vis*, eo lavatum (Plt., *Aul.*, 579 = Dacă nu mai ai nevoie de mine, mă duc la baie).
— *Si aut ingrati universi, aut invidi multi, aut inimici potentes suis virtutem praemiis spoliant*, nec illa ... suo decore se ipsa sustentat (Cic., *De rep.*, III, 28 = Dacă toți nerecunoscătorii, sau mulți invidioși, sau dușmani puternici jefuiesc virtutea de răsplata sa, totuși ea ... se susține prin propria ei frumusețe).
— *Si vis* me flere, dolendum est // primum ipsi tibi (Hor., *Ep. ad Pis.*, 189-190 = Dacă vrei ca eu să plâng, mai întâi trebuie să suferi tu însuți).
— *Sincerum est nisi vas*, quodcumque infundis, acescit (Hor., *Ep.*, I, 2, 54 = Dacă vasul nu este curat, orice pui în el se acrește).
— Tu recte vivis, *si curas* esse quod audis (Hor., *Ep.*, I, 16, 17 = Trăiești ca un înțelept, dacă ai grijă să fii ceea ce se spune despre tine).
— *Si post fata venit floria*, non propero (Mart., V, 10, 12 = Dacă gloria vine după moarte, nu mă grăbesc).

2. **Indicativul în protază, imperativul în apodoză**

— *Si homo es*, id quod es, semper esse te, cogita (Q. Curt., VII, 8, 26 = Dacă ești om, gândește-te să fii totdeauna ce ești).
— *Si vir es*, ecce nega! (Mart., II, 69, 8 = Dacă ești bărbat, iată, spune nu!)

[1] N. I. Barbu, *Condiționalele la indicativ în greacă, latină, română*, în: "Studii clasice", vol. II, 1960, p. 159-170.

3. Indicativul în protază, conjunctivul[1] în apodoză

— Itaque *si ... possumus esse liberi*, vincamus odium pacemque patriamur (Cic., *Phil.*, XIII, 7 = Dacă ... putem să fim liberi, să învingem ura şi să lăsăm să fie pace).

— *Si volumus* aequi rerum omnium iudices esse, hoc primum nobis persuadeamus neminem nostrum esse sine culpa (Sen., *De ira*, II, 28, 1 = Dacă vrem să fim drepți judecători ai tuturor lucrurilor, să ne convingem mai întâi că nimeni dintre noi nu este fără greşeală).

II) *Perioada potențială* este fraza în care condiția pusă în protază se consideră realizabilă, posibilă, deci şi realizarea acțiunii din apodoză este posibilă. Se foloseşte conjunctivul prezent sau perfect atât în protază cât şi în apodoză, cu excepțiile amintite mai sus.

— Nam *si sciat noster senex ...* // suscenseat (Plt., *Asin.*, 458-459 = Căci dacă ar şti bătrânul nostru ... s-ar supăra).

— At *si qua inutilis // pictura sit*, eam vendat (Plt., *Asin.*, 763-764 = Dacă este vreun tablou nefolositor, să-l vândă).

— Tute *si pudoris egeas*, sumas mutuum (Plt., *Amph.*, 819 = Dacă ai nevoie de ruşine, ia-ți împrumut).

— Dies deficiat, *si velim paupertatis causam defendere* (Cic., *Tusc.*, V, 35 = Nu mi-ar ajunge ziua, dacă aş vrea să apăr cauza sărăciei).

— Humano capiti cervicem pictor equinam // *iungere si velit ...* // risum teneatis, amici? (Hor., *Ep. ad Pis.*, 1, 2-5 = Dacă un pictor ar vrea să adauge un gât de cal unui cap omenesc ... ați putea să vă țineți râsul, prieteni?).

— *Si quid tamen olim // scipseris*, in Maeci descendat iudicis aures (Hor., *Ep. ad Pis.*, 386 = Dacă ai scris ceva, să ajungă la urechile criticului Maecius).

— *Etiam fera animalia si clausa teneas*, virtutis obliviscuntur (Tac., *Hist.*, IV, 64, 12 = Chiar animalele sălbatice, dacă le ții închise, îşi uită puterea).

— Ne valeam, *si non totis, Deciane, diebus* // Et tecum totis noctibus esse *velim* (Mart., II, 5, 5 = Să nu fiu sănătos, dacă n-aş vrea să fiu cu tine, Decianeus, toată ziua şi toată noaptea).

— *Si istud omnes homines faciant*, vinum vile sit (Aul. Gell., XI, 14 = Dacă toți oamenii ar face acest lucru, vinul ar fi ieftin).

III) *Perioada ireală* este fraza în care atât condiția cât şi urmarea realizării sunt sau se consideră irealizabile, contrare realității, fie în prezent, fie în trecut. Predicatul se află la imperfectul conjunctivului - pentru o condiție irealizabilă în prezent - şi la mai mult ca perfectul conjunctivului - pentru o condiție irealizabilă în trecut - în ambii termeni ai perioadei.

---

[1] Este vorba de obicei de un conjunctiv cu valoare hortativă.

— Amplius valerem, *si hic maneres* (Plt., *Asin.*, 592 = Aş fi mai sănătoasă, dacă ai rămâne aici).
— *Si acum ... quaereres* // acum invenisses ... iam diu (Plt., *Men.*, 155-156 = Dacă ai căuta un ac, acul l-ai fi găsit până acuma).
— *Nisi te amarem plurimum*, non facerem (Plt., *Amph.*, 525 = Dacă nu te-aş iubi aşa de mult, n-aş face).
— Nam *si utilitas amicitias conglutinaret*, eadem commutata, dissolveret (Cic., *De am.*, IX, 32 = Dacă interesul ar da naştere prieteniei, prin schimbarea interesului, prietenia s-ar desfiinţa).
— Quae enim vita fuisset Priamo, *si ab adolescentia scisset* quos eventus senectutis esset habiturus?! (Cic., *De div.*, II, 9, 22 = Căci ce fel de viaţă ar fi avut Priamus dacă ar fi ştiut din tinereţe ce sfârşit al bătrâneţii va avea?)
— Marcelli quidem, *nisi gladium Caesaris timuissent*, manerent (Cic., *Ad Att.*, IX, 1 = Marcelli ar fi rămas, dacă nu s-ar fi temut de sabia lui Cezar).
— *Quod ni ita fuisset*, alterum illud existitisset lumen civitatis (Cic., *De sen.*, XI, 35 = Dacă n-ar fi fost aşa, ar fi fost [fiul lui P. Africanus] un al doilea astru al statului.
— *Mittere me stygias, si iam voluisset in undas* // Caesar in hoc, vestra non eguisset ope (Ov., *Trist.*, I, 2, 65-66 = Dacă Cezar ar fi vrut să mă trimită la moarte, pentru aceasta n-ar fi avut nevoie de ajutorul vostru).
— Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, *si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere* (Tac., *Agr.*, II, 10-14 = Însăşi memoria am fi pierdut-o o dată cu vocea, dacă ar fi în puterea noastră tot atât să uităm cât să tăcem).
— *Si non didicisset*, hodie famem a labris non abigeret (Petron., 46, 8 = Dacă n-ar fi învăţat, astăzi n-ar putea alunga foamea de la buze).
— *Musae si Latine loqui vellent*, Plautino sermone loquerentur (Quint., X, 1, 99 = Dacă muzele ar vrea să vorbească latineşte, ar vorbi în limba lui Plautus).

Propoziţii condiţionale cu nuanţă temporală. Propoziţiile condiţionale cu nuanţă temporală se leagă de regentă prin conjuncţiile *dum, modo, dummodo* = numai să, cu condiţia ca. Se construiesc cu modul conjunctiv.

— Magno me metu liberabis, *dummodo inter me atque te murus intersit* (Cic., *In Cat.*, I, V, 10 = Mă vei scăpa de mare spaimă, numai să fie între mine şi tine un zid).
— ... omnes dolores ... feram non solum fortiter, verum etiam libenter, *dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque pariatur* (Cic., *In Cat.*, IV, 1 = ... toate durerile ... le voi suporta nu numai vitejeşte, ci şi cu plăcere, numai ca din durerile mele să se nască pentru voi şi poporul roman gloria şi mântuirea).
— Oderint, *dum metuant* (Cic., *Phil.*, I, 14, 34 = Să urască, numai să se teamă).

— Cedere loco, *dummodo rursus instes*, consilii quam formidinis arbitrantur (Tac., *Germ.*, VI, 4 = A părăsi poziția de luptă, cu condiția să năvălești din nou, ei o consideră mai degrabă chibzuință decât frică).
— Quidquid vis esto, *dummodo nil recites* (Mart., II, 88 = Să fii orice vrei, numai să nu reciți nimic).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATEI CONDIȚIONALE

1) Subordonata condițională și regenta ei se află într-o interdependență atât de strânsă, încât nu pot exista una fără alta.

2) Cele trei forme sub care se poate afla condiția pusă în subordonată prezintă o serie de variații, corespunzătoare nuanțelor de gândire pe care vrea să le exprime persoana care vorbește sau scriitorul. Numeroase "abateri" de la regulile "clasice" expuse mai sus se constată în toate epocile latinității.

3) În limba română nu se face distinție între cazul potențial și ireal, traducându-se la fel, prin condiționalul prezent.

4) Câteodată, chiar și în proza și în poezia clasică, valoarea lui *si* este mult atenuată, astfel încât el poate introduce *propoziții completive*, construite cu modul conjunctiv, ca și cele introduse de *ut*.

5) Conjuncția *si*, păstrată nealterată în limba franceză și italiană, s-a transformat în limba română în *se*, care a dat apoi *să*, folosit încă și azi în condiționale de tipul "să fi știut". *Și* condițional a fost înlocuit în limba română cu *dacă* (provenit din *de* + *ca*).

6) Conjuncția *nisi* are deseori valoarea unui adverb cu sens restrictiv: *decât*, după un verb la forma negativă:
— Nemo, *nisi victor*, pace bellum mutavit (Sall., *Cat.*, LVIII, 15 = Nimeni nu a schimbat războiul în pace, decât victorios).
— Nulla iam ultra gens, *nihil nisi fluctus et saxa* (Tac., Agr., XXX, 15 = Dincolo de noi nu mai este nici un popor, nimic decât valuri și stânci).

SUBORDONATA CONCESIVĂ

Propoziția circumstanțială concesivă exprimă o acțiune care ar putea împiedica acțiunea din regentă, totuși acțiunea regentei se realizează în ciuda acestei piedici. Între subordonata concesivă și regenta ei există deci o opoziție, marcată uneori în regentă prin adverbele: *tamen* = totuși, *at* = dar, *saltem* = cel puțin etc., care devin corelative ale conjuncțiilor concesive.

Propozițiile concesive se pot construi atât cu modul indicativ, cât și cu modul conjunctiv, după cum piedica din concesivă este redată ca un fapt real, sigur, sau numai ca o ipoteză.

1. **Subordonata concesivă cu indicativul** se leagă de regentă prin conjuncția *quamquam* = deși, cu toate că; ea exprimă o împrejurare, considerată reală, care ar putea împiedica acțiunea din regentă.

— *Quamquam gravatus fuisti*, non nocuit tamen (Plt., *Stich.*, 712 = Cu toate că ai făcut greutăți, totuși nu ți-a mers rău).
— *Quamquam ego sum sorditatus* // frugi tamen sum (Plt., *Asin.*, 497-498 = Deși sunt rău îmbrăcat, totuși sunt un om cinstit).
— Rempublicam tuebimur, *quamquam sumus iam defatigati* (Cic., *Ad fam.*, XII, 25, 6 = Voi apăra statul, deși sunt obosit).
— Caesar ... *quamquam erat oppressus* ... doloribus, tamen ... inquit (Cic., *Ad Att.*, XIV, 7 = Cezar ..., deși era copleșit de dureri ... totuși ... a spus ...).
— *Quamquam animus meminisse horret luctuque refugit* // incipiam (Verg., *Ae.*, II, 12-13 = Deși sufletul meu se îngrozește să-și amintească și s-a ferit întotdeauna de durere, voi începe).
— Ea munimenta dux Romanus, *quamquam ... sociales copias ducebat*, perrumpere aggreditur ... (Tac., *Ann.*, XII, 31 = Aceste fortificații, comandantul roman încearcă să le rupă, deși conducea trupe de aliați).

2. **Subordonata concesivă cu conjunctivul** este introdusă prin următoarele conjuncții: *cum* = deși, cu toate că; *ut* = deși; *quamvis* = cu toate că, oricât de, oricât vrei să ..., deși; *licet* (la origine verb) = deși.

— Locus hic apud nos, *quamvis subito venias*, semper liber est (Plt., *Bacch.*, 82 = Acest loc este totdeauna liber la noi, oricât de pe neașteptate ai veni).
— *Cum Furnium nostrum tantum vidissem* ... praeterire tamen non potui, quin scriberem ad te ... (Cic., *At Att.*, IX, 6, 139 = Deși pe Furnius al nostru abia l-am văzut ..., totuși n-am putut lăsa să nu-ți scriu).
— Vocis expectas contumeliam, *cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus?* (Cic., *In Cat.*, I, 7, 16 = Aștepți o mustrare prin vorbe, deși ai fost atât de greu condamnat de judecata tăcerii?)
— Haec ego non rideo, *quamvis tu rideas* (Cic., *Ad fam.*, VII, 11 = Eu de acestea nu râd, oricât ai râde tu).
— *Fremant omnes licet*, dicam quod sentio (Cic., *De or.*, I, 44, 195 = Chiar dacă murmură toți, voi spune ceea ce cred).
— *Quamvis amemus Cnaeum nostrum* ..., tamen hoc laudare non possum (Cic., *Ad Att.*, VIII, 9 = Cu toate că îl iubesc pe Cneus al nostru, totuși nu pot lăuda acest lucru).
— Phocion fuit perpetuo pauper, *cum divitissimus esse posset* (C. Nep., XIX, 1-2 = Phocion a fost totdeauna sărac, deși putea să fie foarte bogat).

— Milites, *cum toto tempore frigore et ... imbribus tardarentur*, tamen ... omnia superaverunt (Caes., *B.G.*, VII, 24 = Soldații, deși erau împiedicați de frig și ploi, totuși le-au învins pe toate).

— Insanire putas sollemnia me ... // *rerum tutela mearum // cum sis* ... (Hor., *Ep.*, I, 1, 101-104 = Crezi că sunt bolnav de o nebunie obișnuită, deși tu ești ocrotitorul meu).

— *Te licet orantem fuscae deus audiat aulae* // Nempe tuas lacrimas litora surda bibent (Propert., IV, 11, 5-6 = Deși zeul palatului întunecat îți aude rugăciunea, totuși tărâmuri surde îți vor sorbi lacrimile).

— *Protinus ut moriar*, non ero, terra, tuus (Ov., *Trist.*, IV, 10, 129 = Deși voi muri curând, nu voi fi, pământule, al tău).

— *Nam tulerint magnos cum saeculu nostra poetas* // Non fuit ingenio fama maligna meo (Ov., *Trist.*, IV, 10, 125-126 = Deși secolul nostru a produs mari poeți, faima n-a fost neprielnică talentului meu).

— *Clames licet* et *mare coelo confundas*, homo sum (Iuv., VI, 282-283 = Chiar dacă ai striga și ai amesteca marea cu cerul, sunt om).

— Non tua Pantaemis nimium se praeferat illi // *Quamvis Pierio sit bene nota choro* (Mart., VII, 69, 8, 8 = Pantaemis a ta nu se poate pune mai presus de acela, deși în corul muzelor ea este bine cunoscută).

— Non dicam, *licet usque me rogetis* (Mart., II, 23 = N-am să spun, oricât m-ați ruga).

— *Plena laboratis habeas cum scrinia libris* // Emittis quare, Sosibiane, nihil? (Mart., IV, 33 = Deși ai sertarele pline de cărți terminate, de ce nu publici nimic, Sosibiane?)

3. **Subordonata concesivă** legată de regentă prin conjuncțiile concesive formate cu *si: tamesti, etsi, etiamsi* = chiar dacă, măcar că, cu toate că, se construiește cu *indicativul* sau cu *conjunctivul*, după cum exprimă un fapt considerat real, realizabil sau ireal. Uneori însăși conjuncția *si* are sens concesiv. *Tamesti* și *etsi*, în perioada clasică, se întâlnesc rareori cu conjunctivul.

a. cu *indicativul*:

— Non vidi, *etsi vidi* (Plt., *Mil.*, 407 = Nu am văzut, deși am văzut).

— Quamobrem ego te hoc, soror, *tamesti es maior* // Moneo, ut tuum memineris officium (Plt., *Stich.*, 46-47 = De aceea eu, soră, deși ești mai mare, te sfătuiesc să nu-ți uiți datoria).

— *Etsi mihi nunquam fuit dubium*, quin te populus Romanus ... cunctis suffragiis consulem facturus esset, tamen incredibili laetitia sum affectus ... (Cic., *Ad fam.*, XV, 12 = Deși niciodată nu m-am îndoit că poporul roman ... te va face consul prin toate voturile, totuși am fost cuprins de o incredibilă bucurie).

— Meum studium erga te, ... *tametsi* multis iam rebus *spero* tibi esse cognitum, tamen in iis maxime declarabo ... (Cic., *Ad fam.*, III,

4 = Iubirea mea față de tine, deşi sper că îți este cunoscută din multe lucruri, totuşi ți-o voi arăta mai ales în acestea ...).

— At Caesar, *etsi nondum eorum concilia cognoverat*, tamen suspicabatur (Caes., *B.G.*, IV, 31 = Dar Cezar, deşi nu cunoştea încă planurile lor, totuşi le bănuia).

b. cu *conjunctivul*:

— *Si bona Fortuna veniat*, ne intromiseris (Plt., *Aul.*, 100 = Chiar dacă ar veni zeița norocului, să n-o introduci în casă).

— *Etiam si oppetenda mors esset*, domi atque in patria mallem mori, quam in externis atque alienis locis (Cic., *Ad fam.*, IV, 7, 4 = Chiar dacă moartea ar fi de dorit, aş prefera să mor acasă, în patrie, decât în afara ei, în locuri străine).

— *Etiam si ruere vellem*, boni viri, ut id ne facerem, rogarent (Cic., *Pro Planc.*, 92 = Chiar dacă eu aş vrea să mă prăbuşesc, oamenii cinstiți m-ar ruga să nu fac acest lucru).

— Nulla est igitur excusatio peccati, *si amici causa peccaveris* (Cic., *De am.*, XI, 37 = Nu este nici o scuză pentru o greşeală, chiar dacă ai greşit din cauza unui prieten).

— Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, uti salvi sint vobiscum omnes, *etiamsi me vis aliqua oppresserit* (Cic., *In Cat.*, IV, 2, 3 = Toate acestea mă mişcă adânc, dar numai în acest sens, ca toți împreună cu voi să fie scăpați, chiar dacă pe mine m-ar doborî o forță silnică).

— *Etiamsi apud nos sint*, inter ... humilia numerentur (Sen., *Ep.*, LXXIV = Chiar dacă există la noi, să fie socotite între lucrurile umile).

— *Etiamsi spes non subesset*, necessitas tamen stimulare deberet (Q. Curt., IV, 14, 22 = Chiar dacă speranța n-ar exista, nevoia ar trebui să ne stimuleze).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATEI CONCESIVE

1) Subordonatele concesive se pot construi în trei feluri:

a) cu *indicativul* - conjuncțiile { *quamquam*, *tametsi*, *etsi* }

b) cu *conjunctivul* - conjuncțiile { *ut*, *cum*, *licet*, *quamvis*, *etiam si* }

c) cu *indicativul* - sau *conjunctivul* conjuncția *si*

2) Uneori *quamquam* este folosit ca element de coordonare, pentru a adăuga o rectificare la o afirmație precedentă, cu înțelesul = dar, de altfel.

— *Quamquam* quid loquor? (Cic., *In Cat.*, I, 22 = Dar ce vorbesc eu?)

3) Folosirea modurilor în subordonata concesivă este foarte liberă. Uneori *quamquam* se folosește cu modul conjunctiv.

— Nam in ingenio quoque, sicut in agro, *quamquam alia diu serantur atque elaborentur*, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur (Tac., *De or.*, VI, 26 = Căci și în talent, ca și în ogor, deși unele plante sunt semănate și cultivate mult timp, totuși sunt mai frumoase cele care se nasc de la sine).

4) Alteori *quamvis* este folosit cu indicativul:

— *Quamvis* patrem suum nunquam *viderat* ... (Cic., *Pro Rab.*, 4 = Deși nu-și văzuse tatăl niciodată)...).

C. SUBORDONATELE RELATIVE

Se numesc propoziții *relative* subordonatele care se leagă de regentă prin pronume relative sau adverbe de relație.

Sunt două categorii de propoziții relative:

I) *Propozițiile relative atributive* sunt propoziții care îndeplinesc rolul unui atribuit pe lângă un nume din regentă și se construiesc cu modul *indicativ.*

— Non ego idem facio, ut alios ... .vidi, *qui ... // aut soli aut lunae miserias narrant suas* (Plt., *Merc.*, 3-5 = Eu nu fac ce am văzut făcând pe alții, care își povestesc nefericirea soarelui sau lunii).
— Nunc me *illuc* ducis, *ubi lapis lapidem terit?* (Plt., *Asin.*, 31 = Acuma mă duci acolo, unde piatra roade piatra?)
— Accepi ab Aristocrito tres epistulas, *quas ego lacrimis prope delevi* (Cic., *Ad fam.*, XIV, 3 = Am primit de la Aristocrit trei scrisori pe care aproape le-am distrus cu lacrimile).
— Novit namque omnia vates // *quae sunt, quae fuerunt, quae mox ventura trahuntur* (Verg., *Georg.*, 392-393 = Căci profetul toate le cunoaște, cele ce sunt, ce au fost și care vor fi).
— Omne tulit punctum, *qui miscuit utile dulci* (Hor., *Ep. ad Pis.*, 343 = E lăudat de toți cel care îmbină folositorul cu plăcutul).
— Mollis illa educatio, *quam indulgentiam vocamus*, nervos omnes et mentis et corporis frangit (Quint., I, 2 = Acea educație blândă pe care o numim indulgență distruge toată vlaga minții și a corpului).

Uneori antecedentul relativei este subînțeles:

— Nam *quod semper movetur*, aeternum est (Cic., *De rep.*, VI, 27 = Căci ceea ce se mişcă e veşnic).
— *Qui consilium non petit*, auxilium petere non debet (T. Liv., V, 17 = Cine nu cere sfat, acela nu trebuie să ceară ajutor).
— *Qui stultis videri eruditi volunt*, stulti eruditis videntur (Quint., X, 7, 21 = Cei care vor să pară învățați pentru proşti par proşti celor învățați).

II) *Propozițiile relative circumstanțiale*, deşi determină tot un nume din regentă, exprimă nuanțe circumstanțiale finale, consecutive etc. (pronumele relativ putând fi înlocuit cu conjuncția corespunzătoare). Se construiesc cu modul conjunctiv.

1). **Subordonatele relative finale**

— Adducam (servos) *qui hunc tollant et domi devinciant* (Plt., *Men.*, 760 = Voi aduce sclavi care să-l ridice de aici şi să-l lege acasă).
— Delectus sum ab universa provincia, *qui eius iura fortunasque defenderem* (Cic., *In Caec. div.*, 65 = Am fost ales de toată provincia să-i apăr drepturile şi averile).
— Domitius ad Pompeium peritos regionum ... mittit *qui petant atque orent* ut sibi subveniat (Caes., *B. civ.*, I, 17 = Domitius trimite la Pompei cunoscători ai regiunii care să-i ceară şi să-l roage să-i vină în ajutor).

2). **Subordonatele relative consecutive**

— Nec quisquam est tam opulentus *qui mi obsistat in via* (Plt., *Curc.*, 284 = Nu e nimeni aşa de puternic care să-mi stea în cale).
— Tantillum loci *ubi catellus cubet* id mihi sat est loci (Plt., Stich., 620 = Mi-e destul atâta loc unde să se culce un cățel).
— Nihil fecit, patrue, *quod suscenseas* (Ter., *Phorm.*, 263 = N-a făcut nimic, unchiule, care să te mânie).
— Nulla est enim tanta vis *quae non ferro ac viribus frangi possit* (Cic., *Pro Marc.*, II, 3 = Nu există nici o forță atât de mare care să nu poată fi înfrântă prin fier şi putere).
— Nullus dolor est *quem non longinquitas temporis minuat* ac *molliat* (Cic., *Ad fam.*, IV, 5 = Nu există durere pe care durata timpului să n-o micşoreze şi să n-o domolească).
— Quid dulcius est quam habere *quicum omnia audeas* sic loqui ut tecum?! (Cic., *De am.*, VI, 22 = Ce este mai plăcut decât să ai prieteni cu care să îndrăzneşti să vorbeşti la fel ca şi cu tine însuți?)
— Facilius reperiuntur *qui se ultro morti offerant*, quam *qui dolorem patienter ferant* (Caes., *B.G.*, VII, 77 = Mai uşor se găsesc oameni care se oferă morții de bună voie, decât care suportă cu răbdare durerea).

— Nec defuere *qui in deterius referrent* (Tac., *Ann.*, XIII, 14 = Nu au lipsit oameni care să transmită cuvintele interpretate în rău).
— Fortem posce animum ... // *qui ferre queat quoscumque labores* (Iuv., X, 357-361 = Cere un suflet tare care să poată suporta orice suferință).

3). **Relative cauzale**

— Amant te neque iniuria // *quis sis tam pulcher* (Plt., *Mil.*, 58-59 = Te iubesc pe bună dreptate, deoarece ești așa de frumos).
— Illi autem, *qui omnia de republica praeclara atque egregia sentirent,* ... negotium susceperunt (Cic., *In Cat.*, III, 5 = Acești oameni s-au pus pe lucru, deoarece aveau sentimentele cele mai înalte față de stat).
— Fuit enim mirifica vigilantia, *qui suo toto consulatu somnum non viderit* (Cic., *Ad fam.*, VII, 30, 1 = A fost de o vigilență uimitoare, el care în tot consulatul său n-a cunoscut somnul).
— Quis non ... putet // horis omnibus esse me beatum // *iuncto cui liceat frui sodale* / (Mart., I, 86 = Cine nu ar crede că sunt fericit tot timpul, deoarece mi-e îngăduit să mă bucur de un tovarăș drag?)

4). **Relative concesive**

— *Hodie qui fuerim liber* // eum nunc potivit pater servitutis (Plt., *Amph.*, 177-178 = Deși azi dimineață am fost liber, tatăl m-a făcut sclav).
— Tum Cethegus, *qui paulo ante aliquid ... respondisset* ... repente conticuit (Cic., *In Cat.*, III, 10 = Atunci Cetegus, deși puțin mai înainte răspunsese ceva ..., pe neașteptate a tăcut).
— Namque egomet, *qui sero ac leviter Graecas litteras attigissem*, tamen ... complures ibi (Athenis) dies sum ... commoratus (Cic., *De or.*, I, 18, 82 = Chiar eu, deși am cunoscut târziu și superficial literatura greacă, totuși ... am zăbovit mai multe zile la Atena).

5). **Relative condiționale**

— *Qui videret* ... urbem captam diceret (Cic., *Verr.*, IV, 52 = Dacă l-ar vedea, ar spune că e un oraș cucerit).
— Nam Xerxes ... praemium proposuit ei, *qui invenisset novam voluptatem* (Cic., *Tusc.*, V, 7, 20 = Xerxes a pus un premiu pentru acela care ar descoperi o nouă plăcere).
— Me vero ... delectat quod vos ... eiusmodi disputationes adsumitis quae ... oblectamentum ... adferunt ... iis *ad quorum aures pervenerint* (Tac., *Dial. de or.*, XIV, 3 = Pe mine ... mă încântă faptul că ... discutați lucruri care ... aduc o desfătare ..., dacă au ajuns la urechile cuiva).
— *Unde utilitas ostenderetur*, illuc libidinem transferebat (Tac., *Ann.*, XIII, 45 = Dacă i se arăta vreun folos de undeva, acolo își muta plăcerea).

CONCLUZII ASUPRA SUBORDONATELOR RELATIVE

1) Pronumele sau adverbele relative care raportează subordonata la un substantiv sau pronume din regentă se deosebesc de celelalte pronume sau adverbe prin faptul că exprimă, ca şi conjuncţiile, raportul de subordonare între propoziţii.

Ele se deosebesc însă şi de conjuncţii, prin faptul că pronumele sau adverbele relative au în subordonată un rol sintactic, în timp ce conjuncţia rămâne oarecum în afara propoziţiei.

2) Acordul pronumelui relativ cu antecedentul său se face în gen şi număr: cazul este determinat de funcţia sintactică a pronumelui relativ.

3) Relativa cu sens circumstanţial, mai ales final şi consecutiv, se foloseşte şi în limba română, ca şi în limba latină, cu modul conjuntiv, de exemplu: mi-am adunat bani *cu care să-mi cumpăr cărţi* (= ca să-mi cumpăr); nu sunt eu omul de *care să te fereşti* (= astfel de om încât să te fereşti).

CONSECUTIO TEMPORUM

(*Folosirea timpurilor în propoziţiile subordonate*)

Subordonatele care au predicatul la indicativ folosesc timpurile ca şi propoziţiile principale. Cel mai adesea, după cum s-a văzut, propoziţiile subordonate au predicatul la conjunctiv, deoarece conjunctivul este modul subordonării. În acest caz însă există un raport de dependenţă foarte strâns între timpul predicatului din subordonată şi timpul din regentă.

Ca şi în limba română, acţiunea verbului din subordonată se poate afla în trei raporturi temporale faţă de regentă:

a. *concomitentă cu acţiunea regentei*:

— *Bonine an mali* sint, id haud quaeritant (Plt., *Men.*, 479 = Nu se interesează dacă sunt buni sau răi).
— Vides *ut alta stet nive candidum* // Soracte ... (Hor., *Od.*, I, 9, 1 = Vezi cum stă muntele Soracte alb de zăpadă).

b. *anterioară acţiunii din regentă*:

— *Cur ita crediderim* ..., audi (Hor., *Ep.*, I, 2, 5 = Ascultă de ce am crezut aşa).
— *Quae mihi praestiteris*, memini (Mart., V, 42, 1 = Îmi amintesc ce mi-ai dat). (*Memini* este o formă de **perfect**; cf. pag. 101).

c. *posterioară acţiunii din regentă*

— Quid casurum sit incertum est (Cic., *Ad fam.*, XV, 1 = Ce se va întâmpla nu se ştie).

Prin urmare, între propoziţia subordonată şi regenta ei pot exista trei raporturi temporale: de *simultaneitate*, de *anterioritate* şi de *posterioritate*. În limba latină, aceste raporturi temporale sunt precizate de timpul predicatului din subordonată.

Regulile care indică la ce timp al modului conjunctiv trebuie să stea predicatul unei subordonate pentru a exprima unul dintre cele trei raporturi temporale sunt numite *consecutio temporum* (corespondenţa sau concordanţa timpurilor). În limba română princ corespondenţa timpurilor se înţelege raportul dintre timpul predicatului unei subordonate în general şi timpul predicatului regentei sale. În limba latină, gramatica tradiţională limitează denumirea de *consecutio temporum* la propoziţiile subordonate cu conjunctivul.

Regulile consecuţiei timpurilor în limba latină sunt următoarele:

Când în regentă se află	**În subordonată verbul se pune la:**		
	simultaneitate	**anterioritate**	**posterioritate**
I. Un timp prezent sau viitor: Nescio Nesciam Nescivero	Conjunctiv prezent quid *agas* (ce faci)	Conjunctiv perfect quid *egeris* (ce ai făcut)	Conjugarea perifrastică activă quid *acturus sis* (ce vei face)
II. Un timp trecut Nesciebam Nescivi Nesciveram	Conjunctiv imperfect quid *ageres* (ce făceai)	Conjunctiv mai mult ca perfect quid *egisses* (ce făcuseşti, ce ai făcut)	Conjug. perifrastică activă: quid *acturus esses* (ce vei face)

Exemple:

1) *Raport de simultaneitate*

— ... hanc ... *faciam* ex tragoedia // comoedia ut *sit* (Plt., *Amph.*, 54-55 = ... Voi face ca aceasta să fie din tragedie, comedie).

— Sed mos nunquam illi *fuit* patri meo // *ut exprobraret* quod bonis faceret boni (Plt., *Amph.*, 46-47 = Dar niciodată tatăl meu n-a avut obiceiul de a face caz de binele pe care îl face celor buni).

— Caesar equitatum ... *praemittit* qui *videant* quas in partes hostes iter *faciant* (Caes., *B.G.*, I, 15 = Cezar trimite înainte cavaleria ca să vadă în ce parte îşi fac drum duşmanii).

— Eos consules *habemus* ..., ut nullam calamitatem respublica accipere *possit* (Cic., *Phil.*, VII, 20 = Avem astfel de consuli, încât statul nu poate ajunge la nici o nenorocire).

— M. Porcius Cato, cum *cogeret* eum necessitas nulla, in undis et tempestatibus civilibus ad summam senectutem *maluit* iactari, quam in tranquilitate vivere Tusculi (Cic., *De rep.*, I, 1, 1 = M. Porcius, deşi nu-l silea nici o nevoie, a preferat să se arunce în valurile furtunilor vieţii publice, decât să trăiască în linişte la Tusculum),
— Nemo unquam neque poeta, neque orator *fuit*, qui quemquam meliorem quam se *arbitraretur* (Cic., *Ad Att.*, XIV, 20,3 = N-a existat niciodată un poet sau un orator care să-l creadă pe altul mai bun decât el).
— Ceterum felix illud et ... aureum saeculum, ... poetis et vatibus *abundabat* ... qui bene facta *canerent*, non qui male admissa *defenderent* (Tac., *Dial. de or.*, XII = De altfel, acel fericit secol de aur ... era bogat în poeţi şi oameni inspiraţi ... care să slăvească faptele bune, nu să apere fărădelegile).

2) *Raport de anterioritate*

— Haud quisquam *quaeret* ... quid *venerim* (Plt., *Amph.*, 130 = Nimeni nu va întreba de ce am venit).
— *Memorat* legiones hostium ut *fugaverit* (Plt., *Amph.*, 136 = Povesteşte cum a pus pe fugă legiunile duşmanilor).
— Haec cum *animadvertisset*, ... vehementer eos *incusavit* (Caes., *B.G.*, I, 40 = Deoarece a observat aceasta, i-a mustrat straşnic).
— ... ubi ex captivis *cognovit* quo in loco hostium copiae *consedissent*, ... ad hostes contendit (Caes., (*B.G.*, V, 9 = ... după ce a aflat de la prizonieri în ce loc s-au aşezat trupele duşmanilor ..., se îndreaptă spre duşmani).
— Iam mala cur igitur *dederim* tibi carmina *quaeris* (Mart., VII, 42, 5 = Mă întrebi de ce ţi-am dat versuri proaste).

3) *Raport de posterioritate* sau *succedenţă*

— ... nec *dubitat* Deiotarus ... quin omnibus copiis ipse prima aestate Euphratem *transiturus sit* (Cic., *Ad Att.*, V, 21 = ... Deiotarus nu se îndoieşte ... că va trece Eufratul cu toate trupele la începutul verii).
— Mitte tamen ad nos de tuis aliquem tabellarium, ut et tu, quid nos *agamus*, et nos, quid tu *agas* quidque *acturus sis scire* possimus (Cic., *Ad Att.*, V, 18 = Trimite totuşi la noi un curier dintre ai tăi, ca să ştii şi tu ce fac eu şi eu să pot şti ce faci şi ce vei face).
— ... cupido *incessit* animos iuvenum sciscitandi ad quem eorum regnum Romanum *esset venturum* (T. Liv., I, 56 = ... pe tineri i-a cuprins dorinţa de a întreba la care dintre ei va ajunge domnia romană).
— Perfacile factu esse illis *probat* et conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium *obtenturus esset* (Caes., *B.G.*, I, 3 = Le demonstrează că e foarte uşor de îndeplinit cele plănuite, deoarece el însuşi avea de gând să obţină puterea în tribul său).

CONCLUZII ASUPRA CORESPONDENȚEI TIMPURILOR

1) Ansamblul complex de relații dintre subordonate și regentele lor, numit *consecutio temporum*, nu s-a păstrat cu aceeași rigurozitate în limba română și în limbile romanice. Limba latină populară își permitea anumite libertăți față de regulile clasice, libertăți întâlnite și în limba arhaică.

2) De altfel, și latina clasică are propoziții care prezintă abateri de la regula consecuției timpurilor.

Astfel, în subordonatele consecutive adeseori regula consecuției timpurilor nu se aplică, deoarece aceasta ar schimba sensul subordonatei:

— Ita *vixi*, ut non frustra me natum *existimem* (Cic., *De sen.*, XXIII, 84 = Astfel am trăit, încât socotesc că nu am trăit zadarnic).

Fiind raport de posterioritate, după regulă în subordonată ar trebui să apară conjugarea perifrastică activă, ceea ce nu ar reda exact ideea scriitorului.

3) Dacă în regentă predicatul se află la prezentul istoric, consecuția timpurilor urmează fie *înțelesul* acestuia (de timp trecut), fie *forma* acestuia (de timp prezent).

SINTAXA PARTICIPIULUI

Cuvântul *participiu*, folosit ca termen gramatical încă din antichitate de către învățați ca Varro și Quintilianus, este un cuvânt compus din *pars*, *partis* (parte) și *capio* (a lua). Se numește astfel, deoarece participă atât la natura verbului, cât și a adjectivului, cu alte cuvinte exprimă în același timp o acțiune - deci îndeplinește funcția de verb - și o calitate, o însușire - deci are și funcția unui adjectiv.

Având forme adjectivale, participiul se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care îl determină. Multe participii latine au devenit adevărate adjective, de exemplu: *cautus* = iscusit (de la *caveo*), *quietus* = liniștit (de la *quiesco*), *tacitus* = tăcut (de la *taceo), amans, florens, cupiens* etc.

Participiile prezente ale verbelor tranzitive adeseori pierd construcția verbală și se construiesc ca adjectivele, cu complement în genitivul de relație sau genitiv obiectiv:

— sui negotii bene *gerens* (Cic., *Quint.*, 19, 62 = excelent om de afaceri).

— boni cives *amantes* patriae (Cic., *Ad Att.*, 9, 19 = cetățeni buni, iubitori de patrie).

Unele participii perfecte au devenit substantive, ca: *legatus* = împuternicit (de la *legare*, derivat din *lex* = a da o însărcinare), *praefectus* (de la *praeficio*), *sponsus* = logodnic (de la *spondeo*), *mortuus* (de la *morior*) etc.

În limba latină există următoarele participii:

1. **Participiul prezent activ** cu sufixul *-nt-* nu are valoare temporală, ci exprimă simultaneitatea cu acțiunea verbului regent; se poate traduce în româneşte cu gerunziul sau cu o propoziție relativă.

— Mulieres, ... quae in proelium *proficiscentes, flentes* implorabant ne se in servitutem Romanis traderent (Caes., *B.G.*, I, 51 = Femeile... care, plângând, implorau pe cei care plecau la luptă să nu le lase să cadă în sclavia romanilor).

2. **Participiul perfect**, pasiv în general, cu sufixul *-to*: *laudatus* = lăudat, care a fost lăudat. Exprimă o acțiune anterioară verbului regent. Participiul perfect al verbelor deponente are înțeles activ: *locutus* = care a vorbit.

3. **Participiul viitor** activ, un adjectiv verbal cu sufixul *-turo* (terminația *-urus*, *-a*, *-um*): *facturus* = care va face, *laudaturus* = care va lăuda.

4. **Gerundivul**, cu sufixul *-nd*, devenit participiu viitor pasiv în latina postclasică: *laudandus* = care trebuie să fie lăudat.

În propozițiile participiale prezentate mai jos apar numai primele două, participiul prezent şi participiul perfect.

PROPOZIȚIILE PARTICIPIALE

Ca şi în limba română, şi în limba latină propozițiile subordonate pot avea forma unui participiu cu valoare predicativă.

De exemplu, în proverbul: "La pomul lăudat să nu te duci cu sacul", participiul *lăudat* are sensul unei propoziții relative atributive: "care a fost lăudat", sau al unei concesive: "chiar dacă a fost lăudat", sau al unei condiționale: "dacă a fost lăudat", sau chiar al unei temporale.

În limba latină, participiul este foarte mult folosit cu valoare de propoziție subordonată, fie pentru a da stilului concizie, fie pentru varietatea exprimării, calități stilistice apreciate de romani.

PARTICIPIALA RELATIVĂ[1]

Un participiu acordat în gen, număr şi caz cu un substantiv sau un pronume din regentă (*participium coniunctum* = participiu "legat") poate avea valoare de propoziție subordonată. Gramaticii denumesc această propoziție *participiala relativă* spre a marca relația ei strânsă, deci acordul cu un element nominal din regentă şi spre a o distinge net de *participiala absolută* (vezi, mai jos, p. 226).

Participium coniunctum poate avea următoarele valori:

1. **Propoziție relativă atributivă**

— Abigam iam ego illunc *advenientem* ab sedibus (Plt., *Amph.*, 150 = Voi îndepărta de casă pe cel care vine).

[1] Multe gramatici vorbesc despre "participiu relativ", considerând-l pe acesta un simplu adjectiv verbal cu nuanță circumstanțială şi neacordându-i statut de propoziție.

— Tum igitur *nihil recusans* Galba pro sese et populi Romani fidem *implorans* ... (Cic., *Brut.*, 90 = Galba care se supunea la toate în ceea ce-l priveşte pe sine şi care cerea ocrotirea poporului roman...).

2. **Subordonată cauzală**

— Malo *coactus* qui suum officium facit dum id rescitum iri credit, tantisper pavet (Ter., *Ad.*, 69-70 = Cel care îşi face datoria fiindcă este constrâns de pedeapsă nu se teme decât atâta timp cât crede că acest lucru va fi ştiut (*coactus* - participiul cu valoare de propoziţie cauzală al cărei subiect este în acelaşi timp şi subiectul regentei).
— In his fuit Ariovistus qui, navem *nanctus*, ea profugit (Caes., *B.G.*, I, 53 = Între aceştia a fost Ariovistus, care, deoarece a găsit o luntre, a fugit cu ea).
— Caesar ... *insidias veritus*, exercitum ... castris continuit (Caes., *B.G.*, II, 11, 2 = Cezar ..., deoarece se temea de o cursă, a menţinut armata ... în tabără).
— M. Papirius ... dicitur Gallo, *barbam suam* ... *permulcenti*, scipione eburneo in caput incusso, iram movisse (T. Liv., V, 41, 9 = Se spune că M. Papirius a stârnia mânia unui gal lovindu-l în cap cu un baston de fildeş, deoarece îl trăsese de barbă).
— Cn. Pompeius ... cunctae Italiae, *cupienti* et eius *fidem imploranti*, signum dedit ut ... [Cic., *Pro Mil.*, 39 = Întregii Italii care (deoarece) dorea şi cerea ajutorul său, Cn. Pompeius i-a dat semnalul ca ...].
— Rides nos, Coracine, *nil olentes* (Mart., VI, 55, 4 = Râzi de noi, Coracine, fiindcă nu mirosim a nimic).

3. **Subordonată temporală**

— Aliam nunc mihi orationem *despoliato* praedicas (Plt., *Asin.*, 204 = Îmi vorbeşti astfel, după ce am fost jefuit). Participiul *despoliato* este în dativ, acordat cu *mihi*.
— Nam mihi, Brute, in te *intuenti*, crebro in mentem venit ... (Cic., *Brut.*, VI = Căci, Brutus, când mă uit la tine, adeseori îmi vine în minte ...).
— Perpetua quadam felicitate *usus*, ille cessit e vita ... (Cic., *Brut.*, I = După ce s-a bucurat de o fericire statornică, a murit).
— Ita *pugnans*, post paulum concidit (Caes., *B.G.*, VII, 50, 6 = Luptând astfel, peste puţin timp a căzut).
— Porsenna, primo conatu *repulsus*, in plano ... castra posuit (T. Liv., II, 10 = Porsenna, după ce a fost respins la prima încercare, şi-a aşezat tabăra în câmpie).
— *Fracti* bello fatisque *repulsi* //, ductores Danaum ... // instar montis equum // ... aedificant (Verg., *Aen.*, II, 13-16 = Înfrânţi în război şi respinşi de soartă, conducătorii danailor ... construiesc un cal cât un munte).

4. **Subordonată concesivă**

— Iam *victi* vicimus (Plt., *Cas.*, 510 = Am învins, deşi am fost învinşi).

— *Absentis* Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent ... (Caes., *B.G.*, I, 32 = Se temeau de cruzimea lui Ariovist, deşi era absent, ca şi cum ar fi fost de faţă).

— Risus interdum, ita repente erumpit, ut eum *cupientes* tenere nequeamus (Cic., *De or.*, II, 58, 235 = Râsul izbucneşte uneori aşa de nestăvilit, încât nu-l putem opri, chiar dacă o dorim).

— Non donem tibi cur meos libellos, *Oranti* totiens et *exigenti*. Miraris, Theodore? (Mart., V, 73 = Te miri, Teodore, de ce nu-ţi dau cărţile mele, deşi mă rogi de atâtea ori şi îmi ceri?)

5. **Subordonată condiţională**

— Mortem igitur omnibus horis impendentem *timens*, qui poterit animo consistere? (Cic., *De sen.*, XX, 74 = Cine ar putea să-şi păstreze calmul, dacă s-ar teme de moartea care ameninţă în fiecare ceas?).

— Epistulae offendunt non loco *reditae* (Cic., *Ad fam.*, XI, 16 = Scrisorile supără, dacă nu sunt înmânate la locul potrivit).

— Haec igitur lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus *rogati* (Cic., *De am.*, XII, 40 = O astfel de lege să se stabilească în prietenie, încât nici să nu cerem lucruri nedemne, nici să nu facem, dacă am fi rugaţi).

N.B. Se întâmplă adesea ca valorile circumstanţiale să cumuleze, cel mai frecvent cuplu fiind constituit din valorile temporală şi cauzală. De pildă, fragmentul citat mai sus (Verg., *Aen.*, II, 13-16): conducătorii danailor construiesc un cal cât un munte *după ce*, dar şi *fiindcă* nu le-a reuşit asediul şi nu i-a ajutat soarta.

PARTICIPIALA ABSOLUTĂ (ABLATIVUL ABSOLUT)

Când participiul (prezent sau perfect) în cazul *ablativ* este acordat cu un substantiv (sau pronume) fără rol sintactic în regentă, el apare mai detaşat, mai puţin dependent de aceasta. De aceea el poartă în gramatici numele de *participium absolutum* = participiul "dezlegat" (*absolvere* = a desface, a dezlega) sau *ablativus absolutus*. În acest tip de propoziţie, participiul constituie predicatul, iar substantivul (pronumele) acordat cu el - subiectul. Conjuncţie subordonatoare nu există, ceea ce întăreşte statutul de independenţă formală a sintagmei în ablativ.

Practic, participiala absolută se poate traduce în mai multe feluri:

a) printr-o propoziţie subordonată cu conjuncţia subordonatoare respectivă;

b) printr-un gerunziu;

c) redând în românește participiul printr-un substantiv precedat de o prepoziție, iar substantivul în ablativ, printr-un substantiv în genitiv.

Exemplul 1: *Redeunte vere*, redeunt aves migrantes.

Traducerea ablativului absolut:

a) Când se întoarce primăvara, se întorc păsările călătoare.

b) Reîntorcându-se primăvara ...

c) La întoarcerea primăverii ...

Exemplul 2: *Capto monte.*

a) După ce muntele a fost ocupat.

b) Muntele fiind ocupat.

C) După ocuparea muntelui.

Ablativul absolut poate avea toate valorile pe care le are și participiala relativă, cu excepția, logică,a celei de propoziție relativă atributivă:

1. a. **Temporală cu acțiune simultană**

— *Vortentibus Telobois*, telis complebantur corpora (Plt., *Amph.*, 251 = În timp ce teloboii se retrăgeau, corpurile li se umpleau cu sulițe).

— Properato *absente me* comesse prandium (Plt., *Men.*, 628 = Să te grăbești să prânzești când eu lipsesc).

— Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant, *adolescente me* (Cic., *Ad fam.*, II, 16 = Îmi amintesc de lamentațiile bătrânilor, când eu eram tânăr).

— *Barcinis nitentibus* ut Hannibal assuesceret militiae, ... Hanno inquit ... (T. Liv., XXI, 3 = Pe când cei din partidul lui Barca susțineau ca Hannibal să se deprindă cu milităria ..., Hanno spune ...).

— Haec atque talia *agitantibus (*subînțeles *hominibus*) gravescere valetudo Augusti (Tac., *Ann.*, I, 5 = În timp ce oamenii discutau astfel de lucruri, sănătatea lui August se înrăutățea).

1.b. **Temporală cu acțiune anterioară regentei**

— Victores, *victis hostibus*, legiones reveniunt domum // *duello exstincto* maximo atque *internecatis hostibus* (Plt., *Amph.*, 188-189 = Învinși fiind dușmanii, legiunile învingătoare se întorc acasă, după ce s-a terminat un război foarte mare și după ce dușmanii au fost nimiciți).

— *Capto monte* et *succedentibus nostris*, Boii et Tulingi nostros latere aperto adgressi, circumvenire ..., coeperunt (Caes., *B.G.*, I, 25 = După ce muntele a fost cucerit și în timp ce ai noștri ne urmau, boii și tulingii, atacând pe ai noștri dinspre aripa descoperită, au început să-i împresoare).

— Ita nostri acriter in hostes, *signo dato*, impetum fecerunt (Caes., *B.G.*, I, 52 = Ai noștri au dat năvală cu înverșunare contra dușmanilor, după ce s-a dat semnalul).

— *Quo recitato*, sententiis iudicum est liberatus (Cic., *De sen.*, VI, 23 = După ce aceasta a fost citită, a fost eliberat prin sentința judecătorilor).
— Sed, *perfecto spectaculo*, apertum aquarum iter (Tac., *Ann.*, XII, 57 = Dar, după ce s-a sfârşit spectacolul, s-a dat drumul apei).

2. **Subordonată cauzală**

— Diuturnitate belli *defatigatis Gallis*, Ariovistum ... magis ratione et consilio quam virtute vicisse (Caes., *B.G.*, I, 40 = Deoarece galii erau obosiți din cauza lungimii războiului, Ariovist ... a învins mai mult prin calcul şi chibzuință decât prin vitejie).
— At hostes ... *(nostris) resistentibus*, consuetudine suā ad pedes desiluerunt (Caes., *B.G.*, IV, 12 = Dar duşmanii ... deoarece ai noştri rezistau, potrivit obiceiului lor au descălecat).
— At saepe in eum locum ventum est, *tanto*, in omnes partes *diviso equitatu*, ut ... Ambiorigem in fuga circumspicerent captivi (Caes., *B.G.*, VI, 43 = Dar deoarece atât de multă cavalerie fusese împrăştiată în toate părțile, s-a ajuns până acolo încât prizonierii să spună că l-au văzut pe Ambiorix în timp ce fugea).
— Neque provinciae illum statum abnuebant, *suspecto* senatus populique *imperio* ... (Tac., *Ann.*, I, 2 = Nici provinciile nu se împotriveau la acea stare de lucruri, deoarece puterea senatului şi a poporului era privită cu ochi răi...).

3. **Subordonată concesivă**

— Postridie eius diei, Caesar ..., magno *itinere confecto*, ad oppidum Noviodunum contendit (Caes., *B.G.*, II, 12 = În ziua următoare, Cezar, ... cu toate că făcuse un marş lung, s-a îndreptat spre oraşul Noviodunum).
— Caesar ..., *paucis defendentibus*, oppidum expugnare non potuit (Caes., *B.G.*, II, 12 = Cezar ... n-a putut cuceri oraşul, deşi îl apărau puțini oameni).
— Expertus (est) vacuum Daedalus aera // *Pennis* non homini *datis* (Hor., *Od.*, I, 3, 34-35 = Dedal a încercat văzduhul gol, deşi omului nu i s-au dat aripi).
— *Verona* licet *audiente*, dicam (Mart., I, 7, 2 = E permis s-o spun, chiar dacă Verona mă aude).

4. **Subordonată condițională**

— Neque homines inimico animo, *data facultate* per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria existimabat (Caes., *B.G.*, I, 7 = Socotea că nişte oameni cu suflet duşmănos nu se vor abține de la stricăciuni, dacă li s-ar da putința de a face drumul prin provincie).

— *Caritate* enim *benevolentiaque sublata*, omnis est e vita sublata iucunditas (Cic., *De am.*, XXVII, 10, 2 = Dacă se înlătură iubirea şi bunăvoinţa, se înlătură din viaţă toată bucuria).
— Maximas virtutes omnes iacere necesse est, *voluptate dominante* (Cic., *De fin.*, II, 177 = Dacă domină plăcerea, virtuţile cele mai mari zac dispreţuite).
— *Mutato nomine*, de te // fabula narratur (Hor., *Sat.*, I, 1, 69-70 = Dacă se schimbă numele, despre tine se istoriseşte în poveste).
— Nec quisquam, *audita morte Agricolae*, aut laetatus est, aut statim oblitus (Tac., *Agr.*, 43 = Dacă s-a aflat despre moartea lui Agricola, nimeni nu s-a bucurat, nici nu a uitat-o imediat).

Ablativul absolut cu predicat nominal

În cazul unui *predicat nominal*, acesta se va limita, în participiala absolută, la numele predicativ (acordat în gen, număr şi caz cu subiectul), verbul *esse* fiind lipsit de participiu prezent şi perfect.

— Nam Plautus ... mortuus est *Catone censore* (Cic., *Brut.*, XV = Plautus a murit când Cato era censor).
— Parthi Euphratem transierunt, *duce Pacoro* (Cic., *Ad Att.*, V, 18 = Parţii au trecut Eufratul, comandant fiind Pacorus).
— Nam hoc praetore ludos Apollini faciente, ... *Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus*, mortem obiit Ennius (Cic., *Brut.*, XX = În timp ce acest pretor organiza jocuri în cinstea lui Apollo, Ennius a murit, pe când erau consuli Q. Marcius şi Cn. Servilius).
— Neque provinciae illum statum abnuebant ..., *invalido legum auxilio* ... (Tac., *Ann.*, I, 2 = Nici provinciile nu se împotriveau la acea stare de lucruri, deoarece ajutorul legilor era neputincios).
— Tunc habitabat ad arcum veterem, *me puero*, piper non homo (Petron., 44, 6 = Când eram eu copil, el locuia lângă arcul vechi: piper, nu om).

CONCLUZII ASUPRA PROPOZIŢIILOR PARTICIPIALE

1) Circumstanţialele participiale, întâlnite şi în limba arhaică, devin tot mai frecvente pe măsură ce se impune necesitatea unei exprimări mai variate, mai concise sau mai exacte.

2) Chiar la scriitorii epocii clasice, dar mai frecvent în epoca imperială, apar propoziţii participiale precedate de conjuncţii, pentru a li se preciza şi mai mult sensul.

3) Participiul din limba română păstrează însuşirea participiului latin de a echivala o propoziţie subordonată circumstanţială sau relativă.

SINTAXA GERUNZIULUI ŞI A GERUNDIVULUI

1. **Gerunziul** este un substantiv verbal derivat din tema prezentului, cu sufixul *-nd-*, la care se adaugă desinenţele cazuale ale declinării a II-a singular, fiind folosit numai la cazurile genitiv, dativ, acuzativ şi ablativ.

Genitivul gerunziului, ca orice genitiv, poate fi atribut al unui substantiv:

— Postero die Caesar, contione advocata, temeritatem ... militum reprehendit quod .. signo *recipiendi* dato non constitissent ... [Caes., *B.G.*, VII. 52, 1 = În ziua următoare, Cezar, convocând adunarea, dojeneşte îndrăzneala soldaţilor, fiindcă ... nu s-au oprit, deşi se dăduse semnalul de retragere (de a se retrage)].

Aici *recipiendi* este atributul substantivului *signum* şi se poate traduce prin infinitivul lung sau scurt precedat de o prepoziţie.

— Imprimis monet ut contineant milites ne studio *pugnandi* ... progrediantur (Caes., *B.G.*, VII, 45, 8 = Mai ales îi sfătuieşte să împiedice pe soldaţi să înainteze prea mult din dorinţa de a lupta).
— Dat ipsa lex potestatem *defendendi* (Cic., *Pro Mil.*, 11 = Însăşi legea dă dreptul de legitimă apărare).
— Verum de ista *furandi praedandique* ratione nihil dico (Cic., *Verr.*, V, 5, 11 = Nu spun nimic de acest obicei de a fura sau a prăda).
— Si tantus amor *scribendi* te rapit, aude (Hor., *Sat.*, III, 1, 10 = Dacă te cuprinde atât de mare dor de a scrie, îndrăzneşte).

Substantivele *causa* şi *gratia* urmate de un genitiv au valoarea de postpoziţie şi înseamnă "din pricină", "pentru". Precedate de genitivul gerunziului constituie o formă de complement de scop:

— ... ii, qui *frumentandi causa* ierant, nondum redierant ... (Caes., *B.G.*, IV, 12 = ... Cei care merseseră să aducă grâu încă nu se întorseseră).
— ... Carnutes ... Romanos, qui *negotiandi causa* ibi constiterant ... interficiunt (Caes., *B.G.*, VII, 3 = Carnuţii omoară pe romanii care se stabiliseră acolo ca să fagă negoţ).

Dativul gerunziului arată scopul acţiunii verbale şi se întâlneşte după verbele şi adjectivele care cer dativul:

— Nam fere quem quisque vivos (= vivus) *pugnando* locum ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat (Sall., *Cat.*, LXI, 2 = Căci, acum că-şi dăduse ultima suflare, fiecare acoperea cu trupul său aproape acelaşi loc pe care, viu fiind, îl ocupase ca să lupte).
— ... quem ubi equites quoque *tegendo* satis latebrosum locum ipse oculis perlustravit ... (T. Liv., XXI, 54 = ... când a văzut acest loc destul de potrivit pentru a acoperi chiar şi pe călăreţi).

— Adiicit iureiurando Paeti cautum apud signa, adstantibus iis quos *testificando* rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum ... (Tac., *Ann.*, XV, 16 = El adaugă că s-a chezăşuit prin jurământul lui Paetus lângă steaguri, fiind de faţă cei pe care regele îi trimisese ca să fie martori, că nici un roman nu va intra în Armenia).

Acuzativul gerunziului se întrebuinţează tot pentru a exprima scopul acţiunii verbale sau cu funcţie de complement al unui adjectiv răspunzând la întrebarea: "la ce?"

— ... nullum sibi ad *cognoscendum* spatium relinquunt (Caes., *B.G.*, VII, 42 = ... nu-şi lasă timp pentru a se informa).
— Brutus *ad explorandum* cum equitatu antecessit (T. Liv., II, 6 = Brutus a mers înainte cu călărimea, ca să cerceteze situaţia).
— Nunquam ingenium idem ad res diversissimas, *parendum* atque *imperandum*, habilius fuit (T. Liv., XXI, 4 = Niciodată aceeaşi fire n-a fost mai aptă pentru lucruri atât de diferite, pentru a se supune şi pentru a porunci).
— ... sed ad *erumpendum* etiam in stationes operaque hostium animus erat (T. Liv., XXI, 7-8 = ... ei aveau curajul chiar să dea năvală asupra posturilor şi lucrărilor de fortificaţii ale duşmanilor).

Ablativul gerunziului arată de obicei o circumstanţă de mod, cauză, instrument. Poate fi întrebuinţat cu sau fără prepoziţie.

— Lumbi *sedendo*, oculi *spectando* dolent // *Manendo* medicum ... (Plt., *Men.*, 882-883 = Mă dor şalele şezând şi ochii privind în timp ce-l aştept pe medic).

Sedendo şi *spectando* sunt complemente circumstanţiale de cauză, iar *manendo* complement circumstanţial de timp.

— Nihil *agendo*, homines male agere discunt (Cato la Colum., XI, 1, 26 = Nefăcând nimic, oamenii învaţă să facă rău).
— Iniurias *ferendo* maiorem laudem quam *ulciscendo* mereberis (Cic., *Div. in Caec.*, 60 = Suportând nedreptăţile, vei merita mai mare glorie decât răzbunându-te). Aici gerunziile au funcţia de complement circumstanţial de mod.
— ... hominis autem mens *discendo* alitur et *cogitando* ... [Cic., *De off.*, I, 105 = ... mintea omului se hrăneşte (se dezvoltă) învăţând şi cugetând]. *Discendo* şi *cogitando* sunt aici complemente circumstanţiale instrumentale.
— Sic ulciscar ... quemadmodum a quibusque sum provocatus: malos cives, rempublicam bene *gerendo*; perfidos amicos, nihil *credendo* atque omnia *cavendo* ... (Cic., *Ad Quir. post red.*, IX, 21 = Mă voi răzbuna după cum am fost provocat: împotriva cetăţenilor

răi, cârmuind bine statul, împotriva prietenilor perfizi, necrezând nimic şi păzindu-mă de toate).

— Iuvenem flagrantem cupidine regni viamque unam ad it cernentem, si ex bellis bella *serendo* ... vivat ... misistis (T. Liv., XXI, 10, 4 = Aţi trimis un tânăr arzând de pofta domniei şi văzând o singură cale la acesta, dacă ar trăi semănând război după război).

— Quis talia *fando* // temperet a lacrimis? (Verg., *Aen.*, II, 6-8 = Cine, când i s-ar povesti acestea, ar putea să-şi oprească lacrimile?)

2. **Gerundivul** este un adjectiv verbal format din tema prezentului cu acelaşi sufix ca şi gerunziul: *-nd-*, la care se adaugă desinenţele unui adjectiv: *-us, -a, -um.* Pentru că are în general înţeles pasiv, este întâlnit mai ales la verbele tranzitive. Spre sfârşitul secolului al III-lea p. Chr., gerundivul este integrat în conjugare ca participiu viitor pasiv, mod care a dispărut cu totul în latina târzie, nelăsând nici o urmă în limbile romanice.

În afară de rolul predicativ pe care îl are în conjugarea perifrastică pasivă, pentru a exprima ideea de necesitate a unei acţiuni, gerundivul se foloseşte frecvent ca determinant în sintagma gerundivală, echivalentă ca sens cu sintagma gerunzială (numită, în gramatici mai vechi, construcţie gerundivală (gerunzială).

— Neque homines inimico animo, data facultate per Provinciam *itineris faciundi* temperaturos ab inuria et maleficio existimabat (Caes., *B.G.*, I, 7 = Şi socotea că nişte oameni cu suflet duşmănos nu se vor abţine de la nedreptăţi şi stricăciuni, dacă li s-ar da posibilitatea de a-şi face drum prin Provincia).

Dacă s-ar fi folosit gerunziul, sintagma gerundivală *itineris faciundi* (formă arhaică a lui *faciendi*) ar fi avut următorul aspect: *iter faciundi*, în care *iter* = complement direct în acuzativ, *faciundi* = gerunziu la genitiv.

Alte exemple de *sintagme gerundivale*:

Genitiv

— Interim legati alia moliri: aperte bona repetentes, clam *recuperandi regni* consilia struere [T. Liv., II, 3 = Între timp, solii urzeau alte scopuri: în timp ce pe faţă îşi cereau avuţiile, pe ascuns unelteau (urzeau) planuri de a redobândi domnia].

Aici gerundivul îndeplineşte funcţia de atribut al lui *consilia*, iar complementul gerundivului, *regni*, stă în cazul genitiv ca şi gerundivul.

— Undique materiam *excitandi belli* quaerebat (T. Liv., I, 22 = Pretutindeni căuta pretext pentru a isca război).

Spre a evita genitivele greoaie în *-orum*, se foloseşte uneori gerunziul, chiar dacă are complement:

— Germani ... neque *consilii habendi* neque arma *capiendi*, spatio dato perturbantur (Caes., *B.G.*, IV, 14 = Germanii sunt tulburaţi

deoarece nu li s-a dat timp nici ca să ia o hotărâre, nici să pună mâna pe arme).

Dativ

— *Omnibus hibernis* Caesaris *oppugnandis*, hunc esse dictum diem ne qua legio alterae legioni subsidio venire posset (Caes., *B.G.*, V, 27 = Pentru atacarea tuturor taberelor de iarnă ale lui Cezar s-a fixat o zi, ca nu cumva vreo legiune să poată veni în ajutorul celeilalte legiuni).
— ... intentus *perficiendo templo*, fabris undique ex Etruria accitis ... (T. Liv., I, 56 = ... preocupat să termine templul şi fiind aduşi muncitori din toată Etruria...).
— Tum *sacerdotibus creandis* animum adiecit ... (T. Liv., I, 20 = Apoi s-a îngrijit să numească preoţi).
— Me Albani *gerendo bello* ducem creavere (T. Liv., I, 23 = Pe mine albanii m-au ales comandant ca să port război).
— Ergo *abolendo rumori*, Nero subdidit reos (Tac., *Ann.*, XV, 44 = Aşadar pentru a înlătura zvonul, Nero a găsit vinovaţi).
— Iulianum *permulcendis* militum *animis* delegit (Tac., *Hist.*, I, 57 = A ales pe Iulian ca să potolească sufletele ostaşilor).
— Paucos dies insumpsit *reficiendae classi* (Tac., *Ann.*, II, 53 = A luat câteva zile pentru a se reface flota).

Dativ al gerundivului după adjective

— multae (naves) ... aptae *ferendis equis* (Tac., *Ann.*, II, 6 = multe corăbii ... apte să transporte cai).
— Germanicus *agendo* Galliarum *censui* tum intentus (Tac., *Ann.*, I, 31 = Germanicus ocupat să facă recensământul Galilor).

Acuzativul gerundivului exprimă tot scopul, ca şi dativul gerunziului şi al gerundivului.

— *Ad eas res conficiendas* biennium sibi satis esse duxerunt (Caes., *B.G.*, I, 32 = Ei au socotit că le ajung doi ani ca să facă aceste lucruri).
— (Dumnorix) quibus opibus ac nervis non solum *ad minuendam gratiam* sed paene ad perniciem suam uteretur (Caes., *B.G.*, I, 20, 3 = (Dumnorix) a întrebuinţat toate mijloacele şi puterea sa nu numai pentru a micşora influenţa [fratelui său], ci chiar pentru pieirea acestuia).
— Incensi omnes rapimur *ad libertatem recuperandam* (Cic., *Phil.*, XIII, 7 = Toţi ne avântăm înflăcăraţi pentru a redobândi libertatea).
— Consules, *ad deprehendendos legatos coniuratosque* profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere (T. Liv., II, 4 = Consulii, plecând de acasă pentru a prinde pe soli şi pe conspiratori, au înăbuşit întregul complot fără tulburare).

Ablativul gerundivului este frecvent folosit după prepoziţiile *a, ab, de, e, ex, in* şi poate avea următoarele valori:

a. *complement circumstanțial instrumental*:

— Itaque si quando aliquod officium existit amici *in periculis* aut *adeundis* aut *communicandis*, quis est qui id non maximis efferat laudibus? (Cic., *De am.*, VII, 24 = Şi astfel, dacă vreodată datoria unui prieten s-a manifestat prin a înfrunta primejdiile sau a le împărtăşi, cine nu ar proslăvi acest lucru prin cele mai mari laude?)
— Exercenda est etiam memoria, *ediscendis* ad verbum quam *plurimis* et *nostris scriptis* et *alienis* (Cic., *De or.*, I, 157 = Memoria trebuie exercitată învâțând cuvânt cu cuvânt cât mai multe scrieri ale noastre şi ale altora).

b. *complement circumstanțial de timp*:

— Prohibenda autem maxime est ira *in puniendo* (Cic., *De off.*, I, 25 = Trebuie înlăturată cu totul mânia când pedepseşti).
— L. Brutus *in liberanda patria* est interfectus (Cic., *De sen.*, XX, 75 = L. Brutus a fost ucis în timp ce elibera patria).

c. *complement circumstanțial final*:

— Non facile Gallos Gallis negare potuisse, praesertim cum *de recuperanda communi libertate* consilium initum videretur (Caes., *B.G.*, V, 27, 6 = Greu ar putea galii să refuze acest lucru galilor, mai ales pentru că era limpede că aceste plan s-a făcut ca să recâştige libertatea comună).

CONCLUZII ASUPRA GERUNZIULUI ŞI GERUNDIVULUI

1) Cazurile gerunziului şi ale gerundivului îndeplinesc în propoziție rolul sintactic corespunzător fiecărui caz din declinarea nominală.

2) Putând avea valori sintactice multiple, gerunziul s-a transmis limbilor romanice, fiind deosebit de mult folosit.

3) Din cauza asemănării dintre funcțiile participiului prezent şi ale gerunziului, precum şi a sufixului asemănător (*-nd-, -nt-*), treptat gerunziul a înlocuit participiul prezent, astfel încât limba română l-a pierdut pe acesta din urmă: gerunziul românesc are şi funcțiile participiului prezent latin.

4) Sintagmele gerunziale şi gerundivale în dativ, acuzativ şi genitiv + *causa* şi *gratia* au cel mai adesea funcția de complement final.

5) Nu există o distribuție certă, pe epoci sau pe autori, a celor două sintagme. Un stilist rafinat ca Tacitus le poate folosi alternativ, în acelaşi capitol (*Ann.*, XIII, 26):

— Efflagitatumque ut *revocandae libertatis* ius patronis daretur (S-a cerut să se dea patronilor dreptul de a revoca libertatea) - sintagmă gerundivală.

— Nec grave manumissis per idem obsequium *retinendi libertatem* (= Nu le va fi greu liberților să-și păstreze libertatea prin aceeași supunere) - gerunziu și complement direct.

SINTAGMA GERUNZIALĂ ŞI SINTAGMA GERUNDIVALĂ

Cea dintâi este formată din gerunziul unui verb tranzitiv și din complementul direct al acestuia:

— Artem *vera* ac *falsa diiudicandi* (Cic., *De or.*, 2, 157 = arta de a deosebi adevărul de minciună).
— *Loca eadem alia ad serendum idonea* (Varro, *R.R.*, 1, 23, 6 = locuri potrivite pentru semănat diverse plante).
— *Unam tolendo legem*, ceteram infirmatis (T. Liv., XXXIV, 3, 4 = Înlăturând o singură lege, o slăbiți pe cealaltă).
— Hortari privatim *laudando promptos* et *castigando segnes* (Tac., *Agr.*, 21 = Sfătuia pe fiecare în parte, lăudând pe cei harnici și dojenind pe cei leneși).

Iată și câteva exemple care să servească drept instrument de lucru:
G. Ars *scribendi carmina* = Arta de a scrie poezii.
D. Dies *oppugnando urbem* = Termen (dată) pentru a ataca orașul.
Ac. Ad *videndum* statuam venit = A venit să vadă statuia.
Abl. *Ediscendo plurima scripta* memoriam exercere = A-și exercita memoria învățând multe scrieri.

Acest tip de sintagmă este mai apropiat de spiritul limbilor moderne. Latinii însă întrebuințau mult mai adesea *sintagma gerundivală*, alcătuită dintr-un substantiv determinat de (și deci acordat cu) un gerundiv.

Iată formele echivalente celor de mai sus (sensul este identic):
G. Ars *scribendorum carminum*
D. Dies *oppugnandae urbi*
Ac. Ad *statuam videndam* venit.
Abl. *Plurimis scriptis ediscendis* memoriam exercere.

Pentru înțelegera raportului dintre cele două sintagme, se propune adesea exercițiul trecerii gerunzialei la gerundivală, astfel:

1. Substantivul complement direct ia *cazul* gerunziului, dar își păstrează *numărul*:
G. *carmina* → *carminum*
D. *urbem* → *urbi*
Ac. *statuam* → *statuam*
Abl. *scripta* → *scriptis*

2. Gerunziul lasă locul gerundivului care, ca orice adjectiv, se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul (fostul complement direct):

G. *carminum scribendorum*
D. *oppugnandae urbi*
Ac. *ad statuam videndam*
Abl. *plurimis scriptis ediscendis*

SINTAXA SUPINULUI

Supinul este o formă nominală a verbului, numit astfel pentru că indică indiferenţa faţă de diateză, timpuri şi moduri (*supinus* = culcat pe spate, deci indiferent la ceea ce se petrece în jurul tău).

Supinul are o formă de acuzativ în *tum: laudatum* = spre a lăuda, şi o formă de ablativ în *-tu: laudatu* = de lăudat.

1. **Supinul în** *-tum*. Acest mod exprimă scopul acţiunii din regentă, deci echivalează cu o propoziţie sau un complement final după un verb de mişcare:

— Nam si opulentus it *petitum* pauperioris gratiam // pauper metuit congredi ... (Plt., *Aul.*, 247-248 = Căci dacă bogatul merge să ceară favoarea unuia mai sărac, săracul se teme să aibă de-a face cu el).
— Legati ad Caesarem *gratulatum* convenerunt (Caes., *B.G.*, I, 30, 1 = Solii au venit la Cezar ca să-l felicite).
— Mane *salutatum* venio (Mart., II, 18 = Dimineaţa vin să te salut).

2. **Supinul în** *-tu*. Supinul în *-tu* este în general ablativ de relaţie pe lângă adjective, răspunzând la întrebarea *în ce privinţă?*

— Difficile *dictu* est ... (Cic., *De off.*, II, 48 = Este greu de spus).
— Difficile *factu* est (Cic., *De nat. deor.*, III, 1 = Este greu de făcut).
— Mirabile *dictu* (Verg., *Aen.*, II, 174 = uimitor de spus).

STILUL DIRECT ŞI INDIRECT

(*Oratio recta, oratio obliqua*)

1) Redarea cuvintelor cuiva aşa cum au fost spuse, deci ca şi când persoana care vorbeşte s-ar afla şi ar vorbi în faţa noastră, se numeşte *vorbire directă* sau *stil direct* (*oratio recta*). Propoziţiile reproduse în vorbire directă sunt introduse prin cuvinte de declaraţie (*verba declarandi*), ca: *dicere, loqui, respondere, interrogare, inquam, aio* etc. Aceste verbe de declaraţie pot fi aşezate înaintea textului reprodus sau intercalate între cuvintele citate, cum e cazul lui *inquam.*

Uneori verbul de declarație poate fi numai subînțeles. Semnul grafic al vorbirii directe îl constituie ghilimelele.

— Hic, cum quidam familiaris iocans dixisset: "Huic quidam certe vitam tuam committis" ... iussit ... (Cic., *Tusc.*, V, 20, 60 = Acesta, deoarece un prieten, glumind, i-a spus: "Tu îți încredințezi acestuia viața", ... a poruncit).
— Critognatus summo in Arvernis ortus loco: "Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant" (Caes., *B.G.*, VII, 77 = Critognatus, născut dintr-o familie nobilă la arverni, spuse: "Nu am de gând să spun nimic despre părerea acelora care folosesc pentru sclavia cea mai rușinoasă numele de predare").
— At. M. Porcius Cato ... huiusce modi orationem habuit: "Longe alia mihi mens est, cum res atque pericula nostra considero ..." (Sall., *Cat.*, LII, 2-3 = M. Porcius Cato a ținut o astfel de cuvântare: "Eu am cu totul altă părere când iau în considerare situația și primejdiile noastre").
— Tum Maharbal: "Non omnia nimirum eidem di dedere; vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis" (T. Liv., XXII, 51 = Atunci Maharbal (zise): "Fără îndoială, zeii nu au dat totul aceluiași om; știi să învingi, Hannibal, dar nu știi să te folosești de victorie").
— Tum Asinius Gallus: "Interrogo, inquit, Caesar, quam partem reipublicae mandari tibi velis?" (TAc., *Ann.*, I, 12 = Atunci Asinius Galus spuse: "Te întreb, Cezar, ce parte a statului vrei să ți se încredințeze?)"

2) Reproducerea spuselor cuiva astfel încât aceste spuse să fie subordonate verbului de declarație care le introduce se numește *vorbire indirectă* sau *stil indirect* (*oratio obliqua*).

— (Divico) ita cum Caesare egit: Se ita a patribus maioribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent (Caes., *B.G.*, I, 13 = (Divico) a vorbit astfel cu Cezar, că ei astfel au învățat de la părinții și strămoșii lor să se bizuie în lupte mai mult pe vitejie decât pe vicleșug.
— His Caesar ita respondit: Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium iniuriarum ... memoriam deponere posse? (Caes., *B.G.*, I, 14 = Acestora Cezar le-a răspuns astfel: chiar dacă ar vrea să uite vechea injurie, cum ar putea să uite nedreptățile recente?).

În stil direct ar fi fost: "Quod si ... oblivisci velim num etiam ... deponere possum?"

— (Caesar) postulavit ...: Ne aut Haeduis aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet; ... ne Germanos amplius Rhenum transire pateretur (Caes., *B.G.*, I, 43 = Cezar a cerut să nu poarte război împotriva heduilor sau aliaților lor; să dea înapoi ostaticii, să nu permită ca germanii să mai treacă Rinul).

În stil direct: "Ne aut Haeduis aut eorum sociis bellum inferas; obsides reddas" (sau: infer... redde).

Din exemplele de mai sus rezultă că transpunerea propozițiilor din vorbire directă în vorbire indirectă impune următoarele modificări:

1) Toate propozițiile principale enunțiative (cu indicativul) devin completive infinitivale în *oratio obliqua*:

— Ad haec Ariovistus respondit: Haeduis se obsides redditurum non esse ... (Caes., *B.G.*, I, 36).

2) Propozițiile principale imperative trec la conjunctiv:

— Clamavit sibi misero *subveniret* (în loc de: Subvenite misero mihi!)

3) Propozițiile principale interogative la persoana a doua devin completive conjunctivale:

— Ariovistus respondit: Quid sibi *vellet?* (Caes., *B.G.*, I, 44 = Ariovistus a răspuns: Ce vrea de la el?

Propozițiile interogative directe la persoana I și a III-a trec la acuzativ cu infinitiv:

— ... num etiam recentium iniuriarum memoriam (se) deponere posse? (Caes., *B.G.*, I, 14 = oare ar putea uita jignirile proaspete?)

4) Propozițiile subordonate trec toate la conjunctiv, respectând regulile consecuției timpurilor:

— Debere se suspicari simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat (Caes., *B.G.*, I, 44 = Că trebuie să bănuiască pe Cezar de prietenie prefăcută, deoarece are armata în Galia).

5) Pronumele personal de persoana I, *ego, nos* este înlocuit în *oratio obliqua* prin reflexivul *sui, sibi, se*, iar dacă e accentuat, prin *ipse*.

— Ariovistus ... pauca respondit: *Se* prius in Galliam venisse quam populum Romanum ... Quid *sibi* vellet? ... (Caes., *B.G.*, I, 44, 7-8). În *oratio recta:* "*Ego* prius in Galliam veni quam populus Romanus ... Quid *mihi* vis?"

6) Pronumele posesiv de persoana I este înlocuit prin: *suus, sua, suum.*

— Cur in *suas* possessiones veniret? (În stil direct: Cur in *meas* possessiones venis?)

7) Pronumele personal de persoana a II-a se redă, în general, prin *ille* (în loc de *iste*), și cel de persoana a III-a, prin *is* (în loc de *hic*). Adeseori însă *ille* e folosit pentru persoana a III-a, *is* pentru a II-a, uneori chiar *hic* e folosit de Cezar în vorbire indirectă; de asemenea, pronumele reflexiv se folosește și pentru persoana a III-a, când se referă la subiectul propoziției.

TEXTE ALESE (I)

1. DECLINAREA SUBSTANTIVULUI ŞI A ADJECTIVULUI

DESPRE ÎMPĂRATUL TRAIAN

Successit ei Ulpius Traianus Crinitus, natus Italicae in Hispania, familia antiqua magis quam clara, nam pater eius primum consul fuit. Imperator autem apud Agrippinam in Gallis factus est; rempublicam ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur. Inusitatae civilitatis et fortitudinis fuit; Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat quam nobiliter ampliatum, fines longe lateque diffudit; urbes trans Rhenum in Germania reparavit; Daciam, Decibalo victo, subegit, provincia trans Danubium facta ..., Armeniam, quam occupaverant Parthi, recepit, ... usque ad Indiae fines et mare Rubrum accessit atque provincias fecit Armeniam, Assyriam, Mesopotamiam. Arabiam postea in provinciae formam redegit, in mari Rubro classem instituit, ut per eam Indiae fines vastaret. Gloriam tamen militarem civilitate et moderatione superavit, Romae et per provincias aequalem se omnibus exhibens.

(Eutropius, *Breviarium rerum Romanarum*, VIII, 2).

2. DECLINAREA SUBSTANTIVULUI ŞI A ADJECTIVULUI

DESPRE INSECTE

XI.3. Insecta ... non videntur nervos habere, nes ossa, nec spinas, nec cartilaginem, nec pinguia, nec carnes, ne crustam quidem fragilem, nec quae iure dicatur cutis ... Nihil intus, nisi admodum paucis intestinum implicatum. Quia quaecumque est ratio vitalis, illa non certis inest membris sed toto in corpore, minime tamen capite solumque non movetur, nisi cum pectore avulsum. In nullo

genere plures sunt pedes. Habent autem oculos praeterque e sensibus tactum atque gustatum; aliqua et odoratum, pauca et auditum.

Sed inter omnia ea insecta principatus apibus et iure praecipue admiratio (est) ... Mella contrahunt succumque dulcissimum atque subtilissimum ac saluberrimum. Favos confingunt et ceras, mille ad usus vitae: laborem tolerant, opera conficiunt, rempublicam habent, consilia privatim ac duces gregatim; et quod maxime mirum sit, mores habent.

Ceras ex omnium arborum starumque floribus confingunt ... Fructibus nullis nocetur. Mortuis ne floribus quidem, non modo corporibus insidunt. Operantur intra sexaginta passus: et subinde consumptis in proximo floribus, speculatores in pabula ulteriora mittunt. Noctu deprehensae in expedione excubant supinae, ut alas a rore protegant.

(C. Plinius Secundus, *Naturales historiae*, XI, 3; 4; 8)

3. PRONUMELE

PRIETENIE LITERARĂ

Plinius Tacito suo salutem.

Librum tuum legi et quam diligentissime potui adnotavi quae commutanda, quae eximenda arbitrarer. Nam et ego verum dicere adsuevi et tu libenter audire. Neque ulli patientius reprehenduntur (= nimeni nu suportă mai bine critica) quam qui maxime laudari merentur.

Nunc a te librum meum cum adnotationibus tuis exspecto.

O iucundas, o pulchras vices! (= O, schimb încântător!) Quam me delectat quod, si qua posteris cura nostri, usquequaque (= pretutindeni) narrabitur qua concordia, fide, vixerimus! Erit rarum et insigne duos homines aetate, dignitate (= situație) propemodum aequales, non nullis in litteris nominis (= de un oarecare renume în literatură) - cogor enim de te quoque parcius dicere, quia de me simul dico - alterum alterius studia fovisse. Ecquidem adulescentulus, cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi, "longe sed proximus intervallo" (Verg., *Ae.*, 5, 320) et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa clarissima ingenia, sed tu mihi (ita similitudo naturae ferebat) maxime imitabilis, maxime imitandus videbaris. Quo magis gaudeo quod, si quis de studiis sermo, una nominamur, quod de te loquentibus statim occurro. nec desunt qui utrique nostrum praeferantur.

Sed nos, nihil interest mea quo loco, iungimur, nam mihi primus qui a te proximus.

... Quae omnia huc spectant, ut in vicem ardentius diligamus, cum tot vinculis nos studia, mores, fama, suprema - denique hominum iudicia constrigant. Vale.

(C. Plinius Minor, *Epistulae*, VII, 20)

DESPRE SEVERITATE ŞI BLÂNDEŢE ÎN EDUCAŢIE

Facilitate nil esse homini melius neque clementia.
Id esse verum, ex me atque ex fratre cuivis facile est noscere.
Ille suam egit semper vitam in otio atque in conviviis.
Clemens, placidus, nulli laedere os, arridere omnibus:
Sibi vixit, sibi sumptum fecit; omnes bene dicunt, amant.
Ego, ille agrestis, saevus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem: quam ibi miseriam vidi! Nati filii:
Alia cura. Heia autem, dum studeo, illis ut quam plurimum
Facerem, contrivi in quarendo vitam atque aetatem meam.
Nunc, exacta aetate, hoc fructi pro labore ab eis fero,
Odium. Ille alter sine labore patria potitur commoda.
Illum amant, me fugitant; illi credunt consilia omnia,
Illum diligunt, apud illum sunt ambo, ego desertus sum;
Illum, ut vivat, optant, meam autem mortem exspectant, scilicet.
Ita eos, meo labore eductos maximo, hic fecit suos
Paulo sumptu; miseriam omnem ego capio, hic potitur gaudia.
Age, age, nunc iam experiamur contra, ecquid ego possiem
Blande dicere aut benigne facere, quando hoc provocat.
Ego quoque a meis me amari et magni fieri, postulo,
Si id fit dando atque obsequendo, non posteriores feram.

(Terentius, *Adelphoe*, 861-880)

4. NUMERALUL

PARTICIPANŢII LA EXPEDIŢIA HELVEŢILOR

In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt, litteris Graecis confectae, et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat qui numerus domo exisset eorum qui arma ferre possent, et item separatim pueri, senes mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat capitum Helvetiorum milia CCLXIII, Tulingorum milia XXXVI, Latovicorum XIV, Rauricorum XXIII, Boiorum XXXII et his qui arma ferre possent ad milia nonaginta duo. Summa omnium fuerunt ad milia CCCLXVIII. Eorum qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, repertus est numerus milium C et X.

(Caesar, *De bello Gallico*, I, 29)

DESPRE BĂTRÂNEŢE

Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres navalesve pugnas, ut bella a se gesta, triumphosque

recordentur. Est etiam quiete et pure atque eleganter actae aetatis placida ac lenis senectus; qualem accepimus Platonis, qui uno et octogesimo anno scribens mortuus est; qualem Isocratis, qui eum librum qui Panathenaicus inscribitur, quarto et nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea: cuius magister Leontius Gorgias centum et septem complevit annos neque unquam in suo studio atque opere cessavit; qui, cum ex eo quaereretur, cur tam diu vellet esse in vita: "Nihil habeo, inquit, quod accusem senectutem". Praeclarum responsum et docto homine dignum.

(Cicero, *De senectute*, V, 13)

5. VERBUL, CONJUGAREA ACTIVĂ

PRIMĂVARA

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis
arboribusque comae;
Mutat terra vices et descrescentia ripas
flumina praetereunt;
Gratia cum Nymphis geminisque sororibus audet
ducere nuda choros.
Immortalia ne speres monet annus, et almum
quae rapit hora diem.
Frigora mitescunt Zephyris, ver proterit aestas
interitura simul
Pomifer autumnus fruges effuderit, et mox
bruma recurrit iners.
Damna tamen celeres reparant caelestia lunae,
nos ubi decidimus
quo pater Aeneas, quo dives Tullus et Ancus
pulvis et umbra sumus.

(Horatius, *Carm.*, IV, 7)

O ECLIPSĂ DE SOARE

Pericles et auctoritate et eloquentia et consilio princeps civitatis suae, cum, obscurato sole, tenebrae factae essent repente, Ateniensiumque animos summus timor occupavisset, docuisse cives suos dicitur, id quod ipse ab Anaxagora, cuius auditor fuerat, acceperat, certo illud tempore fieri et necessario. Quod cum disputando rationibusque docuisset, populum liberavit metu: erat enim tum haec nova et incognita ratio, solem lunae oppositu solere deficere, quod Thaletem Milesium primum vidisse dicunt.

(Cicero, *De republica*, 1, 16, 25)

CARPE DIEM

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi
finem di dederint, Leuconoe, nec Babylonios
temptaris numeros. Ut melius quidquid erit pati!
Seu plures hiemes, seu tribuit Iuppiter ultimam,
quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare
Tyrrhenum, sapias, vina liques et spatio brevi
spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit invida
aetas: carpe diem, quam minimum credula postero.

(Horatius, *Carm.*, I, 11)

6. PARTICIPIUL

C. PLINIUS CANINIO SUO SALUTEM

Optime facis quod bellum dacicum scribere paras. Nam quae tam recens (= subiect actual), tam copiosa, tam lata, quae denique tam poetica et quamquam in verissimis rebus tam fabulosa materia?

Dices (= vei cânta) immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus iniectos, insessa castris montium abrupta, pulsum regia, pulsum etiam vita regem nihil desperantem; super haec actos bis triumphos, quorum alter ex invicta gente primus, alter novissimus fuit. Una sed maxima difficultas, quod haec aequare, dicendo arduum, immensum etiam tuo ingenio, quamquam altissime adsurgat et amplissimis operibus increscat. Non nullus et in illo labor, ut barbara et fera nomina, in primis regis ipsius, Graecis versibus non resultent. Sed nihil est quod non arte (= dibăcie) curaque, si non potest vinci, mitigetur (= să nu poată fi atenuat).

(Plinius, *Epistulae*, fragm., VIII, 4)

DESPRE NERECUNOŞTINŢĂ

Non mirum est inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video: prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus. Semina in solum effertum et sterile non spargimus; beneficia sine ullo delectu magis proiicimus, quam damus.

* * *

Ad praeterita rari animum retorquent: sic fit ut praeceptores eorumque beneficia intercidant; quia totam pueritiam reliquimus, sic fit, ut in adolescen-

tiam nostram collata pereant, quia numquam retractatur. Nemo quod fuit, tamquam in praeterito, sed tamquam in perdito ponit.

* * *

Audi voces petentium! Nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit; nemo non deditum se et devotum professus est et, si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, invenit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida et parum libera, evitant; perveniunt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeo enim ingratus est qui oblitus est, ut gratus sit cui beneficium in mentem venit.

(Seneca, *De beneficiis*, fragm., I, 1; III, 3; III, 5).

7. IMPERATIVUL

IARNA

Vides ut alta stet nive candidum
Soracte nec iam sustineant onus
silvae laborantes geluque
flumina constiterint acuto?

Dissolve frigus ligna super foco
large reponens atque benignius
deprome quadrimum Sabina,
O Thaliarche, merum diota.

Permitte divis cetera, qui simul
stravere ventos aequore fervido
deproeliantes, nec cupressi
nec veteres agitantur orni.

Quid sit futurum cras, fuge quaerere, et
quem fors dierum cumque dabit, lucro
adpone nec dulces amores
sperne, puer, neque tu choreas,

donec virenti canities abest
morosa. Nunc et campus et areae
lenesque sub noctem susurri
composita repetantur hora,

nunc et latentis proditor intimo
gratus puellae risus ab angulo
pignusque dereptum lacertis
aut digito male pertinaci.

(Horatius, *Carm*, I, 9)

8. CONJUGAREA PASIVĂ ŞI DEPONENTĂ

RESPECTUL LEGILOR

Indignum est in ea civitate, quae legibus contineatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in republica, hoc - fundamentum libertatis, hic - fons aequitatis; mens et animus et consilium et sententia civitatis posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente sic civitas sine lege suis partibus, ut nervis et sanguine et membris, uti non potest. Legum ministri - magistratus, legum interpretes - iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.

(Cicero, *Pro Cluentio*, 53, 146).

9. CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

DESPRE PRIETENIE

P. Rutilius Rufus, cum amici cuiusdam iniustae rogationi resisteret atque is per summam indignationem dixisset: "Quid ergo mihi opus est amicitia tua, si, quod rogo, non facis?", respondit: "Immo, quid mihi tua (opus est), si propter te aliquid inhoneste facturus sum".

(Valerius Maximus, 6, 44)

SĂ LUPTĂM CONTRA BĂTRÂNEŢII

Resistendum senectuti est eiusque vitia diligentia compensanda sunt; pugnandum tamquam contra morbum. sic contra senectutem; habenda ratio valetudinis; utendum exercitationibus modicis; tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec vero corpori soli subveniendum est, sed menti atque animo multo magis.

(Cicero, *De senectute*, 11, 35)

NECESSITAS

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor
Morbusque; multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: mors est finita omnibus.
Quae generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda est terrae terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges. Sic iubet necessitas.

(Cicero, *Tusculanae quaestiones*, III, 25,
trad. din Euripide, *Hypsipyle)*

10. VERBELE NEREGULATE

CRITICULUI RĂUVOITOR

Tu qui, nasute, scripta destringis mea
et hoc iocorum legere fastidis genus,
parva libellum sustine patientia
severitatem frontis dum placo tuae.
....
Quid ergo possum facere tibi, lector Cato,
si nec fabellae te iuvant nec fabulae?
Noli molestus esse omnino litteris,
maiorem exhibeant ne tibi molestiam.
Hoc illis dictum est qui stultitia nausiant
et ut putentur sapere (= ca să treacă drept cunoscători),
caelum vituperant.

(Phaedrus, fragm., IV, 7)

UNUI FLECAR

Quae mihi praestiteris memini semperque tenebo.
Cur igitur taceo, Postume? Tu loqueris.
Incipio quotiens alicui tua dona referre,
Protinus exclamat: "dixerat ipse mihi".
Non belle quaedam faciunt duo sufficit unus
Huic operi: si vis, ut loquar, ipse tace.
Crede mihi: quamvis ingentia, Postume, dona
Auctoris pereunt garrulitate sui.

(Martialis, V, 52)

DESPRE MEMORIE

Memoriam in Themistocle fuisse singularem ferunt, ita ut, quaecumque audierat vel viderat, in ea haererent. Itaque cum ei Simonides, an quis alius, artem memoriae polliceretur - quae tum primum proferebatur:

— "Oblivionis (artem), inquit, mallem. Nam memini etiam quae nolo, oblivisci non possum quae volo".

(Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, II, 32, 104)

CUVÂNTAREA SCIȚILOR CĂTRE ALEXANDRU CEL MARE

"Si dii habitum corporis tui aviditati animi parem esse voluissent, orbis te non caperet: altera manu orientem, altera occidentem contingeres: et hoc assecutus, scire velles ubi tanti numinis fulgor conderetur. Sic quoque concupiscis quae non capis. Ab Europa petis Asiam, ex Asia transis in Europam: deinde, si humanum genus omne superaveris, cum silvis et nivibus et fluminibus ferisque bestiis gesturus es bellum. Quid? tu ignoras arbores magnas diu crescere, una hora extirpari? Stultus est qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Vide ne, dum ad cacumen pervenire contendis, cum ipsis ramis, quos comprehenderis, decidas. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit: et ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est cui periculum non sit, etiam ab invalido. Quid nobis tecum est? Numquam terram tuam attigimus. Qui sis, unde venias, licetne ignorare in vastis silvis viventibus? Nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus. Dona nobis data sunt, ne Scytharum gentem ignores, iugum boum, aratrum et sagitta et hasta et patera. His utimur et cum amicis et adversus inimicos..."

(Curtius Rufus, VII, 8)

11. RECAPITULAREA VERBULUI

PICTORUL ZEUXIS

Fertur et postea pinxisse puerum uvas ferentem, ad quas cum advolasset avis, eadem ingenuitate processit iratus operi et dixit: "Uvas melius pinxi, quam puerum; nam si et hoc consummassem, avis timere debuerat". Fecit et figlina opera, quae sola in Ambracia relicta sunt, cum inde Musas Fulvius Nobilior Romam transferret. Zeuxidis manu Romae Helena est in Philippi porticibus et in Concordiae delubro Marsyas religatus.

(Plinius, *Naturales historiae*, XXXV, 36, 4).

ÎNȚELEPTUL ESTE TOTDEAUNA FERICIT

Dicimus aliquem hilare vivere (= că trăieşte o viață veselă); ergo, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? ...

Polycratem Samium felicem appellabant. Nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod anulum, quo delectabatur, in mari abiecerat. Ergo infelix una molestia, felix rursus, cum is ipse anulus in praecordiis piscis inventus est. Ille vero, si insipiens (quod certe, quoniam tyrannus), nunquam beatus, si sapiens, ne tum quidem miser, cum ab Oroete, praetore Darei, in crucem actus est. "At multis malis affectus" (= a suferit dureri crâncene). "Quis negat? Sed ea mala virtutis magnitudine obruebantur" (= aceste suferințe erau zdrobite de grandoarea virtuții).

(Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, V, 30, 92)

12. ADVERBUL

CICERO ATTICO SALUTEM

Terentia tibi et saepe et maximas agit gratias; id est mihi gratissimum. Ego vivo miserrimus et maximo dolore conficior. At te quid scribam, nescio; si enim es Romae, iam assequi non potest; sin es in via, cum eris me assecutus, coram agemus quae erunt agenda. Tantum te oro ut, quoniam me ipsum semper amasti, eodem amore sis; ego enim idem sum: inimici mei mea mihi, non me ipsum ademerunt. Cura ut valeas.

(Cicero, *Ad Atticum*, III, 5)

UN RĂSPUNS NEPOLITICOS

Fuit in Philippo Macedone contumeliarum patientia. Demochares ad illum, Parrhesiastes ob nimiam et procacem linguam appelatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita benigne legatione, Philippus: "Dicite, inquit, mihi facere quid possim quod sit Atheniensibus gratum". Excepit Demochares et: "Te, inquit, suspendere". Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta erat; quod Philippus conticescere iussit et Thersitum illum salvum incolumemque dimittere. "At vos, inquit, ceteri legati, nuntiate Atheniensibus multo superbiores esse qui ista dicunt, quam qui impune dicta audiunt".

(Seneca, *De ira*, III, 23, 2-3)

13. FORMAREA CUVINTELOR

UN OM CINSTIT

Pythagoricus quidam emerat a sutore calceos, rem magnam, non praesentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus et, cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: "Quid perdis operam? Sutor ille, quem quaeris, elatus et combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in aeternum nostros amittimus, tibi minime, qui scis futurum ut ille renascatur" iocatus in pythagoricum, qui migrationem animarum in alia corpora fieri credebat. At philosophus noster tres aut quattuor denarios, non invita manu, domum retulit. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intellegens, arrisisse sibi illud lucrum redit ad eandem tabernam et, "Ille, inquit, tibi vivit: redde quod debes". Deinde per claustrum, qua parte rimam invenit, quattuor denarios inseruit, poenas a se exigens improbae cupiditatis, ne alieno assuesceret.

(Seneca, *De beneficiis*, VII, 21)

14. SINTAXA NOMINATIVULUI ŞI A GENITIVULUI

MORMÂNTUL LUI MAUSOLUS

Ubi Mausolus, ex terra Cariae,fato perfunctus est et inter lamenta et manus uxoris funere magnifico sepultus est, Artemisia, luctu atque desiderio mariti flagrans, ossa cineremque eius, contusa in pulveris faciem, aquae indidit et ebibit. Molita quoque est, conservandae mariti memoriae causa, sepulcrum illud memoratissimum dignatumque numerari inter septem omnium terrarum spectacula. Id monumentum Artemisia diis manibus sacris Mausoli dicavit et certamen laudibus eius dicendis fecit posuitque praemia pecuniae aliarumque rerum bonarum amplissima.

(după Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, X, 18)

MEŞTEŞUGURILE - IZVORUL CIVILIZAŢIEI

Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? Quis enim aegris subveniret, quae esset oblectatio valentium, qui victus aut cultus, nisi tam multae nobis artes ministrarent? Quibus rebus exculta, hominum vita tantum distat a victu et cultu bestiarum. Urbes vero sine hominum

coetu non potuissent nec aedificari, nec frequentari; ex quo leges moresque constituti: tum iuris aeque descriptio, certaque vivendi disciplina; quas res et mansuetudo animorum consecuta et verecundia est: effectumque ut esset vita munitior atque ut dando et accipiendo mutuandisque facultatibus et commodis nulla re egeremus.

(Cicero, *De officiis*, II, 4)

15. SINTAXA DATIVULUI ŞI A ACUZATIVULUI

FRAGMENT DIN PROLOGUL COMEDIEI "AULULARIA"

Ego Lar sum familiaris, ex hac familia,
Unde exeuntem me aspexistis. Hanc domum
Iam multos annos est cum possideo et colo
Patrique avoque iam huius, qui nunc hic habet.
Sed mihi avos huius obsecrans concredidit
Auri thesaurum clam omnis; in medio foco
Defodit, venerans me, ut id servarem sibi.
Is, quoniam moritur, ita avido ingenio fuit,
Nunquam indicare id filio voluit suo,
Inopemque optavit potius eum relinquere.
....
Agri reliquit ei non magnum modum,
Quo cum labore magno et misere viveret,
....
Huic filia una est: ea mihi cotidie
Aut ture aut vino aut alioqui semper supplicat,
Dat mihi coronas. Eius honoris causa
Feci, thesaurum ut hic reperiret Euclio.

(Plautus, *Aulularia, Prologus*)

UN IDEAL DE VIAŢĂ

Sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno et conviviis et delectationi natos arbitrantur.

... Qui bonam famam bonorum, quae sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent et voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum.

... Amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis; praesentes fructus negligamus, posteritati et gloriae serviamus.

(Cicero, *Pro P. Sestio*, fragm., 66, 138 și 139; 68, 143)

16. SINTAXA ABLATIVULUI

SUPERSTIȚII

Romae aut circa urbem multa ea hieme prodigia facta sunt, quod evenire solet motis semel in religionem animis, multa nuntiata et temere credita sunt, in quis "ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse, et in foro boario bovem in tertiam contignationem sua sponte escendisse atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse ... et corvum in aedem Iunonis devolasse ... et, in agro Amiternino, multis locis hominum specie procul candida veste visos esse ... et in Piceno lapidibus pluvisse ...". Ob cetera prodigia libros adire decemviri iussi; quod autem lapidibus pluvisset in Piceno, novendiale sacrum edictum (fuit).

(T. Livius, *Ab Urbe condita,* XXI, cap. XII)

CALOMNIA

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget viresque acquirit eundo;
Parva metu primo, mox sese attolit in auras,
Ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat caeli medio terraeque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno;
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis et magnas territat urbes,
Tam ficti pravique tenax quam nuntia veri.

(Vergilius, *Aeneis*, IV, 173-188)

17. RECAPITULAREA SINTAXEI CAZURILOR

O RĂZVRĂTIRE

C. Plinius Acilio suo salutem.

Rem atrocem, nec tantum epistola dignam, Largius Macedo, vir praetorius, a servis suis passus est: superbus alioquin dominus et saevus, et qui, servisse patrem suum parum, immo minimum meminisset. Lavabatur in villa Formiana: repente eum servi circumsistunt: alius fauces invadit, alius os verberat, alius pectus et ventrem ... contundit: et, cum exanimem putarent, abiiciunt in fervens pavimentum, ut experirentur an viveret. Ille, sive quia non sentiebat, sive quia non sentire simulabat, immobilis et extentus fidem peractae mortis implevit. Tum demum, quasi aestu solutus, effertur: excipiunt servi fideliores: mulieres cum ululatu et clamore concurrunt. Ita et vocibus excitatus et recreatus loci frigore, sublatis oculis agitatoque corpore, vivere se confitetur.

Diffugiunt servi, quorum pars comprehensa est, ceteri requiruntur; ipse paucis diebus aegre focillatus ... decessit.

(Plinius, *Epistulae*, III, 14)

18. ÎNTREBUINȚAREA MODURILOR ȘI A TIMPURILOR

VIAȚA LINIȘTITĂ ȘI MODESTĂ, IZVOR DE FERICIRE

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
Et teneat culti iugera multa soli.
....
Iam mihi, iam possim contentus vivere parvo
Nec semper longae deditus esse viae.
....
Te bellare decet terra, Messalla, marique,
Ut domus hostiles praeferat exuvias:
Me retinent victum formosae vincla puellae,
Et sedeo duras ianitor ante fores.
....
Quis fuit horrendos primus qui protulit enses?
Quam ferus et vere ferreus ille fuit!
Tum caedes hominum generi, tum proelia nata,
Tum brevior dirae mortis aperta viast.
....

Interea Pax arva colat. Pax candida primum
Duxit araturos sub iuga panda boves.
Pax aluit vites et sucos condidit uvae,
Funderet ut nato testa paterna merum.

(Tibullus, fragm., I)

ADEVĂRATA GLORIE

Id esse optimum putemus, quod erit rectissimum; speremus quae volumus, sed quod acciderit, feramus; cogitemus denique corpus virorum fortium magnorumque hominum esse mortale; animi vero motus et virtutis gloriam sempiternam. Neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto, vitam eius et virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis ac laboribus aut auxerint aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

(Cicero, *Pro P. Sestio*, 68)

19. FRAZA PRIN COORDONARE

IARNA ÎN DOBROGEA

... Vidimus in glacie pisces haerere ligatos,
Sed pars ex illis tum quoque viva fuit.
Sive igitur nimii Boreae vis saeva marinas,
Sive redundatas flumine cogit aquas.
Protinus aequato siccis aquilonibus Histro,
Invehitur celeri barbarus hostis equo.
....
Quae nequeunt secum ferre aut abducere, perdunt
Et cremat insontes hostica flamma casas.
Tum quoque, cum pax est, trepidant formidine belli,
Nec quisquam presso vomere sulcat homum;
Aut videt aut metuit locus hic, quem non videt, hostem
Cessat iners rigido terra relictu situ.
Non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra,
Nec cumulant altos fervida musta lacus.
Ergo tam late pateat cum maximus orbis,
Haec est in poenam terra reperta meam.

(Ovidius, *Tristia*, fragm., III, 10)

PRIMĂVARA

Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni
Trahuntque siccas machinae carinas,
Ac neque iam stabulis gaudet pecus aut arator igni
Nec prata canis albicant pruinis.
Iam Cytherea choros ducit Venus imminente luna,
Iunctaeque Nymphis Gratiae decentes
Alterno terram quatiunt pede, dum graves Cyclopum
Volcanus ardens urit officinas.
Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto
Aut flore, terrae quem ferunt solutae;
Nunc et in umbrosis Fauno decet immolare lucis,
Seu poscat agna sive malit haedo.
Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres. O beate Sesti,
Vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam,
Iam te premet nox fabulaeque Manes
Et domus exilis Plutonis, quo simul mearis,
Nec regna vini sortiere talis ...

(Horatius, *Carm.*, I, 4)

20. PROPOZIȚIILE COMPLETIVE

O ANECDOTĂ

Nasica, cum ad poetam Ennium venisset eique ab ostio quaerenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse et illum intus esse. Paucis post diebus, cum ad Nasicam venisset Ennius et eum a ianua quaereret, exclamat Nasica se domi non esse. Tum Ennius: "Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?" Hic Nasica: "Homo es impudens. Ego cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?"

(Cicero, *De oratore*, II, 68)

DESPRE FILOZOFIE

De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras ... Quare liberalia studia dicta sunt vides: quia homine libero digna sunt. Ceterum unum studium vere

liberale est, quod liberum facit. Hoc (est) sapientiae, sublime, forte, magnanimum.

... Quidam illud de liberalibus studiis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa sermonis curam versatur et si latius evagari vult, circa historias; iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? ... Hoc me doce quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem ... Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest si, quod in vita rectum sit, ignoras?

(Seneca, *Epistulae*, fragm., 88)

21. PROPOZIȚII TEMPORALE ȘI CAUZALE

MOARTEA EROICĂ A LUI EPAMINONDAS

Epaminondas imperator, apud Mantineam cum audacius instaret hostes, ut a Lacedaemoniis cognitus est, universi in unum impetum fecerunt, neque prius abscesserunt, quam fortissime Epaminondam pugnantem concidere viderunt. Huius casu aliquantum retardati sunt Boeoti, neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. At Epaminondas, cum animadvertet mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum extraxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit, quoad renuntiatum est vicisse Boeotios. Id postquam audivit: "Satis, inquit, vixi; invictus enim morior". Tum ferro extracto, confestim exanimatus est.

(Nepos, *De viris illustribus*, XV, 9)

IUBITORI DE CĂRȚI

Nam, in Tusculano cum essem vellemque e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in eius villam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem. Quo cum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. Erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere saepe, dum senatus cogeretur, nihil operae reipublicae detrahens, quo magis tum in summo otio maximaque copia quasi heluari libris ... videbatur.

(Cicero, *De finibus bonorum et malorum.*, III, 2, 7)

22. PROPOZIȚIILE FINALE

FOLOASELE PRIETENIEI

Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere ... Quid dulcius quam habere quicum omnia audeas sic loqui ut tecum? Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis aeque ac te ipse gauderet? Adversas vero ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam quam tu ferret. Denique ceterae res, quae expetuntur, opportunae sunt singulae rebus fere singulis: divitiae, ut utare; opes, ut colare; honores, ut laudare; voluptates, ut gaudeas; valetudo, ut dolore careas et muneribus fungare corporis; amicitia res plurimas continet; ... nullo loco excluditur, nunquam intempestiva, nunquam molesta est; itaque non aqua, non igni locis pluribus utimur quam amicitia.

(Cicero, *De amicitia*, VI, 22)

FOAMEA, CEL MAI BUN BUCĂTAR

Darius, in fuga, cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse iucundius. Nunquam videlicet sitiens biberat ...

Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet quaesitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse se, quo melius cenaret, obsonare ambulando famem. Quid? Victum Lacedaemoniorum in phiditiis nonne videmus? Ubi cum tyrannus cenavisset Dionyssius, negavit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. Tum is qui illa coxerat: "Minime mirum, condimenta enim defuerunt".

— "Quae tandem?" inquit ille.

— "Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. His enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur."

(Cicero, *Tusculanae disputationes*, V, 34)

23. PROPOZIȚIILE COMPARATIVE

SĂ NU FIM TRUFAŞI ÎN FERICIRE ŞI SĂ NE PĂSTRĂM CUMPĂTUL ÎN NENOROCIRE

In rebus prosperis et ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium arrogantiamque manopere fugiamus. Nam ut adversas res, sic secundas immoderate ferre, levitatis est; praeclaraque est aequabilitas in omni vita et idem

semper vultus eademque frons, ut de Socrate, itemque de C. Laelio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem rebus gestis et gloria superatum a filio; facilitate et humanitate video superiorem fuisse. Itaque alter semper magnus, alter saepe turpissimus fuit; ut recte praecipere videantur, qui monent ut, quanto superiores simus, tanto summissius nos geramus. Panaetius quidem Africanum, auditorem et familiarem suum, solitum, ait, dicere: ut equos, propter crebras contentiones proeliorum exsultantes, domitoribus tradere soleant, ut his facilioribus possint uti, sic homines secundis rebus effrenatos sibique praefidentes, tamquam in gyrum rationis et doctrinae duci oportere, ut perspicerent rerum humanarum imbecillitatem varietatemque fortunae.

(Cicero, *De officiis*, I, 90)

VIRTUTEA, IZVOR DE BUCURIE

Talis et sapientis animus, qualis mundi status super lunam. Semper illic serenum est. Habes ergo quare velis sapiens esse: quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere nisi iustus, nisi temperans. "Quid ergo, inquis; stulti ac mali non gaudent? "Non magis quam praedam nacti leones.

(Seneca, *Epistulae*, frag., 59)

24. PROPOZIȚIILE CONSECUTIVE

ELOGIUL LITERATURII

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur, tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceterae res neque temporum sunt neque aetatum omnium neque locorum; at haec studia adulescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris ...

... Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? Qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse.

... Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poetae nomen, quod ulla unquam barbaria violavit.

(Cicero, *Pro Archia*, fragm., VII și VIII)

OAMENII MARI POT FI UNEORI RĂU ÎNŢELEŞI DE CONTEMPORANI: POSTERITATEA ÎI REPUNE ÎNSĂ LA LOCUL DE CINSTE MERITAT

Homines Graeci, quos antea nominavi, inique (pe nedrept) a civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt non in Graecia solum, sed etiam apud nos atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginiensium pluris fuit Hannibale, consilio, virtute, rebus gestis, qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit? Hunc sui cives e civitate eiecerunt; nos etiam hostem litteris nostris et memoria videmus esse celebratum.

(Cicero, *Pro. P. Sestio*, 68, 142)

25. PROPOZIŢIILE CONDIŢIONALE

FRAGMENTE DINTR-O SCRISOARE A LUI CICERO

Tullius Terentiae suae salutem (dat).

.... Me miserum! Te ista virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas aerumnas propter me incidisse!

... Quae si, ut tu scribis, fato facta putarem, ferrem paulo facilius: sed omnia sunt mea culpa commissa ... Quod si nostris consiliis usi essemus, neque apud nos tantum valuisset sermo aut stultorum amicorum aut improborum, beatissimi viveremus.

... Quod ad me, mea Terentia, scribis te vicum vendituram: quid, obsecro te, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere (tanta vis lacrimarum est) neque te in eundem fletum adducam. Tantum scribo: si erunt in officio amici, pecunia non deerit.

... Fac valeas et ad me tabellarios mittas, ut sciam quid agatur et vos quid agatis. Tulliolae et Ciceroni salutem dic. Valete.

(Cicero, *Ad familiares*, fragm., XIV, 1)

CICERO DOREŞTE SALVAREA PATRIEI

Mihi si haec condicio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perferrem, ferram non solum fortiter, verum etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque paratur.

... Nunc si hunc exitum consulatus mei di immortales esse voluerunt, ut vos populumque Romanum ex caede miserrima, coniuges liberosque vestros ... ex acerbissima vexatione, ... hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex foedissima flamma ... eriperem, quaecumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur ... Quare, patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriae,

conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite; mihi parcere ac de me cogitare desinite, ... deinde, si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar.

(Cicero, *In Catilinam*, fragm., IV, 1, 3)

26. PROPOZIŢIILE CONCESIVE

PATRIA ÎI CERE LUI CATILINA SĂ PĂRĂSEASCĂ ROMA

"... Tu non solum ad neglegendas leges vel quaestiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli; nunc vero me totam esse in metu propter unum te: quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo sclere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe ..."

Haec si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit?

(Cicero, *In Catilinam*, fragm., I, 18)

27. PROPOZIŢIILE RELATIVE

EDUCAŢIA ADEVĂRATĂ SE FACE PRIN CONVINGERE NU PRIN CONSTRÂNGERE

... Postremo, alii clanculum
Patres quae faciunt, quae fert adulescentia,
Ea ne me celet consuefeci filium
Nam qui mentiri aut fallere insuevit patrem,
Audebit tanto magis audacter ceteros.
Pudore et liberalitate liberos
Retinere satius esse credo quam metu.
Malo coactus qui suom officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet;
Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adiungas, ex animo facit,
Studet par referre, praesens absensque idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium
Sua sponte recte facere quam alieno metu;
Hoc pater ac dominus interest; hoc qui nequit,
Fateatur nescire imperare liberis.

(Terentius, *Adelphoe*, 52-58; 69-77)

OBICEIURILE BRITANILOR

Ex his omnibus longe sunt humanissimi qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis; neque multum a Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiores sunt in pugna aspectu; capilloque sunt promisso atque omni parte corporis rasa praeter caput et labrum superius.

(Caesar, *De bello Gallico*, V, 15)

28. CONSECUTIO TEMPORUM

ATITUDINEA LUI FABRICIUS FAȚĂ DE TRĂDAREA UNUI DEZERTOR

Cum rex Pyrrhus populo Romano bellum ultro intulisset, cumque de imperio certamen esset cum rege generoso et potente, perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si praemium sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum et cum veneno necaturum. Hunc Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum, idque eius factum a senatu laudatum est. Atqui si speciem utilitatis opinionemque quaerimus, magnum illud bellum perfuga unus et gravem adversarium imperii sustulisset; sed magnum dedecus et flagitium, quocum laudis certamen fuisset, eum non virtute sed scelere superatum.

(Cicero, *De officiis*, III, 22)

29. PARTICIPIUL CONIUNCT ŞI ABSOLUT

CAPITULAREA MARSILIEI

Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis proelio navali superati, crebris eruptionibus fusi, gravi etiam pestilentia conflictati ex diuturna conclusione et mutatione victus (pannico enim vetere atque hordeo corrupto omnes alebantur, quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant (= îl ţinuseră pregătit în magaziile statului), deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis Pompeianorum exercituum desperatis, quos in Caesaris potestatem venisse cognoverant, sese dedere sine fraude constituunt. Arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, proferunt, naves ex portu navalibusque educunt, pecuniam ex publico (aerario (= tezaurul statului) tradunt. Quibus rebus confectis, Caesar magis eos pro nomine ac

vetustate (= din considerație față de renumele și vechimea) quam pro meritis in se civitatis conservans (= iertându-i) duas ibi legiones praesidio (= de pază) relinquit, ceteras in Italiam mittit, ipse ad Urbem proficiscitur.

(Caesar, *De bello civili*, II, 22)

30. SINTAGMA GERUNZIALĂ ȘI GERUNDIVALĂ

CĂRȚILE NE ÎNVAȚĂ CUM SE DOBÂNDEȘTE ADEVĂRATA GLORIE

Nam nisi multorum praeceptis multisque litteris mihi ab adulescentia suasissem nihil esse in vita magno opere expetendum nisi laudem atque honestatem, in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi esse ducenda, nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes ... obiecissem.

... Quam multas nobis imagines non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum fortissimorum virorum expressas scriptores et Graeci et Latini reliquerunt! Quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum et mentem ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

(Cicero *Pro Archia*, VI, 14)

DESPRE BINEFACERE

Sed in collocando beneficio et in referenda gratia, si caetera paria sint, hoc maxime officii est, ut quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari; quod contra fit a plerisque. A quo enim plurimum sperant, etiamsi ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt.

* * *

Ad rem gerendam autem qui accedit, caveat, ne id modo consideret, quam illa res honesta sit, sed etiam ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipso considerandum est ne aut temere desperet propter ignaviam, aus nimis confidat propter cupiditatem.

(Cicero, *De officiis*, I, 15; I, 21).

31. ORATIO OBLIQUA

DIOGENE ȘI ALEXANDRU

At vero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti ut diceret si quid opus esset: "Nunc quidem paullulum, inquit, a sole"; offecerat videlicet

apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto rege Persarum vita fortunaque superaret; sibi nihil deese, illi nihil satis unquam fore; se eius voluptates nunquam desiderare, quibus nunquam satiari ille posset; suas enim consequi nullo modo posse.

(Cicero, *Tusculanae disputationes*, V, 32)

SOLDATUL PERCENNIUS ÎNDEAMNĂ LA REVOLTĂ LEGIUNILE DIN PANONIA

Postremo, promptis iam et aliis seditionis ministris, velut contionabundus interrogabat:

Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum oboedirent? Quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent ... Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus aestimari; hinc vestem, arma, tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. At Hercule, verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas (= chinuitoare) aestates, bellum atrox aut sterilem (fără beneficii) pacem, sempiterna ...

(Tacitus, *Annales*, fragm., I, 17)

32. RECAPITULAREA SINTAXEI

ORIGINEA UNUI NUME PROPRIU

Tremmelius vero Scropha cognominatus est eventu tali. Is Tremmelius cum familia atque liberis in villa erat. Servi eius, cum de vicino scropha erraret, subreptam conficiunt. Vicinus, advocatis custodibus, omnia circumvenit, ne qua ecferri possit, isque ad dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremmellius, qui ex villico rem comperisset, scrophae cadaver centonibus collocat, super quos uxor cubabat, quaestionem vicino permittit. Cum ventum est ad cubiculum, verba iurationis concipit nullam esse in villa sua scropham, "nisi istam, inquit, quae in centonibus iacet"; lectulum monstrat. Ea facetissima iuratio Tremmelllio Scrophae cognomentum dedit.

(Macrobius, *Saturnalia convivia*, I, 7)

TEXTE ALESE (II)

CORUL PESCARILOR

Omnibus modis qui pauperes sunt homines miseri vivont,
Praesertim quibus nec quaestus est nec didicere artem ullam.
Necessitate quicquid est domi id sat est habendum.
Nos iam de ornatu propemodum ut locupletes simus scitis,
Hice hami atque haec harundines sunt nobis quaestu et cultu.
Cotidie ex urbe ad mare huc prodimus pabulatum.
Pro exercitu gymnastico et palaestrico hoc habemus;
Echinos, lopadas, ostrias, balanos captamus, conchas,
Marinam urticam, musculos, plagusias striatas;
Post id piscatum hamatilem et saxatilem aggredimur.
Cibum captamus e mari. Si eventus non evenit,
Neque quicquam captum est piscium, salsi lautique pure
Domum redimus clanculum, dormimus incenati.
Atque ut nunc valide fluctuat mare, nulla nobis spes est;
Nisi quid concharum capsimus, incenati sumus profecto.
Nunc Venerem hanc veneremur bonam, ut nos lepide adiuverit hodie.

(T. Maccius Plautus, *Rudens*, 290-305)

ÎNFRÂNGEREA VENEȚILOR

Quo proelio bellum Venetorum totiusque orae maritimae confectum est. Nam cum omnis iuventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, tum navium quod ubique fuerat in unum locum coëgerant; quibus amissis, reliqui neque quo se reciperent neque quaemadmodum oppida defenderent habebant. Itaque se suaque omnia Caesari dediderunt. In quos eo gravius Caesar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conservaretur. Itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona vendidit.

(C. Caesar, *De bello Gallico*, III, 16)

CICERO SE PLÂNGE DE SAMAVOLNICIA LUI ANTONIUS

Priusquam de republica dicere incipio, patres conscripti, pauca quaerar de hesterna M. Antonii iniuria ...

... Quid tandem erat causae,. cur in senatu hesterno die tam acerbe cogerer? Solusne aberam, an non saepe minus frequentes fuistis? An ea res agebatur, ut etiam aegrotos deferri oporteret? Hannibal, credo, erat ante portas, aut de Pyrrhi pace agebatur; ad quam causam etiam Appium illum et caecum et senem, delatum esse memoriae proditum est. De supplicationibus referebatur: quo in genere senatores deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur gratia; quod idem fit, cum de triumpho refertur. ita sine cura consules sunt, ut paene liberum sit senatori, non adesse.

Qui cum mihi mos notus esset, cumque de via languerem et mihimet displicerem, misi, pro amicitia (aliquem) qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimirum iracunde hoc quidem et valde intemperanter. Cuius enim maleficii tanta ista poena est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum, publice ex senatus sententia aedificatam domum?

(M. Tullius Cicero, *Philippicae orationes*, I, 11-13)

FRAGMENT DIN DISCURSUL LUI MARIUS ÎN ADUNAREA POPORULUI

Comparate nunc, Quirites, cum illorum superbia me hominem novum. Quae illi audire et legere solent, eorum partim vidi, alia egomet gessi; quae illi litteris, ego militando didici.

... Neque litteras Graecas didici. At illa, multo optima reipublicae, doctus sum: hostes ferire, praesidia agitare; nihil metuere, nisi turpem famam; hiemem et aestatem iuxta pati; humi requiescere; eodem temporem inopiam et laborem tolerare.

Nobilitas omnes honores non ex merito sed quasi debitos a vobis repetit. Maiores eorum omnia, quae licebat, illis reliquere: divitias, imagines, memoriam sui praeclaram; virtutem non reliquere, neque poterant: ea sola neque datur dono, neque accipitur.

(C. Sallustius Crispus, *De bello Iugurthino*, fragm., cap. LXXXV)

IMN VIEȚII ȘI PĂCII

(*fragmente*)

Aeneadum genitrix, hominum divomque voluptas,
Alma Venus, caeli subter labentia signa
Quae mare navigerum, quae terras frugiferentes
Concelebras, per te quoniam genus omne animantum

Concipitur visitque exortum lumina solis:
Te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
Adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
Summittit flores, tibi rident aequora ponti,
Placatumque nitet diffuso lumine caelum.
Nam simulac species patefactast verna diei
Et reserata viget genitabilis aura favoni,
Aëriae primum volucres te, diva, tuumque
Significant initum perculsae corda tua vi.
Inde ferae, pecudes persultant pabula laeta
Et rapidos tranant amnes: ita capta lepore
Te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
Denique per maria ac montes fluviosque rapaces
Frondiferasque domos avium camposque virentes,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis ut cupide generatim saecla propagent.
Quae quoniam rerum naturam sola gubernas,
....
Te sociam studeo scribendis versibus esse
Quos ego de rerum natura pangere conor.
....
Effice ut interea fera moenera militiai
Per maria ac terras omnes sopita quiescant.
Nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
Mortales ....
Funde petens placidam Romanis, incluta, pacem.

(T. Lucretius Carus, *De rerum natura*)

LA MOARTEA VRABIEI

Lugete, o Veneres Cupidinesque,
Et quantum est hominum venustiorum.
Passer mortuus est meae puellae,
Passer, deliciae meae puellae,
Quam plus illa oculis suis amabat;
Nam mellitus erat suamque norat
Ipsam tam bene quam puella matrem,
Nec sese a gremio illius movebat,
Sed circumsiliens modo huc modo illuc,
Ad solam dominam usque pipiabat.
Qui nunc it per iter tenebricosum
Illuc unde negant redire quemquam.
At vobis male sit, malae tenebrae

Orci, quae omnia bella devoratis;
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male! O miselle passer!
Tua nunc opera meae puellae
Flendo turgidoli rubent ocelli.

(C. Valerius Catullus, *Carmina*, 3)

FRUMUSEȚA VIEȚII DE LA ȚARĂ

O furtunatos nimium sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam,
Nec varios inhiant pulchra testudine postes
Illusasque auro vestes Ephyreyiaque aera,
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
At secura quies et nescia fallere vita,
Dives opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncae vivique lacus et frigida Tempe
Mugitusque boum mollesque sub arbore somni
Non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum exiguoque adsueta iuventus,
Sacra deum sanctique patres: extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.
....
Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari.

(P. Vergilius Maro, *Georgica*, II, 458-474)

AD MELPOMENEN

(*Epilogus*)

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere aut innumerabilis
Annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar multaque pars mei
Vitabit Libitinam; usque ego postera

Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cum tacita virgine pontifex
Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
Et qua pauper aquae Daunus agrestium
Regnavit populorum ex humili potens,
Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxisse modos. Sume superbiam
Quaesitam meritis et mihi Delphica
Lauro cinge volens, Melpomene, comam.

(Q. Horatius Flaccus, *Carmina*, III, 30)

DORINȚELE DIN URMĂ

Quosque legat versus oculo properante viator,
  Grandibus in tumuli marmora caede notis:
" Hic ego qui iaceo tenerorum lusor amorum,
  Ingenio perii Naso poëta meo.
At tibi qui transis ne sit grave quisquis amasti
  Dicere Nasonis molliter ossa cubent".
Hoc satis in tumulo est, etenim maiora libelli
  Et diuturna magis sunt monimenta mihi,
Quos ego confido quamvis nocuere, laturos
  Nomen et auctori tempora longa suo.
Tu tamen exstincto feralia munera semper
  Deque tuis lacrimis umida serta dato.
Quamvis in cinerem corpus mutaverit ignis,
  Sentiet officium maesta favilla pium.

(P. Ovidius Naso, *Tristia*, III, 371-384)

OMNIA MUTANTUR, NIHIL INTERIT

Quid? non in species succedere quattuor annum
Aspicis, aetatis peragentem imitamina nostrae?
Nam tener et lactens puerique simillimus aevo
Vere novo est: tunc herba nitens et roboris expers
Turget et insolida est et spe delectat agrestes.
Omnia tunc florent florumque coloribus almus
Ludit ager neque adhuc virtus in frondibus ulla est.
Transit in aestatem post ver robustior annus
Fitque valens iuvenis; neque enim robustior aetas
Ulla nec uberior, nec quae magis ardeat, ulla est.
Excipit autumnus, posito fervore iuventae

Maturus mitisque, inter iuvenemque senemque
Temperie medius, sparsus quoque tempora canis,
Inde senilis hiems tremulo venit horrida passu,
Aut spoliata suos aut, quos habet, alba capillos.
Nostra quoque ipsorum semper, requieque sine ulla
Corpora vertuntur, nec, quod fuimusve sumusve
Cras erimus ....
Tempus edax rerum, tuque, invidiosa vetustas,
Omnia destruitis vitiataque dentibus aevi
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

(P. Ovidius Naso, *Metamorphoses*, X, 199-216, X, 234-236)

DESPE GLORIA POEȚILOR

"Esse quid hoc dicam, vivis quod fama negatur
Et sua quod rarus tempora lector amat?"
Hi sunt invidiae nimirum, Regule, mores,
Praeferat antiquos semper ut illa novis.
Sic veterem ingrati Pompei quaerimus umbram;
Sic laudant Catulli vilia templa senes.
Ennius est lectus salvo tibi, Roma, Marone,
Et sua riserunt saecula Maeonidem
Rara coronato plausere theatra Menandro;
Norat Nasonem sola Corinna suum.
Vos tamen, o nostri, ne festinate, libelli,
Si post fata venit gloria, non propero.

(M. Valerius Martialis, *Epigrammata*, V, 10)

DIFICULTĂȚILE ISTORICULUI

Pauci prudentia honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt, plures aliorum eventis docentur. Ceterum, ut profutura, ita minimum oblectationis afferunt. Nam situ gentium, varietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitii causas coniungimus, obvia rerum similitudine et satietate. Tum, quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam. Punicas Romanasve acies laetius extuleris: at multorum qui, Tiberio regente, poenam vel infamias subiere, posteri manent; utque familiae ipsae iam extinctae sint, reperies qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi obiectari putent. Etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens.

(P. Cornelius Tacitus, *Annales*, IV, 33)

BIBLIOGRAFIE

1. Academia R.P.R., *Gramatica limbii române* Ed. a II-a, vol. I şi II, Bucureşti 1963.
2. Barbu N. I., *Sintaxa limbii latine, după metoda istorico-stilistică.* Ed. a II-a, Bucureşti, Editura "Gina" 1947.
3. Barbu N. I. şi Vasilescu Toma, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Editura de stat didactică şi pedagogică, 1961.
4. Brunot F. *La pensé et la langue,* Paris, Masson, 1922.
5. Budagov R.A., *Introducere în ştiinţa limbii,* Traducere şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961.
6. Bujor I. I. şi Cihriac Fr., *Gramatica limbii latine.* Bucureşti, Editura de stat didactică şi pedagogică, 1958.
7. Cayron G.-Laurent, *Le français d'aujourd'hui.* Paris, Armand Colin, 1948.
8. Collart Jean, *Grammaire du latin*, Paris, P.U.F., ed. a 2-a, 1969.
9. Densuşianu Ovid, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961.
10. Devoto Giacomo, *Storia della lingua di Roma*, Bologna, Licinio Capelli, ed. a 2-a, 1944.
11. Dobroiu Eugen, *Curs de istoria limbii latine*, Bucureşti, Editura Universităţii, 1994.
12. Draeger A., *Über Syntax und Stil des Tacitus*. Leipzig, Teubner, 1891.
13. Fischer Iancu, *Latina dunăreană*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.
14. Fischer Iancu, *Morfologia istorică a limbii latine (Substantivul)*, Bucureşti, Editura Universităţii, 1985.
15. Ernout A., *Morphologie historique du latin*. 3-e éd., Paris, C. Klincksieck, 1953.
16. Ernout A., *Aspects du vocabulaire latin*, Paris, C. Klincksieck, 1954.
17. Ernout A. et Thomas F., *Syntaxe latine.* Paris, C. Klincksieck, 1953.
18. Graur Alex. *Studii de lingvistică generală* (Varianta nouă) Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960.
19. Iordan Iorgu, *Stilistica limbii române.* Bucureşti, Societatea română de lingvistică, 1944.
20. Lascu Nicolae, *Manual de limba latină pentru învăţământul superior*, Litografia şi tipografia învăţământului, 1957.
21. Laveney Marius, **VSVS**, *Description du latin classique en vue de la lecture des auteurs*, Paris-Gembloux, Duculot, 1985.
22. Macé A., *La prononciation du latin*, Paris, C. Klincksieck, 1911.
23. Matei Virgil, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Scripta, 1994
24. Marouzeau J., *Le latin*, 2-e éd., Paris, Bibliotheque des parentes et des maîtres, 1927.
25. Marouzeau J. *La prononciation du latin.* (Histoirie, théorie, pratique) 4-e éd., Paris, Les Belles Lettres, 1955.
26. Martel L., *Nouvelle grammaire latine* (d'apres Chassang), Paris, Garnier Freres.
27. Meillet A., *Esquisse d'une historie de la langue latine*, Paris, Hachette, 1938.
28. Meillet A., Vendryes J., *Traité de grammaire comparée des langues classiques,* 3-e éd., Paris, Honoré Champion, 1960.
29. Meissner C., *Phraséologie latine*, Paris, C. Klincksieck, 1931.
30. Meyer I. Lübke W, *Grammaire des langues romanes* (Trad.,française), Paris-Leipzig 1890-1906.

31. Michel Jacques *Grammaire de base du latin*, 2-e éd., Paris, C. Klincksieck, 1962 .
32. Mihăescu H., *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*. Bucureşti, Editura Academici R.P.R., 1960.
33. Nicolau Matei, *Originile propoziţiei infinitive*, Bucureşti, Institutul de studii latine, Colecţia ştiinţifică, 1938.
34. Niedermann Max., *Précis de phonétique historique du latin*. Paris, C. Klincksieck, 1959.
35. Palmer R.L., *The Latin Language*, London, Faber and Faber, ed. a 6-a, 1968.
36. Puşcariu Sextil, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1940.
37. Riemann O., *Syntaxe latine*, 7-e éd., Paris, C. Klincksieck, 1932.
38. Rosetti Al., *Istoria limbii române*, Vol. I, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1960.
39. Serbat Guy, *Les structures du latin*, Paris, Editions Picard, 1980.
40. Sluşanschi Dan, *Sintaxa propoziţiei latine*, Bucureşti, Editura Universităţii, 1984.
41. Sluşanschi Dan, *Sintaxa limbii latine* (vol. II *Sintaxa frazei*), Bucureşti, Editura Universităţii, 1994
42. Sobolevski S.I., *Ucebnik latinskovo iazâka*, Moskva, 1953.
43. Sommer Ferdinand, *Vergleichende Syntax der Schulsprachen*, Leipzig, Verlag Teubner, Berlin, 1925.
44. Stati S., *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Bucureşti, Editura Academici R.P.R., 1961.
45. Stolz - Schmalz, *Lateinische Grammatik - Syntax und Stilistik*, Ed. 5-a München, C.H. Beck, 1928.
46. Traina Alfonso, Bernardi Perini Giorgio, *Propedeutica al latino universitario*, Bologna, Pítron, 1977.
47. Väänänen Veikko, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, Klincksieck, ed. a 3-a, 1981.
48. Vasilescu Toma, *Curs de sintaxă istorică a limbii latine*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1962.
49. Vendryes J., *Le langage*, Paris, La Renaissance du livre, 1921.

STUDII (*Articole*)

1. Bulgăr Gh., *Prefixul re* - în "S.M.F.C.", II, 1960, p. 67 şi urm.
2. Barbu N. I., *Sincretismul cazurilor în limbile latină şi greacă*. În: "Studii clasice", I, 1959, pag. 181 şi urm.
3. Barbu N. I., *Juxtapunerea (parataxa) în greacă, latină, română*. În: "L.L.", VI, 1962, p. 53 şi urm.
4. Barbu N. I., *Condiţionalele la indicativ în greacă, latină, română*. În: "Studii clasice",, II, 1960, p. 159 şi urm.
5. Caragiu M., *Sintaxa gerunziului românesc*. În "S.G.", II, 1957, p. 61 şi urm.
6. Coteanu I., *Despre pluralul substantivelor neutre în româneşte*. În: "L.L.", I, 1955, p. 103 şi urm.
7. Graur Al., *Genul neutru în româneşte*. În "L.R.", nr. 1, 1954, p. 30 şi urm.
8. Graur Al., *Discuţii în jurul genului neutru*. În "L.R." Nr. 5, 1967, p. 147 şi urm.
9. Graur Al., *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*. În "S.G.", II, 1957.
10. Graur Al., *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*. În "S.G.", I.
11. Ivănescu Gh., *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice*. În "S.C.L.", VIII, 1958.
12. Marouzeau J., *Logique, psychologie et mécanisme dans la syntaxe latine*. În: "Revue des études latines", VII, nr. 1, 1929, p. 75 şi urm.
13. Pătruţ I., *Sur le genre "neutre" en roumain*. În "Mélanges linguistiques", Bucureşti, Ed. de l'Académie de la R.P.R., p. 291 şi urm.
14. Rosetti Al., *Sur la catégorie du neutre*, The Hague: Mouton, 1964. în: "Proceedings of the ninth international Congress of linguists. Cambridge, 1962, p. 779 şi urm.
15. Rosetti Al., *Despre genul neutru şi genul personal în limba română*. În: "S.C.L." VIII, 1957 p. 407 şi urm.

CUPRINSUL

Originară din Cluj unde și-a făcut studiile sub îndrumarea unor profesori de elită – Theodor Naum, Ștefan Bezdechi, Sextil Pușcariu – Maria Pârlog a predat latina și elina la licee de prestigiu din Timișoara, iar în ultimii 10 ani de carieră la Universitatea din Timișoara.

Prin lucrările sale publicate în țară și străinătate și consacrate studiului limbii unor scriitori ca: Homer, Catul, Plaut, Properțiu sau influenței antichității greco-romane asupra unor clasici ai literaturii române, autoarea a încercat să mențină treaz interesul pentru valorile culturii antice într-o epocă în care ele păreau acoperite de uitare.

Compendiu al unei limbi care constituie temelia culturii europene, GRAMATICA LIMBII LATINE (fonetica, morfologia, sintaxa) se adresează studenților și elevilor interesați de disciplinele umaniste și de clasicism, precum și profesorilor latiniști din licee și facultăți (filologice, teologice și altele) dornici de a-și înnoi și diversifica instrumentele și modul de predare.

ISBN 973-571-025-0